Suzan Vajs Bauer

ISTORIJA STAROG SVETA

III TOM

PRVI PREOBRAŽAJI

Suzan Vajs Bauer

ISTORIJA STAROG SVETA

III tom
PRVI PREOBRAŽAJI

Preveo
Dejan Ristić

Laguna

Naslov originala
Susan Wise Bauer
THE HISTORY OF THE ANCIENT WORLD

Karte su dizajnirale Suzan Vajs Bauer i Sara Park

Kristoferu

Peti deo

PRVI PREOBRAŽAJI

Šezdeset peto poglavlje

Peloponeski ratovi

Između 478. i 404. godine p. n. e. preminuo je persijski car Kserks, a Atina i Sparta proglasile su tridesetogodišnji mir koji je trajao svega četrnaest godina

Nakon što su se Persijanci povukli, tek nedavno ujedinjeni Grci trebalo je da odluče šta da čine s jonskim gradovima. Pridružujući se Grcima, Jonjani su javno ispoljili prkos prema Persijskom carstvu. Tragičar Eshil slavio je njihovu novu slobodu:

A onima koji žive na širokim azijskim prostranstvima
neće još zadugo
vladati persijski zakoni
niti će više plaćati danak
pod teretom carstva
niti se na zemlju bacati
pred ličnošću
cara čija je snaga sada mrtva.[1]

Međutim, snaga Persije još nije presahla, a persijske vojne jedinice i dalje su se nalazile na „širokim azijskim prostranstvima“. Egejsko more bilo je između Persijanaca i grčkog kopna, ali je za Jonjane nasilnik bio neposredno s druge strane njihovih bedema.

Spartanci su predlagali da se jonski gradovi evakuišu i da se zemlja prepusti Persijancima budući da nije bilo moguće da oni „večno štite Joniju“.[2] Na to su atinski vojnici odmah izrazili svoje negodovanje. Najvećim delom bili su to žitelji atinskih kolonija koje su Spartanci tako lako bili spremni da napuste u Joniji (baš kao što su ostavili i Atinu na cedilu tokom persijskog napada smatrajući da je dovoljno da zaštite Peloponez). „Odlučno su iskazali svoje protivljenje“, zabeležio je Herodot. Po okončanju neprijatne rasprave do koje je došlo između gradova, Atinjanima je uspelo da veći deo zajedničkog grčkog vojnog kontingenta privole da Persijance proteraju s jonskog priobalja.

Kako su bili nadglasani, Spartanci su se odlučili da se ipak pridruže ostalim Grcima. Oni nisu želeli da se bore protiv Persijanaca, ali im nikako nije bio ni cilj da omoguće Atinjanima vodeću ulogu u Helenskom savezu. Ostajući u tom savezu, oni su omogućavali da njihov vojni zapovednik Pausanija, pobednik u bici kod Plateje i namesnik prestola u ime maloletnog sina kralja Leonide koji je poginuo kod Termopila, i dalje ostane vrhovni komandant združenih snaga Helenskog saveza.

Stoga su Pausanija i njegova flota otplovili kako bi opseli grad Vizantion koji su prethodno zauzele persijske snage. Atinjani su se, pak, pregrupisali pod zapovedništvom svog zapovednika Ksantipa te su se, kao ispomoć, uputili u pravcu Bosfora. Opsada je uspešno okončana, pa je svojevremeno persijski Vizantion opet postao grčki grad.

Bio je to poslednji put da su Atina i Sparta delovale kao gradovi-saveznici.

U svojim opisima događaja Herodot nije otišao dalje od toga. Njegov istorijski spis okončava se odmah posle opisa bitke kod Mikale. Za naredne događaje potrebno je da se okrenemo Tukididu koji je svoju istoriju napisao sedamdesetak godina kasnije, kao i Plutarhu, čije nam delo pod naslovom *Temistokleov život* pruža dodatna saznanja.

Prema Tukididu, dok su atinski i spartanski vojnici opsedali grad Vizantion, Atinjani i Spartanci uveliko su se svađali kod kuće. Nakon Mardonijevog poraza do koga je došlo u bici kod Plateje, atinski ratnici koje je predvodio Temistokle vratili su se u svoj opustošeni grad. Zidine su bile razrušene, hramovi na Akropolju poharani i spaljeni, a sveto drvo masline koje je raslo u Atininom hramu bilo je iščupano iz korena. Posle

svega nekoliko dana uočeno je kako se iz korena pomalja mladica.[3] Atina je nastavila da živi, a izbegli Atinjani koji su postepeno počeli da se vraćaju preuzeli su na sebe dugoročan poduhvat da obnove svoj grad.

Vest o tome da je započeta obnova grada vrlo brzo stigla je i do Sparte. Ubrzo je u Atinu došla i spartanska delegacija koja ne samo da je zahtevala da se s obnovom odmah prekine već je tražila i da im se Atinjani pridruže „u rušenju gradskih bedema svih naselja koja se nalazila izvan područja Peloponeza."[4]

Bio je to prikriveni pokušaj Spartanaca da uspostave svoju vrhovnu vlast nad svim Grcima. Atinjani, koji su ostali bez gradskih bedema i koji su raspolagali s malim brojem ratnika, nisu mogli da odbiju da ispune te zahteve. No, Temistokle, koji nikada nije govorio istinu kad je dolazilo do ozbiljne situacije, imao je plan. Spartancima je saopštio kako će, bez odlaganja, s grupom saradnika krenuti put njihovog grada kako bi raspravljali o tom problemu. Potom se, ne žureći, uputio ka Sparti zapovedivši atinskim zvaničnicima da ostanu u gradu sve dok bedemi ne budu obnovljeni makar do minimalne visine. U međuvremenu, svaki radno sposobni stanovnik Atine bio je obavezan da se priključi radu u obnavljanju gradskih zidina, koji je podrazumevao čak i rušenje kuća ukoliko bi ponestalo građevinskog materijala. „Do dana današnjeg", zapisao je Tukidid, „zidine svedoče o žurbi s kojom su podizane. Temelji su izrađeni od komada kamena različite veličine koji na pojedinim mestima nisu bili odgovarajući, već su samo postavljani onako kako su graditeljima dolazili pod ruku. Takođe, i mnogo stubova, delovi grobnica i skulptura na kraju je ugrađeno u gradske zidine."[5] Arheološkim iskopavanjima otkriveni su mnogobrojni stubovi i spomenici koji su postali deo atinskih bedema.

A u Sparti je Temistokle glasno jadikovao pitajući se zašto njegovi saradnici još uvek nisu stigli, nadajući se da neće upasti u kakvu nevolju. U vreme kada su konačno stigli, Temistokle je bio u prilici da Spartancima saopšti kako Atina sada ima bedeme te da ona nikako nije spremna da pristane na to da od Sparte dobije dozvolu da samostalno deluje. Spartanci su se pomirili s takvim razvojem događaja budući da nisu bili u mogućnosti da ratuju protiv utvrđenog grada. pa se Temistokle vratio svojoj kući.

U Vizantionu su se Jonjani žalili zbog toga što su se nalazili pod spartanskim zapovedništvom. Otišli su do atinskog vojnog zapovednika Ksantipa kome su se požalili kako se spartanski vojskovođa Pausanija

ponaša kao tiranin. Štaviše, obavestili su ga kako Pausanija tajno pregovara s carem Kserksom. Bila je to optužba koju je bilo nemoguće ignorisati, pa je, nakon što je Narodna skupština u Sparti saznala za to, Pausanija bio pozvan da se hitno vrati kako bi bio izveden pred sud. Ksantip je umesto njega preuzeo položaj vrhovnog vojnog zapovednika, što je predstavljalo atinski uspeh.

Po dolasku u Spartu, Pausanija je bio oslobođen svih optužbi, ali je njegova vojnička karijera bila potpuno uništena. Bio je dovoljan samo jedan skandal da sve uruši. Spartanci su u Vizantion uputili drugog vojskovođu, ali je Ksantip odbio da mu preda vrhovno zapovedništvo. Tako se na čelu združenih grčkih vojnih snaga našla Atina, a ne Sparta. Uvređeni Spartanci spakovali su se i otišli kući, a isto tako postupili su svi drugi ratnici koji su poticali iz peloponeskih gradova.

Bio je to smrtni udarac starom Helenskom savezu. Atinjani su proglasili uspostavljanje novog vojnog saveza – Delskog. Na njegovom čelu nalazila se Atina. S druge strane, Sparta je objavila formiranje Peloponeskog saveza koji su činili isključivo gradovi koji su bili na tom poluostrvu.

Sam Pausanija, koji se i dalje nalazio pod nedokazanom sumnjom za izdaju koja je bila dodatno pojačana tvrdnjama da se ranije po Vizantionu kretao obučen u persijske odore, shvatio je da će biti ponovo uhapšen i izveden pred sud. Stoga je potražio utočište u jednom spartanskom hramu. Videvši to, spartanski državni zvaničnici odlučili su da se oko hrama podigne zid, kao i da se s građevine ukloni krov. Pausanija je bio ostavljen da umre od gladi.[6] Ličnost koja je spasla Peloponez umirala je dok su njeni zemljaci sve to mirno posmatrali.

Ali tu nije bio kraj. Temistokle je u Atini nastavio da sprovodi planove koji su bili u vezi s pojačanom bezbednošću grada (što je podrazumevalo spaljivanje brodova koji su bili u vlasništvu drugih grčkih gradova i otimanje novca od manjih grčkih ostrva).[7] Iznad svega, Temistokle je bio pragmatična ličnost, uvek spremna da čak zanemari i sopstveno dostojanstvo zarad ostvarivanja cilja. Kad su vojnici počeli da kritikuju njegove predloge, Temistokle je javno govorio o dugu koji Atina ima u odnosu na njega, kao i o obavezi Atinjana da postupaju u skladu s onim što je on od njih tražio. Nakon više takvih slučajeva pošlo mu je za rukom da razgnevi dovoljan broj svojih sugrađana (koji su se borili u bici kod Mikale) te je, na koraju, bio i proteran. „To je“, primetio je Plutarh, „bila njihova

uobičajena praksa. … Ostrakizam [proterivanje] nije predstavljao vid sankcije nekakvog prestupa, već način da se građani oslobode ljubomore – osećanja koje se zadovoljava ponižavanjem izuzetnih pojedinaca.“[8]

66. Grčka u vreme Peloponeskih ratova

Bila je to tamna strana grčke demokratije. Grci nimalo nisu bili blagi prema svojim velikanima, osim u onim slučajevima kada su ti velikani sami sebe uklanjali s političke scene tako što bi preminuli. Uspeh u bici na Maratonskom polju nije spasao Miltijada. Pobeda u bici kod Plateje ništa dobro nije donela Pausaniji, a uspeh u bici kod Salamine nije sačuvao Temistokla od nastupajućih problema. Nakon proterivanja, Spartanci su izvestili Atinjane kako je njihova istraga u vezi s Pausanijom otkrila kako je i Temistokle bio propersijski nastrojen. Stoga su Atinjani poslali ubicu koji je imao zadatak da likvidira njihovog proteranog vojskovođu, ali ih je Temistokle na vreme prozreo. Otisnuo se na dugo putovanje, veoma pažljivo izbegavajući grčke brodove i luke, te je konačno stigao na persijski carski dvor i (pragmatičan kakav je bio) ponudio svoje savetodavne usluge u rešavanju grčkog pitanja, pod uslovom da Kserks isplati nagradu za njegovo lišavanje slobode.

Na sreću, car Kserks je spremno prihvatio tu igru. Predao je nagradu Temistokleu i kazao mu „da mu saopšti svoje mišljenje u vezi s

dešavanjima na grčkom tlu.“ Temistokle je postupio u skladu s carevom željom, ali je delovalo kako njegovi stavovi nisu doticali suštinu. Temistokleovi podaci koje je pružio persijskoj strani nisu Persijancima omogućili zadobijanje vojne premoći, već su se, najvećim delom, prema Plutarhovim rečima, odnosili na grčki način odevanja, književnost i ishranu.[9] Preminuo je u šezdeset petoj godini od posledica bolesti ili trovanja u periodu kad više nije mogao da izdrži teret svoje kazne.[10]

U međuvremenu, ratnici koji su bili okupljeni u okviru Delskog saveza počeli su, pod zapovedništvom atinskih oficira, od Persijanaca da otimaju grčke gradove i ostrva. Persijanci su pružali otpor, ali bez većeg uspeha. Persijsko carstvo nagrizale su unutrašnje političke teškoće. Kserksovo odlučno odbijanje da primi na sebe bilo kakav vid odgovornosti za poraz u bici kod Salamine predstavljalo je samo odraz karakteristika ličnosti koja nije bila spremna da pristane ni na kakva ograničenja. Brojni istorijski izvori svedoče nam o tome kako je car postepeno zapadao u brojne greške i slabosti. Biblijska *Knjiga o Jestiri* govori nam i o tome kako je u svojoj palati, koja se nalazila u gradu Suzi, car Kserks organizovao jednonedeljnu orgiju na čijem je kraju sam vladar (koji je, poput svojih gostiju, bio potpuno pijan) naredio svojoj najomiljenijoj supruzi da se naga prošeta pred prisutnim muškarcima koji su se divili njenoj lepoti. Ona je odbila da postupi po muževljevom naređenju. Razjaren, car joj je rekao kako više nikada neće moći da bude u njegovom prisustvu, pa je odlučio da je zameni. Naredio je svim svojim satrapima da na njegov dvor pošalju najlepše devojke iz svojih satrapija. Nakon što su devojke pristigle, car je proveo nekoliko meseci u uživanju primajući ih u svojoj spavaćoj odaji. Svake noći bila bi pozivana druga devojka kako bi vladar mogao sve da ih oproba, s ciljem da odabere onu koja bi mu bila najomiljenija.[11] O Kserksovoj naklonosti prema ženama pisao je i Herodot, koji je zabeležio i podatak kako je car, najpre, pokazao izuzetnu zainteresovanost za suprugu svog brata, a potom i za svoju bratanicu.[12]

Te povesti nisu zapisivali prijatelji. No, u vreme kad je preminuo, car Kserks više nije bio omiljen među članovima svoje porodice, niti među dvorjanima. Grčki istoričar Ktesija, koji je pedesetak godina kasnije boravio na persijskom carskom dvoru, zapisao je kako je car Kserks spavao kad je glavni evnuh, osoba od poverenja koja je bila zadužena za bezbednost vladarovih spavaćih odaja, omogućila ulazak persijskom vojskovođi

Artabanu (*hilijarhu*, što je značilo da je zapovedao vojnom jedinicom od hiljadu elitnih persijskih ratnika) kako bi video cara. Nekoliko trenutaka kasnije vladar je bio mrtav. To se odigralo 465. godine p. n. e.

Kad je leš bio otkriven, Artaban je za to zlodelo okrivio carevog starijeg sina Darija te se okrenuo vladarovom mlađem sinu Artakserksu, netolerantnom osamnaestogodišnjaku, koga je nagovarao da osveti očevu smrt. „Uz mnogo vike“, zabeležio je Ktesija, „Darije se branio kako on nije usmrtio svoga oca, ali je na kraju ipak bio pogubljen.“[13]

To je dovelo do situacije u kojoj je Artakserks postao naslednik prestola budući da je njegov srednji brat Histasp već ranije bio upućen na položaj satrapa severne oblasti pod nazivom Baktrija te se u vreme tih dramatičnih dešavanja nije nalazio u blizini. I Diodor sa Sicilije zabeležio je tu povest. Čim se na prestolu našao novi car, Artaban je otkazao poslušnost i napao je Artakserksa. Mladi vladar pružio je snažan otpor i, mada je bio ranjen u borbama, uspeo je da likvidira izdajničkog vojnog starešinu.[14] Pošto su vesti o tim dešavanjima stigle i do Baktrije, Histasp je požurio da se i sam domogne prestola, ali ga je Artakserks sačekao na bojnom polju s koga je pobedonosno otišao. Tokom bitke došlo je do peščane oluje koju je Artakserks iskoristio kako bi usmrtio svog brata nakon čega je boj bio okončan njegovom pobedom.[15]

Kao i obično, haotično stanje do koga je došlo unutar vladajuće carske porodice izazvalo je pobune širom države. Najozbiljnija je bila ona koja se odigrala u Egiptu. Nakon što su vesti o Kserksovoj smrti stigle, jedan od preživelih sinova Psametiha III, po imenu Inaros (koji se tada nalazio u srednjoj starosnoj dobi, a prebivao je u gradu Heliopolisu), odlučio je da iz ostave izveze svoje faraonske dvokolice. Inaros se obratio Atinjanima koji su bili radi da otplove u pravcu juga i pruže pomoć faraonu koji se opredelio za pobunu.[16]

Artakserksu je bilo potrebno čitavih jedanaest godina kako bi savladao pobunjenike. Kad su persijske snage konačno uspele da zarobe Inarosa, car Artakserks naredio je da faraon bude razapet na krst.

U Grčkoj su atinske jedinice vodile brojne oružane sukobe. Nije bilo nimalo lako održavati jedinstvo članica Delskog saveza te su se Atinjani, a da nisu bili svesni toga, našli u situaciji da sve veće vojne snage angažuju protiv svojih saveznika. Godine 460. p. n. e. ostrvo Naksos objavilo je kako

više ne želi da bude deo Delskog saveza (što je podrazumevalo da se poštuju „naređenja iz Atine“) te su se nastavili oružani sukobi. „Ostrvo je nakon rata moralo da se vrati u okvire Delskog saveza“, zapisao je Tukidid. „Bio je to prvi slučaj kad je savez bio prinuđen da silom potčini jedan saveznički grad.“[17] Nažalost, to nije bio i poslednji takav slučaj. I drugi gradovi koji su bili članovi Delskog saveza protestovali su zbog zahteva Atine da se obezbede brodovi i plaća danak, na šta je Atina uzvratila upotrebom vojne sile. Atinjani su upali na područje Trakije. Njihova mornarica sukobila se s gradom Eginom i tom prilikom zarobljeno je sedamdeset protivničkih brodova. Kad se grad Megara, koji se nalazio u okvirima Peloponeskog saveza, javno pobunio zbog pograničnog spora s Korintom (još jednim od gradova--članova Peloponeskog saveza), Atinjani ne samo da su rado prihvatili Megaru unutar Delskog saveza, već su tamošnjim žiteljima pomogli da sagrade nove odbrambene zidine i (nepozvani) poslali svoje jedinice koje su potom zauzele sam grad. „Vremenom su postali veoma agresivni“, zapisao je Tukidid. „…Atinjani više nisu oni omiljeni gospodari kakvi su nekada bili.“[18]

Kao da su Atina i Sparta zamenile mesta. Atinjani su počeli da maltretiraju gradove duž egejskog priobalja. Delski savez i dalje je nosio taj naziv, ali je uveliko počeo da poprima obrise svojevrsnog atinskog carstva. Prelepi grad sve više je ličio na moćno utvrđenje. Ksantipov sin Perikle bio je izabran za vojnog zapovednika te je u tom svojstvu predložio da Atinjani sagrade bedeme od grada pa sve do luke Pirej koja se nalazila na udaljenosti od dvanaest kilometara. Na taj način roba i ratnici mogli bi da stignu do morske obale bez straha od napada.[19] Tokom 457. godine p. n. e. počela je izgradnja tih „dugih zidina“.

Kad je gradnja bila okončana, došlo je to oružanog sukoba između atinske i spartanske vojske. Godine 457. p. n. e. spartanska armija stupila je u područje koje je bilo poznato pod nazivom Beotija, severozapadno u odnosu na Atiku. Taj potez pravdan je navodnim pozivom stanovnika oblasti Doride koja se nalazila još dalje na severozapad. To nije predstavljalo i jedini motiv: „Njih je u tajnosti ohrabrivala jedna stranka u samoj Atini “, zapisao je Tukidid, „koja se nadala da će okončati razdoblje demokratske vlasti i nastavak gradnje dugih zidina.“[20]

I Atinjani su u Beotiju uputili vojne snage koje su brojale četrnaest hiljada vojnika. Kad je bitka bila okončana postalo je jasno da su Spartanci

pobedili. Potpuno je izvesno da su oni, vraćajući se kući, posekli sva stabla voćaka. Ipak, kako su se Atinjani iznova vratili u Beotiju svega dva meseca kasnije, javno iskazujući kako je ta oblast pod njihovom vlašću, teško se može govoriti o odlučujućoj pobedi spartanske vojske. Istina, te dve vojske bile su izjednačene u svojoj snazi i brojnosti. Atinjani, koji su taj sukob počeli s velikim očekivanjima, izgubili su znatno ljudstvo u neuspešnim borbama do kojih je došlo u Egiptu te nisu uspevali da naruše tu ravnotežu.

Godine 446. p. n. e. Atinjani su predložili da se sklopi mirovni sporazum. Tekst mirovnog sporazuma nije sačuvan, ali tekstovi različitih grčkih političara ukazuju na to kako su Atinjani bili spremni da se odreknu određenih poseda na Korintskoj prevlaci i Peloponezu da bi okončali oružana neprijateljstva. Oba grada saglasila su se da se ubuduće neće mešati u dešavanja u okviru drugog saveza. Bilo je predviđeno da taj mirovni sporazum potraje čitavih trideset godina, pa je on tako i postao poznat pod nazivom Tridesetogodišnji mir.

Ubrzo nakon okončanja ovih dešavanja, Herodot je otišao iz Atine. Smatrao je da su te političke trzavice veoma neprijatne, pa se opredelio da radije otputuje u grad Turij, novouspostavljenu grčku koloniju, koja je okupljala građane s čitavog helenskog područja.

Uprkos političkim trzavicama, Atina je doživljavala istinski procvat. Vojni starešina Perikle, koji je zadobijao sve veću popularnost svojim javnim obraćanjima, nadgledao je izgradnju novog hrama posvećenog boginji Atini koji se nalazio na samom vrhu Akropolja. Taj hram, poznat pod nazivom Partenon, bio je ukrašen reljefnim kamenim frizovima na kojima su predstavljene legendarne pobede Grka nad Kentaurima koji su bili pola ljudi, a pola životinje. Bila je to predstava koja je govorila o grčkim pobedama nad ne-Grcima. Istovremeno, dvanaest metara visoka statua boga Zevsa, načinjena od slonovače, bila je postavljena unutar hrama u Olimpiji. Tu je ona postala u toj meri poznata da je kasnije bila uvrštena među sedam čuda antičkog sveta. Filozof Sokrat provodio je dane govoreći i podučavajući te je na taj način sticao brojne sledbenike. Činio je to poput Bude, stvarajući koherentnu i uticajnu filozofiju a da nije zapisao ni jednu jedinu reč, budući da su sva Sokratova izlaganja zapisivali isključivo njegovi učenici.

Međutim, sva ta lepota imala je trulo korenje. Mržnja koja je postojala između Atine i Sparte nije nestala. Tridesetogodišnji mir potrajao je samo

četrnaest godina, a onda se razbio u paramparčad.

Do prvih oružanih sukoba došlo je između Atine i Korinta, jednog od Spartinih gradova-saveznika. Godine 433. p. n. e., grad pod imenom Korkira (korintska kolonija, današnji Krf), odlučio je da se oslobodi korintske vrhovne vlasti i za pomoć se obratio Atini.

Formalno posmatrano, grad Korkira nije pripadao ni Delskom, ni Peloponeskom savezu, pa je Atina mogla da se odazove tom pozivu za pomoć ne kršeći tim odredbe mirovnog sporazuma. S druge strane, budući da je grad Korkira bio korintska kolonija, a Korint saveznik Sparte, bilo je jasno da bi Spartanci eventualno atinsko uključivanje u sukob protiv Korinta smatrali ozbiljnim udarcem.

Atinjani nisu mogli da odole a da ne iskoriste tu priliku kako bi oslabili snagu Korinta. Nakon javne rasprave, koja je potrajala čitava dva dana, Narodna skupština odlučila je da uputi deset brodova.[21] Kako bi se Atinjani zaista dočepali svog dela kolača, Narodna skupština izdala je naređenje zapovedniku te male flote da nikako ne napada osim ukoliko se Korinćani ne iskrcaju na istoimeno ostrvo Korkiru ili ugroze brodove Korkire.[22]

Korintski brodovi direktno su bili usmereni u pravcu nagomilanih lađa Korkire koje su ih spremno očekivale. Postupajući u skladu s dobijenim naređenjima, zapovednik atinske flote suzdržavao se sve dok korintsko brodovlje nije u znatnoj meri potisnulo flotu Korkire i nastavilo da napreduje izazivajući sve više žrtava. Po rečima Tukidida, oni su „kasapili ljude kako su napredovali, ne trudeći se preterano da nekoga i zarobe“.[23]

U tom trenutku atinski brodovi su se uključili u borbu, ali su zatražili i da im se pošalje pojačanje. Tako se Atina našla u ratu s Korintom koji je bio saveznik Sparte. Tridesetogodišnji mir tim je bio okončan.

Taj pomorski sukob, bitka kod Sibote, predstavljao je samo jedan u nizu okršaja do kojih je došlo u narednih godinu i po dana. To razdoblje okončano je 431. godine p. n. e. kad je grad Teba, spartanski saveznik, napao Plateju, grad u Beotiji, u čijoj je blizini ranije došlo do čuvene bitke protiv Persijanaca, a koji se tada nalazio pod zaštitom Atine. Bio je to prvi napad koji je mogao da predstavlja pretnju bezbednosti gradskih zidina Atine, pa je Tukidid zapisao kako je taj „otvoreni čin“ učinio da mir u

potpunosti i trajno bude narušen. „Atina je odmah počela da se priprema za rat“, zabeležio je, „baš kao što su to učinile Sparta i njeni saveznici.“[24]

Spartance je obuzeo strah („Atinjani planiraju da zavladaju ostatkom sveta!“) te su svoju frontovsku liniju utvrdili na području Korintske prevlake, spremni da krenu u pohod u pravcu Atike. Atina je veoma brzo stupila u savez s makedonskim kraljem, Amintinim unukom Perdikom II, dok je Perikle naredio da se atinsko stanovništvo potpuno povuče unutar gradskih bedema radi zaštite. Kad su prvi Atinjani poginuli u borbama, Perikle je u njihovu čast održao posmrtni govor tokom koga je pobrojao sve prednosti atinske civilizacije: atinsku slobodu, atinski prosvetni sistem (koji učenicima pruža „znanje lišeno svake nežnosti“), stalni atinski napor da se izbori protiv siromaštva, kao i sposobnost građana da razumeju javni interes. Svoje obraćanje završio je javnim pozivom, jedinstvenim u dotadašnjoj istoriji: „Vi sami morate da spoznate snagu Atine“, poručio je okupljenima. „Posmatrajte je svakodnevno sve dok ljubav prema njoj potpuno ne ispuni vaša srca; i kad se suočite sa sveukupnom njenom veličanstvenošću, morate biti svesni toga da je sve to bilo postignuto hrabrošću, osećanjem dužnosti, kao i istančanim osećanjem počastvovanosti da se u tome učestvuje, a što je sve doprinelo da se to i postigne.“[25] To nije bio poziv da se iskaže odanost vladaru, već jednom konceptu. Bilo je neophodno da se građani identifikuju upravo kao Atinjani i to ne na osnovu etničke pripadnosti, već na osnovu želje i dobrovoljne vezanosti za jednu *ideju*.

Bio je to zaista uzbudljiv javni poziv, ali je većina Atinjana, koji su tokom prve dve godine trajanja Peloponeskog rata izgubili svoje živote, preminula na ne baš slavan način. Naime, godine 430. p. n. e., Atinu je zahvatila epidemija kuge.

Pošto je živeo u samom gradu, a imao je sreće da preživi epidemiju kuge, Tukidid nam je ostavio dragoceno svedočanstvo:

...Potpuno zdravi građani iznenada bi počeli da pate od groznice i temperature koju su osećali u predelu glave, crvenila, upale očiju i unutrašnjih organa poput grla i jezika koji su krvarili i izazivali neprirodan i neprijatan zadah. Te simptome pratili su kijavica i promuklost nakon čega je bol ubrzo zahvatao pluća i izazivao težak oblik kašlja. ... Spoljašnjost samog tela bila je ... crvenkasta, modra, a uskoro bi se pojavile bubuljice i

čirevi. … U najvećem broju slučajeva bolesnici su umirali sedmog ili osmog dana usled unutrašnje upale. … No, ukoliko bi i prevladali tu etapu bolesti i ako bi se ona prenela na creva, uključujući tu i jaku zagnojenost koju je pratila ozbiljna dijareja, to je moglo da dovede do tolike slabosti organizma koja bi izazivala smrt. …Taj poremećaj … do koga je dolazilo u predelu intimnih delova tela, ruku i stopala, dovodio je do njihovog gubitka, kao i do potpunog slepila.[26]

Pored gubitka muškaraca koji su bili sposobni za rat („umirali su masovno“), bio je to nepodnošljiv udarac na grad koji je već ranije strahovao za svoju budućnost. „Najveća teškoća koja se javila uz ovu bolest bila je malodušnost od koje su patili svi koji bi oboleli“, zapisao je Tukidid. „Stanje očaja u koje su odmah zapadali narušavalo je njihovu volju za pružanje otpora te je lakše dolazilo do narušavanja reda i poretka.“[27]

Osećanje očaja bilo je dodatno pojačano veoma lošim stanjem u kome se nalazio čitav grad. Žitelji Atike i dalje su pronalazili svoje utočište unutar atinskih gradskih bedema. Međutim, kad su konačno pristigli pokazalo se kako su prostori koji su im bili namenjeni postajali masovne grobnice: „Bile su to zbijene prostorije u kojima je procenat smrtnosti dostizao apsolutni vrhunac. Leševi su se nalazili jedan povrh drugog … sveta mesta, u okviru kojih su oni takođe pokušali da nađu zaštitu, bila su prekrivena leševima ljudi koji su tamo umirali.“[28] Tela pokojnika spaljivana su tokom čitavog dana i noći u velikim gomilama. Sitni kradljivci pljačkali su po napuštenim domovima. Niko se više nije ni trudio da obavi ritualno žrtvovanje ili neki obred. Razlika između sakralnog i profanog bila je svedena na nagon za puko preživljavanje. Među žrtvama se nalazio i veliki atinski vojskovođa Perikle na čijoj je ličnosti počivala sudbina grada.

Rat koji je loše počeo isto tako je i nastavljen. Nakon što se oporavio od bolesti, Tukidid je bio postavljen na položaj zapovednika atinske vojne jedinice koja je imala zadatak da štiti Trakiju, ali su njegovi ratnici bili prinuđeni da se povuku, pa je Tukidid, za kaznu, bio prognan iz grada. Grčki brodovi, koji su bili zauzeti dešavanjima kod kuće, nisu bili u mogućnosti da priteknu u pomoć sunarodničkim gradovima koji su se nalazili na Apeninskom poluostrvu u periodu kad su se tamošnja plemena (najverovatnije potisnuta keltskom najezdom iz pravca severa) spustila s

planina i napala ih. Grčki doseljenici bili su proterani. Grka na Apeninskom poluostrvu skoro da više nije bilo.

Grci, koji su se međusobno otvoreno i surovo sukobljavali, ignorisali su moć istočnog carstva. Godine 424. p. n. e., nakon prilično beznačajne vladavine, na neobičan način preminuo je car Artakserks. Njegova supruga umrla je istog dana (dokazi ne postoje, ali je čitav splet okolnosti krajnje sumnjiv), dok je njihov sin Kserks II vladao svega četrdeset pet dana. Prema navodima Ktesije (koji je na najzanimljiviji način opisivao dešavanja na persijskom carskom dvoru), Kserks II se jedne večeri u toj meri opio da ga je, dok je spavao, usmrtio njegov nezakoniti polubrat koji se potom proglasio za cara. Taj polubrat bio je izrazito nasilna ličnost. Sasvim je moguće da su vesti o ovim događajima ubrzo stigle do jedinog mogućeg suparnika: još jednog nezakonitog polubrata koji je bio oženjen svojom polusestrom, ali koji je, za razliku od onog prvog, imao zavidno upravljačko iskustvo budući da je prilično uspešno neko vreme obavljao dužnost satrapa.

Taj polubrat, koji se zvao Ohus, bio je u prijateljskom odnosu s egipatskim satrapom koji mu je poslao svoje vojne jedinice. On je pokrenuo vojni pohod u pravcu grada Suze, zarobio uzurpatora prestola i naredio da ga pogube. Potom je i sam stupio na carski presto dajući sebi vladarsko ime zamenjujući ono koje je nosio dok je bio smatran vladarskim kopiletom – Darije II.[29] Njegova vladavina otpočela je krajem 424. godine p. n. e. tokom koje su umrli njegov otac i polubrat. Bila je to godina tokom koje je carstvo Persijanaca imalo čak tri *velika vladara*.

* * *

Godine 421. p. n. e. Spartanci i Atinjani zatekli su se u istom položaju u kome su se nalazili kad je na snagu stupio Tridesetogodišnji mir. Obe strane suočile su se s konstantnim gubitkom ratnika, problemima izazvanim opštom glađu ukoliko bi došlo do poteškoća u setvi i žetvi, kao i činjenicom da nijedna strana nije bila u poziciji da ostvari odlučujuću pobedu u ratu. Stoga su još jednom pristali da sklope mir koji je ovog puta nazvan *Nikijin mir*, po atinskom prvaku koji je pomogao da do njega i dođe.

Taj mir je potrajao šest godina. Nikijin kolega u atinskoj državnoj administraciji Alkibijad nije želeo da taj mir traje. On je žudeo za slavom.

Alkibijad je bio pijanac, ekstravagantna ličnost poznata po svojoj telesnoj lepoti koja je potrajala i nakon što je izašao iz mladićkog doba, osoba koja je održavala intimne odnose s pripadnicima oba pola. „Šetkao se tako, izmotavajući se, dok bi se njegov ogrtač vukao za njim, nakrivljene glave na jednu stranu i šuškajući dok je govorio", primetio je Plutarh.[30] Bio je motivisan potrebom da bude prihvaćen u javnosti zbog čega je tokom vremena došao na loš glas. Atini je bilo neophodno da povrati svoju snagu i ignoriše Spartu, ali je Alkibijad bio potpuno svestan da u svemu tome on ne može postati slavan. Tokom 415. godine p. n. e. ugrabio je priliku da postane junak.

Jedna grčka naseobina na Siciliji, grad po imenu Egesta, obratio se Atini molbom za pomorsku pomoć u sukobu do koga je došlo protiv druga dva grčka sicilijanska grada – Selinusa i Sirakuze. Nekadašnja korintska kolonija, Sirakuza je postala najbogatiji grčki grad u oblasti zapadno od Jadranskog mora i održavala je čvrste veze sa svojim gradom-utemeljivačem. Ukoliko bi se Atinjani zaista otisnuli na pučinu kako bi pomogli Egesti, našli bi se u situaciji da ponove svoj prethodni sukob s Korintom i možda ovog puta ostvare pobedu.

Alkibijad je ubedio Atinjane da upute ogromnu flotu ka tom udaljenom i besmislenom cilju – oko dvadeset pet hiljada ratnika, stotinu trideset trirema i isto toliki broj brodova koji su prenosili zalihe.[31] Nestašluk do koga je došlo neposredno pre nego što je flota trebalo da napusti luku (neko je, tokom duge večeri provedene u pijanstvu, oštetio lica na svim svetim likovima) bezmalo je zadržao brodove u luci budući da je većina Atinjana to smatrala lošim predznakom. Ipak, konačno je bila izdata naredba za isplovljavanje i flota se uputila u pravcu Sicilije, odnosno u potpunu propast.

Zapovednici čitavog poduhvata bili su Alkibijad, Nikija i još jedan iskusni vojni starešina. Trojica zapovednika odmah su se posvađali oko toga kad i kako treba izvesti napad. Tada je iz Atine stigla poruka: Alkibijad je bio osumnjičen za oštećenje svetih likova (on je najverovatnije i bio odgovoran za taj prestup), pa su Atinjani odlučili da ga dovedu nazad u grad kako bi mu bilo suđeno.

67. Sicilijanska ekspedicija

Takvi pozivi nikada ništa dobro nisu donosili te se Alkibijad ukrcao na jedan od brodova i tako napustio čitavu flotu. Otplovio je u pravcu Sparte gde je, potpuno promenivši stranu, ponudio Spartancima da ih, jednom zasvagda, oslobodi teškoća koje su imali u odnosima s Atinom. Želeo je slavu po svaku cenu.

S druge strane, Nikija (koji nije bio odlučan kao ličnost, mada je bio izvanredan mirotvorac) je odugovlačio sve dok Sirakužani nisu okupili značajnu vojnu silu uključujući tu i pomoć koja im je pristigla od njihovih saveznika iz Peloponeskog saveza. No, tada je već bilo suviše kasno da bi se postigla pobeda u ratu, iako su Atinjani uspeli da privole Etrurce da im se pridruže.[32] Nikija je slao poruke u Atinu moleći da mu se odobri da se povuče. U njima je ukazivao da bi, imajući u vidu snagu sirakuške oružane sile, bila potrebna dvostruko brojnija vojska kako bi se ostvarila pobeda.

Atinjani nisu ni bili svesni te krajnje nezavidne situacije. Stoga su Nikiji, bez odlaganja, regrutovali i uputili dovoljno ljudstva kako bi on bio u stanju da udvostruči svoje snage.[33]

Videvši kako se na horizontu pomalja pojačanje, preneraženi Nikija pomišljao je da okupi čitavu armiju i da se potom povuče. Međutim, Sirakužani su saznali za njegove namere te su, po Tukididovim rečima, „bili još odlučniji da potisnu Atinjane, koji su tada konačno priznali da više nisu nadmoćniji na moru i na kopnu jer u protivnom nikad ne bi ni pomislili da otplove“.[34] Sirakužani su onemogućili povlačenje Atinjana i to onda kada je

četrdeset hiljada atinskih ratnika pokušalo pešice da pređe na drugu stranu ostrva. U stopu su ih pratili protivnici, a njihov strašni marš koji su preduzeli po izuzetno velikoj letnjoj vrućini bio je okončan potpunom propašću. Planirali su da stignu do reke Asinarus kako bi na njenoj suprotnoj obali uspostavili svoju odbrambenu liniju, ali kad su stigli do obale

iznemogli i ožedneli … pojurili su bez ikakvog reda jer je svako želeo da je prvi pređe. … Istovremeno, na drugoj obali, koja je bila veoma strma, sačekali su ih Sirakužani koji su gađali Atinjane od kojih su mnogi neutoljivo pili vodu i u grupama padali … na rečno dno. Takođe, Peloponežani su se potom spustili niže i iskasapili ih, posebno one koji su se nalazili u vodi koja je odmah postala zaprljana, ali koju su oni i dalje nastavili da piju, krvavu kakva je postala, pa čak i boreći se za nju. Konačno, kad je najveći deo mrtvih ležao na gomilama i dok je deo vojske bio potpuno uništen u borbama u reci, a nekolicina kojoj je pošlo za rukom da utekne konjicom bila odsečena od ostatka, Nikija se predao.[35]

Uprkos svim uveravanjima koje je prethodno dao zapovednik sirakuške armije, Nikiju su ubili čim je položio oružje. Zarobljeni Atinjani poslati su u kamenolome gde su umirali od posledica ekstremnih vrućina i prljavštine ili su nastavili da žive među gomilama onih koji su ranije stradali. Mali broj njih koji je preživeo uspeo je da se vrati kući gde su saznali da su Spartanci, uz Alkibijadovu pomoć, napali Atiku i napredovali preko njene teritorije.

Ipak, Spartanci nisu mogli da nateraju Atinu da se preda te se rat, nakon punih osam godina, nastavio. Većina Grka tada je već bila umorna od borbi protiv Spartanaca. Tokom tih godina Aristofan je napisao komediju pod nazivom *Lizistrata* u kojoj su Atinjanke javno saopštile da će se uzdržavati od intimnih odnosa dok god njihovi muževi ne okončaju ratna dejstva. „Naše je da samo sedimo u kući s našminkanim obrazima“, objašnjavala je njihova predvodnica Lizistrata, „kao i da naše muškarce dočekamo u odeći koja dovoljno toga otkriva. … Njihova koplja će se podići i oni će ludo poželeti da legnu s nama. To će biti trenutak da se odbiju, a oni će požuriti da sklope mir. Ubeđena sam u to.“[36]

Ipak, to rešenje nije urodilo plodom. Umesto toga, u rat su se ponovo uključili Persijanci, pa su teškoće do kojih je došlo između dva grada postale nerešive.

Persijance je u čitavu priču uveo niko drugi do Alkibijad kome je uspelo čak i to da ga izbace iz Sparte. I dok se Agis, kralj koji je pripadao mlađoj vladarskoj lozi, nalazio izvan grada zaokupljen ratom, Alkibijad je stupio u vezu s njegovom suprugom, a ta veza je bila toliko otvorena da je za nju znala cela Sparta. „Ona je zatrudnela s njim“, primetio je Plutarh, „i to čak nije ni opovrgavala.“[37] Sam Agis, koji se dobro preračunao kad se vratio kući, shvatio je da dete nije bilo njegovo. Ne želeći da se suoči s mogućim fatalnim posledicama njegovog dela, Alkibijad je pobegao u Sard. Tu se predstavio satrapu Tisarfernu koji je upravljao čitavom Malom Azijom i njemu je predložio da se Persijanci uključe u rat između Sparte i Atine, koji je mogao biti okončan porazom oba grada.

Plan koji su skovali Alkibijad i Tisarfern (koji, međutim, o svemu tome nije obavestio cara čija je prestonica bila grad Suza) samo je delimično bio uspešan. Tisarfern je poslao poruku Spartancima kojom ih je obavestio kako je bio spreman da im pruži podršku pod uslovom da oni napuste sve jonske gradove i predaju ih Persiji. Spartanci su se saglasili što je u potpunosti išlo naruku Tisarfernu. Ohrabrio ih je da se potpuno oslone na finansijsku pomoć koju će dobijati od njega, ali je potom zabrljao neredovnim isplatama. „Tisarfern je“, zapisao je Tukidid, „uništavao njihovu mornaricu neredovnim isplatama, kao i tim što one često nisu bile isplaćivane u punom iznosu.“[38]

U međuvremenu, Alkibijad je poslao poruku u Atinu nudeći da se, sa velikom količinom persijskog zlata u rukama, vrati i ponovo priključi svojim sugrađanima pod uslovom da oni pristanu da ga postave na njegov prethodni položaj. Činjenica da su Atinjani pristali na to govori o njihovom izuzetno lošem položaju.

Sve je trebalo da se završi pomorskom bitkom u kojoj bi se, prema očekivanjima, Atinjani i Spartanci međusobno pouništivali. Godine 407. p. n. e., Akibijad se zaista vratio u Atinu s dovoljno zlata kako bi stanovnicima grada pomogao da obnove svoju flotu. Tokom jeseni iste godine on je poveo atinsku flotu, koju je sačinjavalo stotinu brodova, protiv spartanske mornarice.

U međuvremenu je došlo do promene dvojice važnih zapovednika. Car Darije II saznao je za pregovore koji su se odvijali bez njegovog znanja, pa je naredio Tisarfernu da dođe u Suzu. Nakon toga, poslao je svog mlađeg sina Kira u Sard naredivši mu da persijsko pojačanje stavi na raspolaganje Spartancima. Istovremeno, i spartanska mornarica bila je stavljena pod komandu novog admirala Lisandera. Plutarh nam kazuje kako je Lisander, ohrabren persijskim pojačanjem i novcem, svoje trupe plaćao za trećinu više u odnosu na sumu koju je Alkibijad davao svojim ratnicima. Takođe, Plutarh naglašava kako je „Alkibijad imao velikih teškoća da isplati dnevnice vojnicima.“[39]

Pošto je bila malobrojnija i raspolagala manjim novčanim sredstvima u odnosu na protivnika, atinska mornarica bila je osuđena na propast. U nizu okršaja do kojih je došlo između 407. i 405. godine p. n. e., atinsko brodovlje je potapano ili zarobljavano, dok su mornari ubijani ili utapani. Tokom avgusta, kad je došlo do najžešćeg okršaja, atinska mornarica je izgubila sto sedamdeset jedan brod.

Alkibijad se vrlo lukavo povukao. Nedugo zatim pojavio se na dvoru satrapa Frigije gde je bio dočekan „kao počasni član samog dvora“.[40] Njegova sreća trajala je kratko budući da je Lisander (koji je s Persijancima ostao u dobrim odnosima) zatražio od satrapa da ga ubije. Satrap je poslao svoje ljude u Alkibijadovu kuću kako bi je spalili. Alkibijad se probudio i projurio kroz plamen, okrznut kopljem.

Lisander je nastavio da uništava atinsku flotu spaljujući svaki brod do koga bi dospeo, nakon čega se uputio u pravcu Atine. U oktobru je stigao do grada koji je odmah opseo. Shvativši da bi pružanje otpora kao jedinu posledicu imalo glad, Atinjani su se predali. „Opsednuti s mora i sa zemlje“, zabeležio je grčki vojnik i istoričar Ksenofon, „oni nisu raspolagali brodovima, saveznicima, niti hranom.“[41] Rat je bio okončan.

Lisander je Atinjanima naredio da poruše *duge zidine* što je i izvršeno uz vesele zvuke laute. Istovremeno, Atina je morala da se odrekne svog uticaja na sve one gradove koji su nekada pripadali tzv. „Atinskom carstvu“.[42] Pokazalo se da to nije bila toliko surova kazna koliko je mogla biti. Atina je i dalje raspolagala glavnim gradskim bedemima koji nisu bili porušeni, a zadržala je i pravo da obnovi svoju javnu upravu. Na nesreću, Atinjani su otpočeli veliku raspravu u vezi s načinima kako da to ostvare. Lisander je zbog toga bio prinuđen da se vrati u grad i uspostavi neku vrstu

vojne hunte koju je činilo trideset plemića, a koja je vremenom postala poznata pod nazivom *Veće tridesetorice*.[42] Oni su postali po zlu čuveni zbog krvoprolića koja su izazivali tako što su sprovodili pogubljenja svih onih Atinjana za koje bi posumnjali da su bili zagovornici obnavljanja demokratskog uređenja. Lisander, čiji je odnos prema Atini na početku bio relativno blag, zažmurio je na to, pa je čak poslao spartanske jedinice kako bi vlastima u Atini pomogao da se oslobode opozicije.

Pogubljenja su uskoro izašla iz strogo političkog okvira. „Cilj im je bio da uklone sve one od kojih su strahovali“, kasnije je zapisao Aristotel, „kao i one čije su imovine želeli da se dočepaju. Za veoma kratko vreme oni su pogubili najmanje hiljadu i po ljudi.“

Očajni, preostali Atinjani su se grupisali, uputili poziv za pomoć susednoj Tebi, a potom napali *Veće tridesetorice* i spartanski garnizon koji ih je štitio. To je moglo da izazove obnavljanje rata sa Spartom, ali je spartanski kralj, uvidevši sav taj haos, uklonio Lisandera s položaja i povukao garnizon iz Atine. Upravo u tom razdoblju preminuo je car Darije II, a njegov sin i naslednik Artakserks II predstavljao je veliku nepoznanicu. Sparta više nije mogla da se oslanja na persijsko zlato.

Članovi *Veća tridesetorice* koji nisu stradali u sukobima napustili su Atinu. Narednu, 403. godinu p. n. e. Atinjani su doživeli kao početak novog razdoblja tokom koga je demokratija ponovo mogla biti vraćena u grad. Ipak, Atina, koja je povratak demokratije dočekala toplom dobrodošlicom, bila je razorena i potpuno osiromašena.

Vremenska traka 65	
PERSIJA	GRČKA
Kambiz II (530. g. p. n. e.)	
Darije I	**Kleomen Spartanski** **Damarat Spartanski**
	Bitka na Maratonskom polju (490. g. p. n. e.)
Kserks I (486. g. p. n. e.)	**Leonida Spartanski**
	Bitke kod Termopila i Salamine (480. g. p. n. e.) Bite kod Plateje i Mikale (479. g. p. n. e.)
Artakserks I (465–424. g. p. n. e.)	
	Perdika II Makedonski Perikle Atinski Peloponeski rat (otpočeo 431. g. p. n. e.)
Darije II (424–404. g. p. n. e.)	
Artakserks II (404. g. p. n. e.)	

Šezdeset šesto poglavlje

Prva pljačka Rima

Između 495. i 390. godine p. n. e. u Rimu je došlo do sukoba patricija i plebejaca, a Gali su spalili čitav grad

Prvi rimski diktator, imenovan kako bi napadače odbio od gradskih bedema, postigao je uspeh u obavljanju poverenog mu zadatka. Ali njegov trud nije doveo do trajnog mira. U okolini Rima, po Livijevim rečima „nije bilo sigurnog mira, niti otvorenog rata.“ Umesto toga, dolazilo je do čestih trvenja između snaga koje su se nalazile u procesu jačanja i susednih gradova koji nisu bili sasvim sigurni da li da izazovu Rim ili da ga ostave na miru.[1]

Međutim, kako Etrurci više nisu predstavljali posebnu brigu budući da su u znatnoj meri oslabili svoje snage kad su Atinjanima pružili oružanu potporu tokom njihovog sukoba sa Sirakužanima, Rim se suočavao sa sopstvenim poteškoćama. „Država je u političkom smislu bila u toj meri podeljena“, kazuje nam Livije, „da su obični građani, za razliku od pripadnika više klase koji su ih tlačili, s radošću očekivali napad spolja.“[2]

* * *

Rim je zabacio svoju mrežu na brojne narode koji su se nalazili izvan zidina grada i kako je počeo da se pretvara u carstvo, suočavao se sa sličnim teškoćama kao Persijanci i Spartanci: kako u jednu harmoničnu celinu izmešati narode koji su imali snagu (autentične osvajače) s onima koji su bili bez ikakve moći (osvojene).

Osvajači su, u spartanskom slučaju, bili nazivani *građanima*, dok su pokoreni bili *heloti*. U Rimu, pak, dve društvene grupe bile su donekle različitog porekla. *Patriciji* (od latinske reči *pater* što je značilo *otac*), po tradiciji, poticali su od članova rimskog savetodavnog tela koje se nalazilo u službi kraljeva. *Plebejci* su bili svi ostali. To je pojam koji je izuzetno teško definisati, posebno imajući u vidu da je on predstavljao negaciju i odnosio se na sve one koji nisu bili patriciji. Pod tim pojmom podrazumevani su i pripadnici pokorenih naroda koji su živeli u Rimu, ali i oni koji su svoje poreklo vodili iz starosedelačkih gradskih porodica.

Plebejci su bili daleko brojniji u odnosu na patricije, ali su zato ovi drugi posedovali ogromne površine zemlje i veliko materijalno bogatstvo. Čak i u doba rane Republike, plebejci su uspevali, bez većih potresa, da izaberu jednog od njih za konzula, ali su zato svi ostali rimski magistrati i sveštenici, zemljoposednici i oficiri bili patriciji.

Problem dugova postao je veoma izražen, baš kao i u Atini. Plebejac koji je bio prinuđen da uzajmi novac usled gladi ili zbog posledica rata morao je da sam sebe da kao zalog. Ukoliko ne bi vratio dug, članovi njegove porodice postajali su robovi.[3] Na taj način patriciji ne samo da su sticali zemlju i novčana sredstva, već i vlasništvo nad samim rimskim građanima, i to u sve većem broju. Plebejcima je posebno teško padalo kad bi, usled obaveze da idu u rat, veoma često zapadali u dugove i ropstvo.

Njihovo nezadovoljstvo preraslo je 495. godine p. n. e. u otvorenu pobunu kad je jedan od istaknutih rimskih vojnika stupio na Forum. „U svojoj štrokavoj i iscepanoj odeći“, zapisao je Livije, „neopisivo bled i s ožiljcima na telu … razbarušene kose i brade … predstavljao je prizor za žaljenje.“ Okupljeni su ga prepoznali i u masi se proneo žamor. Sve više ljudi okupljalo se oko njega kako bi ga čuli. Razderao je gornji deo odeće i pogledima prisutnih izložio svoje grudi koje su bile u ožiljcima od udaraca mača primljenih tokom njegove dugogodišnje vojne službe u korist Rima. I na njegovim leđima nalazili su se ožiljci koji su bili posledica bičevanja koje su naredili njegovi imućni gospodari. „Dok sam, tokom Sabinskog rata, službovao“, kazao je taj starac, „moje useve uništili su protivnici, a moja koliba bila je spaljena. Sve što sam imao, uključujući tu i stoku, bilo je odneto. I tada, kada se od mene to najmanje moglo očekivati, našao sam se u položaju da je trebalo da platim poreze te sam, sasvim razumljivo, ušao u dugove.“[4]

U tom trenutku mnogi ljudi koji su se nalazili u stanju dužničkog ropstva, od kojih su se neki nalazili i u lancima, pokuljali su na ulice vičući i tražeći od Senata da nađe način kako da ih oslobodi njihove muke. Najveći deo senatora nije bio prisutan pošto su se posakrivali u strahu od gomile. Međutim, konzuli su bili odlučni u tome da izbegnu nepotrebno nasilje te su krenuli po gradu pozivajući senatore da dođu u Senat kako bi mogli da počnu da rešavaju problem dužničkog ropstva. I dok je u Senatu trajala rasprava, okupljeni robovi vikali su i nasrtali su na vrata i prozore zdanja željni da čuju kako će njihov problem biti rešen.

To nije bila najpovoljnija atmosfera za vođenje razgovora u vezi s dužničkim ropstvom i, istini za volju, Senat se nije pomerio s mrtve tačke kad se, sasvim neočekivano, pojavila neka vrsta pomoći: pronela se vest kako pripadnici susednog plemena Volsci, koji su živeli južno od Rima, marširaju u pravcu grada. Saznavši za ta dešavanja, Senat je odmah doneo odluku da nijedan građanin Rima više nije mogao da se nađe u stanju dužničkog ropstva sve dok je bio u aktivnoj vojnoj službi. Na tu vest skoro svi oni koji su se zatekli na gradskim ulicama priključili su se oružanim snagama i uputili se u susret Volscima kako bi im se oduprli. Napadači su bili potpuno poraženi budući da su vojsku koja im je hrlila u susret, po Livijevim rečima, činili Rimljani koji su se nalazili u stanju dužničkog ropstva i koji su, upravo usled toga, bili „veoma orni za borbu“.

Međutim, i dalje nije bilo rešenja za problem koji se odnosio na neravnotežu snaga. Livije je pisao kako je „Rim morao da nađe rešenje za ublažavanje suprotstavljenih interesa dve klase u državi; milom ili silom morao se uspostaviti unutrašnji sklad.“[5] „Silom“ nije zvučalo ohrabrujuće. To ukazuje da je čak i u vreme kad je živeo Livije drevna senatska praksa, poznata kao „hajde da se samo otarasimo problema“, i dalje bila veoma prisutna. I zaista, nakon što je otklonjena opasnost koju su izazvali Volsci, plebejci-ratnici koji su se vratili u grad (budući da nisu mogli večno da budu u vojnoj službi) spoznali su da konačno rešenje njihovog problema nije bilo ni na vidiku.

Njihova snaga u Rimu nalazila se u njihovoj brojnosti i to su veoma vešto koristili. Godine 494. p. n. e. opredelili su se da počnu prvi štrajk u svetskoj istoriji. „Masovno su se okupili i otišli na Sveto brdo koje se nalazilo na oko pet kilometara od grada…“, kazuje nam Livije, „i tamo su … podigli svoj logor.“[6] Taj događaj postao je poznat pod nazivom „secesija

plebejaca“. Takav razvoj dešavanja izazvao je paniku kod patricija (koji su ostali bez najvećeg dela svojih robova i armije), ali i plebejaca (jer su tim bili lišeni najvećeg dela svoje dotadašnje moći). Grad se našao u stanju blokade. Bio je ranjiv na svaki eventualni napad, a svakodnevne aktivnosti potpuno su zamrle.

Konačno, Senat i konzuli ponudili su rešenje. Od tog perioda oni će biti povezani u vršenju vlasti jednim novim magistratom koji je dobio naziv *narodni tribun*. Tribun bi bio biran iz reda plebejaca i nalazio bi se „iznad zakona“ (što je značilo da bi se nalazio potpuno izvan ingerencija Senata i konzula budući da Rimljani toga vremena još uvek nisu imali pisane zakone). Njegov zadatak bio je da zaštiti plebejce od svake vrste nepravde. Bila je to prva rimska javna funkcija koja je predstavljala mogućnost blokade patricija. Sve ostale imale su potpuno suprotno dejstvo.

Prva dva narodna tribuna bila su imenovana 494. godine p. n. e., iste godine kad je došlo do „secesije plebejaca“. Kriza je, makar privremeno, bila rešena.

Tokom narednih pedesetak godina borba za ovladavanjem moći između konzula, senatora, sveštenika i narodnih tribuna ukazala je na neophodnost da se u Rimu uspostave pisani zakoni koji bi u još većoj meri štitili prava plebejaca. Rimski poslanici koji su se vraćali iz Atine, govorili su o Solonovim zakonima koji su bili zapisani kako bi se ublažila tenzija između atinskog plemstva i građanstva. Čak su doneli i jedan primerak teksta zakona. Rim je u tom periodu bio već suviše veliki i raznorodan da bi počivao na nepisanim zakonima. Gradu su bili potrebni „zakoni za koje bi svaki pojedinačni građanin imao utisak … da ih je sam prihvatio.“[7]

Zato je 451. godine p. n. e., grupa koju su činila desetorica zakonodavaca (tzv. *decemviri*), bila imenovana na dužnost umesto svih redovnih javnih zvaničnika u Rimu za vremenski period tokom naredne 450. godine p. n. e. Njihov zadatak nije bio samo da upravljaju gradom, već i da napišu zakone po kojima bi se vladali svi Rimljani. Njihovo imenovanje nije prošlo bez otpora: „Došlo je do određenih rasprava u vezi s tim da li osobama koje nisu bile patricijskog porekla uopšte treba dozvoliti da obavljaju državne funkcije“, zapisao je Livije[8] jer neki Rimljani nisu bili skloni tome da na pojedinim javnim funkcijama vide plebejce. No, kako je ovo pitanje bilo rešeno, decemviri su tu godinu proveli u pisanju zakona posle čega su ih stavili na uvid javnosti, odnosno na svojevrsnu javnu

raspravu. Nakon što su tokom sprovođenja javne rasprave pristigli amandmani na predložene zakonske tekstove sazvana je skupština svih građana kako bi oni bili usvojeni. Postojalo je opšte mišljenje da je nedostajalo još zakona te su decemviri bili imenovani i za narednu godinu kako bi napisali još dve dodatne tablice sa zakonima.

Zakoni dvanaest tablica, koji su proistekli iz čitavog postupka, bili su ispisani na drvenim tablicama koje su potom bile postavljene na rimskom Forumu gde su svi mogli da ih vide. Livije je zabeležio kako su oni, čak i u njegovo vreme, predstavljali temelj rimskog zakonodavstva. Nažalost, tablice su vremenom bile izgubljene. Ono što o njima znamo zasnovano je na citatima koji su sadržani u različitim rimskim istorijskim izvorima.

Rekonstruisane i nepotpune tablice sadrže očekivane naredbe koje su za cilj imale održavanje mira između pripadnika dva društvena sloja: *Eris confessi rebusque iure iudicatis XXX dies iusto sunto*, bilo je zapisano u trećoj po redu tablici. „Ti koji si se obavezao ili je sud doneo odluku da si dužan da vratiš novac imaš trideset dana da to učiniš." Nakon isteka tog roka dužnik je mogao da bude izveden pred sud i, ukoliko nije imao osiguranje ili novac, mogao je biti stavljen u lance. Ipak, onaj ko ga je tužio sudu morao je da izmiri troškove njegove ishrane (što je u nekim slučajevima moglo iziskivati mnogo veća sredstva nego što je bila visina samog duga). Prema dvanaestoj tablici, onaj ko je nekoga lažno optužio mogao se naći pred sudom. Ukoliko bi sud doneo odluku da je ta osoba izvršila lažno prijavljivanje, ona je morala da plati pozamašan iznos. A tu se nalazila i jedanaesta tablica, koja je predstavljala osnovu čitavog tog postupka: *privilegia no irroganato* što je značilo da *privatna pravila nisu mogla biti nametnuta*. Drugim rečima, više nije bilo moguće da patriciji plebejcima nametnu njihovu volju, ako plebejci na to ne pristanu.

Pored ovih, zakoni su sadržali i odredbe u vezi s povređivanjem koje su neobično podsećale na Hamurabijev zakonik: osoba koja nekome polomi kost morala je da plati kaznu, ali je kazna bila upola manja ako je polomljena kost pripadala robu. Ukoliko oni kroz čije je posede prolazio put iste nisu održavali na odgovarajući način, prolaznici su mogli da prolaze i teraju svoju stoku i izvan samog druma. Sin koji je tri puta bio prodat u roblje mogao je da se odrekne svog oca.

Postojale su naznake da je, uprkos tome što je *Zakon dvanaest tablica* predstavljao pomak u dobrom smeru, u Rimu i dalje bilo mnogo nepravde.

Neke od ovih nepravdi bile su samo uobičajene norme ponašanja u drevno doba: „deformisano dete biće ubijeno“, nedvosmisleno je pisalo u četvrtoj tablici, dok se u petoj tablici nalazilo objašnjenje po kome „žene, zbog svog slabašne konstitucije, uvek treba da imaju zaštitu, čak i onda kada su odrasle“. Postojala su i tipično rimska pravila poput onoga po kome niko nije mogao da „noću drži skupove u gradu“ što je bio zapisano u osmoj tablici. To pravilo imalo je za cilj da patricije zaštiti od neke nove plebejske ujdurme. Najozloglašenije pravilo, koje je bilo sadržano u jedanaestoj tablici, glasilo je: „Brak između patricija i plebejaca je zabranjen.“ Ovo pravilo/zakon bilo je konačno opozvano 445. godine p. n. e., nakon izuzetno burne rasprave u Senatu. Nisu baš svi bili ubeđeni u to da bi Rim napredovao ukoliko bi došlo do mešanja krvi plemenitih i običnih.[9]

68. Galska invazija

Uspostavljanje funkcije narodnih tribuna, kao i proglašenje *Zakona dvanaest tablica*, nije dovelo do potpunog smirivanja sukoba između slojeva u rimskom društvu. Ipak, ti reformski potezi poslužili su dovoljno dugo kako bi grad mogao da učvrsti svoj položaj u odnosu na okolinu. Godine 437. p. n. e. Rim je ušao u dugotrajan rat protiv svog starog neprijatelja, grada Fidene, koji se nalazio uzvodno uz reku Tibar. Istini za volju, Fidena je prva napala Rim još u vreme Romula koji je ratovao protiv gradova Fidena i Veji (oba naseljena Etrurcima), ali nije uspeo da ih uništi.

Ovog puta Rim je otpočeo rat s Fidenom koji je trajao sve do 426. godine p. n. e.

Naredne dve decenije protekle su u manjim oružanim čarkama sve do 405. godine p. n. e. kad je Rim otpočeo veliki napad protiv grada Veji. Pokazalo se da se i ovde radilo o iscrpljujućem ratu. Nakon pet godina od njegovog početka, Rimljani su se i dalje nalazili ulogoreni pod bedemima grada Veji i to baš onda kad je do njih stigla potpuno neočekivana vest o novoj opasnosti koja im je zapretila iz pravca severa. Kelti, koje su Rimljani poznavali pod nazivom Gali, već su čitavo stoleće napredovali u pravcu juga. Sve više su se približavali samom Rimu.

Međutim, izgledalo je da Rimljani, zauzeti osvajanjem susednih teritorija, nisu obratili mnogo pažnje na ta dešavanja. Grad Veji konačno se našao u rimskim rukama 396. godine p. n. e. Bio je to veoma težak rat budući da je grad Veji bio najbogatiji i najnapredniji u odnosu na sve druge etrurske gradove.[10] Veji je Rimljanima, po Livijevom svedočenju, „naneo veću štetu nego što je sam doživeo“, što je značilo da je dugogodišnja opsada značajno umanjila vojnu moć Rima. S druge strane, Veji nije bio jedino naseljeno mesto oko čijeg osvajanja su se Rimljani dobrano potrudili. Rimski vojnici nalazili su se u mnogim susednim oblastima, terorišući zemljoradnike i zauzimajući brojna sela kako bi ih tim priključili svojoj narastajućoj državi.

Armija se odmarala kad je plebejac po imenu Kedikus došao do narodnih tribuna sa zastrašujućim upozorenjem. U noćnoj tišini, „začuo je glas koji nije mogao poticati od čoveka“, kako mu govori: „Kaži magistratima da dolaze Gali.“ Reakcija na tu informaciju bio je smeh budući da je za njih Kedikus bio osoba koja je poticala iz najnižih slojeva.[11] Zvanični Rim je, očigledno, i dalje patio od kompleksa više vrednosti.

Međutim, vrlo brzo nakon što je ova vizija bila saopštena iz grada Kluzijuma, rodnog mesta neustrašivog Larsa Porsene koje se nalazilo na severu, stigla je jedna poruka. Hiljade Kelta, mašući oružjem, iznenada se pojavilo pred gradskim kapijama. „Bila je to strašna situacija“, zapisao je Livije, „i bez obzira na to što žitelji Kluzijuma nisu održavali bliske odnose s Rimom, niti su imali razloga da iskazuju svoja prijateljska osećanja … oni su poslali delegaciju koja je od Senata tražila pomoć.“[12]

Izgleda da je u očima stanovnika grada Kluzijuma opasnost izgledala toliko zastrašujuće da su oni zanemarili staru mržnju koju su gajili u odnosu

na Rim. No, delovalo je da su Gali predstavljali neprijatelje koji su mogli ujediniti čitavo poluostrvo. Ukoliko bi Rim uputio svoje oružane snage da se suprotstave Galima, do toga je lako moglo da dođe. Ali nakon bezmalo tridesetogodišnjeg ratovanja, Senat nije raspolagao trupama koje bi mogao da uputi.

Umesto toga, senatori su odlučili da pošalju svoje emisare Galima s porukom da im je bolje da se mirno nasele na tom području, a ne da na silu zauzimaju grad Kluzijum. To je možda i moglo da dovede do plodonosnog razgovora da rimski predstavnici nisu pobesneli nakon što su Gali odbili njihov predlog. Rimljani su potegli svoje mačeve. Gali, kojima je malo trebalo, shvatili su to kao izazov. „Zapali su u stanje nekontrolisanog besa koje je tako tipično za pripadnike njihove rase te su se zastrašujućom brzinom usmerili na sam grad Rim“, zabeležio je Livije, „…I iz grla svih njih, koji su prekrivali kilometre i kilometre prostora mnoštvom ljudstva i konjice, začuo se samo jedan snažan povik: *Na Rim!*“[13]

Rimski zapovednici ubrzano su postavljali svoje jedinice duž obala reke Tibar, ali je njihova frontovska linija bila toliko malobrojna da su Gali isprva pomislili da se radi o nekakvoj rimskoj zamci budući da je rimskih vojnika bilo iznenađujuće malo. No, kad je postalo jasno da je to bilo sve što je ta armija mogla da izdvoji radi pružanja otpora napadačima sa severa, Gali su nasrnuli na rimsku liniju fronta. Najpre se desio pokolj, a ubrzo zatim i potpuni poraz. Bežeći pred neprijateljem, rimski vojnici pod težinom svojih oklopa utapali su se u vodama Tibra. Polovina preživelih našla je utočište u gradu Veji u kome se zabarikadirala. Ostatak se nekako dokopao Rima, ali je njihov broj očigledno bio nedovoljan da bi se branio grad te se celokupno stanovništvo povuklo na breg Kapitol ostavljajući preostali deo grada potpuno nebranjen.[4]

Gali su nadrli u grad ubijajući sve koji su zaostali u bežaniji u pravcu brega Kapitol, ali su i spaljivali odreda sve kuće. U međuvremenu, Rimljani „jedva da su mogli da veruju svojim očima i ušima dok su posmatrali horde varvara koje su, jureći gradskim ulicama, uništavale bukvalno sve pred sobom … čas ’vamo, čas tamo, začuli bi se trijumfalni povici, krici žena ili dečji plač, zvuk plamena ili urušavanja konstrukcija brojnih objekata. … Kako nisu bili unutar svoga grada, već izvan njega videli su kako je sve ono što su voleli palo u ruke njihovih neprijatelja“.[14]

Pošto su se na Kapitolu našli u zamci, Rimljani nisu bili u mogućnosti da pruže otpor. Ali ni galski ratnici koji su se nalazili u donjem delu grada nisu mogli da dopru do njih. Pretpostavlja se da je duga opsada dovela do pojave gladi, ali galski napadači nisu imali informacije o količinama namirnica i pijaće vode kojima su raspolagali Rimljani, koji su utočište pronašli na bregu Kapitol. I mada su uslovi za život unutar samog Kapitola bili izuzetno loši, i oni koji su se nalazili u donjem delu grada suočavali su se s istim teškoćama. Nije bilo dovoljno hrane, a Gali su se ulogorili u niziji gde nije postojalo odgovarajuće strujanje vazduha. Čitavi oblaci sačinjeni od pepela i dima nastalog usled masovnog paljenja objekata unutar Rima nadvili su se nad Galima u obliku nizijskog smoga koji je izazivao težak oblik kašlja i upale disajnih organa. Sve je to dovelo do pojave epidemije. Počeli su da umiru na desetine, a ubrzo i na stotine sve dok broj leševa nije toliko narastao da nije bilo dovoljno mesta za njihovo sahranjivanje. Umesto toga, živi su ih spaljivali.[15]

Iz svih tih razloga Gali su bili raspoloženi da saslušaju predloge Rimljana kad su ih oni saopštili. Kazali su kako bi čistim zlatom isplatili Gale ukoliko bi opsađivači pristali da se udalje od gradskih bedema. Ovome je Rimljanima u pomoć pritekla i neočekivana podrška. Masalinjani, žitelji drevne grčke kolonije na južnim obalama današnje Francuske, još odranije su imali sukob sa Galima koji su se jednom prilikom iznebuha pojavili i ulogorili se pod gradskim zidinama Masalije. Žitelji grada su ih isplatili i Gali su otišli. Prema svedočenjima rimskog istoričara Pompeja Troga, Masalinjani su zatim poslali izaslanike u hram posvećen bogu Apolonu koji se nalazio u Delfima kako bi izrazili zahvalnost za svoje izbavljenje. Masalija je održavala čvrste veze sa svegrčkim svetilištima koja su se nalazila u domovini.

Izaslanici su se vraćali kući kad su do njih stigle vesti o opsadi Kapitola. Stigavši u svoj grad obavestili su gradske starešine koji su smatrali da treba imati dobre odnose s Rimom. Masalinjani su ispraznili svoju riznicu, ubedili imućne sugrađane da daju privatne priloge i dodali svoje zlato onom koje je u Rimu već bilo pripremljeno zarad otkupa. Gali su sve to preuzeli da bi se nakon toga povukli u pravcu severa gde su osetno niže planinske temperature bile znatno prijatnije u odnosu na vreli jug poluostrva.

Rimljani su napustili Kapitol kako bi što pre obnovili grad u slučaju da se protivnik vrati. „Svi radovi užurbano su sprovođeni“, zabeležio je Livije,

„i niko se nije trudio da obrati pažnju na to da li su ulice bile prave … dok su građevine obnavljanje bez obzira na to da li je bilo dovoljno raspoloživog prostora. Ovo objašnjava zašto … izgled Rima pre odaje utisak bespravne gradnje, a ne dobro planiranog grada."[17] Prva varvarska pljačka Rima ne samo da je narušila imperijalne ambicije Rima, već je ostavila i trajne posledice na grad.

Vremenska traka 66	
GRČKA	RIM
Kleomen Spartanski	
Damarat Spartanski	Uspostavljanje Rimske republike (509. g. p. n. e.)
	Galska invazija
	Prvi rimski diktator
	Secesija plebejaca (494. g. p. n. e.)
Bitka na Maratonskom polju (490. g. p. n. e.)	
Leonida Spartanski	
Bitke kod Termopila i Salamine (480. g. p. n. e.)	
Bite kod Plateje i Mikale (479. g. p. n. e.)	
Perdika II Makedonski	Zakoni dvanaest tablica
Perikle, Atinski	
Peloponeski rat (otpočeo 431. g. p. n. e.)	
	Gali spaljuju Rim (390. g. p. n. e.)

Među stručnjacima i dalje postoje neslaganja u vezi s tačnim datumom kad je došlo do galskog napada na Rim, koji je Livije opisao u svom delu.

Šezdeset sedmo poglavlje

Uspon dinastije Č’in

Između 403. i 325. godine p. n. e. u Kini se dinastija Jin podelila, a dinastija Č’in uspostavila svoju prevlast

Nakon čitavog niza decenija koje su protekle u oružanim sukobima protiv suseda, varvara i sopstvenih plemića, država Jin, koja se nalazila u severnim oblastima, konačno se raspala na više delova. Suma Kijen u šiframa je opisao njen pad: „Tokom dvadeset četvrte godine vladavine cara Ven-Lijea“, pisao je misleći na 403. godinu p. n. e., „zatreslo se svih *devet tripoda*. Car je imenovao Hana, Veija i Čaoa za oblasne gospodare.“[1]

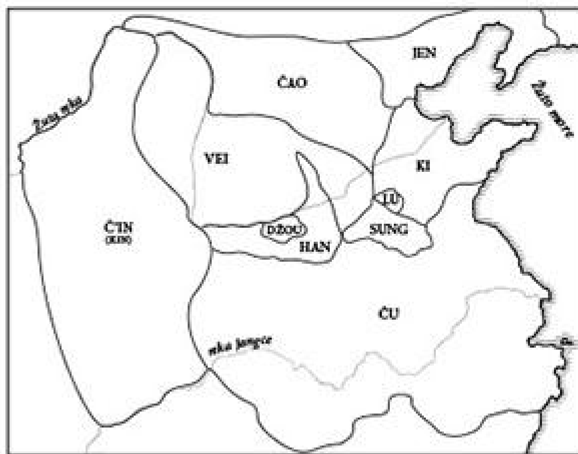
To su bile starešine tri zaraćene porodice na području države Jin, a koje su, svaka za sebe, želele da imaju jedan deo državne teritorije pod svojom vlašću. Kad su od cara iz dinastije Istočnih Džoua zahtevali da ih prizna za gospodare njihovih novouspostavljenih oblasti, on nije imao snage da im se u tome odupre. Metafora po kojoj se „zatreslo svih *devet tripoda*“ bila je loša. Naime, vladar iz dinastije Istočnih Džoua tada je izgubio čak i one svoje carske prerogative koji su se odnosili na obavljanje ritualnih radnji.

Kao takva, država Jin prestala je da postoji. Pokušaj da se rekonstruiše karta Kine na samom početku četvrtog veka p. n. e. pokazao bi da je, umesto trinaest oblasti koje su postojale u „Prolećnom i jesenjem razdoblju“, sada bilo svega njih devet, među kojima se područje Istočnih Džoua i dalje nalazilo u samom središtu. Gospodar oblasti Ču tražio je da mu se dodele susedna dva područja koja su se nalazila na istoku, čime je udvostručio teritoriju koja se nalazila pod njegovom upravom. Oblasti Sung i Ki su preživele, kao i oblast Lu koja je ušla u period opadanja. Tri novouspostavljene oblasti – Han, Vei i Čao – otimale su se o drevnu

teritoriju države Jin kako bi zauzele područja Hsu, Čeng i drevni Vej. Oblast Jen izgubila je deo svojih zapadnih regija, ali je to delimično nadoknadila šireći se u pravcu istoka, duž priobalja.

Ipak, oblast koja se javila kao najveći dobitnik u svemu tome bila je Č'in, koja je svoju teritoriju učetvorostručila. Konačno, istočna granica te oblasti izlazila je na Žutu reku, a potom je dosezala sve do reke Jangce.

Period ratova, koji je otpočeo s tih devet oblasti, nastavio se u potpunosti u skladu sa svojim nazivom: stalnim oružanim sukobima. Bilo bi izuzetno teško da ih sve detaljno rekonstruišemo, ali u razdoblju između 403. i 361. godine p. n. e. neprestana sukobljavanja do kojih je dolazilo između tih devet oblasti uvelo ih je u haotično stanje. Do 361. godine p. n. e. najznačajnije oblasti u ravnici našle su se u tri odvojena tabora, i to u pravcu od istoka ka zapadu – Ki, Vei i Č'in. Velika oblast Ču, koja se nalazila na jugu, privremeno je bila zaokupljena dvema istočnim oblastima, Vu i Jue, koje je nedugo pre toga zauzela. Obe su se upinjale da se oslobode.

69. Zaraćene strane

Oblast Ki bila je najnaprednija. Imala je veliki broj izuzetno sposobnih gospodara koji su redovno prikupljali porez i uspostavili monopol na proizvodnju i prodaju soli.[2] Oblast Vei izdvajala se po vojnoj snazi. Č'in, koja se nalazila na krajnjem zapadu, raspolagala je ogromnom teritorijom, ali je ona ipak bila u znatnoj meri skrajnuta oblast, udaljena od središta

moći velikim planinskim masivom i odvojena od starijih kineskih regija[3] koje su Č'in i tada doživljavale poluvarvarskom oblašću. „Feudalni gospodari središnjih oblasti … odnosili su se prema Č'in kao i prema necivilizovanim narodima Ti i Ji", primetio je Suma Kijen.[4] Čak i stotinu godina kasnije jedan plemić iz oblasti Vei mogao je da s nipodaštavanjem govori o Č'in: „Ona je lakoma. U nju se ne može imati poverenja. Lišena je lepih manira, odgovarajućih odnosa i primerenog ponašanja."[5]

Sve to počelo je da se menja tokom 361. godine p. n. e. kad je plemić po imenu Šang Jang stigao na dvor gospodara oblasti Č'in s predlogom da pomogne kako bi Č'in postala moćna sila.

Šang Jang bio je rođen u novoj oblasti Vei. Bio je sin gospodareve konkubine te je stoga bio lišen mogućnosti da učestvuje u vršenju vlasti. Smatrao je kako mu sleduje više vlasti nego što mu je njegovo poreklo to omogućavalo, pa je, kad su vesti stigle na istok i to od Hsijaoa (gospodara oblasti Č'in) koji je uputio poziv svim sposobnim pojedincima da mu se priključe kako bi svoju oblast učinio snažnijom, otišao iz svoje postojbine i uputio se u smeru zapada, prema oblasti Čin.

Gospodar oblasti Č'in bio je oduševljen idejama koje je izneo Šang Jang, pa mu je dao neograničena ovlašćenja kako bi uspostavio sve one promene koje je smatrao neophodnim. Šang Jang je odmah uveo veoma stroge sankcije za prestupe u vezi izdaje i krađe. Čak su i privatne svađe bile kažnjive po zakonu. Kako bi sve to postigao, naredio je da se čitava oblast Č'in podeli na više manjih teritorijalnih jedinica koje su obuhvatale najviše deset domaćinstava pri čemu je svako od njih bilo u obavezi da prijavi svaki prestup koji su počinili članovi drugog domaćinstva. Po rečima biografa Šang Janga, „žitelji oblasti Č'in međusobno su se kontrolisali i zajednički su delili presuđene sankcije. Ko ne bi prijavio prestupnika, bio bi raspolućen na dva dela.[6] Niko nije mogao da pobegne od državnh zvaničnika ili suseda. Krčmari nisu smeli da primaju goste ukoliko ovi kod sebe nisu imali odgovarajuću dozvolu.

Pošto je uspostavio kontrolni mehanizam, Šang Jang se posvetio tome da oblast Č'in preobrazi u pravu meritokratiju. I umesto da se osloni na plemićke titule i privilegije, kao što je to bio slučaj s onim istočnim oblastima kojima su vladali plemići, Č'in bi svoje slabosti (izostanak plemstva, etničku pomešanost Kineza i ostalih naroda) pretvorio u velike prednosti. Gospodar oblasti od tada je plemićke titule dodeljivao isključivo

na osnovu vojnih zasluga a plemići koji nisu mogli da se bore u ratovima to više nisu ni mogli da budu: „Članovi vladarske porodice, koji nisu imali vojnih zasluga, to više nisu mogli biti.“[7] Nestrpljiv da pokaže kako plemenito poreklo nije moglo da donese bilo kakve privilegije, Šang Jang je čak insistirao na tome da gospodarev sin Huiven bude kažnjen zbog manjeg kršenja novouspostavljenih zakona. Izgleda da je to stvorilo određene probleme i unutar same palate. Šang Jang je na kraju priznao kako ne bi bilo baš najprimerenije da se izvrši smrtna kazna nad gospodarevim sinom te se na kraju saglasio s tim da se pogubi jedan od prestolonaslednikovih učitelja, odnosno da se drugi osakati (prema nekim pisanim izvorima, nesrećniku je bio odsečen nos).[8]

Štaviše, od tog perioda svi građani oblasti Č’in bili su obavezni da se uključe u dobrovoljni rad za dobrobit čitave zajednice. Šang Jang je smatrao da su trgovci bili paraziti koji su prodavali robu koju je neko drugi proizveo i, pri tome, zarađivali na razlici između kupovne i prodajne cene. „Svako je morao da uzme učešće u osnovnim aktivnostima koje su se odnosile na obrađivanje zemlje i tkanje“, opisivao je Šang Jangove reformske poduhvate Suma Kijen, „i samo oni koji su proizvodili velike količine useva ili svile bili su oslobođeni obaveze da učestvuju u obavljanju javnih radova. Oni, pak, koji su se bavili trgovinom bili su podjarmljeni, skupa sa siromašnima i lenjivcima.“[9]

S druge strane, oni koji su vredno radili mogli su očekivati da budu nagrađeni nekim komadom zemlje. Bila je to potpuno nova ideja i najverovatnije prvi slučaj uspostavljanja privatnog vlasništva nad zemljom u čitavoj Kini.[10] Sve to bilo je podržano čitavim nizom novih pravnih propisa: od tada više niko nije mogao da se preseli na neku drugu lokaciju a da prethodno nije pribavio odgovarajuću dozvolu. To je značilo da zemljoradnici više nisu mogli da u potpunosti isposte svoje obradive površine, a da onda jednostavno pređu na neke druge. Bili su u obavezi da se odgovorno staraju o obradivim površinama inače su bili osuđeni na gladovanje.[11]

Nisu svi bili oduševljeni tim reformama. Biograf Šang Janga zabeležio je da je „nezadovoljnika, koji su došli u prestonicu kako bi istakli da su zakoni bili nepravični, bilo na hiljade.“[12] Međutim, činjenica da je od tada prioritet u oblasti Č’in bio dat obrađivanju zemlje podrazumevala je da se najveći deo zemljišta koje je do tada bivalo neobrađeno mogao pretvoriti u

obradivo. I uprkos strogosti Šang Jangovih zakona, njegova politika (koja je, na primer, omogućavala zatvorenicima da pre isteka kazne povrate svoju slobodu tako što bi obrađivali do tada zaparložene zemljišne površine) privlačila je sve veći broj seljaka iz drugih kineskih oblasti. Oni su u oblasti Č'in mogli da se nadaju napredovanju makar u oblasti vojne službe. Stotinu godina kasnije filozof Ksun Zi posetio je oblasti Č'in nakon čega je zabeležio: „Oni koji se iz bitke vrate s pet protivničkih glava postajali bi starešine nad pet susednih porodica."[13]

Najstariji istoričari prezirali su Šang Janga, ali je čak i Suma Kijen ipak morao da prizna kako je njegovo zakonodavstvo doprinelo uspostavljanju stabilnosti u oblasti u kojoj je do tada vladalo potpuno bezakonje. Zabeležio je i to kako deset godina nakon stupanja na snagu prvih reformskih zakona „u planinama više nije bilo razbojnika; porodice su mogle da obezbede sve što im je trebalo, a ljudi su živeli u izobilju. … Potpuni red vladao je u gradovima, kao i u provinciji."[14]

Uprkos tome, Suma Kijen je smatrao kako despotski ustrojena oblast Č'in nije bila pogodna regija za život. Iako dobrostojeći, ljudi su ipak bili podjarmljeni. Druge brige zamenile su bojazni od krađa i nemira. „Niko nije smeo da priča o vlastima", primetio je budući da je Šang Jang zabranio svako javno izražavanje nezadovoljstva.[15] Muzika i poezija bile su zabranjene kao neproduktivne. Filozofija je bila potpuno zapostavljena. Kao deo napora da oblast Č'in učini snažnom Šang Jang je naredio da se spale svi Konfučijevi spisi.

Do godine 344. p. n. e. oblast Č'in u toj meri je ojačala da je njen gospodar Hsijao bio u poziciji da koristi neke od prerogativa hegemona koji su se odnosili na poziv drugim oblasnim gospodarima da se, na njegov zahtev, okupe u prestonici Č'ina. Suma Kijen, koji je zabeležio ovaj poziv, nije nam ostavio podatke o tome kako su ostali reagovali. Istina, dodao je i to kako je 343. godine p. n. e. car iz dinastije Istočnih Džoua i formalno priznao Hsijaoa, gospodara oblasti Č'in, kao hegemona. Bio je to prvi takav slučaj nakon čitavog jednog stoleća da je neki oblasni gospodar mogao da se podiči tom laskavom titulom, ali i prvi put u čitavoj istoriji da ju je dobio gospodar oblasti Č'in.[16]

Tek tada je konačni cilj Šang Jangovih reformi bio potpuno jasan. Novi zakoni doprineli su da stanovništvo više nije strahovalo od gladi, kao i da se

značajno uvećavalo. Istovremeno, vojna služba postala je jedna od najatraktivnijih među mladima u oblasti Č'in. Godine 340. p. n. e. ta oblast otpočela je seriju oružanih sukoba sa susedima koji su za cilj imali proširenje njene teritorije.

Prva meta Šang Janga bila je oblast Vei te je novouspostavljena regija vrlo brzo potpala pod vlast Č'ina, i to bez većeg otpora. Međutim, ta pobeda predstavljala je i Šang Jangov poslednji veliki uspeh. Oblasni gospodar Hsijao je preminuo, a nasledio ga je njegov sin Huiven koji je nekih dvadesetak godina pre toga video kako su njegovi učitelji bili pogubljeni ili osakaćeni zbog toga što je on učinio omanji prestup. Još od tada je mrzeo Šang Janga. Čim se dokopao vlasti, naredio je da se Šang Jang uhapsi.

Ministar se prerušio i pobegao s dvora Č'ina, ali kad je zamolio za utočište u jednoj krčmi, gostioničar je odbio da mu je pruži. To ne bi niko učinio. Šang Jang nije imao odgovarajuću dozvolu, kako je zakon nalagao.

Lišenog mogućnosti da pronađe utočište, Šang Janga su uskoro otkrili Huivenovi ljudi, zarobili ga i doveli natrag na dvor Č'ina. Tu je bio osuđen na kaznu koja je podrazumevala da kanapima bude vezan za četiri dvokolice koje bi potom krenule u različitim pravcima i raskomadale mu telo.

Nakon što se oslobodio neprijatnog Šang Jangovog prisustva, Huiven je odlučio da ne povuče nijedan od njegovih reformskih zakona. Konačno, upravo je njihova primena učinila da oblast Č'in bude snažnija nego ikada pre toga. Naime, ona je bila toliko moćna da je 325. godine p. n. e. Huiven sebe proglasio carem.

Ostali oblasni gospodari reagovali su na to sasvim očekivano: „Sledeći taj primer“, zapisao je Suma Kijen, „i svi ostali oblasni gospodari proglasili su sebe carevima.“ Sukobi koji su obeležili tzv. Doba ratova nastavili su se istim intenzitetom, osim što su ih od tada predvodili carevi, a ne oblasni gospodari.

* * *

U takvom potpuno neuređenom svetu filozofi su pokušavali da razumeju svoje živote i da postave suštinsko pitanje svog vremena: kako jedna osoba

uopšte može biti celovita ukoliko živi u tako rastrzanom svetu?

Konfučijevo učenje, koje je Šang Jang smatrao pogubnim za ostvarenje njegovih namera, nastavljeno je da se razvija zahvaljujući njegovom najznamenitijem učeniku Menciju (latinizovano ime originalnog kineskog Meng-cu). On je, što nimalo ne čudi, u svojim spisima posebnu pažnju posvetio odnosu između vladara i njegovih podanika. Monarh je vladao na osnovu volje Nebesa, pisao je Mencije, ali pošto ona nisu mogla „da govore", vladar je morao dobro da vaga tako što bi osluškivao glas sopstvenog naroda, da li su njegovi postupci u skladu s voljom Nebesa.[17] Ukoliko bi to pažljivo činio, shvatio bi kako ratovi nikada nisu odraz volje Nebesa. „Svako može lako da odgonetne koja je tvoja glavna ambicija", pisao je, obraćajući se imaginarnom vladaru, „da proširiš teritoriju svoje države, da uživaš poštovanje oblasti Č'in i Ču, da vladaš središnjim krajevima. … težeći da te ambicije ostvariš [upotrebom oružane sile] isto je kao kada bi lovio ribu tako što bi se uspinjao na neko drvo."[18] Vladari, koji su toliko voleli da se „uspinju uz neko drvo", nisu s odobravanjem gledali na takvu filozofiju. Mencija, koji se ponudio da postane savetnik nekolicine vladara, svi su odmah odbili.

Istini za volju, Mencije nije predstavljao jedini glas koji je nudio rešenja. Njegovi spisi ukazuju na duboko konfučijansko utemeljenje autora u vezi s tezama o ljudskoj savršenosti, urođenoj dobroti i s promišljanjima formi kao mogućim načinima da se dosegne mir u teškim vremenima. Mnogi koji su se zatekli među zaraćenim oblastima sve su to smatrali nedovoljnim. Oni su svakodnevno viđali dokaze o homocentričnosti i žudnji za moći. Živeli su u razdoblju haosa tako da je za njih razmatranje forme delovalo bespredmetno.

Za razliku od Mencija, upravo je tokom tih godina došlo do pojave novog filozofskog učenja koje je u sebi sadržavalo mistiku drevnih vremena. To učenje konačno je bilo i zapisano u obliku dela pod naslovom *Tao-Te-Čing*. Reč *Tao* označavala je *put*. Taoisti su verovali kako se način da se dosegne mir nalazio u pasivnom prihvatanju svega što postoji kao takvog, što je moglo delovati izvodljivo.

Kod taoista nisu postojala nikakva pravila. Sva učenja u vezi s moralnim ponašanjem predstavljala su očigledne greške budući da su one bile odrazi urođene izopačenosti ljudi.[19] Sva pozitivna učenja, kao takva,

trebalo je izbegavati zajedno sa svim vidovima nasilja i ambicije. I kao što je u delu *Tao-Te-Čing* bilo objašnjeno:

Tao ne čini ništa,
a opet ne postoji ništa što nije učinjeno.
Ukoliko car i gospodar mogu da očuvaju
sve će doživeti sopstvenu transformaciju…
Izostanak bilo kakvih želja dovešće do stanja smirenja.
Svet će, sam od sebe, naći sopstvenu ravnotežu.[20]

Povući se iz haosa i ostati dosledan uverenju da će se desiti sve ono što treba predstavljalo je praktičnu filozofiju turbulentnih perioda. Možda najpoznatiji od svih taoista bio je Čuang-Cu. Rođen je iste godine tokom koje je Hsijao, gospodar oblasti Č'in, preuzeo vlast i poželeo dobrodošlicu Šang Jangu na njegov dvor. „Postignuća careva i drugih vladara jesu izlišna u kontekstu mudrosti“, pisao je, „pošto to nisu bili načini da se telo održi celovitim, niti da se na odgovarajući način stara o životu. Ipak, koliko gospode iz tog primitivnog sveta i dan-danas dovodi sebe u opasnosti i rizikuje sopstvene živote zbog ostvarivanja beznačajnih ciljeva! Kako onda da ih ne sažaljevate?“[21]

Čuang-Cu je sve to pretočio u sledeću metaforu:

Jedan Čuang-Cu sanjao je kako je bio leptir koji leti svuda unaokolo, zadovoljan sobom, čineći sve što mu je po volji. Nije znao da je, u stvari, on bio Čuang-Cu. Iznenada, probudio se i spoznao ko je, naime, on – pristojni i nepogrešivi Čuang-Cu. Ali nije mogao da zna da li je bio Čuang-Cu koji je sanjao da je leptir ili leptir koji je sanjao da je Čuang-Cu.[22]

U tom periodu taoisti su smatrali najprimerenijim da se udalje od materijalnog sveta. Naredni vojni pohod koji je protutnjao pored nečijih vrata, neki novi zakon koji bi gospodar doneo kako bi mu nešto uskratio – sve je to predstavljalo slučajna uznemiravanja, a nipošto istinsku prirodu

stvari. Bez obzira na to koliko teškoća mu nametnemo, taoista će ostati nezabrinut poput leptira.

Vremenska traka 67	
RIM	KINA
Secesija plebejaca (494. g. p. n. e.)	
	Kraj Prolećnog i jesenjeg razdoblja (481. g. p. n. e.)
	Konfučijeva smrt
Zakoni dvanaest tablica	
	Početak razdoblja Zaraćenih strana (403. g. p. n. e.)
Gali spaljuju Rim (390. g. p. n. e.)	
	Hsijao, gospodar oblasti Č'in
	Šang Jang
	Hiuven, car oblasti Č'in (325. g. p. n. e.)

Šezdeset osmo poglavlje

Makedonski osvajači

Između 404. i 336. godine p. n. e. deset hiljada Grka pobeglo je s područja Persije, a Makedonci su sebi postavili cilj da ostvare panhelensko ujedinjenje

Rat između Atine i Sparte bio je završen. Atina je bila razorena: osiromašena, ljutita, s porušenim *dugim zidinama* i sa čak sedamdeset hiljada Atinjana koji su stradali usled posledica kuge, rata i političkih previranja.[1] Niko nije imao nikakav plan za budućnost, a čitav grad bio je preplavljen ženama koje su bile udovice ili onima koje se nisu mogle nadati udaji pošto je poumiralo mnogo muškaraca. O tom teškom vremenu pisao je i Aristofan u komediji *Žene u narodnoj skupštini*: „Situacija u Atini ipak može biti poboljšana“, govorila je jedna Atinjanka, „tako što bismo svu vlast i upravu nad gradom poverili ženama!“ Njihovo rešenje za probleme s kojima se grad suočavao podrazumevao je i donošenje zakona po kome bi svaki muškarac koji je želeo da stupi u intimne odnose s mlađom ženskom osobom najpre morao „da zadovolji neku stariju“.[3]

Ni u samoj Sparti, koja je makar formalno iz rata izašla kao pobednik, situacija nije bila znatno bolja. Ritam setvi i žetvi bio je potpuno poremećen. Brojne armije koje su tutnjale peloponeskim prostranstvima uništavale su vinograde, maslinjake i ubijale stoku. Umesto da svoje životne potrebe obezbeđuju kod kuće, mnogi Spartanci odlučili su da postanu plaćenici.

Hiljade Spartanaca odlučilo se stoga da se stave u službu persijske carske porodice. Godine 404. p. n. e. Artakserks II nasledio je carski presto od svog oca Darija II. No, borbe za presto postale su nešto sasvim

uobičajeno u Persiji te je Darijev mlađi sin Kir – koji se tada nalazio na položaju satrapa u gradu Sardu – kovao plan kako da se i sam dočepa carske krune. Bio je to ambiciozan i izuzetan mladi čovek, dok car Artakserks II nije predstavljao ličnost koja je raspolagala posebnim kvalitetima. Nije bio vešt konjanik[4], a Plutarh, koji je napisao njegovu biografiju, zabeležio je kako je persijski vladar bio osoba „pitome prirode".[5]

Kako bi osnažio podršku kojom je raspolagao, Kir je uputio „naređenje svojim oficirima koji su se nalazili u raznim gradovima da regrutuju ratnike s Peloponeza, što ih je više moguće i samo najbolje među njima". Ovo je zabeležio Ksenofon koji se i sam, kao mladić, odazvao tom pozivu i postao najamnik.[6] Samo prividno Kir je te vojne snage okupljao kako bi navodno branio persijske posede koji su se nalazili na području Male Azije. Međutim, godine 401. p. n. e. njegovim jedinicama koje je sačinjavalo oko deset hiljada grčkih najamnika bio je dat znak za uzbunu. Persijski satrap Lidije, isti onaj Tisarfern koji je odavno pregovarao s Alkibijadom, jurio je u pravcu istoka kako bi upozorio svog cara Artakserksa II.

Pošto je njegov tajni plan bio otkriven, Kir je se sa svojom armijom ustremio u pravcu Eufrata kako bi ga prešao, a potom skrenuo u pravcu juga, ka Vavilonu, napredujući tako da mu reka ostane s desne strane. Pretpostavlja se da je nameravao da zagospodari Vavilonom kako bi iz njega napao samo središte Persijskog carstva. Izgleda da se najveći deo persijskih trupa nalazio u Egbatani.[7] Car Artakserks II morao je najpre da okupi i snabde svoje mnogobrojne snage kako bi ih poveo u pohod koji je neočekivano dugo potrajao (Plutarh je zabeležio kako je car „prirodno bio sklon odugovlačenju").[8] Na taj način je Kir mogao da stigne sve do Vavilona i pre nego što je car bio u prilici da mu se znatnije približi. Dugotrajan marš primorao ga je da grčkim najamnicima isplati dodatna sredstva budući da su se oni veoma glasno žalili zbog udaljenosti koju su morali da pređu.[9]

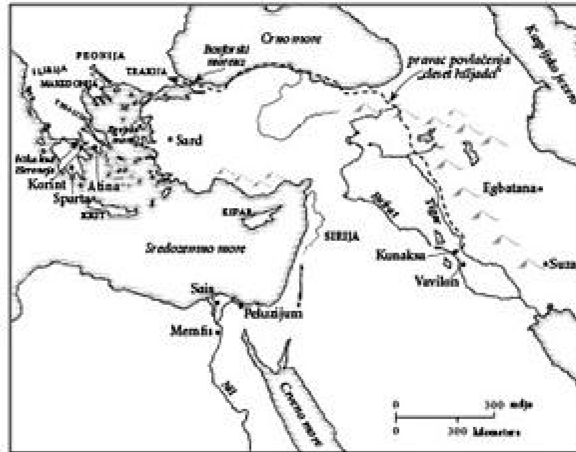
Persijska vojska konačno se pojavila na horizontu baš u trenutku kada su se pobunjeničke snage približile Kunaksi, bojištu koje se nalazilo na šezdesetak kilometara severno od Vavilona.[6] Ksenofon, koji je pod punom ratnom opremom marširao u središtu jedinica koje su činili grčki najamnici, opisao je njihovo približavanje:

Poput belog oblaka, tokom ranog popodneva, podigla se prašina, a potom i crnilo koje je zahvatilo najveći deo ravnice. Kad su se približili, videli smo odsjaje bronze, a vrhovi njihovih kopalja i protivnički vojni raspored postadoše nam sasvim vidljivi ... konjica u belim oklopima ... ratnici sa štitovima ispletenim od pruća ... hopliti s drvenim štitovima koji su dosezali do njihovih stopala (bilo nam je rečeno da su to bili Egipćani) ... još konjice i strelaca. ... Ispred svih njih ... nalazilo se ono što su nazivali dvokolice s kosama. One su raspolagale tankim kosama koje su, okrenute ka tlu, izvirivale iz središta točkova, kao i ispod vozačevog sedišta. One su služile kako bi sekle sve što im se nađe na putu. Namera je bila da se one usmere u pravcu Grka koje bi raskomadali.[10]

Bile su to veoma brojne odbrambene snage. Kirova vojska bila je malobrojnija i slabije opremljena.

Uprkos tome, Kir je uspeo da se probije kroz persijske jedinice i da se nađe licem u lice sa svojim bratom. Nakon što ga je kopljem pogodio posred grudi, car se srušio sa svog konja. Vladarevi telesni čuvari odneli su cara s borbene linije i doveli ga do jednog uzvišenja gde se Ktesija pobrinuo za njegovu ranu. Koplje je, istina, probilo oklop, ali nije oštetilo srce. Kir, koji je usled siline borbi bio potisnut u drugu stranu, bio je ubeđen kako je izvojevao pobedu. Nagnao je svog konja u galop, vičući pritom kako je pobedio, kad ga je jedna strela pogodila u slepoočnicu.[7]

Persijska armija uspela je da se odupre napadu, a potencijalni uzurpator carskog prestola bio je mrtav. Mnogi grčki oficiri bili su zarobljeni tom prilikom. Car Artakserks II uputio je poruku preostalim grčkim najamnicima, pozivajući ih da mu se predaju, ali oni su to odbili. Umesto da to učine, preživeli pripadnici jedinice „deset hiljada“ pregrupisali su se i organizovano počeli da se povlače s bojišta u Kunaksi i to u pravcu iz koga su prethodno došli. Mladi Ksenofon bio je izabran kao jedan od njihovih starešina.

70. Pohod „deset hiljada“

Putovanje, koje je otpočelo tokom septembra 401. godine p. n. e., mesecima se otezalo. Grci su se razvlačili duž obala reke Tigar bez dovoljno namirnica i pijaće vode. Sve vreme, iz pozadine, napadala ih je posebna jedinica persijske vojske koja je imala zadatak da ih uznemirava. Sa svih drugih strana na njih su atakovali neprijateljski nastrojeni žitelji oblasti kroz koje su prolazili. Išli su i kroz pustinjske predele. Pentrali su se po planinama. Kretali su se po zimskim olujama i snežnim smetovima visokim i po dva metra. Umirali su od gladi i žeđi, smrzavanja i rana koje su zadobili u bici. Obuća im se ledila na stopalima. Ratnici kojima su se smrzli prsti na nogama ostavljani su kako bi umrli.[11] Čeznuli su da se dokopaju morske obale odakle bi mogli konačno dospeti u Grčku.

Bezmalo godinu dana otkako su otpočeli sa svojim putovanjem uspinjali su se uz još jednu u nizu planina kad je Ksenofon začuo kako ratnici, koji su se nalazili na čelu kolone, nešto uzvikuju. Pomislio je kako ti uzvici najavljuju još jedan protivnički napad. „Ipak, uzvici su postajali sve glasniji i sve bliži“, zabeležio je, „i oni koji su se nalazili na začelju počeli su da trče ka čelu kolone odakle se i dalje čula vika. I što ih se više okupljalo, sve je veća i veća ta vika bila.“[12] Konačno, postalo je jasno šta su svi oni uzvikivali. Bilo je to: „More! More!“

Pohod „deset hiljada“ predstavljao je primer impresivne, ali ne i jedinstvene izdržljivosti. Ono što je bilo neobično odnosilo se na to da je persijska armija, koja se nalazila pod vrhovnim zapovedništvom cara Artakserksa II, mogla da učini relativno malo, odnosno da se zadovoljila

sitnijim čarkama sa grčkim jedinicama koje su se nalazile u povlačenju. To je Grcima omogućilo da se, bez većih gubitaka, povuku iz samog središta moćnog Persijskog carstva. „Svi pokušaji cara Artakserska II da zarobi Grke koji su došli s Kirom“, zaključio je Plutarh, „pokazali su se potpuno neuspešnim te su oni, iako se ostali bez samog Kira i nekolicine vodećih vojnih starešina, uspeli da pobegnu kao da su utekli iz same carske palate.“[13]

Persijsko carstvo u doba Artakserksa II bilo je toliko oslabljeno da je dočekalo i to da izgubi Egipat. Jedan egipatski plemić, iz grada Saisa, a koji se zvao Amirta, proglasio se za faraona, a persijski satrap Egipta nije mogao da od svog prezauzetog cara dobije dovoljno pojačanje u oružanoj sili kako bi ugušio pobunu. Amirta nije bio prvi „borac za slobodu“ u egipatskoj istoriji koji je organizovao otpor, ali je posle dužeg vremenskog perioda upravo on bio prva ličnost koja je ponela titulu faraona jedne potpuno nove dinastije i to one Dvadeset osme. (Psametih III bio je poslednji vladar koji je pripadao Dvadeset šestoj dinastiji, dok je Maneto persijske vladare računao kao svojevrsnu Dvadeset sedmu dinastiju.) Amirta, koji je vladao svega četiri godine, ostao je i jedini vladar čitave Dvadeset osme dinastije. Veoma malo podataka iz razdoblja njegove vladavine dospelo je do našeg vremena, ali ono što na osnovu pojedinih aramejskih istorijskih izvora sigurno znamo odnosi se na činjenicu da je jedan deo egipatske države i dalje bio pod vlašću Persijanaca. Pojedini natpisi svedoče o tome kako je posle Amirtine smrti jedan od pobunjenika postao faraon pod imenom Neferit I te se proglasio osnivačem nove dinastije – Dvadeset devete. Posle svega šest godina provedenih na prestolu, njega je zamenio uzurpator po imenu Ahoris.[14]

Tri godine nakon što je preuzeo presto u Egiptu, novi faraon, Ahoris, uputio se u Grčku kako bi od Atinjana zatražio pomoć u predstojećem oružanom sukobu protiv Persijanaca.

U međuvremenu, Grci su iznova počeli s međusobnim svađama. Atina nije mnogo uznapredovala u procesu obnavljanja svog poljuljanog mira. Grad je i dalje osećao ozbiljne posledice političkih podela koje su bile uzrokovane progonom koji su vršili članovi Veća tridesetorice. Godine 399. p. n. e., godinu dana nakon uspešnog povratka „deset hiljada“, Atinjani su osudili svog sugrađanina Sokrata zbog dela protiv države. Sokrat je istovremeno

održavao prijateljske odnose s Alkibijadom i s najsurovijima među članovima Veća tridesetorice, kao i sa plemićem Kritijom koji je preminuo u borbama koje su bile izazvane strahovladom tridesetorice. Osuđen na smrtnu kaznu, Sokrat je izbegao mogućnost prezira tako što je popio otrovnu kukutu. Njegovu smrt opisao je jedan od njegovih učenika, mladi Platon.

U međuvremenu, Spartanci su opet promenili svoj odnos prema Persijancima. Pred sam kraj Peloponeskih ratova, Spartanci su se obavezali da će Persijancima vratiti sve jonske gradove, a da će zauzvrat dobiti veću količinu zlata. Sada su oklevali s ispunjavanjem svojih obaveza te su, umesto da ih izvrše, poslali svoje izaslanike kako bi upravljali jonskim gradovima. Bilo je to očigledno uspostavljanje carstva, a drugi grčki gradovi nisu bili raspoloženi da to trpe. Trideset godina borbi tek što je bilo okončano, kada su Atina, Teba, Korint i Argos udružili ostatke svojih vojnih snaga kako bi primorali Spartu da odustane od ostvarenja svojih namera.

Sukobljavanja u tzv. Korintskom ratu otpočela su 395. godine p. n. e. Nakon tri godine bezuspešnih borbi Sparta se povukla, ali ne pred ostalim Grcima, već pred Persijancima ponudivši da konačno predaju jonske gradove pod uslovom da im Persijanci priteknu u pomoć.

Car Artakserks II prihvatio je taj predlog, pa je Spartancima kao pomoć uputio persijske brodove. Takav razvoj događaja učinio je da Atinjani prihvate Ahorisov predlog da se zajedno bore protiv Persijanaca. Taj savez je mogao predstavljati odgovarajuću protivtežu spartansko-persijskoj koaliciji.

Na nesreću, atinski ratnici nisu bili dovoljno snažni da bi se oduprli na bojnom polju, a Spartanci su uskoro shvatili da su i njihovi vojnici bili prilično iscrpljeni. Godine 387. p. n. e. car Artaksersks II (prezadovoljan što je video kako su se potencijalni protivnici iznova međusobno iscrpljivali) objavio je da će se Persijanci umešati u sukob ukoliko dva grada ne postignu dogovor. „Ukoliko bi se bilo koja strana oglušila o ovaj mirovni predlog“, objavio je car (prema Ksenofonu koji je, u svom delu *Hellenica*, sačuvao svedočanstvo o tom carevom predlogu), „ja, Artakserks II, otpočeću rat s njom … na moru i na kopnu, flotom i novcem.“[15]

Atina se, nažalost, povukla iz saveza s Egiptom. Na taj način ostavila je Ahorisa da samostalno nastavi rat protiv Persijanaca. Sparta je položila

oružje i, makar nakratko, svi su se posvetili obnavljanju svojih gradova. Tzv. Carski mir bio je sprovođen u svom punom kapacitetu. „I tako bi“, zapisao je Ksenofon, „da su se Atina i Sparta, sa svojim saveznicima … prvi put nakon uništavanja atinskih bedema našle u stanju međusobnog mira.“[16]

Ponovno ovladavanje područjem Male Azije predstavljalo je vrhunac ionako ne preterano značajne vladavine cara Artakserksa II. Egipatski istorijski izvori svedoče kako je on konačno uputio delimično motivisan kontingent ratnika s ciljem da savlada Ahorisa (kome je, u međuvremenu, uspelo da privoli manji broj grčkih najamnika da postanu deo egipatskih pomorskih snaga), ali je faraon pružio jak otpor koji je doveo do povlačenja Persijaca iz Egipta.

Kad je Ahoris preminuo, a drugi Egipćanin stupio na presto – do tada nepoznati vojnik koji je pod imenom Nektanebo I postao osnivač Tridesete dinastije – car Artakserks II još jednom je hteo tu oblast da vrati u okvire svoje države. Ovog puta pokušao je da preokrene situaciju, i to na štetu Egipta, tako što je upravo on angažovao grčke najamnike i pomorskim putem krenuo u napad. U region Delte ušao je sa zapadne, a ne (kako je do tada bilo uobičajeno) s istočne strane, iz pravca grada Peluzijuma.[17] Nektanebo I suprotstavio se izuzetnom strategijom tim kombinovanim snagama koje su bile jače od njegovih. Zaustavljao se kod svakog rukavca u Delti, pritom pružajući otpor, da bi se potom povukao na položaje koji su se nalazili nešto južnije. Time je napadače sve više uvlačio dublje u svoju teritoriju. Za razliku od Atinjana i Persijanaca, on je tačno znao kada bi trebalo do dođe do pojave poplavnog talasa na reci Nil i pošlo mu je za rukom da mešovite snage napadača zadrži dovoljno dugo sve dok oko njih nivo reke nije počeo drastično brzo da raste. Odmah se povukao na jug. Zatečeni i ugroženi nabujalim rečnim vodama, Persijanci i Atinjani su se povukli iz područja Delte.[18] Faraon Nektanebo I održao se na prestolu tokom narednih osamnaest godina, dok car Artakserks II više nikada nije pokušao da organizuje novi napad na Egipat.[8]

Propast Grčke uverila je makar jednog jedinog Atinjanina u to da su grčki gradovi mogli da prežive isključivo ukoliko bi se ujedinili na osnovu svog zajedničkog grčkog identiteta. Jedina nada u opstanak grčkog sveta nalazila se u panhelenizmu, a ne u uspostavljanju nekakvog carstva upotrebom

oružane sile.

Taj Atinjanin bio je Isokrat, govornik i učitelj retorike, rođen pre početka Peloponeskih ratova, koji je posmatrao kako njegov rodni grad propada. Sedam godina nakon uspostavljanja Carskog mira, 380. godine p. n. e., objavio je delo pod naslovom *Panegyricus* koje je predstavljalo govor u pisanom obliku gde je sve Grke javno pozvao da prepoznaju svoje zajedničko nasleđe.[9] Isokrat je pisao kako je Atina morala da predvodi jedno takvo okupljanje pošto je upravo taj „grad učinio da se pojam *Grk* preobrazi iz naziva za pripadnika naroda u termin koji je označavao specifičan način razmišljanja. Pojedinci se nazivaju Grcima ne zato što dele isto poreklo, već zajedničko obrazovanje."[19]

Bilo je to svojevrsno vaskrsavanje javnog poziva za dobrovoljno poistovećivanje s idejom koji je još Perikle prvi uputio tokom ratnog vrtloga. Istina, ta ideja je ovog puta bila preoblikovana na način da Atinjane i Spartance poveže na osnovu činjenice da su bili Grci, a nasuprot negrčkom svetu. *Panegyricus* je najpre bio vapaj za uspostavljanje panhelenskog jedinstva, ali je istovremeno predstavljao i poziv svim Helenima da se dobrovoljno ujedine protiv svih onih koji nisu bili obrazovani kao što su to bili Grci: protiv Persijanaca i njihovog cara Artakserksa II, koji nije vladao na osnovu toga što su „svi delovi njegovog carstva na to dobrovoljno pristali", već zato što je „raspolagao znatno većom armijom".[20]

Na taj poziv za uspostavljanje panhelenističkog jedinstva odgovoreno je iz jednog veoma neobičnog izvora.

Godine 359. p. n. e. došlo je do skoro istovremene personalne promene na dva vladarska prestola. Darije, stariji sin cara Artakserksa II, planirao je da ubije svog oca pošto je podozrevao da bi on, za svoga naslednika, mogao da odredi mlađeg sina Ohusa. Car je dobio dojavu o planiranom atentatu te je u noći kad je do njega trebalo i da dođe seo u svoju postelju i čekao. Kad je Darije prispeo, vladar je pozvao svoje telesne stražare. Darija su uhapsili, osudili i pogubili tako što su mu nožem prerezali grlo.

Car Artakserks II preminuo je nedugo zatim, u dubokoj starosti. Nakon što je trovanjem ubio svu svoju preostalu braću, Ohus se domogao carskog prestola postavši tako Darije III.

S druge strane, i u Makedonji je došlo do promene na kraljevskom prestolu. Ime novog vladara bilo je Filip II. On je bio trinaesti po redu kralj, počev od Aminte I, koji se stotinak godina ranije predao persijskom caru Dariju Velikom. Trinaest vladara tokom samo jednog veka značilo je da se svaki od njih, u proseku, na prestolu zadržao oko osam godina. Dužnost kralja Makedonije nimalo nije predstavljala poželjno zanimanje.

Filipov ostareli otac, kralj Aminta IV, u poodmaklim godinama oženio se znatno mlađom ženom kako bi dobio zakonitog naslednika prestola (u međuvremenu, kralj je imao najmanje tri nezakonita sina od kojih je svaki pogled upirao ka vladarskom tronu).[21] Ta supruga, koja se zvala Euridika, rodila je tri zakonita sina: Aleksandra II, Perdiku i Filipa. Nakon toga stupila je u potpuno javnu intimnu vezu s jednim od dvorjana po imenu Ptolemej. Po nekim makedonskim istorijskim izvorima, kralj je jednom zatekao njih dvoje u postelji, ali, kako mu je bilo osamdeset godina, odlučio je da ništa u vezi s tim ne preduzme.

Kad je stari kralj Aminta IV preminuo, novi makedonski vladar postao je Aleksandar II. Vrlo brzo se suočio s problemima do kojih je došlo u severozapadnim oblastima kraljevine koji su se našli na meti napada Ilira. Makedonsko-persijski savez omogućio je kraljevini određeni stepen mira duž severnih i južnih granica, ali tokom vladavine Aleksandra II persijska država više nije raspolagala nekadašnjom moći. Justin, istoričar koji je živeo u III veku n. e., svedoči nam kako je kralj Aleksandar II uspeo da izbegne sukob tako što je Ilirima dao pozamašnu svotu novca, ali i svog desetogodišnjeg brata Filipa koji je od tada živeo među njima kao talac.

Konačno, posle izvesnog vremena Filipu je bilo dozvoljeno da se vrati u svoju domovinu, ali je zato kralja Aleksandra II čekala zlehuda sudbina. Kraljeva majka Euridika kovala je zaveru kako bi ubila sopstvenog sina da bi njen ljubavnik mogao da se domogne vladarskog prestola. Čim su ubili Aleksandra II, Ptolemej se proglasio namesnikom u ime maloletnog naslednika prestola Perdike. Filipa, kome je tada bilo svega petnaest godina, ponovo su poslali iz njegove zemlje kao taoca. Ovog puta završio je u južnom grčkom gradu Tebi koji je pretio da napadne Makedoniju.

Perdika, koji nije bio nimalo naivan, sačekao je da napuni osamnaest godina i stupi na kraljevski presto da bi potom, uz podršku makedonskih plemića koji su mrzeli Ptolemeja, lišio slobode majčinog ljubavnika i pogubio ga. (Nije poznato šta se potom desilo s Euridikom.) Nakon što je

preuzeo vladarski presto, Perdika je učinio sve što je od njega zavisilo kako bi učvrstio položaj kraljevske porodice. Pregovarao je kako bi Filipu bilo omogućeno da se vrati iz tebanskog zatočeništva. Oženio se i uskoro je, dobivši sina, postao roditelj. Napokon se posvetio i Ilirima, koji su iznova predstavljali veliku pretnju po Makedoniju.

Tokom šeste godine vladavine odlučio je da brata Filipa postavi za namesnika prestola u ime svog maloletnog sina, a sam je krenuo u vojni pohod protiv Ilira. Bitka do koje je došlo predstavljala je potpuni debakl. Zajedno sa čak četiri hiljade makedonskih ratnika u toj bici stradao je i kralj Perdika.[22] Filip, kome je tada bilo svega dvadeset četiri godine, bio je ostavljen sam da odbrani kraljevinu od pretnje koja je dolazila sa severozapada.

U ime maloletnog kralja, koji je još uvek bio beba, Filip je preuzeo komandu nad makedonskom vojskom, ali je Justin zabeležio kako je „pretnja ratom bila toliko velika te se nije moglo čekati da mladi kralj poodraste. Stoga je Filipa narod primorao da prihvati vlast.[23]

Pokazalo se da je neophodno da Filip preuzme vladarske prerogative. Iliri nisu predstavljali jedinu pretnju koja se pojavila na horizontu. I Atinjani su se u tom razdoblju upinjali da svog kandidata postave na makedonski kraljevski presto, kako bi kraljevinu mogli prisajediniti postojećoj oblasti koja se nalazila pod vlašću njihovog grada.

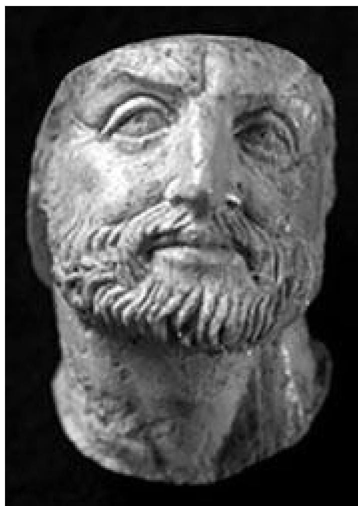
Bez mogućnosti da se istovremeno obračuna i s Ilirima i s Atinjanima, Filip se opredelio da Atini preda jedan pogranični grad. Potom se posvetio reorganizaciji makedonske vojske u nameri da svoje poludivlje ratnike nauči tehnici borbe u formaciji grčke falange, veštinom kojom je i sam ovladao tokom period svog zatočeništva u Tebi.[24] Već tokom naredne godine makedonska armija odnela je pobedu na bojnom polju nad Ilirima.

Posle tog događaja pokazalo se kako su Makedonci postali suviše jaki te da bi bez većih teškoća izdržali atinski napad i umesto da nastavi da vodi odbrambene ratove, Filip je tada mogao da se posveti uspostavljaju sopstvenog carstva. Ratovao je i ženio se (čak pet puta) kako bi ovladao teritorijama koje su se nalazile duž obala Solunskog zaliva, uz makedonsko-tesalijsku i severozapadnu granicu kraljevine. Njegova treća supruga, sedamnaestogodišnja Olimpija, bila je kći kralja Epira. Prema drevnim istorijskim izvorima, Olimpija je bila žena nestvarne lepote, ali veoma sklona čestim izlivima besa i gneva. Bila je i veoma ekscentrična. Kao

svoje ljubimce držala je velike zmije kojima je dozvoljavala da ulaze u njenu postelju. Njen otac smatrao je da je udaja Olimpije potez kojim bi se Epir dodatno zaštitio. Međutim, kad je umro, Filip je samo pripojio njegovo kraljevstvo svome.

Godine 356. p. n. e. Olimpija je Filipu rodila prvog sina, naslednika kraljevskog prestola. Detetu su dali ime Aleksandar, u spomen na Filipovog tragično nastradalog brata.

Tada je kralj Filip počeo da se fokusira u pravcu juga. Kada je došlo do ubistva vladara grčkog grada Fere, makedonski kralj se uputio na jug kako bi uspostavio red u tom mestu koje je stavio pod svoju vlast. Otpočeo je i vojni pohod u pravcu Trakije na čijoj je teritoriji ovladao mnogobrojnim rudnicima srebra i zlata koji su se nalazili u oblasti Pangejskih planina. Taj poduhvat omogućio mu je da raspolože materijalnim resursima dovoljnim za nove pohode. Povratio je i grad koji je, prilikom svog stupanja na presto, predao Atinjanima, a nastavio je da napreduje dublje u oblasti koje su se nalazile na jugu i istoku. Tokom jednog od tih pohoda strela ga je pogodila u desno oko. To se može videti na mnogim statuama Filipa.

25. Filip II, kralj makedonski.
Na ovoj glavi, izrađenoj od mermera, nedostaje desno oko bez koga je ostao usled ranjavanja strelom (autor fotografije: Đani Dalji Orti/KORBIS)

Na sve to nije nije bilo reakcije i organizovanog otpora s grčke strane. Sparta se nalazila suviše daleko na jugu da bi se uključivala u ova dešavanja, a Atina, koja je javno protestovala, patila je od velike gladi i nije

mogla da otpočne još jedan rat. Filip je postepeno osvajao Grčku. Njegovo napredovanje u pravcu juga nije bilo usmereno protiv Grčke koju je želeo da osvoji, već pre svega protiv Grčke koju je imao nameru da prisajedini svom kraljevstvu. U njegovim konjaničkim i pešadijskim jedinicama, kao i na samom kraljevskom dvoru bilo je mnogo ljudi grčkog porekla.

Upravo je jedan grčki konj, tesalijski pastuv po imenu Bukefal, doprineo prvom javnom pojavljivanju njegovog sina Aleksandra i demonstraciji prinčeve izuzetne inteligencije. Plutarh je zabeležio kako je kralj Filip II dao neverovatno veliku svotu novca za tog konja koji se potom pokazao apsolutno nemogućim za jahanje. Stoga je naredio da se konj vrati prethodnim vlasnicima, ali se Aleksandar tome usprotivio. Filip mu je kazao da se mane svog protivljenja tako što će svima pokazati da može da uzjaše tog konja: „Aleksandar se zatrčao u pravcu konja“, zapisao je Plutarh, „čvrsto uzeo uzde i okrenuo životinju u pravcu Sunca – moguće stoga što je primetio kako se konj uznemirio videvši pred sobom njegovu senku.“[25] To mu je omogućilo da uzjaše konja što je vremenom postao događaj koji se kasnije prepričavao i u Makedoniji i u Grčkoj. Čak i kao mladić, Aleksandar je bio vešt strateg.

On je ostao Filipov jedini zakoniti sin. Jedna od kraljevih ljubavnica rodila je sina koji je bio neznatno mlađi od Aleksandra, i kome su dali ime Filip, ali je dete, na nesreću, bilo zaostalo u razvoju. (Plutarh je zapisao kako je za to bila odgovorna Olimpija koja je detetu, ubrzo po rođenju, dala nešto što je oštetilo njegov um, ali ne postoji dokaz za takvu tvrdnju.)

Makedonski dvorjani bili su dovoljno spremni da rizikuju kad su kralju Filipu predložili da se obezbedi tako što će dobiti još jednog potencijalnog naslednika prestola, ali je, po svemu sudeći, on tada već uveliko počeo da izbegava svoju suprugu, kraljicu Olimpiju. (Dvorske glasine ukazivale su da je to bilo u vezi sa zmijama koje su obitavale u njenoj postelji: „Jednom prilikom uočena je zmija koja se ispružila uz samo kraljičino telo, dok se ona nalazila u svom krevetu“, zabeležio je Plutarh, „i mnogi su govorili kako je baš taj događaj, više od bilo čega, ohladio Filipovu želju i naklonost prema kraljici.“)[26] Sve svoje nade u dobro prestolonaslednika usmerio je ka Aleksandru. Godine 343. p. n. e. pozvao je znamenitog grčkog filozofa Aristotela da dođe na sever, u Makedoniju, kako bi preuzeo dužnost Aleksandrovog učitelja. Bio je to dobro plaćen posao koji je Aristotel rado prihvatio.

Godine 340. p. n. e. kralj Filip postao je dovoljno snažan da je mogao da objavi rat i samoj Atini.

Njegov napad na Grčku bio je znatno olakšan činjenicom da mnogi gradovi nisu bili spremni da pruže oružani otpor. Grčki filozof Isokrat, kome je tada bilo oko devedeset godina, potpuno je izgubio svaku nadu da bi moglo doći do panhelenskog ujedinjenja. Svoje ranije delo *Panegyricus* na svojevrstan način nastavio je tekstom s naslovom *Filipu* kojim je makedonskog vladara pozvao da predvodi sve Grke. „Ti si stekao bogatstvo i moć koje nijedan Grk do sada nije posedovao“, saopštio je, „i samo te dve stvari su dovoljne za ubedljivost. Ono što nameravam da ti predložim, duboko u to verujem, zahteva obe. Dakle, predlažem ti da se staviš na čelo svegrčkog saveza i da Grke povedeš u rat protiv varvara.“[27]

Savez grčkih gradova, koji se prethodno za savet obratio delfijskom proročištu, prihvatio je Isokratov predlog i pozvao kralja Filipa II da dođe u Grčku. Atina se obratila Sparti kako bi pomogla u slučaju napada, ali je taj peloponeski grad odbacio svaku mogućnost da se iznova nađe u oružanom sukobu sa svojim starim protivnikom. Drugim rečima, kad je Filipova vojska počela da se kreće u pravcu juga, Atini je uspelo da oko sebe okupi svega nekoliko grčkih gradova i skromne savezničke snage, najvećim delom iz Tebe i beotijskih gradova.

Dve vojske međusobno su se sukobile 338. godine p. n. e., jednog vrelog letnjeg dana, na bojištu u blizini Heroneje. Najobuhvatniji opis same bitke sačuvan je u delu Diodora sa Sicilije:

Obe vojske tada su bile potpuno spremne za okršaj. I mada su bile potpuno izjednačene po hrabrosti i ličnoj požrtvovanosti, u brojnosti i vojnoj veštini Filip je bio u velikoj prednosti. Učestvovao je u mnogim bitkama, pobedio u većini njih, dok su najbolje atinske vojne starešine tada već bile mrtve. ... U ranu zoru dve vojske postavile su se u borbeni poredak, spremne da jurnu u boj. Kralj je svom sinu Aleksandru, koji tek što se bio zamomčio, naredio da ... predvodi jedno borbeno krilo, mada mu je kao podršku dodelio i nekoliko iskusnih vojnih zapovednika. Sam Filip, s odabranim jedinicama, stavio se na čelo drugog borbenog krila te je različite trupe postavio u skladu s datim okolnostima. Atinjani su pokrenuli svoju vojsku. ... Duž celog bojišta došlo je do sudara obe vojske, a bitka je bila krvava i veoma surova. Trajala je dugo, a obeležio ju je opšti pokolj.

No, pobeda je bivala neizvesna sve dok Aleksandar, nestrpljiv da svome ocu demonstrira sopstvene sposobnosti i praćen hrabrim ratnicima, nije bio upravo onaj koji se, ubijajući sve što mu se našlo na putu, prvi probio kroz protivnikovu borbenu liniju. Njegovi ratnici, koji su ga pratili u stopu, potpuno su rasturili sve neprijateljske borbene linije. I nakon što je čitavo bojište bilo prekriveno gomilama leševa njihovih neprijatelja, oni živi dali su se u bežaniju.[28]

Bitka kod Heroneje, koja je bila okončana sa svega nekoliko ljudskih gubitaka na makedonskoj, ali zato s oko hiljadu stradalih atinskih ratnika (što je bio izuzetno veliki broj mrtvih u samo jednom oružanom okršaju, ali istovremeno i relativno mali u kontekstu ukupnih ratnih gubitaka), pokazala se izuzetnom iz dva razloga. Bio je to prvi Aleksandrov pokušaj da se dokaže kao vojni zapovednik i, takođe, ona je označila kraj čitavog jednog razdoblja. Grčki polisi više nikada neće biti slobodni već će se uvek nalaziti u okviru granica velikih carstava.

Filip, koji je tada bez ikakve sumnje shvatio da posle ove bitke više nije mogao da stekne odanost drugih grčkih gradova, potpuno je promenio taktiku. Prema Atini je počeo da se odnosi s velikim poštovanjem, dajući slobodu ratnim zarobljenicima, pa čak i odobravajući angažovanje počasne čete garde koja bi otpratila tela stradalih ratnika nazad u Atinu.[29] Pokušavajući da iz tako nezavidne situacije izvuku sve što se moglo, Atinjani su se pretvarali da je kralj Filip bio prijateljski raspoložen prema njihovom gradu.

Naredne godine Filip je u Korintu održao govor saopštavajući kako bi grčko potčinjavanje njegovom kraljevstvu bilo od koristi za celokupnu Grčku.[30] Sparta je, međutim, i dalje uporno odbijala da ima bilo kakve veze s Filipovim planovima. Ipak, ostali grčki gradovi (svesni činjenice da im je Filipova armija disala za vratom) saglasili su se s predlogom da se svi iznova ujedine u još jedan pangrčki savez. Taj je ovog puta bio nazvan Korintski savez i, poput nekadašnjeg Delskog saveza iza koga je stajala Atina, bio je uspostavljen kako bi se, makar zvanično, pripremio panhelenski napad na Persiju. Za razliku od Delskog saveza, na njegovom čelu tada se našao niko drugi do makedonski kralj.

Persija je tada bila veoma ranjiva pošto je upravo prolazila kroz još jedan bolan period personalne promene na carskom prestolu. Car

Artakserks III nalazio se na vladarskom tronu tokom devetnaest godina. Najveće postignuće sveukupne njegove vladavine bilo je ponovno persijsko zaposedanje Egipta do čega je došlo 343. godine p. n. e. (šest godina ranije) tako što je na bojnom polju pobedio poslednjeg autohtonog egipatskog faraona Nektaneba II. Tada je Egipat ponovo došao pod vlast persijskog satrapa te je njime vladao persijski car čiju je dinastiju Maneto označio kao Trideset prvu.

Iste godine u kojoj je došlo do bitke kod Heroneje umro je car Artakserks III. Ne raspolažemo dovoljnim brojem istorijskih podataka, ali na osnovu onoga što imamo poznato nam je da je car oboleo neposredno pre smrti, ali da svakako nije preminuo usled posledica bolesti, već od otrova koji mu je, pod izgovorom da mu daje lek, dao njegov evnuh po imenu Bagoas. On je bio jedan od vojnih zapovednika koji je učestvovao u pobedonosnom pohodu svog cara protiv Egipta, ličnost kojoj se veoma omilio položaj na kome se nalazio.

Kad je car Artakserks III preminuo, Bagoas je počeo da samostalno upravlja državom s položaja carskog vezira. Dvojica carskih prinčeva uskoro su preminula usled stomačnih problema (očigledno je da je Bagoas bio veoma zauzet spremanjem medikamenata). Preživeo je samo jedan princ, mladić po imenu Arses. Po svemu sudeći, Bagoas je hteo od njega da načini svoju marionetu na carskom prestolu. Nakon što je Arses pokazao želju da samostalno vlada, vezir je i njega otrovao.

* * *

Filip se nalazio baš usred planiranja napada na carstvo kojim je vladao jedan evnuh kad ga je zadesila strašna nesreća.

Najodgovorniji za katastrofu koja je usledila bio je upravo kralj Filip. Neposredno nakon sastanka predstavnika Korintskog saveza, do kojeg je došlo 337. godine p. n. e., makedonski kralj doneo je odluku da se ponovo oženi. Taj potez ni na koji način nije bio motivisan političkim interesima, već se po svemu sudeći radilo isključivo o požudi. Devojka je bila makedonskog porekla, kćerka dvorjanina koji se zvao Atal. Tokom svadbene svečanosti svi makedonski dvorjani su se napili (što je bila tradicija makedonskih proslava), a Atal je izgovorio zdravicu: Podigao je

svoj pehar s vinom i saopštio kako bi bogovi sada Makedoniji mogli poslati zakonitog naslednika.

Formalno posmatrano, Aleksandar jeste bio legitiman naslednik, ali pošto je njegova majka Olimpija bila Grkinja, on je iz tog razloga bio polu-Makedonac. Atalova zdravica predstavljala je otvorenu provokaciju u vezi s njegovim položajem krunskog princa i naslednika prestola. Istovremeno, bila je to i ideja po kojoj makedonski kraljevski presto treba da pripada isključivo čistokrvnim Makedoncima (ali i jasan pokazatelj kako Filipovo oduševljavanje svime onime što je bilo grčko nisu delili i Makedonci).

Aleksandar, koji je takođe bio poprilično pripit, gađao je Atala svojim peharom i nazvao ga ništarijom. Sam Filip, koji se po svemu sudeći u potpunosti nalazio pod uticajem alkohola, izvukao je svoj mač iz kanija i pohrlio ka Aleksandru, ali se sapleo i licem stropoštao na pod. „Gospodo“, kazao je Aleksandar stojeći iznad svog pijanog roditelja, „ovde leži čovek koji se pripremao da iz Evrope pređe u Aziju, ali koji se sapleo pokušavajući da iz jedne stolice pređe u drugu.“[31]

Ono najgore tek je trebalo da se odigra, a sam Atal bio je do guše u svemu tome. Prema navodima Diodora sa Sicilije, kralj Filip izabrao je za svog ljubavnika jednog lepog mladića koji je istovremeno bio dobar Atalov prijatelj (poput Grka, Makedonci su znatno više pažnje posvećivali seksualnim veštinama, a ne toliko polu osobe s kojom su stupali u intimne odnose; u samom seksualnom činu jedino važno bilo je da li je neko aktivan ili pasivan, a ne kog je pola bio partner). Taj prelepi mladić, na nesreću, zamenio je dotadašnjeg Filipovog ljubavnika Pausaniju koji je bio pripadnik njegove telesne straže. U nastupu ljubomore, Pausanija je javno uvredio mladića time što ga je nazvao „hermafroditom“, a ne pravim muškarcem. Osećajući se poniženim, mladić se, u želji da bude ubijen, tokom jedne od bitaka bacio ispred kralja Filipa te je stradao od udarca neprijateljskog mača.

U nameri da osveti smrt svog prijatelja, Atal je namamio Pausaniju na večeru tokom koje ga je napio. Tada ga je predao svojim prijateljima koji su ga grupno silovali, što je predstavljalo prestup. Položaj u kome je partner imao pasivnu ulogu doživljavalo se kao nešto potčinjavajuće i ženskasto, a to je upravo bilo sve ono što je Pausanija koristio kako bi javno izvređao svog suparnika. Nakon što se otreznio, poniženi Pausanija je odjurio do Filipa žaleći mu se na to šta mu se dogodilo. Međutim, kralj Filip odbio je

da kazni Atala koji je bio poverljiv i značajan vojni zapovednik. Umesto toga, pokušao je da umiri Pausaniju tako što ga je unapredio i obasuo darovima.

No, kralj je odbio da obnovi intimnu vezu u kojoj je ranije bio s njim te se Pausanija sve do 336. godine p. n. e. osećao ponižen i odbačen. Kralj Filip organizovao je veliku svečanost kako bi označio početak vojnog pohoda protiv Persije. Predviđeno je da ona otpočne svečanom paradom koju bi, u pozorištu ispunjenom razdraganim Makedoncima, predvodio kralj Filip. Samo što je Filip stupio u pozorište, prišao mu je Pausanija koji ga je ranio nožem.

Pausanija je potrčao u pravcu svog konja kako bi pobegao, ali se spotakao te je odmah bio ubijen višestrukim ubodima hladnim oružjem koji su mu zadali ostali pripadnici vladareve telesne straže.[32] Međutim, kralj Filip je već bio preminuo.

Mnogo ljudi, koji su sumnjali kako je Aleksandar prezirao svog oca, smatrali su kako je i on bio umešan u njegovo ubistvo: „Iz tog događaja Aleksandar nije izašao čistih ruku“, zabeležio je Plutarh koji ipak nije pružio nijedan valjan dokaz za takvu tvrdnju.[33] Međutim, pošto je Pausanija bio mrtav, a nije bilo ni dokaza koji bi ukazivali na izdaju, niko se nije usuđivao da iznese bilo kakvu optužbu. Ipak, Aleksandar je bio veoma omiljen među vojskom koja ga je već tokom narednog dana proglasila za novog makedonskog kralja.

Plutarh je zapisao kako je novi makedonski vladar „nasledio državu koja je sa svih strana bila opkoljena nezadovoljstvom, mržnjom i opasnostima“. Osvojene oblasti na severu nisu bile naklonjene novim makedonskim vrhovnim vlastima. S druge strane, na jugu, Grci nisu u toj meri bili privrženi svom članstvu u Korintskom savezu kako bi Aleksandar bezrezervno mogao da računa na njih. Istovremeno, Persijanci su očekivali makedonski napad.

Međutim, Aleksandar je trebalo da se postara još o nečemu. Atal je, kao prethodnica, bio poslat u Malu Aziju kako bi pripremio maršrutu kojom bi potom, u pravcu Persije, krenula i makedonska vojska. Aleksandar nikada nije zaboravio uvredu koju su mu naneli. Stoga je poslao i ubicu koji je Atala vrlo brzo lišio života.

Vremenska traka 68	
KINA	GRČKA
	Bitka na Maratonskom polju (490. g. p. n. e.)
	Leonida Spartanski
Kraj Prolećnog i jesenjeg razdoblja (481. g. p. n. e.)	Bitke kod Termopila i Salamine (480. g. p. n. e.)
Konfučijeva smrt	Bitke kod Plateje i Mikale (479. g. p. n. e.)
	Perdika II Makedonski
	Perikle Atinski
	Peloponeski rat (otpočeo 431. g. p. n. e.)
Početak razdoblja Zaraćenih strana (403. g. p. n. e.)	Pohod deset hiljada (401. g. p. n. e.)
	Korintski rat (395. g. p. n. e.)
Hsijao, gospodar oblasti Č'in	**Filip II Makedonski** (359–336. g. p. n. e.)
Šang Jang	
	Bitka kod Heroneje (338. g. p. n. e.)
	Aleksandar III Makedonski (336. g. p. n. e.)
Hiuven, car oblasti Č'in (325. g. p. n. e.)	

To nije označilo i kraj oružanih sukoba. Godine 366. p. n. e. maloazijski satrapi udružili su se s Atinom, Spartom i Egiptom da bi savladali cara Artakserksa II, ali kako saveznici nisu mogli da se saglase koju strategiju da primene u borbi, pobuna je doživela neuspeh i pre nego što je car Artakserks II bilo šta preduzeo. Grčki istoričar Diodor sa Sicilije nazvao je taj događaj „velikom pobunom satrapa“ i mada je ona obuhvatila zaista veliko prostranstvo, njene posledice bile su takve kao da se nikada nije ni dogodila (Diodor sa Sicilije, XV, 90).

Ktesija, Plutarh i Ksenofon na drugačiji način opisuju taj događaj i svi njihovi opisi se završavaju konstatacijom da je Kir bio mrtav, a car Artakserks II ranjen, ali i te kako živ.

Naziv *panegirik* (*zajedničko okupljanje*) bio je samo drugo ime za panhelensku svetkovinu.

Precizna lokacije Kunakse nije poznata. Plutarh je zapisao kako se ona nalazila na oko „pet stotina furlongi od Vavilona“, a opis bitke ukazuje na to da je vođena u blizini obala Eufrata.

Šezdeset deveto poglavlje

Rim jača svoju moć

Između 367. i 290. godine p. n. e. Kartagina se sukobljava sa Sirakuzom, a Rim ratuje sa svima onima koji su mu se nalazili u dometu

Dok su Grci bezuspešno pokušavali da postignu jedinstvo – Peloponeski, Helenski, Delski i Korintski savez – drevni gradovi koji su se nalazili na području Lacijuma postepeno su se objedinjavali u Latinski savez. Rimljani su taj savez označili kao *Nomen Latinum* i, mada su sa savezničkim latinskim gradovima tokom više od jednog stoleća održavali prijateljske odnose (prvi mirovni sporazum između Rima i Latinskog saveza najverovatnije je potpisan oko 490. godine p. n. e.), Rim se tom savezu nikada nije priključio. Grad nije imao nameru da se nađe u društvu jednakih.

Tokom tridesetak burnih godina otkako su Gali spalili grad, Rimljani su iznova podigli bedeme, odbili različite napade do kojih je dolazilo od strane susednih gradova, poslali svoje jedinice u oblast istočno od reke Anio kako bi ratovali sa Galima (kako kaže Livije, „rimski vojnici su otpočeli pohod uz veliki teror, pa je u bitkama pobijeno više hiljada varvara“),[1] ali su prebrodili i još jedan patricijsko--plebejski sukob. Taj sukob bio je okončan 367. godine p. n. e. ustupkom koji su učinili patriciji: funkcija konzula biće otvorena i za plebejce te je prvi konzul plebejskog porekla bio izabran već tokom te iste godine.

Senat je objavio kako taj kompromis treba da bude proslavljen još jednim svečarskim danom, pa je Livije tu godinu označio kao „značajnu“ jer je „nakon dugog perioda došlo do pomirenja ta dva staleža čiji su

predstavnici, konačno, postigli i dogovor."[2] Pojam „dogovor" nije u potpunosti bio primeren stvarnom stanju pošto su patriciji i plebejci nastavili da se sukobljavaju, ali je delovalo kao da je novopostignutim sporazumom donekle došlo do smirivanja međusobnih nesuglasica između pripadnika dve klase. Tokom narednih godina unutar gradskih zidina postojao je mir koji je omogućio da se Rim iznova posveti uspostavljaju svog carstva.

Godine 358. p. n. e. Rim je ubedio članice Latinskog saveza da se obnovi stari mirovni dogovor. Kao što je to i ranije bio slučaj, obe strane obavezale su se da podrže jedna drugu u slučaju napada na bilo koju od njih. Međutim, dogovoreno je i da bi svaki eventualni plen, do koga bi se došlo u nekim narednim vojnim pohodima, trebalo da bude ravnomerno raspoređen između obe strane. Po odredbama tog sporazuma, Rimu bi nakon svakog vojnog uspeha pripalo onoliko koliko i svim članovima Latinskog saveza zajedno. Rim više nije bio samo običan grad na Apeninskom poluostrvu.[3] On je već tada predstavljao silu koja je po svojoj snazi bila potpuno izjednačena s Latinskim savezom.

Godine 348. p. n. e. Rimljani su sklopili još jedan sporazum. Ovog puta to je bilo s Kartaginom. Rimskim brodovima i dalje nije bilo omogućeno da plove vodama koje su se nalazile zapadno od tzv. Dalekog rta (koji se nalazio severno od Kartagine), dok su se Kartaginjani obavezali da ni u budućnosti neće podizati svoja utvrđenja na latinskoj teritoriji. Ipak, jedan novi uslov preobrazio je taj mirovni sporazum u nešto sasvim drugačije: „Ukoliko Kartaginjani zauzmu neki latinski grad koji se ne nalazi pod vrhovnom vlašću Rima", pisalo je u tekstu sporazuma, „oni će zadržati materijalna dobra i zarobljenike, ali ne i sam grad."[4] Drugim rečima, Kartaginjani su od tada postali partneri u osvajanjima. Rimljani su uspostavljali osnove plana koji je za cilj imao osvajanje susednih područja čak i u slučajevima kad su njihove vođe već imale sklopljen sporazum s Latinskim savezom.

Tokom narednih pedesetak godina agresivna politika Rima dovela je do izbijanja četiri različita ratna sukoba i jedne pobune. Peti rat, koji je trebalo da usledi, odigraće se u obliku pomorskog sukoba do koga je došlo u blizini rimskih obala.

U regiji koja se nalazila neposredno s druge strane reke Liri nalazilo se

područje na kome je delovao plemenski savez koji je bio poznat pod nazivom Samniti. Oni su na tu teritoriju stigli iz južnih regija Apeninskog poluostrva. Živeli su na poljoprivrednim gazdinstvima i u selima koja su se nalazila južno od Rima i istočno u odnosu na priobalnu oblast Kampaniju.[5] Ako po strani ostavimo njihovo bavljenje poljoprivredom, oni su bili surovi ratnici, „snagom i oružjem veoma moćni“, kako je to zapisao Livije.[6]

Uprkos ranijem dogovoru po kome bi reka Liri služila kao svojevrsna granica između njih, Rim je 343. godine p. n. e. otpočeo rat protiv Samnita. Rimski istorijski izvori veoma pozitivno govore o tom oružanom sukobu. Livije je zabeležio kako su Rimljani jednostavno odgovorili na očajničke pozive za pružanje pomoći budući da su Samniti nepravedno napali stanovnike oblasti Kampanija koja se nalazila duž jugozapadne obale. Ipak, ambicije Rima vide se i na osnovu Livijevih reči: „Stigli smo do tačke … kad Kampaniju moraju da zauzmu prijatelji ili protivnici“, navodno su, po Livijevim rečima, kazali kampanijski izaslanici. „Potrebno je da je vi, Rimljani, zauzmete, a ne da dozvolite da to učine Samniti. To bi za vas predstavljalo dobro delo, a veoma loše ukoliko bi to oni učinili. … Rimljani, i sama senka vaše zaštite nama je sasvim dovoljna da nas zaštiti. I sve ono što posedujemo … smatraćemo da je vaše.“[7]

Bez obzira na to pod kakvim pritiskom su se nalazili stanovnici Kampanije, malo je verovatno da je iko od suseda Rima baš preklinjao da bude prisajedinjen. Stoga je tzv. Prvi samnitski rat predstavljao samo još jedan korak u rimskim nastojanjima da se uspostavi carstvo. Taj rizični korak nije se pokazao posebno uspešnim, pa su se dve strane 342. godine p. n. e. saglasile da mirovnim sporazumom okončaju ratni sukob.

Naredni rat, tzv. Latinski, izbio je ubrzo po okončanju prethodnog. Pažljivo prateći rimske aktivnosti na jugu poluostrva, članice Latinskog saveza postale su svesne činjenice da nikakav mirovni sporazum nije mogao da spreči ekspanziju Rima. Složeno političko pregrupisavanje rezultiralo je napadom Latinskog saveza na Rim kome su u pomoć pritekli Samniti koji nisu želeli da vide širenje moći Latina u pravcu južnih regija poluostrva.

71. Rimski protivnici i saveznici

Livije je zapisao kako je za Rimljane taj rat bio posebno težak pošto su Latini, koji su im se približavali, „bili identični njima po običajima, načinu života, vrsti naoružanja koje su koristili, a iznad svega u organizaciji vojske“. Sve to je veoma brinulo konzule koji su zapovedali rimskim oružanim snagama. U strahu da bi rimski vojnici mogli da pobrkaju svoje saveznike i protivnike, oni su izdali naređenje po kome „niko nije smeo da napusti svoj položaj kako bi se sukobio s protivnicima.“[8]

Latinski i rimsko-samnitski ratnici sukobili su se surovo u bici do koje je došlo u blizini Kapue. Rimljani su „pravim pravcatim pokoljem probili borbeni red svojih protivnika i to u toj meri da je jedva jedna četvrtina neprijateljskih ratnika ostala u životu“, dok je, s druge strane, „čitava armija“ Rimljana bila „rasparčana … sve dok prostor koji se nalazio ispred i iza vojnih barjaka nije bio pretvoren u ogromno jezero od krvi.“[9] I pored

tolikog krvoprolića, obe vojske su se pregrupisale i ponovo atakovale jedna na drugu. Ovog puta je pobeda bila na strani Rimljana.

Nakon što su se Latini predali, Rimljani su zauzeli najveći deo teritorija na Apeninskom poluostrvu i to ne samo čitav Lacijum, već i severne delove Kampanije i južne regije Etrurije.[10] Različiti narodi koji su tada postali deo rimske političke sfere bili su tretirani u skladu sa stepenom odanosti koju su demonstrirali. Latinima je, po Livijevim rečima, „bilo zabranjeno da međusobno stupaju u brak, kao i da održavaju komunikaciju između gradova“, što je doprinelo prekidu dotadašnjih veza koje su postojale između članica Latinskog saveza. Stanovnici Kampanije, koji su se borili na rimskoj strani, „stekli su pravo građanstva koje nije uključivalo i pravo glasa“.[11] Slično se desilo i sa žiteljima nekoliko susednih gradova. Bila je to neobična vrsta privilegije (*civitatis sine suffragio*). Novi, tzv. polugrađani bili su zaštićeni na osnovu *Zakona dvanaest tablica*, ali im nije bilo omogućeno da učestvuju u procesu odlučivanja u Rimu.

Rim je, takođe, neobičnom brzinom počeo da uspostavlja nove kolonije, njihovim podizanjem ili osvajanjem.[12] Narastajuće carstvo, međutim, bilo je još veoma daleko od stabilnog. Livije je koristio pojam „loš mir“ kako bi opisao odnos Rimljanja prema nedavno osvojenim teritorijama, odnosno još uvek nesavladanim susedima.

Godine 326. p. n. e. i taj „loš mir“ bio je narušen kad su se Samniti iznova latili oružja i prihvatili rat. Napad su i ovog puta izvršili Rimljani koji su prešli reku Liru, staru granicu, kako bi na samnitskoj teritoriji podigli novu koloniju.[13] Drugi samnitski rat trajao je narednih dvadeset godina kroz čitav niz ponovljenih oružanih sukoba dve vojske.

I dok su Rimljani i Samniti ratovali, još jedan sukob odvijao se na moru. Pošto su Rimljani bili zaokupljeni ratovanjem na samnitskoj teritoriji, jedan ambiciozni Sicilijanac po imenu Agatokle ugrabio je priliku te se odlučio da pokuša da stvori sopstveno carstvo. Agatokle je bio nekadašnji grnčar, poreklom iz Sirakuze, koji se dobro oženio i mogao je da angažuje ratnike za ostvarenje svojih ciljeva. Godine 317. p. n. e. silom je zauzeo grad Sirakuzu i proglasio se tiraninom, koristeći pri tome izgovore koje su upotrebljavali Merodah-Baladan, Sargon II, Kir i Napoleon: „Obznanio je kako je stanovnicima povratio njihovu punu autonomiju“, zapisao je Diodor sa Sicilije.[14] Ta

tvrdnja pokazala se ispraznom nakon što je ubrzo otpočeo osvajački pohod na ostatak Sicilije.

Sve to podrazumevalo je da se i Kartaginjanima pošalje jasan signal da treba da se klone tog ostrva što su oni doživeli kao narušavanje njihove premoći na Sredozemnom moru. Do 310. godine p. n. e. kartaginske pomorske snage u potpunosti su blokirale Sirakuzu. Kao odgovor na to, Agatokle je poslao svoju mornaricu da izvrši napad na Kartaginu.[15]

Kartaginjani su se toliko uznemirili zbog tog neočekivanog napada da je u čitavom gradu zavladala potpuna panika. Kartaginski sveštenici, koji su i dalje praktikovali viševekovno versko učenje, koje je poticalo iz prapostojbine (grada Tira), žrtvovali su čak pet stotina dece kako bi umilostivili kartaginska božanstva da gradu podare pobedu.[16] „Smatrali su kako su zapostavili počasti koje je trebalo odavati božanstvima koja su uspostavili još njihovi očevi“, govori nam Diodor sa Sicilije, te su ubrzano pokušavali da ublaže štetu koju su načinili, a koja im je donela Agatokleov napad: „U njihovom gradu nalazila se velika bronzana statua boga Krona (grčki naziv za Baala, feničansko božanstvo), raširenih ruku, s uzdignutim dlanovima, blago povijenog ka zemlji tako da bi se svako dete, koje bi bilo tu postavljeno, otkotrljalo u rupu ispunjenu vatrom.“[17]

Taj strašni ritual, ipak, nije doneo pobedu. Kartagina nije pala, a to se nije desilo ni sa Sirakuzom te su 306. godine p. n. e. dve zaraćene strane potpisale mirovni sporazum. Agatokle se održao na prestolu Sirakuze, ali su Kartaginjani zadržali kontrolu nad zapadnim delovima ostrva.[18]

Ubrzo potom, 304. godine p. n. e., Rimljani su drugi put postigli mir sa Samnitima. U međuvremenu, oni su se posvetili još jednom poduhvatu koji je za svoj krajnji cilj imao uspostavljanje carstva. Car Kir naredio je da se izgradi znameniti Carski drum kako bi središte svoje države povezao s osvojenim teritorijama, dok su Rimljani, sledeći njegov primer, otpočeli izgradnju puta koji je trebalo da grad poveže s udaljenim oblastima zemlje. Godine 312. p. n. e., konzul Apije Klaudije Cek otpočeo je realizaciju tog projekta te je vremenom drum koji se protezao duž same obale, sve do grada Kapue u Kampaniji, poneo ime Apijev put.

Mir sa Samnitima potrajao je čitavih šest godina. Livije je zapisao kako su, odmah posle izbora za konzule, koji su bili obavljeni 298. godine p. n. e., Rimom počele da se šire određene glasine: „Etrurci i Samniti okupljali

su velike armije. … Protivnici Rima pripremali su se za rat pritom angažujući svu svoju snagu, kao i moć svojih saveznika."[19] Antirimska koalicija, čije su se snage okupljale s druge strane reke Liri, uključivala je ne samo Samnite i Etrurce, već i Gale sa severa i Umbrijce, kako se nazivao savez plemena koja su živela severoistočno od Etrurije. Ovi očajni ljudi bili su spremni da se povežu u savez kako bi se borili protiv Rima. To je izazvalo pojačanu zabrinutost, prouzrokovanu stalnim jačanjem Rima.

Rimski vojni pohod protiv ovog saveza, poznat pod nazivom Treći samnitski rat, otpočeo je trogodišnjim surovim borbama koje su vrhunac doživele u velikoj bici kod Sentinuma, na području Umbrije, s druge strane Apenina. Po svemu sudeći, bila je to najudaljenija tačka do koje su Rimljani stigli u svojim vojnim pohodima. Bio je to prvi put da su mnogi od njih ikada prešli planinski masiv. „Veliki je i slavan dan kada je vođena bitka kod Sentinuma", zabeležio je Livije.

Određen je dan za bitku. Dogovoreno je da se u nju uključe Samniti i Gali, a tokom same borbe trebalo je da Etrurci i Umbrijci napadnu rimski vojni logor. Ovaj plan su poremetila trojica dezertera … koji su u tajnosti, tokom noći, prebegli do zapovedajućeg konzula Fabija kako bi mu saopštili protivničke namere.[20]

Rimljani, koji su bili znatno nadjačani u broju od strane protivničkog saveza, poslali su jedan odred vojnika kako bi pljačkao područja Etrurije i Umbrije. Uočivši to, etrurski i umbrijski ratnici krenuli su kući da bi zaštitili svoje porodice i gazdinstva. Stoga su se, kad je otpočela bitka, Rimljani našli nasuprot Gala i Samnita. Livije je zabeležio kako su tada bili brojčano izjednačeni. Rimska konjica panično se razbežala kada su na nju jurnule galske dvokolice koje mnogi Rimljani nikada pre toga nisu ni videli. Tom prilikom ubijen je i jedan od konzula. S druge strane, Gali su toliko stradali da su na bojištu bile čitave hrpe leševa za koje su bili potrebni dani da bi bili uklonjeni. Konačno, imajući u vidu da je na obe strane stradalo na hiljade ratnika, galska i samnitska borbena linija bila je probijena, njihov logor napadnut, a mogućnost za njihovo povlačenje sprečena.

Livije je zabeležio da su Rimljani tada potpuno zagospodarili predelom, ali „još uvek nije bilo mira" u tim krajevima. Najteže borbe bile su okončane 295. godine p. n. e., u Sentinumu, ali je tokom narednih pet godina bilo nastavljeno s pljačkanjima, bitkama i pobunama. Naredni mirovni sporazum, postignut 290. godine p. n. e., doneo je kraj Trećem

samnitskom ratu. Međutim, čak i u potonjem razdoblju rimske trupe svake godine borile su se u severnim i središnjim regijama Apeninskog poluostrva. Rimska pesnica, koja je obuhvatala sve te predele, bila je naoružana.

Vremenska traka 69	
GRČKA	RIM
Bitka na Maratonskom polju (490. g. p. n. e.)	Secesija plebejaca (494. g. p. n. e.)
Leonida Spartanski	
Bitke kod Termopila i Salamine (480. g. p. n. e.)	
Bitke kod Plateje i Mikale (479. g. p. n. e.)	
Perdika II Makedonski	Zakoni dvanaest tablica
Perikle Atinski	
Peloponeski rat (otpočeo 431. g. p. n. e.)	
Pohod deset hiljada (401. g. p. n. e.)	
Korintski rat (395. g. p. n. e.)	Gali spaljuju Rim (390. g. p. n. e.)
Filip II Makedonski (359–336. g. p. n. e.)	
	Prvi samnitski rat (343. g. p. n. e.)
Bitka kod Heroneje (338. g. p. n. e.)	Latinski rat (340. g. p. n. e.)
Aleksandar III Makedonski (336. g. p. n. e.)	
	Drugi samnitski rat (326. g. p. n. e.)
	Treći samnitski rat (298. g. p. n. e.)

Sedamdeseto poglavlje

Aleksandar Veliki i ratovi za nasleđivanje prestola

Između 336. i 272. godine p. n. e. Aleksandar Veliki priključio je svom carstvu najveći deo tada poznatog sveta, a njegovi generali su ga potom međusobno podelili

Posle smrti makedonskog kralja Filipa II, njegov sin Aleksandar stupio je na presto kao naredni vladar Makedonije i vođa Korintskog saveza. No, kako više nije bilo Filipa, mnogi grčki gradovi odlučili su da napuste savez. Među njima su se nalazile Atina i Teba. U Atini je nepromišljeno bila organizovana svečanost tokom koje je Pausaniji posthumno dodeljena zlatna kruna.[1]

Na čelu makedonskih jedinica Aleksandar je krenuo pravo na pobunjenike, ponovo osvajajući grčke oblasti. Kad je stigao podno gradskih kapija Tebe, ponudio je da vrati grad pod svoje okrilje pod uslovom da mu Tebanci samo predaju dvojicu plemića koji su bili odgovorni za istupanje grada iz Korintskog saveza. Tebanci su odbili, pa je Aleksandar Veliki svojim ratnicima naredio da probiju kapije grada. „Pošto je u jurišu zauzet“, zapisao je Plutarh, „grad je bio poharan i osvojen, a Aleksandar se ponadao da će takva surovost predstavljati nauk ostalim Grcima od kojih je očekivao da pokažu poslušnost. … Trideset hiljada ljudi bilo je javno prodato u roblje. … njih šest hiljada bilo je ubijeno.“[2]

Potom je istu takvu ponudu dao Atinjanima koji su je bez odlaganja prihvatili. „Bez obzira na to da li je njegova glad, kao kod nekog lava, bila utoljena“, dodao je Plutarh, „ili je posle primera izuzetne surovosti došao na ideju da pokaže milosrđe, Atinjani su dobro prošli. On im je zaboravio sve prethodne uvrede.“[3] Atinjani su učinili sve što je zavisilo od njih kako bi

održali pozitivno mišljenje koje je o njima imao novi makedonski vladar, pa su u izgnanstvo oterali sve one koji su se suprotstavljali ulasku Atine u Korintski savez.

Posle tih dešavanja, Korintski savez je, za manje od dva meseca, bio potpuno umiren. Aleksandar je krenuo u pravcu juga, ka Korintskoj prevlaci, gde je održao skupštinu saveza tokom koje su ga (potpuno opkoljeni makedonskim vojnicima) prisutni delegati hitro izabrali na položaj komandanta saveza, umesto njegovog oca.

Takvo demokratsko ponašanje, otvoreno potpomognuto angažovanjem oružane sile, predstavljaće tipičan način delovanja Aleksandra Velikog. Sve što je preduzimao, činio je uz upotrebu oružja. Međutim, negde duboko u sebi osećao je veliku potrebu da ga pokoreno stanovništvo prihvati na osnovu svoje slobodne volje. Drevna ideja o osvajanjima uz korišćenje otvorene sile, kao i novo shvatanje da bi ljudi mogli biti ujedinjeni nenasilnim metodima i to na osnovu zajedničke odanosti ili identiteta, paralelno su postojale i sukobljavale se u ličnosti makedonskog vladara.

* * *

Aleksandar je postao kralj Grka što do tada nije uspeo nijedan atinski ili spartanski politički prvak. Iza sebe je imao pripadnike elitnih makedonskih vojnih jedinica, kao i oko četrdeset hiljada Grka. Bio je potpuno spreman da izazove persijskog lava.

26. Aleksandar Veliki
Grčka mermerna bista makedonskog kralja Aleksandra Velikog, od 336. do 323. godine p. n. e.
(Museo Barako, Rim; autor fotografije: Alinari/Art Risors, Njujork)

Negde u to isto vreme evnuh Bagoas, koji se nalazio na čelu Persije, smrtno je stradao. Nakon smrti princa Arsesa, Bagoas je za narednog marionetskog persijskog cara postavio Kadomana, fizički impresivnog (visokog oko dva metra) i navodno veoma blagog dalekog srodnika cara Artakserksa.

Bagoas nije očekivao da Kadoman pruži otpor budući da nije imao nikakvo iskustvo života na dvoru. Međutim, potpuno je pogrešio u proceni kandidata za koga se opredelio. Čim je Kadoman bio krunisan, pod imenom Darije III, pozvao je Bagoasa na čašu vina u svoje carske odaje. Znajući šta mu se sprema, Bagoas je pokušao da opravda svoj nedolazak time da se nije osećao dobro na šta mu je vladar poručio da neizostavno popije lek. Svega sat vremena kasnije Bagoas je bio mrtav, a Darije III bio je neprikosnoveni gospodar cele Persije.[4]

Godine 334. p. n. e., Aleksandar Veliki krenuo je na Darijevo carstvo s trideset dve hiljade ratnika. Diodor sa Sicilije zabeležio je kako je od tog broja njih četrnaest hiljada činilo ljudstvo iz same Makedonije, dok su ostali bili ratnici koji su poticali iz različih potčinjenih grčkih gradova.[5] Makedonski kralj je napredovao brže nego što su Persijanci mogli da

pretpostave. Persijska vojska nije mogla da stigne na vreme kako bi ga sprečila u nameri da pređe Helespont.

Nakon što su prokockali svoju prvu strategijsku prednost, persijski vojni zapovednici okupili su se kako bi osmislili novi plan delovanja (car Darije III nije bio sa njima; on se upravo rešio Bagoasa i želeo je da još malo propratí situaciju u prestonom gradu Suzi). Persijski vojni starešina Memnon zagovarao je tezu po kojoj je, po svaku cenu, trebalo izbeći bitku na kopnu. Umesto toga, predlagao je da se Persijanci povuku, prethodno spaljujući i uništavajući sve zalihe i primoravajući Aleksandrovu vojsku da luta kroz potpuno puste predele u kojima neće biti hrane i vode. Paralelno s tim, kako je predlagao, trebalo je poslati persijsku ratnu mornaricu kako bi bio izvršen napad na Makedoniju.[6]

Bio je to dobar plan koji je kombinovao rimsku strategiju suprotstavljanja protivničkom savezu, odnosno skitski način ratovanja koji je rezultirao porazom cara Darija I. Međutim, Memnon je bio preglasan. Umesto svega što je predlagao, bilo je odlučeno da persijska vojska dođe do reke Granika koja se nalazila u blizini nekadašnje Troje i da tu utvrdi svoje položaje.

Nasuprot savetima svog generala Parmeniona, Aleksandar je poterao svoju vojsku i prešao reku Granik. Prvi makedonski ratnici koji su se pojavili iz vode bili su masakrirani, ali je snaga Aleksandrovog napada učinila da persijska borbena linija bude probijena. Grčki vojni istoričar Arijan pripisao je taj uspeh velikom iskustvu Aleksandrovih ljudi, ali i „prednostima koje su donosila makedonska duga drvena koplja od drenovine nasuprot veoma kratkim persijskim kopljima“.[7][12] S druge strane, i samo prisustvo kralja Aleksandra svakako je dalo određeni doprinos snazi makedonske vojske. Za razliku od cara Darija III, makedonski kralj nalazio se u prvim borbenim linijama svojih trupa, boreći se sve vreme. Tokom bitke je zadobio udarac kopljem u grudni deo oklopa, kao i udarac sekirom u šlem. Od sigurne smrti spasao ga je jedan od njegovih vojnih zapovednika po imenu Klet Crni koji je uspeo da napadaču odseče ruku pre nego što je uspeo da zada drugi udarac.[8]

Drevni istorijski izvori beleže da su Makedonci imali svega oko dve stotine mrtvih ratnika, dok su Persijanci izgubili oko četiri hiljade vojnika. Darijev sin, zet i šurak bili su među stradalima. Preostali Persijanci su utekli, a kralj Aleksandar javno je obelodanio da su grčki jonski gradovi od

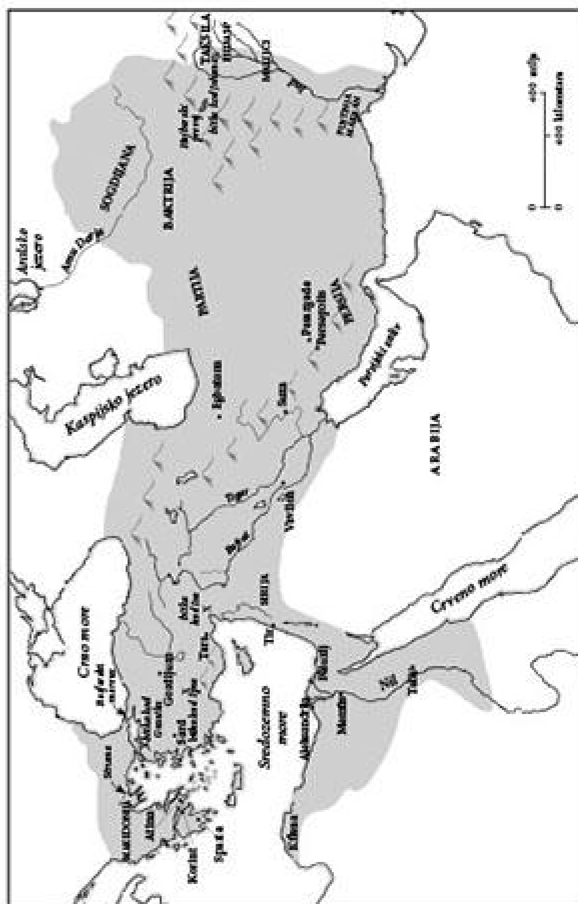
tada bili opet slobodni (što je, naravno, značilo da su odmah potpali pod njegovu vlast). Nastavio je svoj pohod u pravcu grada Sarda, ali je Arijan zapisao kako je „kralj još uvek bio na udaljenosti od desetak kilometara“ kad je satrap izašao iz grada i predao ga. Čitava Mala Azija tako je potpala pod vlast Aleksandra Velikog.[9]

Nalazeći se u pobedonosnom vojnom pohodu Aleksandar se nakratko zaustavio u gradu Gordijumu, drevnoj Midinoj prestonici. Tamo je, u hramu posvećenom bogu Jupiteru, video volovska kola, za koja se verovalo da ih je Midin otac Gordije koristio kad je prvi put stupio na tlo te oblasti. Najzanimljiviji deo ovih kola, po rečima rimskog istoričara Kvinta Kurcija Rufa, predstavljao je jaram koji je na sebi imao nekoliko „čvorova koji su bili toliko zategnuti da je bilo nemoguće uočiti način na koji su načinjeni“. Lokalno stanovništvo govorilo je kako će ličnost koja ih razveže postati vladar čitave Azije, što je za Aleksandra bilo izazov kome nikako nije mogao odoleti. „Izvesno vreme Aleksandar se zaista mučio s tim čvorovima“, zapisao je Ruf, „da bi potom saopštio: *Nema nikavog značaja na koji su način zavezani*. Zatim je potegao mač i njim ih sve prerezao, na taj način narušavajući ili, pak, ispunjavajući proročanstvo.“[10]

U međuvremenu je car Darije III u toj meri postao zabrinut da se (u pratnji svojih žena, dece i dvorjana) uputio u Vavilon koji je trebalo da posluži kao centar vojnih operacija protiv napadača. Tu je okupio mnogobrojnu vojsku koju je, prema Rufusovim navodima, sačinjavalo više od četvrt miliona Persijanaca, Međana, kao i pripadnika brojnih drugih potčinjenih naroda i plemena. Nakon što je okupio tu zastrašujuću armiju poveo je vojni pohod ka središnjim oblastima drevne Asirije na kojima su Persijanci mogli da se razmahnu i poraze Makedonce.

Međutim, Aleksandar Veliki je dobio visoku temperaturu i zadržao se u Tarsu sve dok se nije izlečio. Nestrpljiv zbog dugotrajnog protivnikovog nepojavljivanja, car Darije III, uprkos savetima jednog makedonskog dezertera koji se pojavio u persijskom vojnom logoru, odlučio je da se direktno uputi u pravcu Male Azije. Kao posledica toga dve vojske sukobile su se kod Isa, u Siriji. Mnogobrojnost persijske armije uopšte nije mogla da dođe do izražaja. Bojište se pokazalo suviše malim.[11]

Pojam *dren* poticao je od *Cornus sanguinea*, odnosno evropske svibe, koja se zbog svoje izuzetne elastičnosti i danas koristi za izradu lukova za strele.

72. Carstvo Aleksandra Velikog

I ovog puta makedonske snage probile su persijski borbeni poredak. Videvši da se bitka odvija nepovoljno po njega, car Darije III dao se u beg: „zaustavio se jedared kako bi, čak, bacio i svoje vladarske regalije da ne bi odale njegov beg“, zabeležio je Ruf.[12] Bagoas nije mnogo pogrešio kad je Darija procenio kao veoma slabu ličnost. Toliko je bio zastrašen da je ostavio svoje žene, ostarelu majku, kao i svu svoju decu. Kad je kralj Aleksandar stigao u persijski vojni logor, sve ih je tu i zatekao, i to kao makedonske zarobljenike u carskom šatoru koji su čekali na njegovo pojavljivanje. „Stalno su se raspitivali na kom je borbenom krilu bio Darije“, kazivao je Rufus. Bili su potpuno uvereni u to da je car mrtav pošto ih nije zaštitio. Kod njih je potpuni šok izazvalo saznanje da je persijski car pobegao.

Aleksandar, koji je najčešće pokazivao milosrđe u odnosu na zatočenike ukoliko ih ne bi zarobio nakon dugotrajne opsade (koja je, kao po pravilu,

kod njega izazivala izrazitu mrzovolju) poštedeo je živote članovima carske porodice. Car Darije III nalazio se na tolikoj udaljenosti da se makedonski vojni logor mogao smatrati potpuno bezbednim, a i sam je ubrzo Aleksandru uputio pismo nudeći da postane njegov saveznik i moleći ga da oslobodi njegove žene i decu.

U povratnom pismu Aleksandar mu je poručio da odbija da sklopi savez s njim sve dok car Darije III i lično ne dođe pred njega, kao i sve dotle dok ga ne bude oslovio titulom „gospodara čitave Azije“. „Ubuduće“, stajalo je u tom pismu, „neka svako tvoje pismo koje bi mi uputio otpočne sa: *caru čitave Azije*. Nemoj mi se obraćati kao da smo jednaki.“[13]

Sve to je činilo da bilo kakvi pregovori o uspostavljanju savezništva budu okončani neuspešno. Darije III zadržao se u oblastima istočno od reke Eufrat. Aleksandar se pobrinuo da Darijevi srodnici borave u luksuznom kućnom pritvoru da bi potom nastavio svoj vojni pohod u pravcu Sirije. Godine 332. p. n. e. stigao je do grada Tira, čiji su stanovnici odbili da se predaju te su izdržali dugu sedmomesečnu opsadu. Kad je opsada konačno bila okončana Aleksandar je bio toliko ljutit zbog zastoja u napredovanju da je svojim ljudima dozvolio da izmasakriraju bezmalo svih trideset hiljada žitelja grada.

Posle tog događaja nastavio je svoje napredovanje u pravcu Egipta gde je, umesto persijskog cara Darija III, bio proglašen za faraona. Tu laskavu titulu prihvatio je samo u kontekstu svoje težnje da se domogne položaja persijskog cara. Potom se, 331. godine p. n. e., ponovo posvetio obračunu s carem Darijem III. Ovog puta bio je to konačni obračun dvojice vladara. Darije III još jednom je pokušao da izbegne odlučujući sukob. Iznova je ponudio da otkupi slobodu članova svoje porodice. Istovremeno, Aleksandru je predložio da preuzme sve oblasti koje su se nalazile zapadno od reke Eufrat, kao i ruku persijske princeze, a sve to samo da bi makedonski kralj prihvatio njegov predlog da sklope mirovni sporazum. Aleksandrov general Parmenion smatrao je to izuzetno povoljnom ponudom koja bi svima omogućila da se vrate svojim kućama. „Da sam na tvom mestu, prihvatio bih je“, rekao je, na šta mu je Aleksandar uzvratio rečima: „Da sam ti, i ja bih to učinio.“[14]

Dve vojske još jednom su se sukobile, ovog puta u bici kod Gaugamele, koja se nalazila u severnom delu toka reke Tigar. I ovog puta Persijanci su doživeli poraz. Car Darije III opet je pobegao s bojišta. Aleksandrovi ratnici

pobedonosno su ušli napre u Suzu, a zatim i u Persepolis. U tom gradu Aleksandar je zatekao veliku grupu grčkih ratnih zarobljnika od kojih su neki bili zarobljeni još tokom prethodnih ratova koji su se odigrali nekoliko decenija pre tih događaja. Svi oni bili su persijsko roblje. Kako bi ih sprečili da pobegnu, njihovi persijski gospodari amputirali su im ruku ili nogu koja im nije bila potrebna za obavljanje poverenih zadataka. Aleksandar, koga je ta scena potpuno izbezumila, naredio je svojim ljudima da poharaju čitav grad. Bilo im je dopušteno da pale, ubijaju i pretvaraju slobodne ljude u roblje, ali im je izričito zabranio da napastvuju žene.[15] Nije nam poznato koliko se ta naredba poštovala, ali je grad bio opljačkan, a carska palata potpuno spaljena.

Car Darije III pobegao je u pravcu grada Egbatane. Aleksandar je krenuo u poteru za njim praćen malobrojnim, ali veoma brzim vojnim odredom. No, i pre nego što je uspeo da ga stigne, carevi ljudi urotili su se protiv svog vladara. Jedan od zapovednika konjice i jedan satrap izboli su cara i ostavili ga da, tokom vrelih julskih dana, tako umre u zaprezi.[16]

Aleksandar je tada postao *veliki vladar* te su se njegovi ratnici ponadali kako je njihovom vojevanju konačno i došao kraj.[17] Međutim, Aleksandar nije bio spreman da ostavi bilo koju regiju neosvojenom budući da se severoistočne satrapije, Baktrija i Sogdijana, i dalje nisu nalazile pod njegovom vlašću. Nastavio je da ratuje u pravcu planinskih predela koji su delili Indijski potkontinent od središnjih predela Azije. Bio je to izuzetno nepristupačan teren te je odanost njegovih ljudi, tokom naredne tri godine protekle u neprestanim oružanim sukobima, počela da slabi. Najpre je Parmenionov sin bio optužen da je kovao zaveru. Aleksandar je naredio da se on muči do smrti, a potom je naredio i pogubljenje mladićevog oca (što je predstavljalo surovu, ali ne tako retku praksu u tadašnjoj Makedoniji).

Potom je uredio da se oženi sogdijanskom princezom, prelepom Roksanom. Bio je to neuobičajeno zakasneli prvi brak za osobu njegovih godina. Kao i njegov otac, Aleksandar je održavao intimne odnose sa osobama oba pola, ali je najveći deo svoje energije trošio u vojnim pohodima, pa mu je seks bio manje značajan. Tako je njegova supruga postala devojka iz plemena koje su Makedonci smatrali varvarskim i koje su doživljavali kao svoje roblje. Stoga je, zajedno s tim, jačalo nezadovoljstvo usled Aleksandrove sve izraženije namere da nosi persijsku odeću i da počne da se ponaša u skladu s persijskim običajima. Prema

viđenju njegovih najbližih saradnika, on je sve manje bivao Makedonac kako je osvajao sve više tuđih teritorija.

To nezadovoljstvo dostiglo je vrhunac na jednoj pijanki do koje je došlo 328. godine p. n. e. kad je upravo Klet, onaj koji je Aleksandru spasao život u bici kod Granika, optužio kralja kako za sebe uzima sve zasluge za pobede koje su ostvarene prolivanjem makedonske krvi. Aleksandar je đipio kako bi se dočepao mača. Kletovi prijatelji, koji su neznatno manje od njega bili opijeni, izveli su ga iz odaje, ali je on insistirao na tome da se vrati kroz druga vrata kako bi se obračunao sa svojim vladarom. Aleksandar je od jednog od prisutnih oteo koplje kojim je probo svog zemljaka.[18]

Kad je kasnije shvatio šta je uradio, bio je prestravljen. No, ipak, ni to ga nije sprečilo da nastavi sprovođenje svog vojnog pohoda dalje na istok iako ga već tada njegovi ljudi nisu više sledili s istim oduševljenjem koje je postojalo na početku. Bez obzira na to da li je mogao da računa na njihovu punu podršku, Aleksandar je nameravao da osvoji Indiju.

S druge strane reke Ind neposredni naslednici cara Ađatašatrua Magadskog (koji je mnogo godina pre toga osvojio okolne države kako bi Magadu učinio velikom) ostali su bez svog prestola. Godine 424. p. n. e., nezakoniti član vladarske porodice, Mahapadma Nanda, silom je preuzeo presto i otpočeo vojni pohod.

Mahapadma Nanda će vremenom postati najveći osvajač u čitavoj indijskoj istoriji. On se i dalje borio čak i onda kada je imao punih osamdeset osam godina. Kada je preminuo, nakon čitavog niza decenija tokom kojih je bio posvećen uspostavljanju carstva, granice Magade protezale su se na jug čak do Dekana (severnih oboda izuzetno sušne pustinjske oblasti). Svoje carstvo ostavio je sinovima i unucima. Kad je Aleksandar stupio na tlo Indije, prethodno prošavši kroz Hajberski prevoj, jedan od potomaka Mahapadma Nande, po imenu Daha Nanda, nalazio se na prestolu Magade.

I pre nego što bi bio u prilici da stigne do najbogatije i najmoćnije indijske države, Aleksandar je morao da prođe kroz zemlje koje su mu se nalazile na putu do nje. Međutim, nikad se nije upustio u bitku s Daha Nandom.

Taksila je bila prva država koja se nalazila između njega i severnoindijskih zemalja. Njen vladar je preuzeo i ime same države nakon što je stupio na presto. Čim je makedonski kralj prešao reku Ind (moguće je da je to učinio koristeći pontonski most, premda precizni podaci o načinu prelaska velike reke nisu sačuvani), tadašnji vladar po imenu Taksil dočekao je Aleksandra darovima i trupama koje mu je stavio na raspolaganje.[19] Taksil se ponadao kako bi s Aleksandrom mogao da sklopi savez koji bi bio usmeren protivu naredne države, Hidasp, koja se nalazila s druge strane reke Jelum i kojom je vladao dvometraš Porus.

Kralj Aleksandar prihvatio je darove i vojnike, a saglasio se i s predlogom da Taksilu pomogne u borbi protiv njegovog protivnika. Združene makedonsko-indijske snage pokrenule su se u pravcu reke Jelum gde su zatekli Porusove jedinice (koje su, po Arijanovim rečima, imale i „odrede slonova“).[20] S četvoricom svojih telesnih stražara (Ptolemejem, Perdikom, Lizimahom i Seleukom), Aleksandar je svoju vojsku poveo u napad preko reke. Njegovi vojnici su preplivavali reku, prelazili je peške ili na čamcima kako bi napali Porusa i njegovu vojsku.

I Makedonci, kao i njihovi konji, donekle su bili uplašeni pojavom tih strašnih životinja, ali su hrabro napredovali i sve više opkoljavali Porusove snage. Taj manevar doveo je do toga da su Porusovi slonovi počeli da gaze njegove ratnike. Konačno, Porus je bio primoran da se preda. Pod utiskom pokazane hrabrosti, Aleksandar je poštedeo život Porusu.

Međutim, i Aleksandrova pobedonosna vojska pretrpela je velike gubitke. Kad su shvatili da Aleksandar nakon toga namerava da ih povede i preko reke Gang koja je čak bila šira od reke Ind dok su ih druge strane opet očekivali za rat obučeni slonovi, oni su otkazali poslušnost.

Ovog puta ljutnja ili urođeni šarm makedonskog kralja nisu mogli da ih ubede da postupe suprotno. Konačno, prema Plutarhovim rečima, kralj se „zatvorio u svoj šator gde je nepomično ležao odbijajući izraze zahvalnosti zbog svega onoga što je do tada bio postigao ukoliko mu ne bi bilo omogućeno da pređe i reku Gang.“[21] Naredna dva dana proveo je u svom šatoru, dureći se. I onda, ispravno razumevši da je tu „bitku“ izgubio, trećeg dana je napustio svoj šator i pristao da se vrati.[22]

Ipak, umesto da se vrati istim putem i prođe preko Hajberskog prevoja, svoje vojnike poveo je duž reke Ind, u pravcu juga, ka moru, a potom i ka

zapadu. Taj pohod pretvorio se u psihološki iscrpljujuće sedmomesečno putovanje. Njegovi ljudi morali su da se bore i da se probijaju kroz brojne neprijateljski nastrojene gradove koji su se nalazili duž toka reke kako bi stigli do morske obale. U jednom od tih napada na jedan od malijskih gradova Aleksandar je strelom bio pogođen u grudi te je nekoliko sati delovalo kao da je mrtav. Kada su potom nastavili pohod, kralj se jedva održavao u sedlu, a rana nikada više nije zacelila. Konačno, kad su stigli do obale mora nastavili su svoje kretanje u pravcu zapada koje ih je vodilo kroz slanu pustinju, odnosno kroz „nekultivisano prostranstvo", kako je to zabeležio Plutarh, „u kojem su stanovnici veoma teško živeli. Raspolagali su malim brojem zakržljalih ovaca čije je meso bilo tvrdo budući da su ih sve vreme hranili morskom ribom."[23] Vrućine su bile nepodnošljive, a voda preslana. Aleksandrovi ljudi počeli su da umiru od gladi, žeđi i bolesti. Od armije koja je na početku brojala oko sto dvadeset hiljada pešaka i oko petnaest hiljada konjanika, svega njih oko trideset hiljada vratilo se svojim kućama. Bio je to zastrašujući kraj jednog izuzetnog vojnog pohoda.

Vrativši se u Suzu, Aleksandar je, koliko je to mogao, po strani potpuno ostavio svoj vojni pohod na Indiju i koncentrisao se na svoje obaveze kao vladara, a ne više osvajača. Oženio se drugi put. U pitanju je bila princeza Stateira, jedna od kćerki cara Darija III, koja je najmanje petnaest centimetara bila viša od makedonskog kralja. Takođe, organizovao je prilično bizarno kolektivno venčanje makedonskih plemića i persijskih plemkinja. Hefestionu, svom najintimnijem prijatelju, istaknutom generalu i, po svemu sudeći, ljubavniku još iz mladićkih dana, odobrio je da se oženi drugom kćerkom cara Darija III i mlađom Stateirinom sestrom, princezom Dripetis.

Svadbene svečanosti imale su za cilj da Aleksandar nadvlada sve prisutniji animozitet u odnosu na Persijance koje su Makedonci smatrali nekulturnima, dok su Persijanci Makedonce doživljavali kao izrazito ženstvene. Takođe, makedonski kralj okupio je nekoliko hiljada dečaka persijskog porekla koje je stavio pod zapovedništvo svojih generala kako bi bili uvežbani poput makedonskih ratnika. Oba eksperimenta neslavno su se završila. Većina brakova koji su sklopljeni tokom svečanosti kolektivnog venčanja ubrzo se raspala, dok su se makedonski ratnici s takvim nipodaštavanjem odnosili prema perijskim junošama da su javno pretili kako će se vratiti svojim kućama. „Želeli su da ih sve odreda otpusti",

zabeležio je Plutarh, „a posebno zato što se okružio persijskim mladićima s kojima je mogao, ukoliko bi mu se to prohtelo, da krene u osvajanje sveta.“[24]

U međuvremenu, ideja po kojoj bi zajednički grčki identitet mogao okupiti sve Aleksandrove podanike pokazala se neutemeljenom. Ovoga puta je to bilo definitivno. Aleksandar se u veoma emotivnom tonu obratio Persijancima: „Iako ste bili pridošlice, od vas sam stvorio sastavni i istaknuti deo mojih oružanih snaga: vi ste istovremeno moji ratnici i moji sunarodnici.“ A tako se obratio i svojim Makedoncima: „Sve se na isto svodi: nije nikakva sramota da Persijanac prihvati makedonske običaje, niti da Makedonac podražava Persijance. Oni kojima je dato da žive pod vlašću jednog vladara treba da uživaju ista prava.“[25]

Nakon što je uspeo da Makedonce i Persijance privoli na to da nastave da žive skupa, otputovao je iz Suze u Egbatanu gde je nameravao da organizuje veliku svetkovinu, i to u grčkom stilu. Smatrao je kako bi to moglo da ublaži jasno uočljive spojeve u njegovom kraljevstvu. Međutim, usred održavanja svetkovine u Egbatani, razboleo se Hefestion. Po svemu sudeći je oboleo od tifusne groznice. I kad je počeo da se oporavlja, on je, uprkos savetima lekara, pojeo veću količinu piletine i popio dosta vina što je odmah izazvalo perforacije u stomaku. Preminuo je u roku od svega nekoliko sati.

Aleksandar se nikada u potpunosti nije oporavio zbog Hefestionove smrti. U dubokoj žalosti napustio je Egbatanu i uputio se u Vavilon. U prestonom gradu se i on razboleo. Plutarh je zabeležio kako je Aleksandar dobio povišenu temperaturu koja se javila osamnaestog dana u mesecu i koja se stalno povećavala. Deset dana kasnije, on je bio mrtav. Bila je to 323. godina p. n. e. Imao je samo trideset tri godine.

Njegovo nepokopano telo nalazilo se nekoliko dana u vladarevoj odaji za spavanje, dok su se njegovi najbliži vojni saradnici raspravljali ko će naslediti carstvo. Aleksandar nikada nije odredio svog naslednika, a kako je nedugo pre svoje smrti saznao da se Roksana nalazi u drugom stanju i da nosi naslednika, nije ni osetio potrebu da to uradi. „Tokom rasprave koja je bila zapodenuta između vladarevih saradnika“, zapisao je Plutarh, „i koja je trajala sedam dana, Aleksandrovo telo ostalo je sveže i netruležno, bez bilo kakvih znakova raspadanja tkiva, iako se nalazilo u zatvorenoj i zagušljivoj prostoriji.“[26] Neki su to smatrali čudom. Po svemu sudeći, Aleksandar se

dva do tri dana pre svoje smrti nalazio u stanju kome. To odugovlačenje spaslo ga je opasnosti da još uvek bude živ u momentu kada je trebalo da otpočne proces balzamovanja njegovog tela.

Aleksandrova osvajanja, koja su bila rezultat izuzetne lične energije, stvorila su carstvo bez državne uprave, administracije, poreskog sistema, bez jedinstvenog sistema komunikacije, nacionalnog identiteta, kao i bez prestonog grada. Sam Aleksandar, peripatetičan kakav je bio, preminuo je u vojnom logoru. Njegovo carstvo stvoreno je u izuzetno kratkom vremenskom periodu i pokazalo je glavnu karakteristiku svih drevnih država koje su nastale na osnovu delovanja dinamičnih ličnosti: i raspalo se za kratko vreme.

Raspad države otpočeo je s Roksanom. Budući da se nalazila u petom mesecu trudnoće, u tuđoj zemlji, ali dobro upoznata s persijskim običajima zbog kojih se nije osećala potpuno bezbedno, upravo je saznala kako je i Aleksandrova prva supruga Persijanka Stateira, koja se nalazila u Suzi, takođe bila trudna. Sasvim je moguće da je čula i Ptolemejevu opasku u vezi s tim da je njeno dete, čak i ukoliko bi bilo muškog pola, polurob, kao i da se nijedan Makedonac njemu ne bi potčinio.[27] S druge strane, Stateira je bila kći *velikog vladara*.

Roksana je, u Aleksandrovo ime i koristeći njegov lični pečat, napisala pismo Stateiri pozivajući je da dođe u Vavilon. Kad je Stateira sa svojom sestrom i Hefestionovom udovicom Dripetis stigla u Vavilon, Roksana ih je obe ponudila zatrovanim vinom. Obe žene bile su mrtve pre sumraka.[28]

Tako je Aleksandrov jedini naslednik postao još uvek nerođeni Roksanin sin. Međutim, nerođeno dete nije moglo da vlada, čak ni posredstvom namesnika prestola. Zemlji je bio potreban vladar koji bi stupio na carski presto i pre nego što bi vest o Aleksandrovoj iznenadnoj i preranoj smrti stigla do svih nedavno pokorenih i osvojenih oblasti. Makedonski ratnici, okupljeni oko Aleksandrove spavaće odaje i očekujući da on umre, nisu bili spremni da prihvate bilo kog drugog vladara osim onoga koji je s umirućim kraljem bio u krvnom srodstvu. Ubrzo su počeli da izvikuju ime Aleksandrovog polubrata Filipa, poznatog i pod nadimkom Aridej, sina nekadašnje Filipove ljubavnice koji je vidno zaostao u razvoju. Tog mladog čoveka, kome je u tom trenutku bilo tridesetak godina, bilo je veoma lako prevariti, ubediti i rukovoditi njime. On se nalazio u Vavilonu

gde ga je Aleksandar, kome je bio mio, doveo kako bi se starao o njemu i kako bi se Filip nalazio na sigurnom.

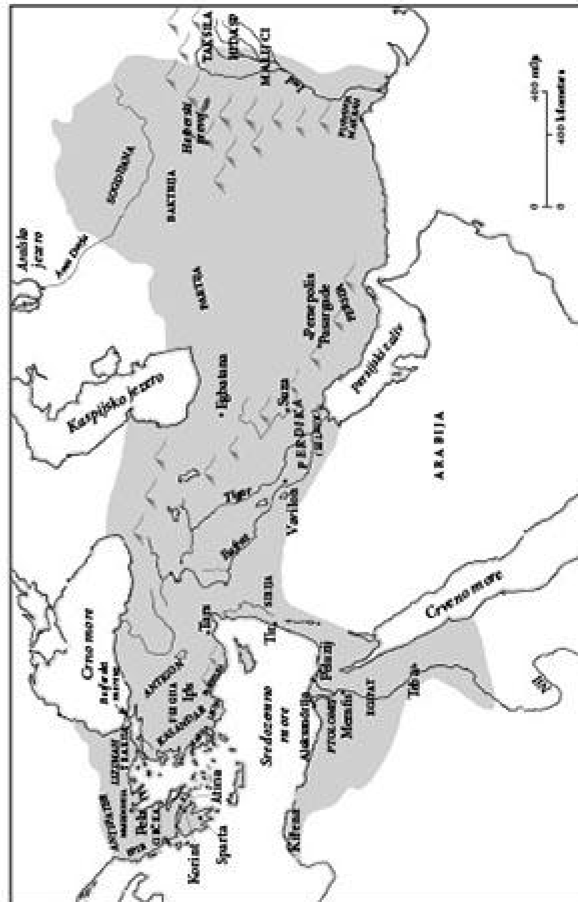
Kad su vojnici počeli da uzvikuju njegovo ime, jedan od zapovednika je otišao po Filipa, doveo ga natrag s krunom na glavi i dovoljno dugo uspeo da ga spreči da govori sve dok nije bio proglašen za kralja. „Međutim, sudbina je već odredila da će doći do građanskog rata“, zapisao je Kvint Kurcije Ruf, „jer se presto nije mogao deliti, a nekoliko ličnosti pokazivalo je interesovanje da stupi na njega.“[29] Osobe koje su žarko želele da uzmu deo Aleksandrovog osvajačkog kolača bile su upravo one koje su se, rame uz rame s njim, borile tokom prethodne decenije: Ptolemej, osoba makedonskog porekla za koju se govorkalo da je bio kopile starog Filipa; Antigon, jedan od vojnih zapovednika koji je uživao posebno poverenje kralja Aleksandra; Lizimah, Aleksandrov saradnik u vreme pohoda na Indiju; kao i Perdika, koji je najpre služio na mestu zapovednika konjičkih snaga, a nakon Hefestionove smrti i kao Aleksandrov zamenik.

Pravilno razumevajući raspoloženje koje je vladalo među pripadnicima oružanih snaga koji su bili otvoreno protiv toga da jedan od njih postane prva ličnost Aleksandrovog carstva, oni su prihvatili kompromisno rešenje. Mentalno zaostali Filip nastavio bi da nominalno bude vladar dok bi, ukoliko bi Roksanino dete bilo muškog pola, njih dvojica nastavili da upravljaju carstvom kao savladari. Obojici je bio potreban namesnik, pa se te obaveze prihvatio Perdika.

Bilo je predviđeno da on ostane u Vavilonu koji bi i dalje predstavljao prestonicu carstva. Ostali su prihvatili ideju da preuzmu dužnosti satrapa čime su podržavali unutrašnju teritorijalnu podelu nekadašnjeg Persijskog carstva: Ptolemej bi upravljao Egiptom, Antigon najvećim delom Male Azije („Likijom, Pamfilijom i velikom Frigijom“, zabeležio je Kvint Kurcije Ruf); Lizimah je dobio Trakiju; Antipater, vojni zapovednik od velikog poverenja kralja koji je još u Aleksandrovo vreme obavljao dužnost vladarevog namesnika u Makedoniji nastavio bi da upravlja tom oblašću, kao i Grčkom; Kasandar, Antipaterov sin, na upravu je dobio južnu maloazijsku priobalnu oblast Kariju. Još petorica istaknutih vojnih zapovednika dobila su da upravljaju u pet različitih delova carstva.

Podela Aleksandrove države na satrapije („podela Vavilona“) predstavljala je uvod u unutrašnji rat. „Ličnosti koje su donedavno bile podanici kralja došle su u posed vlasti nad izuzetno velikim oblastima“,

zapisao je Ruf, „zvanično u svojstvu administratora carstva koje je pripadalo nekom drugom te je bilo kakav mogući povod za sukob bio uklonjen budući da su svi oni bili istog etničkog porekla … Međutim, pokazalo se da je bilo veoma teško zadovoljiti se mogućnostima koje im je doneo taj istorijski trenutak.“[30] Ni njihovo zajedničko etničko poreklo, kao ni donedavna zajednička odanost Aleksandru nisu mogle da preduprede dramu koja je trebalo da se odigra. Gotovo odmah je došlo do Ratova između dijadoha, odnosno Ratova za nasleđe.

73. Podela države Aleksandra Velikog

Prva scena

Perdikina moć, kao namesnika prestola, bila je dodatno povećana kada je Roksana rodila dečaka – Aleksandra IV Makedonskog. Međutim, Egipat je posedovao najviše vojne moći u odnosu na sve druge „satrapije“. Ptolemej se sa samo dve hiljade vojnika uputio u pravcu Egipta kako bi preuzeo vlast na tom području, a kad su grčki najamnici čuli kako je veoma darežljiv u platama za vojnike pohrlili su ka njemu. U momentu kad se osetio dovoljno snažnim, Ptolemej je svoje namere javno demonstrirao time što je ukrao balsamovano Aleksandrovo telo, koje je bilo spremno za prenos u Makedoniju, i sahranio ga u Egiptu kao da je pokojni kralj bio njegov predak.

Perdika je taj čin shvatio kao korak u pravcu ovladavanja čitavim carstvom. Stoga je okupio vojsku i zaputio se u pravcu Egipta kako bi se obračunao s Ptolemejem. Taj pohod je potpuno propao. Perdikine snage bile su potpuno osramoćene. Nakon što se povukao, grupa Perdikinih oficira se tajno organizovala i ubila ga, predvođena mladim vojnim starešinom po imenu Seleuk koji je, takođe, pod Aleksandrovom komandom vojevao u Egiptu.

Na taj način je jedan od vojskovođa bio trajno uklonjen s javne scene. Ptolemej je potom naredio da se Filip i mladi kralj Aleksandar IV izvedu iz Vavilona i prebace za Makedoniju gde bi bili pod zaštitom Antipatera. Seleuka je kao nagradu za to što ih je sve oslobodio Perdike postavio za zapovednika Vavilona, ali u svojstvu satrapa, a ne namesnika prestola.

Druga scena

Nedugo potom, 319. godine p. n. e., na području Makedonije umro je i Antipater. Oblast kojom je upravljao nije prepustio svom sinu Kasandru (koji je pod svojom vlašću već imao Kariju) već jednom drugom Makedoncu. Iz tog razloga, Ptolemej i Antigon saglasili su se da se udruže s Kasandrom kako bi mu pomogli da uspostavi svoju vlast i nad nekadašnjom očevom oblašću.

Međutim, neustrašiva Aleksandrova majka, već ostarela Olimpijada, još uvek je bila veoma aktivna. Uredila je da njen unuk Aleksandar IV, zajedno sa svojom majkom Roksanom, bude doveden u njen dom koji se nalazio u makedonskom prestonom gradu Peli. Tu je okupila sopstvene pristalice kako bi uspostavila ličnu kontrolu nad čitavom Makedonijom. Eventualna Kasandrova pobeda u tom sukobu podrazumevala bi uspostavljanje potpuno nove vladarske porodice, a Olimpijada je suviše navikla na to da bude na položaju kraljice-majke da bi tako nešto uopšte dozvolila.

Olimpijadi nije uspelo da zadugo zaustavi trojicu moćnih satrapa, ali pre nego što su oni pokorili Makedoniju, uspela je da se dokopa zaostalog Filipa. Oduvek ga je mrzela, a prezirala je i samu pomisao na to da bi on mogao da bude savladar njenog unuka. Uredila je da Filip bude ubijen pre nego što su Kasandar i njegovi saveznici mogli da stignu i da ga spasu. Kada je Kasandar 316. godine p. n. e. došao u Pelu naredio je da se Olimpijada uhapsi i, pod optužbom da je počinila ubistvo, kamenuje do

smrti. Pod izgovorom da želi da osigura njihovu bezbednost, Kasandar je Roksanu i malog Aleksandra IV (kome je tada bilo devet godina) stavio u kućni pritvor u tvrđavu Amfipolis koja se nalazila na reci Strumi.

Nakon toga politička karta sadržavala je pet država na čijem su se čelu nalazili Kasandar u Makedoniji, Lizimah u Trakiji, Antigon (poznat pod nadimkom Jednooki jer je u jednoj borbi ostao bez oka) u Maloj Aziji, Seleuk, sa sedištem u Vavilonu, koji je vladao središnjim oblastima nekadašnjeg Persijskog carstva i Ptolemej u Egiptu.

Treća scena

A na severu, u Makedoniji, sudbina od koje je Roksana strahovala sve od onda od kada joj je suprug preminuo konačno ju je stigla. Negde oko 310. godine p. n. e. pehar s vinom sadržavao je i otrov. Roksana i Aleksandar IV bili su ubrzo mrtvi. Aleksandrov jedini sin imao je samo dvanaest godina, isto koliko i njegov otac kad je ukrotio Bukefala.

Nema nikakve sumnje da je za taj zločin bio odgovoran Kasandar koji je u to vreme Makedonijom vladao poput pravog kralja. Preostala četvorica vojskovođa tačno su znali šta se desilo, ali tokom narednih pet godina niko o tome nije ni zucnuo. Niko sebe nije proglasio vladarom. Nijedan od njih nije odbacio titulu satrapa. Svi su podržavali ono za šta su znali da je bila potpuna neistina, a to se odnosilo na tvrdnju da je mladi kralj Aleksandar bio živ i da je boravio u tvrđavi koja se nalazila na jednoj reci u Makedoniji. Takođe, i dalje su tvrdili kako svojim oblastima upravljaju u njegovo ime. Nijedan od njih petorice nije bio spreman da upravo on bude onaj prvi koji bi za sebe uzeo titulu vladara. Ako bi neko od njih odlučio da to učini, odmah bi ostalu četvoricu ujedinio protiv sebe.

Četvrta scena

Tu ravnotežu prvi je narušio Antigon, ali tek nakon dve ostvarene pobede, koje je izvojevao njegov sin Dimitrije, čime je nedvosmisleno pokazao kako je upravo on najmoćniji među svom petoricom vojskovođa. Prvi uspeh predstavljao je napad na grad Atinu do koga je došlo 307. godine p. n. e., kada je Kasandar bio vladar Makedonije, kao i delova kontinentalne Grčke,

kao i Antipater pre njega. Dimitrije je sa svojim ljudima napao Atinu iz koje je uskoro proterao Kasandrove pristalice. Potom je Dimitrije predvodio mornaricu u bici kod Salamine u kojoj se sukobio s Ptolemejevom flotom. I u toj bici je Dimitrije bio pobedonosan.

Nakon ta dva uspeha koje je ostvario nad Kasandrom i Ptolemejem, Antigon se proglasio kraljem. Lizimah, koji se nalazio u Trakiji, kao i Seleuk, čije je sedište bilo u Vavilonu, odlučili su da ne izazivaju jednooko čudovište. I umesto da se ujedine u borbi protiv njega, oni su i sami počeli da se tituliraju kao kraljevi. Isto su postupili i Ptolemej i Kasandar. Smrt mladog kralja Aleksandra IV, o kojoj se do tada nije javno govorilo, više nije predstavljala tajnu.

Peta scena

Sva petorica kraljeva počela su potom da nasrću na granice onih drugih što je svoj vrhunac dostiglo u bici kod Ipsa, koja se odigrala 301. godine p. n. e. Ptolemej, čija je sva moć bila koncentrisana na jugu, propustio je taj sukob. No, Antigon, Kasandar i Lizimah upustili su se u međusobni rat koji nije imao pobednika sve dok se iz pravca Vavilona nije pojavio Seleuk predvodeći izuzetno brojnu vojsku koju je priključio Lizimahovim i Kasandrovim snagama.

Antigon, kome je tada bilo osamdeset godina, borio se do smrti. Trupe su mu se rasturile, a sin Dimitrije otišao je u Grčku gde se proglasio za kralja, napuštajući na taj način maloazijska prostranstva koja su bila središte nekadašnje oblasti njegovog oca. Lizimah je osvojio zapadne regije Male Azije te ih je priključio Trakiji. S druge strane, Seleuk je zauzeo najveći deo preostalih maloazijskih prostranstava. Kasandar, koji je bio isključivo odgovoran za mučko uklanjanje mladog kralja Aleksandra IV, veoma se slabo okoristio tokom svih tih dešavanja. Svojoj oblasti, Makedoniji, skoro da nije priključio nijednu novu teritoriju. I dalje su postojala petorica kraljeva (Lizimah, Ptolemej, Kasandar, Seleuk i Dimitrije), ali su granice bile potpuno izmenjene.

Šesta scena

I dok je vodio borbe s drugim pretendentima na presto, Seleuk je istovremeno vodio pregovore s indijskim vladarom Čandraguptom.

Taj vladar stupio je na presto u razdoblju između 325. i 321. godine p. n. e. u svojoj maloj državi pod nazivom Maurja. Nedugo nakon stupanja na presto, otpočeo je rat protiv poslednjeg u nizu vladara Magade koji je bio iz dinastije Nanda. Brutalnost s kojom su državom upravljali vladari iz te dinastije učinili su ih veoma omraženim među njihovim podanicima. Stoga ne treba da čudi to što je Čandragupta naišao na masovnu podršku. Osvajanje Magade učinilo je da njegova mala država preraste u moćno carstvo.

Čandraguptin uspon dobrim delom bio je zasnovan na mudrim savetima njegovog saradnika po imenu Kautilđe. Tradicionalno, njemu se pripisuju zasluge za pisanje drevnog uputstva za vođenje politike pod naslovom „Artašastra“. Najverovatnije je da je veći deo tog spisa nastao nešto kasnije, ali su u njemu preživeli principi koje je definisao Kautilđa. Po njegovom mišljenju, vladar je imao zadatak da učvrsti unutrašnji mir tako što bi se postarao da svi njegovi podanici u potpunosti poštuju kastinski sistem:

Poštovanje sopstvenih obaveza pojedinca vodi ka svargi *[Raju] i beskonačnom blaženstvu. Kad bi to bilo narušeno, došlo bi do kraja sveta i to usled mešanja kasti i pojedinačnih dužnosti. Upravo iz tog razloga vladar nikako nije smeo da svojim podanicima dopusti neispunjavanje sopstevnih obaveza. Jer, svako ko bi odgovorno ispunjavao svoje obaveze, čak i ukoliko bi se time približio arijevskim običajima, i poštovao kastinska pravila i verske podele neizostavno bi bio srećan na ovom, kao i na onom svetu.*[31]

Istovremeno, trebalo je da održava i spoljašnji mir tako što bi susede obeshrabrivao da preduzmu osvajački pohod protiv njegove države, ali i na taj način što bi preduzimao odgovarajuće korake iz predostrožnosti.[32]

Bez obzira na to da li su Čandraguptini susedi zaista planirali da pokrenu osvajačke pohode protiv njegovog carstva, on to svakako jeste. Bio je odlučan u tome da svoje posede proširi i na teritorije koje su se nalazile s druge strane reke Gang. No, to ga je dovelo u kontakt sa Seleukom, koji je

upravljao nekadašnjim Aleksandrovim indijskim oblastima, kao i nekim drugim regijama.

Čandragupta je predložio razmenu: on bi Seleuku dao slonove obučene za učestvovanje u borbama ukoliko bi mu ovaj prepustio indijske teritorije kojima je upravljao. Iako je u tom razdoblju zaista bio moćan, Seleuk je ispravno procenio kako u budućnosti ne bi bio u poziciji da uspešno brani najistočnije i najzapadnije oblasti svoje države, pa je prihvatio tu ponudu. Godine 299. p. n. e. dvojica vladara potpisala su mirovni sporazum.

Sedma scena

Te godine Dimitrije je osvojio Makedoniju. Godinu dana pre toga preminuo je Kasandar, pa su njegovi sinovi otpočeli borbe za nasleđe koje su trajale sve dok jedan od njih nije stupio u kontakt s Dimitrijem, koji se nalazio u Grčkoj, tražeći pomoć. Bila je to velika greška. Dimitrije je pokrenuo vojni pohod u pravcu severa, savladao obojicu Kasandrovih naslednika i Makedoniju prisajedinio Grčkoj. Tako su, umesto dotadašnje petorice vladara, preostala njih četvorica: Lizimah, Seleuk, Ptolemej i Dimitrije, koji je preuzeo mesto koje je ranije zauzimao njegov otac Antigon.

Bila je to samo privremena Dimitrijeva pobeda. Naime, iz prošlosti se opet pojavilo poznato lice: Pir, unuk epirskog kralja, čiju je državu nekada davno nadjačao i osvojio Filip II. Pir je bio sin Olimpijadinog brata, pa tako i najbiži srodnik Aleksandra Velikog. Budući da je bio član vladarske porodice koji je živeo u progonstvu, njegovo detinjstvo nije srećno proteklo (o njemu se starao čitav niz rođaka koji su se trudili da ga poštede svake opasnosti). Takođe, njegova fizionomija bila je prilično nesrećna. Plutarh je zapisao kako se na njegovom licu „više videla sklonost ka nasilju, no vladarska blagost“ pošto nije „imao uobičajeni niz gornjih zuba, već jednu veliku kost s plitko urezanim linijama koje su samo podsećale na praznine između pojedinačnih zuba“.[33] Pominjalo se i to kako je posedovao magijske moći, kao i da je mogao da leči one koji su patili od problema sa slezinom tako što bi svojim desnim stopalom dodirnuo obolelu osobu (nožni palac na njegovom desnom stopalu imao je tu isceliteljsku moć).

Uprkos tim nedostacima, Pir je pragmatično sklopio brak s Ptolemejevom usvojenom kćerkom. Obratio se svom tastu za pomoć kako bi povratio svoje nekadašnje epirsko kraljevstvo. Ptolemej je bio i te kako

raspoložen da napadne Dimitrija koji je tada upravljao Grčkom i Makedonijom. Uz pomoć egipatskih snaga Pir je povratio vlast svoje porodice nad čitavim Epirom. Do 286. godine p. n. e. zauzeo je i ostale delove Makedonije iz koje je u potpunosti proterao Dimitrija i njegove pristalice.

Dimitrije je pobegao u Malu Aziju da bi uskoro, u napadu oholosti, poželeo da udari i na samog Seleuka koji je boravio u istočnim oblastima.Već u to vreme on je najverovatnije patio od alkoholizma ili je pokazivao suicidalne namere. Seleuk ga je i bukvalno pregazio i stavio u kućni pritvor gde je Dimitrije uskoro preminuo od prekomernog konzumiranja alkoholnih pića.[34]

Pirova vladavina Makedonijom potrajala je čitave dve godine, sve do onog momenta kad se Lizimah spustio iz Trakije i proterao ga (po Plutarhovim rečima, „Lizimah nije imao ništa drugo ni da preduzme“). Pir se povukao u Epir koji mu je Lizimah, po svemu sudeći u znak poštovanja jer se radilo o srodniku Aleksandra Velikog, dozvolio da zadrži.

Tako su od nekadašnje četvorice vladara ostala njih trojica: Lizimah, Seleuk i Ptolemej.

Jedan segment „Ratova za nasleđe“ desio se i na području Apeninskog poluostrva. Predvodeći svoje redovne i surove vojne pohode protiv susednih gradova, Rim je napao Tarent, grčku koloniju koja se nalazila na samom jugu poluostrva. Gradske starešine Tarenta uputile su apel za pomoć svojim sunarodnicima u Grčkoj. Na taj vapaj odazvao se epirski kralj Pir koji je bio skrajnut u svojoj oblasti bez mogućnosti da proširi njenu teritoriju ili da se ovenča slavom.

Pir je napustio Epir i otplovio za Tarent. Kad se konačno našao u samom gradu, on je (najverovatnije u Kartagini) kupio ili pozajmio slonove obučene za borbu i angažovao najamnike (najvećim delom, po svemu sudeći, Samnite), zarad uspostavljanja odbrane Tarenta. Kad su Rimljani napali, Pir im je naneo velike gubitke. Oni nikada pre nisu videli slonove. Potom ih je snažno potisnuo na sever, na svega oko šezdeset kilometara južno od Rima.

Naredne 279. godine p. n. e. kralj Pir je pokušao da ponovi pređašnji uspeh, ovog puta u izuzetno surovoj bici do koje je došlo kod Askuluma. I

tu bitku je završio pobedonosno, ali je pretrpeo isto toliko gubitaka koliko i Rimljani. Kad mu je jedan od vojnika čestitao na pobedi, on mu je odgovorio: „Još jedna ovakva pobeda, i ja ću biti potpuno uništen“. „Izgubio je najveći deo snaga koje je poveo sa sobom“, zabeležio je Plutarh, „i bezmalo sve svoje prijatelje i najbliskije vojne starešine; više nije bilo nikoga ko bi mogao biti pozvan u rat. … S druge strane, poput nekakve fontane koja je navirala iz grada, rimski vojni logor iznova je bio popunjavan odmornim ratnicima.“[35] Do godine 275. p. n. e. kralju Piru je potpuno dozlogrdilo ratovanje protiv Rima. Napustio je Tarent i ostavio ga da se sam suoči s problemima, a on je otplovio nazad u Grčku.

Tri godine kasnije Rimljani su uspeli da osvoje i potpuno opljačkaju Tarent. Iste godine kralj Pir se uključio u mali spartanski unutrašnji sukob tokom koga mu je jedna žena, s krova svoje kuće, bacila crep na glavu. Pir je izgubio svest što su njegovi protivnici odmah iskoristili kako bi ga usmrtili. Njegovo telo bilo je potom spaljeno. Jedino što je preostalo bio je čuveni palac na desnom stopalu koji je posedovao magijske moći.

VREMENSKA TRAKA 70		
INDIJA	GRČKA	RIM
	Perdika II Makedonski	Zakoni dvanaest tablica
	Perikle Atinski	
	Peloponeski ratovi (počeli 431. g. p. n. e.)	
Mahapadma Nanda magadski		
	Pohod „deset hiljada“ (401. g. p. n. e.)	
	Korintski rat (395. g. p. n. e.)	Gali spaljuju Rim (390. g. p. n. e.)
	Filip II Makedonski (359–336. g. p. n. e.)	
Dana Nanda Magadski		Prvi samnitski rat (343. g. p. n. e.)
	Bitka kod Heroneje (338. g. p. n. e.)	Latinski rat (340. g. p. n. e.)
	Aleksandar III Makedonski (336. g. p. n. e.)	
Čandragupta Maurjanski		Drugi samnitski rat (326. g. p. n. e.)
	Filip Arhidej/ Aleksandar IV	
	„Ratovi za nasleđe“	
	Bitka kod Ipsa (301. g. p. n. e.)	Treći samnitski rat (298. g. p. n. e.)
	Ptolemej EGIPAT; Seleuk SELEUKIDSKO CARSTVO; Lizimah TRAKIJA MAKEDONIJA	Bitka kod Askuluma (279. g. p. n. e.)

Sedamdeset prvo poglavlje

Maurjanske blagovesti

Između 297. i 231. godine p. n. e., u Indiji je car mnogo više pažnje posvećivao dami nego osvajanjima, pa se njegova država raspala

Godine 297. p. n. e. car Čandragupta Maurjanski odrekao se prestola u korist svog sina princa Bindusare. Čandragupta je postao sledbenik đainizma. Prema tradiciji, on se potom pridružio grupi monaha u kojoj se izgladnjivao do smrti kako bi demonstrirao ekstremni oblik *aparigrahe* (lišavanja od svega materijalnog).

Po svemu sudeći, izgleda da je Bindusara svoju vladavinu posvetio daljem jačanju već moćnog carstva. Jedini istorijski izvori u vezi s njegovim osvajačkim pohodima, kojima raspolažemo, jesu budistički tekstovi koji su nastali nekoliko vekova kasnije. Ipak, u jednom od njih bilo je navedeno kako je Bindusara „pokorio zemlju koja se nalazila između dvaju mora“ što bi moglo da ukaže na to da se Maurjansko carstvo protezalo daleko na jug, čak do Dekana, odnosno do Karnatake. Osim toga, veoma malo se zna o Bindusarinih dvadeset pet godina vladavine. Ono što nam je poznato odnosi se na podatak da su ga Grci nazivali „Amitrokates“, što je značilo „istrebljivač protivnika“. Bio je to naziv kojim je bivao imenovan veliki osvajač.[1]

Središte Maurjanskog carstva nalazilo se u severnim oblastima. Na jugu su se nalazile neke druge države: Kalinga, na jugoistoku; Andra, u središtu južnog poluostrva; Hera, na zapadu i donekle na jugu; a na samom vrhu potkontinenta nalazila se zemlja Panđana.[2]

O njihovoj prošlosti pre oko 500. godine p. n. e. ne znamo skoro ništa. Ipak, ono što znamo odnosi se na to da je jezik koji je korišćen na području Kalinge povezivao njeno stanovništvo sa žiteljima severnijih oblasti (u *Mahabharati* je navedeno kako je kalinganski vladar Srutaja ratovao na strani Kauravasa). S druge strane, stanovnici južnih država služili su se jezicima koji su imali različite korene. Niko ne zna odakle je poteklo to stanovništvo koje je živelo na jugu mada se njihovo poreklo, po svemu sudeći, u značajnoj meri razlikovalo od porekla vladara severnoindijskih oblasti. Sasvim je moguće da su oni potekli od moreplovaca koji su, oko hiljadu godina pre toga, iz pravca Afrike preplovili Arabijsko more.

Kalinga se odupirala širenju maurjanske vlasti u pravcu juga. Kad je oko 272. godine p. n. e., Bindusara preminuo, Kalinga je i dalje bila u statusu nepokorene oblasti. Taj zadatak je pripao Bindusarinom sinu Ašoki.

Car Ašoka poznat nam je pre svega na osnovu brojnih natpisa koje je dao da se uklešu širom njegove države, najpre na stenama (edikti na stenama), a potom i peščanim stubovima (edikti na stubovima). Sadržaj tih tekstova pruža nam podatke o Ašokinim ranim godinama. Njegov otac ga je, još kao mladića, poslao u oblast Taksila koja je u to vreme već bila deo Maurjanskog carstva kako bi ugušio pobunu koja je tamo izbila. Nakon toga su ga poslali u drugi deo carstva, koji je nosio naziv Uđain, kako bi tamo upravljao jednom od pet *janapada*, odnosno oblasti na koje je Maurjansko carstvo bilo podeljeno.[3]

74. Maurjanska Indija

Tokom boravka u oblasti Uđain on se zaljubio u predivnu devojku po imenu Devi, kći jednog trgovca. Nije stupio u brak s njom iako je iz te emotivne veze rođeno dvoje dece. Kasnije je jedan od Devinih sinova postao budistički monah što ukazuje na mogućnost da je i ona bila budistkinja.[4] No, čak i ukoliko je ona Ašoku upoznala s osnovnim budističkim učenjem, to na njega nije ostavilo nikakvog traga. Rane godine njegove vladavine nisu nagoveštavale mogućnost da se uspostavi mir.

Kada je Bindusara preminuo, Ašoka je morao da se izbori za presto sukobivši se sa svojom braćom. Nakon četiri godine borbi, on se oslobodio svih svojih suparnika za presto. Nema dokaza da ih je pogubio, ali se u narednom periodu pominje samo jedan od braće.[5]

Ašoka je samostalno vladao još osam godina nastavljajući da, poput svog oca, osvaja nove oblasti. Tako je 260. godine p. n. e. poveo veliki vojni pohod u pravcu juga, protiv Kalinge koja je i dalje pružala otpor.[6] Jedan edikt koji maglovito prikazuje događaje u vezi s tim pohodom sadrži opise izuzetne surovosti koju je on demonstrirao nad stanovnicima Kalinge: „Proterano je sto pedeset hiljada ljudi“, zapisano je u tom dokumentu, „sto hiljada ih je pobijeno, a nekoliko puta po toliko je nestalo.“[7]

Izgleda da je to strašno nasilje kod Ašoke proizvelo veliku promenu. „Nakon svega toga“, bilo je zapisano u pomenutom dokumentu, „osetio sam kajanje. Pokolj, smrt i progonstvo tolikog broja ljudi izazvalo je žaljenje … i teško je opteretilo moje misli.“[8]

Od tog trenutka nadalje, način njegove vladavine potpuno se promenio i ona je poprimila karateristike izostanka svega političkog. Čini se da vreme nije provodio u obavljanju administrativnih poslova, već u trudu da dosegne *damu*: Put, Pravednost, Vrlinu, Dužnost (to je koncept koji je teško definisati). „Vrlo sam iskreno praktikovao *damu*, žudeo i mislio o njoj“, može se pročitati u natpisima otkrivenim u Kalingi. Nešto docnije, u istom ediktu, bilo je zabeleženo: „Moji sinovi ili unuci ne bi trebalo da razmišljaju o novim osvajanjima … uživanje u *dami* trebalo bi da bude jedino njihovo ispunjenje jer je ona jedina istinska vrednost u ovom, kao i u onom svetu.“[9]

Bio je to osnovni postulat vladavine kakav nikada nije bio viđen na Zapadu. Nije bilo poželjno da prinčevi nastave osvajanja svojih očeva, već je trebalo da ih nadmaše u miru. Umesto nasilja, trebalo je da se suzdržavaju od oružanih sukoba i da se opredele za Nebeska dobročinstva. „Dokle god budu postojali Sunce i Mesec“, glasio je Ašokin savet, „ljudi treba da se posvete *dami*.“[10]

Ašokini najveći uspesi koji su usledili nakon osvajanja Kalinge bili su verskog, a ne političkog karaktera. Najdugovečniji je bio njegov poziv za sazivanje budističkog saveta koji je trebalo dodatno da osnaži osnovne principe *dame*. Taj Treći budistički savet, koji je održan oko 245. godine p. n. e. u gradu Pataliputri, rezultirao je nastankom jedne od knjiga iz tzv. Pali kanona. Nakon što je savet okončao svoj rad, Ašokin sin Mahanda bio je kao misionar upućen na veliko ostrvo koje se nalazi duž južne obale Indije (današnja Šri Lanka).[11] Pod Ašokinim pokroviteljstvom, drugi misionari su poslati u Grčku.

Međutim, Ašokina posvećenost *dami* nije značila i njegovo potpuno napuštanje aktivnosti na uspostavljanju i jačanju carstva. Posvetio se tome da uspostavi jedinstveni princip, a da to ne bude upotreba sile, na osnovu koga bi bilo ostvareno jedinstvo čitave njegove države.[12] Bio je to sličan problem s kojim se suočio i Aleksandar, samo u nešto drugačijem obliku. Klanovski sistem koji je toliko dugo preživeo na području Indije, a koji je predstavljao relikt veoma drevnih nomadskih perioda, nije se uklapao u ideju uspostavljanja carstva. Odanost unutar svakog klana pretila je da

državu izdeli na manje političke oblasti koje bi međusobno pregovarale o uspostavljanju prijateljskih odnosa ili bi se upuštale u oružane sukobe. Maurjanska osvajanja privremeno su ih, uz velika krvoprolića, ujedinila, ali Ašoka se u tom razdoblju u potpunosti odrekao takvog načina postizanja željenih ciljeva. Umesto drevne unutarklanovske odanosti ili one koja bi bila nametnuta osvajanjima, on se opredelio za treću vrstu lojalnosti: jedinstveni ideološki sistem koji bi sve Indijce učinio „mojom decom“ (kao što je i bilo navedeno u natpisima otkrivenim u Kalingi).

Međutim, i taj koncept je doživeo potpuni neuspeh. Posle Ašokine smrti, 231. godine p. n. e., Maurjansko carstvo raspalo se skoro isto toliko brzo kao i Aleksandrovo. Edikti su izgubili svoj uticaj, a drugi propisi nisu postojali te se tamna senka nadvila nad naredne decenije. Pod okriljem tog „mraka“ Ašokini sinovi i unuci izgubili su vlast nad svojim carstvom koje se pretvorilo u mnoštvo međusobno sukobljenih teritorija.

VREMENSKA TRAKA 71

GRČKA	INDIJA
	Dana Nanda Magadski
Bitka kod Heroneje (338. g. p. n. e.)	
Aleksandar III Makedonski (336. g. p. n. e.)	
Filip Arhidej/ Aleksandar IV	Čandragupta Maurjanski
„Ratovi za nasleđe“	
Bitka kod Ipsa (301. g. p. n. e.)	
Ptolemej EGIPAT / Seleuk SELEUKIDSKO CARSTVO / Lizimah TRAKIJA MAKEDONIJA	Bindusara Maurjanski (297. g. p. n. e.)
	Ašoka Maurjanski (272. g. p. n. e.)
	Treći budistički savet (245. g. p. n. e.)

Sedamdeset drugo poglavlje

Prvi car, Druga dinastija

Između 286. i 202. godine p. n. e. vladari dinastije Č'in nadjačali su careve iz dinastije Džou, postavši tako prvi vladari ujedinjene Kine da bi i sami potom bili pobeđeni

U Kini, u kojoj su svi oblasni gospodari, svojim delovanjem postali vladari (za razliku od satrapa nekadašnjeg carstva Aleksandra Velikog), razdoblje „Zaraćenih država" i dalje je bilo u toku. Nakon brzog uzdizanja države na čijem su čelu bili vladari iz porodice Č'in, kao i svrgavanja s vlasti Šang Janga, vojska Č'ina nastavila je s borbama. Isto su činili i svi ostali. Oblast Ki pobedila je oblast Vei nakon čega je ta regija izgubila najveći deo svoje pređašnje moći. Oblast Ču, koja je konačno i trajno sebi prisajedinila regije Vu i Jue, preuzela je nekadašnje mesto oblasti Vei među tzv. velikom trojkom.[1] Tada je izgledalo da bi, skoro sasvim izvesno, oblasti Č'in, Ki i Ču međusobno podelile preostale kineske teritorije.

Narednih nekoliko godina nijedna od njih nije pravolinijski stremila ka samom vrhu. Međutim, vojska Č'ina, koju je osnovao Šang Jang, bila je nemilosrdnija u odnosu na ostale dve. Godine 260. p. n. e. vojska Č'ina i bukvalno je pregazila novoosnovanu državu Čao (jedan od tri politička entiteta koji je nastao kao neposredna posledica raspada Jina), koja je pokazivala nepoželjnu ambicioznost. Veliki broj ratnika, bez ikakvih teškoća, mogao se sukobljavati na prostranim kineskim ravnicama, a ne kao što je to bio slučaj u uskim planinskim tesnacima Grčke ili Apeninskog poluostrva. Desetine hiljada njih stradalo je u bitkama do kojih je došlo u ratu započetom između dve sukobljene strane. Kad se vojska države Čao konačno predala, veliki broj njenih pripadnika bio je izmasakriran.[2]

Četiri godine kasnije vojska Č’ina napala je područje koje se nalazilo pod kontrolom dinastije Džou te je na taj način donela kraj viševekovnoj svetoj vladavini te porodice. „Č’in su istrebili Džoue“, bez okolišanja nam saopštava Suma Kijen, „i obredi žrtvovanja koje su izvodili vladari Džoua su prestali.“[3] Bio je to pokazatelj potpunog gubitka bilo kakvog značaja članova porodice Džou što skoro niko nije ni uočio. Baš kao i Aleksandar IV Makedonski, dinastija Džou godinama je predstavljala samo ime bez ikakve specifične težine ili značaja.

Tokom tog osvajanja došlo je do prave katastrofe. *Devet tripoda*, koje je vojska Č’ina izmestila iz njihovog svetilišta, pobedonosno su, u neposrednoj blizini reke, nošeni tokom jedne svečanosti. Međutim, jedan od tripoda je upao u reku i svi pokušaji da ga pronađu bili su uzaludni. Preostalo je svega osam tripoda. Znak božanske prirode carske vlasti bio je trajno oštećen i od tada zauvek nepotpun.[4]

* * *

Godine 247. p. n. e. novi vladar uspeo se na presto Č’ina. Bio je to mladi Čeng. Njegov otac Čuang Hsijang umro je veoma mlad, nakon dvogodišnje vladavine, kad je Čengu bilo svega trinaest godina. U njegovo ime državom su upravljale vojne starešine, kancelar, državni činovnici i mnogi oficiri.

Čeng je imao sreće sa svojim zaštitnicima i to mnogo više od drugih vladara koji su u ranim godinama stupili na presto. Namesnici prestola svoj zadatak shvatili su veoma odgovorno. U njegovo ime oni su odbili napade koje su preduzimale susedne oblasti uključujući tu čak i vojni savez pet regija koje su otpočele napad na oblast Č’in kako bi sprečile da Čeng stupi na presto nakon što postane punoletan.

Kad je navršio dvadeset dve godine, Čeng je preuzeo svu vlast nad oblašću Č’in.[5] Stupivši na presto, naumio je da pokori susedne teritorije, ali i čitavu Kinu. Godine 232. p. n. e. okupio je toliko brojnu vojsku kakva nikada ranije nije bila viđena. Naredne, 231. godine p. n. e., po rečima Sume Kijena, Čeng je prvi put naredio da se „po godištima popišu svi dečaci“ što je očigledno predstavljalo deo njegovih sveobuhvatnih priprema za rat. Godine 230. p. n. e. kineske oblasti počele su, jedna po jedna, da stupaju pod njegovu vrhovnu vlast. Oblast Han predala se 230. godine p. n.

e. Čao dve godine kasnije. Krunski princ oblasti Jin, zabrinut zbog naglog jačanja Č'ina, uputio je ubicu koji je bio predstavljen kao glasnik na Čengovom dvoru. Namera je bila da se opasnost sa zapada otkloni pre nego što bi došla do granica oblasti Jin. Čeng je na vreme uočio pravi cilj tog „glasnika" te je naredio da on bude rastrgnut. Naredne godine on je izveo vojni pohod na oblast Jin tokom kojeg je zarobio tamošnjeg krunskog princa i naredio da bude pogubljen dekapitacijom.

Takva surovost postala je karakteristika Čengove vladavine. Istovremeno, ona ga je dovela na sam vrh lestvice moći na koji se do tada nije uspeo nijedan kineski vladar. I druge oblasti nastavile su da mu se potčinjavaju. U slučaju Veija to je bilo 225. godine p. n. e. Ču se pokorila 223, a Ki, nevoljno, 221. godine p. n. e. Krajem te godine, dvadeset pet godina nakon smrti svog oca, Čeng je postao vladar čitave zemlje. „Dvadeset šest godina nakon Čengovog stupanja na presto", zabeležio je Suma Kijen, „car Čeng bio je krunisan. On je, prvi put, ujedinio čitav svet."[6]

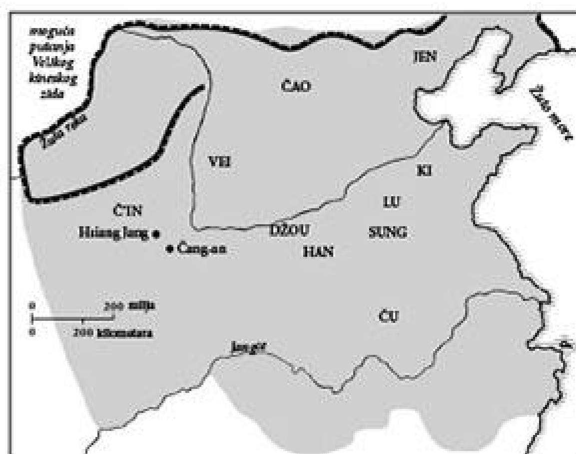
Čeng je tada postao mnogo više od običnog vladara. Bio je istinski car. Svoje ime promenio je u Ši Huang-ti, što je značilo „prvi car". Tek od tog momenta moguće je govoriti o Kini, državi čije ime potiče iz razdoblja ujedinjenja pod dinastijom Č'in.

Ta novouspostavljena država nikada ranije nije bila jedinstvena. To je značilo da je Ši Huang-ti morao da formira jedinstven sistem vlasti, ali ne od ostataka prethodnih (što bi bilo relativno jednostavno) već, nasuprot tome, od beskrajne mase izvršnih procedura i državnih službenika koji su međusobno bili sukobljeni.

Rekonstrukcija starog i trošnog zdanja predstavlja mučan i težak posao u odnosu na postavljanje temelja za potpuno nov objekat na do tada nekorišćenom parčetu zemlje. To je poduhvat koji zahteva izuzetnu efikasnost što je bilo upravo ono što je krasilo ličnost cara Ši Huang-tija. Prekinuo je staru praksu postojanja uticajnih porodica, nasleđivanja bogatstva i klanovske odanosti na taj način što je svoje carstvo podelio na oblasti kojima je bilo jednostavno vladati. Čitava država bila je podeljena na trideset šest *juna* (zapovednih oblasti), dok je svaki *jun* bio podeljen na manje područne jedinice koje su nosile naziv *ksijan* (nešto nalik na podelu Sjedinjenih Američkih Država na pojedinačne države koje su potom podeljene na okruge). Svakim *junom* istovremeno su upravljali vojni

zapovednik i civilni starešina, dok je neka vrsta oblasnog inspektora (savremenim rečima: špijuna) pomno pratio delovanje obojice.[7] Bliski srodnici državnih zvaničnika nisu mogli da budu ni na jednoj javnoj dužnosti. Prvi car nije čak ni svojim sinovima poveravao obavljanje bilo kakvih javnih dužnosti iz ubeđenja da je nasleđivanje prestola veoma loše za stabilnost države. Istovremeno, naredio je da se pripadnici starog plemstva dovedu i nasele u prestonom gradu i to u potpuno novim domovima. Tu su živeli veoma raskošno, ali i u vidokrugu cara.[8]

Nakon toga usledile su i druge reforme. Sagradio je puteve koji su vodili u sve krajeve Kine. Dao je da se prokopaju i kanali koji su služili za saobraćaj, kao i za navodnjavanje. Stvorio je i nov kalendar kako bi svi stanovnici njegovog carstva mogli da budu deo istog sistema. „Snažno podržavajući razvoj poljoprivrede, a gušeći sve ono što nije bilo od koristi“, glasio je deo teksta jednog svečanog natpisa koji je bio postavljen samo dve godine pošto je postao car, „ljude je učinio imućnima. … A u vezi s trgovinom sve merne jedinice bile su ujednačene, dok su u pisanju svi slovni znaci bili standardizovani. Na svim prostranstvima na kojima su sijali Sunce i Mesec, svugde gde su barka ili lađa mogle dopreti, svi ljudi su živeli skladno i zadovoljno.“[9] Sve te reforme pokazale su se veoma efikasne. One su na neki način imale i mesijanski karakter, pa su predstavljale put ka novom i srećnom životu svih podanika cara Ši Huang-tija.

75. Kina u doba dinastije Č’in

Kao ni Šang Jang, ni novi car nije pokazivao sklonost prema Konfučijevim stavovima, niti prema bilo kakvim drugim idejama koje nisu bile u skladu s njegovim. Ono što je obezbeđivalo dobru upravu državom podrazumevalo je efikasnu i hijerarhizovanu javnu upravu bez bilo kakvih primesa metafizike. Stoga je on Šang Jangovu praksu spaljivanja knjiga dodatno unapredio. Njegov premijer javno je saopštio careve nove naredbe:

Sada je car, nakon što je ujedinio čitav svet, odvojio crno od belog i uspostavio jedinstvenu vlast. Međutim, i dalje neki od podanika ostaju verni svom učenju i kritikuju zakone i pravila. ... Dok su na dvoru, kritikuju u svojim srcima, a kad su napolju, otvoreno raspravljaju i na ulicama. Omalovažavanje vladara je ... način da se pokaže superiornost. ... Ukoliko takve pojave ne bi bile zabranjene, tada bi se vlast vladara urušila odozgo, dok bi na nižim nivoima došlo do stvaranja različitih grupa. Stoga je potpuno prikladno da one budu zabranjene. Molim vas da spalite sve spise u odajama pisara koje ne potiču iz razdoblja Č'in. ... Svako onaj ko se usudi da raspravlja o pesmama i dokumentima biće javno pogubljen na mestu gde se nalazi tržnica.[10]

Knjige izuzete iz dekreta kojim je bilo naređeno njihovo uništavanje odnosile su se na medicinu, religiju i baštovanstvo.

Kod sledećih generacija ta odluka nije dočekana s odobravanjem („Prvi car otarasio se svih dokumenata kako bi narod učinio glupim“, otvoreno je saopštio Suma Kijen),[11] ali je zato ovakva odluka bila potpuno smislena u očima ličnosti koja je iz čitavog niza starih stvarala novu, jedinstvenu državu. Sve dotadašnje države bile su prepune pisanih svedočanstava o načinima na koje je trebalo njima upravljati. Ši Hunag-ti želeo je da stvori potpuno novu Kinu u kojoj ne bi „moglo doći do odbacivanja sadašnjosti zarad prošlosti.“ Aleksandar je ratovao, Grci su organizovali svetkovine, Ašoka je pokušao da uspostavi zajedničku veru… Ši Huang-ti davao je sve od sebe da svoje carstvo ujedini uklanjajući pritom svedočanstva kako je ono nekada bilo zastrašujuće rasparčano. „Tokom dvadeset osme godine njegove vladavine“, zabeleženo je u jednom od natpisa, „uzvišeni car počeo je sve ispočetka.“[12]

Sasvim je moguće da je to insistiranje na novom početku doprinelo uspostavljanju tradicionalnog verovanja kako je baš car Ši Huang-ti počeo da gradi Veliki kineski zid. Istina, ta građevina nije predstavljala najstariju prepreku. Naime, nekoliko generacija ranije starije kineske oblasti podizale su visoke zidove kako bi zaustavile prodor varvara (i drugih protivnika) na njihovu teritoriju. Doprinos cara Ši Huang-tija svemu tome odnosio se na njegovu ideju da bi svi ti zidovi trebalo da budu povezani u jedinstvenu celinu. Realizaciju tog poduhvata poverio je jednom od svojih zvaničnika, generalu Meng T'ienu.

U različitim epohama mnogi zapadnjački vladari gradili su zidove protiv nadirućih napadača. Ipak, niko nikada nije pokušao da bedemima obuhvati jedno čitavo carstvo.[13] Veliki kineski zid cara Ši Huang-tija predstavljao je zemljano i kameno otelotvorenje njegove vizije Kine. Trebalo je da to bude zajednička civilizacija povezana vezama koje bi bile jače od maltera. Sve unutar Velikog zida pripadalo bi Kini, dok bi spoljašnji svet obuhvatio nomadske narode koji nisu imali postojbinu.

No, to i takvo otelotvorenje odnelo je na hiljade života u Kini. Zidine koje je trebalo da povežu već postojeće bedeme podizane su od onih materijala koji su bili dostupni (u planinskim masivima od kamena, u ravnicama od zemlje, u pustinjama od peska i šljunka). Graditelji su bili seljaci, ratni zarobljenici i zemljoradnici koji su svi bili popisani i upućeni na prinudni rad zarad dobrobiti čitave države.[14]

Ši Huang-ti ostavio je snažan lični pečat širom Kine. Slično je nameravao da učini i posle svoje smrti. Sebi je podigao večno počivalište kakvo nikada nije bilo viđeno u područjima izvan drevnog Egipta. Suma Kijen opisuje grobnicu koju je, po njegovom mišljenju, car Ši Huang-ti počeo da gradi neposredno posle stupanja na vladarski presto, želeći da svoju slavu učini trajnom:

Nakon što je ujedinio čitav svet, sedam stotina određenih radnika ... bili su upućeni tamo. Iskopali su tri kanala u koje su ulili tečnu bronzu kako bi osigurali sam carev sarkofag. ... Umešnim zanatlijama bilo je zapovеđeno da načine samostrele koji su bili zategnuti posebnim mehanizmom. Svako ko bi prošao pored njih bio bi pogođen njihovim strelama i odmah usmrćen. Živu su koristili da bi načinili reke ... i prostrana mora u kojima je živa

mehanički cirkulisala. Na tavanicama su se nalazili prikazi božanskih bića, dok su na podovima bile predstave geografskih pojava. Sveće su bile načinjene od ulja dugonga što je doprinosilo da one budu sporogoreće.[15]

Ono što je bilo najveličanstvenije u svemu odnosilo se na to da je car svoju grobnicu ispunio glinenim figurama u obliku vojnika i konja kojih je bilo bezmalo sedam hiljada. Bili su naoružani stvarnim oružjem izrađenim od bronze, a prikazani su veoma realistično. U toj ogromnoj glinenoj vojsci nijedno lice ratnika nije bilo kao drugo.[16]

Baš kao i prvi egipatski faraoni, car Ši Huang-ti morao je do tada razjedinjene oblasti da uključi u jedno i jedinstveno carstvo. Poput njih, bio je prinuđen da nametne poslušnost u državi čiji su žitelji bili skloni kavgi. Međutim, treće hiljadugodište p. n. e. odavno je prošlo. Više nije mogao da očekuje da bi ga stotine dvorjana pratile u njegovom večnom počivalištu. Njihovo mesto su zauzeli ratnici izrađeni od gline. Bila je to prilično zbunjujuća zamena.

27. Vojska Prvog cara.
Glineni ratnici izrađeni u prirodnoj veličini otkriveni su 1974. godine u grobnici Prvog cara koja se nalazi u kineskoj provinciji Ksijan.
(Autor fotografije: Erik Lesing/Art Risors, Njujork)

Ši Huang-ti preminuo je 210. godine p. n. e. i to nakon trideset sedam godina provedenih na čelu države Č'in i deset godina u svojstvu kineskog cara. S mnogo pažnje bio je položen u svoju veličanstvenu grobnicu. Čitav objekat je potom bio prekriven zemljom nakon čega je na tom mestu zasađeno drveće. To je učinjeno jer se želelo da mesto carevog pokopa

zauvek ostane tajna. Takođe, graditelji koji su podigli čitavu grobnicu bili su pogubljeni da njena lokacija nikad ne bi bila otkrivena.

Dinastija Ši Huang-tija jedva da je nadživela svog osnivača. Carev naslednik bio je njegov dvadesetjednogodišnji sin po imenu Hu-Hai poznatiji i kao *Drugi car*. Vladarska kruna nije se dugo zadržala na njegovoj glavi. Carstvo koje je utemeljio njegov otac bilo je skup samostalnih oblasti koje još uvek u potpunosti nisu bile potčinjene centralnim vlastima. „Veliki vazali još uvek nisu bili potčinjeni“, žalio se car svom kancelaru, „zvaničnici su i dalje veoma moćni, a svi plemići i dalje će se, zasigurno, sukobljavati sa mnom.“[17]

Kancelar je predložio da *Drugi car* svoju moć pokaže upotrebom sile kako bi uklonio sve one zapovednike *juna* i nekadašnje velikaše koji su, na bilo koji način, pokazivali da nemaju nameru da prihvate njegovu vrhovnu vlast. *Drugi car* je sa zadovoljstvom prihvatio taj predlog i organizovao je pokolj svih onih koje je sumnjičio za nelojalnost. Taj progon, koji je rezultirao smrću velikog broja ljudi (uključujući tu čak i žene od kojih je bar deset njih javno pogubljeno ili raščerečeno na trgovima), zaprepastio je čitavu zemlju. Osećajući se nesigurnije nego ikada, *Drugi car* je okupio armiju koju je činilo oko pedeset hiljada ratnika i koja je bila stacionirana oko samog prestonog grada.

Svega sedam meseci kasnije, jedinice stacionirane na području nekadašnje oblasti Ču, organizovale su pobunu. Ona se širila od jednog do drugog *juna* na taj način što su joj se priključivali svi oni koji su „stradali pod vlašću Č’ina“, a taj broj bio je „suviše veliki da bi čak bio i izračunat“. Jedinice *Drugog cara* nisu bile dovoljno snažne kako bi se suprotstavile pobunjenicima. Jedna po jedna plemićka porodica izlazila je iz anonimnosti vlasti Č’ina kako bi iznova povratila svoj nekadašnji položaj. Tako je jedan plemić sebe proglasio vladarom oblasti Čao, drugi gospodarom oblasti Vei, dok se treći proglasio starešinom regije Ki. Nekadašnje oblasti ponovo su počele da izranjaju na prostranom kineskom tlu.

Tako je otpočeo građanski rat koji je trajao naredne tri godine. *Drugi car* je vremenom postajao sve nasilniji te je čak i kancelar izbegavao da se češće pojavljuje na dvoru, strahujući da bi ga vladar pogubio usled jednog od njegovih napada gneva i ljutnje. Umesto toga, kancelar se pravio da je bolestan te se povukao u svoj dom u kome je planirao dvorski puč na čijem je čelu trebalo da bude njegov zet. Cilj tog puča bio je da *Drugi car* bude

uklonjen s prestola na koji je potom trebalo da bude doveden jedan od carskih prinčeva, odnosno nećak tadašnjeg vladara.

Događaji koji su potom usledili pokazali su kako je kancelar računao i na nemire, što bi svakako pomoglo u preuzimanju vlasti. Da bi svog zeta Jen Loa prinudio da se stavi na čelo zavere, kancelar je bio prinuđen da otme njegovu majku i da je zadrži kao taoca. Istovremeno, on sam bi se držao potpuno po strani, i dalje glumatajući odanost caru.

Ucenjeni Jen Lo napao je carsku palatu i upao u vladarove privatne odaje privukavši pažnju *Drugog cara* tako što je strelom pogodio zavesu i to na mestu koje se nalazilo neposredno iznad vladarove glave. Napušten od svojih telesnih čuvara, *Drugi car* zahtevao je da se vidi s kancelarom što je Jen Lo, kojeg je pravilno instruirao kukavički nalogodavac, odbio da mu omogući. Tada je *Drugi car* počeo da se cenka. Ponudio je da abdicira ukoliko bi mu bilo omogućeno da postane gospodar jednog *juna*. Potom je predložio da bude imenovan za vojnog starešinu. Na kraju je kazao kako pristaje da bude i običan građanin ukoliko bi mu bio pošteđen život. Jen Lo je odbacio sve careve predloge i, narušavajući dotadašnju tišinu, saopštio kako je kancelar već naredio pogubljenje vladara. I kad su prisutni vojnici krenuli kako bi izvršili naređenje, *Drugi car* ih je preduhitrio izvršivši samoubistvo.[18]

Kancelar se nakon toga ponovo pojavio u javnosti kako bi sproveo krunisanje carevog nećaka Cu Jinga. No, novi car nije imao poverenja u onoga ko ga je učinio vladarom. Nakon što je bio krunisan za cara pozvao je kancelara u svoje privatne odaje u kojima ga je usmrtio sopstvenim rukama.

Cu Jing, *Treći car*, opstao je na prestolu čitavih četrdeset šest dana pre nego što je Hsiang Ju, general iz oblasti Ču na čelu koalicionih snaga koje su za cilj imale eliminisanje svih pretenzija članova dinastije Č’in upao u carsku palatu. Pobunjeničke jedinice preplavile su carsku palatu. Hsijang Ju pogubio je cara Cu Jinga i organizovao masakr dvorjana. Nakon toga spalio je čitav kompleks carske palate, a državno blago razdelio je sa svojim saveznicima. Trojica vojnih zapovednika iskazala su lični interes u vezi s područjem na kome se nalazila oblast Č’in, koju su potom podelili među sobom nakon čega su se proglasili vladarima novouspostavljenih teritorija. „Članovi porodice Č’in“, zapisao je Suma Kijen, „bili su svi pobijeni.“

Tokom narednih pet godina Kina se vratila staroj praksi podela i sukobljavanja između različitih oblasti. I tada se pojavio novi vođa koji je izborio svoj put do političkog vrha. Njegovo ime bilo je Liu Pang i on je osetio dobrobiti koje su proizvele reforme sprovedene u doba careva iz dinastije Č'in. Poticao je iz zemljoradničke porodice, a kasnije je napredovao do nižeg zvaničnika (nešto nalik savremenom vojnom policajcu koji je bio zadužen za jedinice koje su čuvale zatvorenike). Do te pozicije, inače, ne bi mogao da stigne u ranijem državnom uređenju.

Na početku pobune priključio se jedinicama koje su se nalazile pod zapovedništvom Hsijang Jua. Nakon okončanja pokolja koji je izvršen nad dvorjanima odanim dinastiji Č'in, sam Hsijang Ju uzeo je za sebe područje nekadašnje oblasti Ču, kojim je potom zagospodario. Liju Pangu je, kao nagradu za učinjenu uslugu, na upravu dao jedno udaljeno područje u oblasti Han. Kao deo strategije da učvrsti svoju ličnu vlast Hsijang Ju naredio je da se ubije ličnost koja se pokazala najpodesnijom da upravlja oblašću Ču.

To je Liju Pangu pružilo nove mogućnosti za napredovanje. Praćen svojom vojskom uputio se kod Hsijang Jua ističući svoju obavezu da kazni ubice cara.[20] Njegov prvi napad na Hsijang Jua bio je neuspešan, ali je osvojio i zagospodario gradom koji je nosio naziv Hsijang Jang, a koji se nalazio na obalama Žute reke. Iz tog grada, uz pomoć svojih oficira koje je za iskazano junaštvo nagrađivao zemljišnim posedima, vodio je borbe protiv drugih pretendenata na carski presto.

Do 202. godine p. n. e. on je uspeo da uspostavi vlast nad skoro svim kineskim oblastima. S druge strane, njegov glavni i tada već jedini protivnik Hsijang Ju, pravilno je razumeo kako je njegovo suprotstavljanje bilo uzaludno. Zahvaljujući surovosti koju je pokazivao, on je postao veoma neomiljen među stanovništvom. Pokolj nad celim dvorom dinastije Č'in, koji je on sproveo, nikada mu nije bio zaboravljen, a bio je poznat i po tome da iza njega nije ostajalo ništa drugo osim smrti i uništenja. Primoran da prihvati konačnu i odlučujuću bitku, ostavljen od svojih dojučerašnjih saveznika, Hsijang Ju je izbegao zarobljavanje izvršivši samoubistvo.

Liu Pang proglasio se carem pod imenom Gao Cu. Naredbom je odredio da će naziv njegove dinastije biti Han, po oblasti koju mu je ranije dao Hsijang Ju, dok je za svoju prestonicu odredio grad Čang'an.[21] Dinastija Han tako je postala prva carska porodica ujedinjene Kine koja je duže

vladala. Na carskom prestolu održala se tokom četiri veka i to na osnovama koje su tokom svoje kratkotrajne i spektakularne vladavine uspostavili carevi iz dinastije Č'in.

Vremenska traka 72	
INDIJA	KINA
Dana Nanda Magadski	**Huiven, gospodar oblasti Č'in**
Čandragupta Maurjanski	
Bindusara Maurjanski (297. g. p. n. e.)	
Ašoka Maurjanski (272. g. p. n. e.)	
	Pad dinastije Džou (256. g. p. n. e.)
Treći budistički savet (245. g. p. n. e.)	**Čuang-hsijang, gospodar oblasti Č'in**
	Čeng, gospodar oblasti Č'in
	Dinastija Č'in (221. g. p. n. e.)
	Čeng postaje *Ši Huang-ti*
	Drugi car (209. g. p. n. e.)
	Dinastija Han (202. g. p. n. e.)
	Gao Cu

Sedamdeset treće poglavlje

Ratovi sinova

Između 285. i 202. godine p. n. e. naslednici Aleksandra Velikog prenose vlast s oca na sina, a Hanibal sa slonovima prelazi Alpe

Stari Ptolemej, nekadašnji Aleksandrov general i potonji vladar Egipta, rešio je da se konačno „penzioniše" u osamdeset drugoj godini. Godine 285. p. n. e. odrekao se prestola u korist svog mlađeg sina Ptolemeja II.[19] Svoje poslednje godine proveo je spokojno, pišući povest o vojnim pohodima Aleksandra Velikog u kojoj je sebe predstavio u najpozitivnijem svetlu.[20]

Propratne pojave takvog vladarevog poteza bile su velike. Njegov stariji sin Ptolemej Keranus iznenada je napustio dvor. Kasnije, te iste godine, obreo se u Trakiji u koju je dospeo kako bi se sastao sa svojom sestrom Arsinoje, udatom za tamošnjeg vladara Lizimaha.[1]

Ta činjenica predstavljala je dobitak za Lizimaha. Bio je rešen da zadrži sve svoje oblasti u Trakiji, Makedoniji i Maloj Aziji uprkos snažnom i pretećem Seleukovom prisustvu na njihovim istočnim obodima. Sklapanje braka sa članom Ptolemejeve porodice značilo je i da bi Seleuk dva puta morao da razmisli i pre nego što bi se odlučio da ga napadne. To je bio njegov drugi brak (Arsinoje je bila tridesetak godina mlađa od očevog starog ratnog druga), dok je njegov najstariji sin Agatokle, rođen u prvom braku, i zvanično bio njegov naslednik.

Problematično prisustvo Ptolemeja Keranusa u Trakiji motivisalo je Arsinoje koja je želela da upravo njen sin nasledi presto. Stoga su njih dvoje optužili Agatokla kako tajno šuruju se Seleukom s ciljem da ubije svog oca i sam zagospodari Trakijom i Makedonijom.

Ostareli i paranoji sklon Lizimah bio je laka meta. Godinu dana posle dolaska Ptolemeja Keranusa, on je podlegao njegovim sumnjičenjima i pokušao da otruje sopstvenog sina. Kada mu to nije uspelo, sina je bacio u tamnicu u čijem je mraku, daleko od očiju svih, ovaj na kraju i izdahnuo.

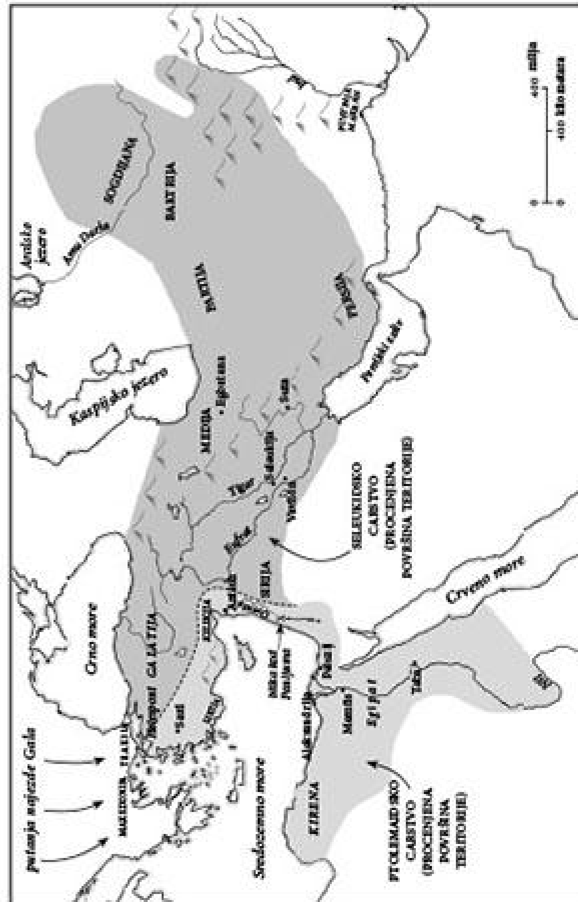
Pozniji istoričari bili su mišljenja da ga je ubio Ptolemej Keranus. Taj smutljivac je i dalje bio veoma aktivan. Nedugo potom pojavio se na Seleukovom dvoru kako bi ga ubedio da krene u rat protiv Lizimaha, osobe koja je ubila sopstvenog sina.[2] Seleuk, kome je tada bilo osamdeset godina, za razliku od Lizimaha koji je imao sedamdeset jednu, okupio je svoju vojsku i uputio se u pravcu Lizimahovih zemalja.

Lizimah mu je pošao u susret, prešao Helespont i stupio na tlo Male Azije kako bi se baš tu sukobio sa Seleukom. U bici do koje je došlo sukobila su se dvojica staraca koji su se poznavali više od četrdeset godina, još od vremena kada su bili oficiri u vojsci Aleksandra Velikog. Seleuk je zadao odlučujući udarac. Lizimah je smrtno stradao na bojnom polju, a njegovi posmrtni ostaci ostali su na bojištu još nekoliko dana sve dok njegov mlađi sin nije došao da preuzme izmasakrirano očevo telo.

Seleuk se pripremio kako bi prešao Helespont i preuzeo vlast u Makedoniji. No, i pre nego što je bio u prilici da znatnije odmakne, Ptolemej Keranus, koji se i dalje nalazio u njegovom vojnom logoru pretvarajući se da mu je saveznik, nasrnuo je na njega i ubio ga. On je svojom rukom trajno uklonio dve trećine Aleksandrovih naslednika.

Ptolomeidi se međusobno razlikuju po prezimenima i numeraciji. Zbog jasnoće sam koristila isključivo numeraciju. Prezimena Ptolomeida koji se spominju u ovog poglavlju su: Ptolemej I Soter, Ptolemej II Filadelf, Ptolemej III Euerget, Ptolemej IV Filopator i Ptolemej V Epifan. Stariji sin Ptolemeja I, koji se zvao Ptolemej Keraun, nikada nije dobio svoj redni broj jer nikad nije ni vladao Egiptom. Stoga sam se odlučila da zadržim praksu navođenja i njegovog prezimena.

Ta povest bila je izgubljena, ali jedan od istorijskih izvora koje sam koristila (Arijanova *Anabaza*) zasnovan je na njoj. Na taj način se Ptolemejev glas može čuti i u ovoj knjizi.

76. Svet Seleukida

Ptolemej Keranus je odmah istakao svoje pravo na presto Makedonije i Trakije te se ubrzo oženio sopstvenom sestrom Arsinoje. Kako je to bio tipično egipatski, a nipošto grčki običaj, to ga je učinilo neomiljenim u novoj domovini. Tome je dodatno doprineo i njegov naredni zločin kada je pogubio dvoje Arsinojinih sinova koji su predstavljali pretnju po njegov opstanak na vladarskom prestolu. Arsinoje ga je nakon toga napustila kako bi otišla u Egipat svom *drugom* bratu, Ptolemeju II, za koga se ubrzo i udala. To je vladaru donelo nimalo pohvalan nadimak „Filadelf", što u prevodu s grčkog jezika znači „bratska ljubav".

U međuvremenu, stari Ptolemej mirno je izdahnuo u svojoj postelji čime je postao jedan od retkih naslednika Aleksandra Velikog koji je preminuo prirodnom i nenasilnom smrću.

Ptolemej Keranus je svoj krvavo osvojeni presto zadržao svega dve godine. Godine 279. p. n. e., galska najezda koja je nanela mnogo zla

žiteljima Apeninskog poluostrva doprla je i do područja Male Azije. Gali su preplavili čitavu Makedoniju. Ptolemej Keranus pošao im je u susret kako bi im se suprotstavio, ali je smrtno stradao na bojnom polju čime je okončala život jedna od najmonstruoznijih ličnosti čitavog Starog sveta. Njegov presto našao se potom u rukama Antigona II, unuka Antigona Jednookog.[3]

Antioh I, sin Seleukov, preuzeo je očev presto. On je poreklom bio polu-Persijanac (budući da se mladi Seleuk u vojnom logoru Aleksandra Velikog oženio Persijankom tokom one čuvene svečanosti masovnog venčanja). Carstvo na čijem se čelu tada našao bilo je utemeljeno na persijskim osnovama. Oblastima su zapovedali satrapi, dok je carstvom upravljano iz nekoliko prestonih gradova od kojih je svaki bio tako postavljen da se iz njega mogla nadgledati po jedna velika oblast države. Persijanci su za tu svrhu koristili Suzu, Egbatanu, Sard i Vavilon. Seleuk je koristio Sard i Vavilon, ali je i pored toga izgradio još dva pomoćna glavna grada. Grad Antioh nalazio se na reci Oronti, u oblasti na koju su ranije svoje pravo polagali vladari iz dinastije Ptolemaida. Njegov najveći i najomiljeniji grad, ipak, bila je Seleukija koju je vladar podigao na desnoj obali reke Tigar da bi je potom posebnim kanalom povezao i s Eufratom.

Godinu dana nakon pogibije Ptolemeja Keranusa, najezda Gala, nakon što su oni prešli Helespont, zapretila je granicama Seleukidskog carstva. Antioh I uspeo je da ih odagna zbog čega je potom dobio laskavi nadimak Antioh Spasilac. Nakon što su se povukli, Gali su se naselili na području Male Azije da bi vremenom dobili novi naziv – Galati.

* * *

Deset godina kasnije rimski vojnici otisnuli su se s obala Apeninskog poluostrva kako bi zaplovili u pravcu Sicilije. Polibije nam saopštava kako je to bio važan istorijski trenutak. Bio je to prvi put da su „Rimljani prešli more otisnuvši se sa apeninskih obala“, a Sicilija je bila „prva oblast koja se nalazila izvan Apeninskog poluostrva na koju su oni nogom kročili“.[4] Tako je Rim ušao u novo razdoblje sopstvene istorije. Rimljani su bili spremni da se upuste u svoje prvo prekomorsko osvajanje.

Kao i svi drugi utemeljivači velikih carstava, Rimljani su imali izgovor za organizovanje tog vojnog pohoda. Sicilija je i dalje bila podeljena na dve oblasti koje su se nalazile pod vlašću Sirakuze i Kartagine, a sicilijanski lučki grad Mesina, koji je prethodno bio grčka kolonija, vremenom je potpao pod vlast Sirakuze. Međutim, grupica odbeglih najamnika iz Kampanije otplovila je na Siciliju i uspostavila svoju vlast u tom gradu. Želeći da se oslobode napadača, žitelji Mesine uputili su molbu za pomoć i Rimljanima i Kartaginjanima.

Pošto su se, makar i formalno, Rim i Kartagina nalazili u stanju mira, to i nije bio toliko neočekivan potez. Međutim, to je iznova upalilo vatru na žarištu koje je dugo tinjalo. Kartaginjani su stigli prvi i shvatili kako je sirakuški tiranin Hijeron II (Agatokle je preminuo dvadesetak godina ranije) već bio umešan u ta dešavanja. Nimalo mu nije bilo drago što su se žitelji Mesine za pomoć obratili drugim silama budući da je taj grad smatrao svojim. I umesto da se upuste u trostrani rat, Kartaginjani su se ujedinili s Hijeronom II i zauzeli Mesinu iz koje su proterali prethodne osvajače.

Rimljani, koji su stigli kao drugi po redu, nisu odustali od svoje namere da opsednu Mesinu te su izvršili napad na Kartaginjane. Nakon toga, oni su se razmileli po celom ostrvu, goneći kartaginske snage i opsedajući Sirakuzu.[5]

Kartaginjani su na to odgovorili tako što su razapeli na krst vojnog zapovednika, odgovornog za sigurnost Mesine da bi se nakon toga pripremili za odlučujući sukob s protivnikom. Bilo im je jasno da je ta prekomorska avantura ujedno predstavljala i prvi rimski vojni izazov do koga je došlo na području koje se nalazilo izvan apeninske regije. Stoga ne treba da čudi to da su se dve sile tokom naredne dvadeset tri godine i bukvalno satirale u okršaju koji je vremenom dobio naziv Prvi punski rat (od 264. do 241. godine p. n. e.).

„Pošto su uočili da se ratni okršaji razvlače“, zabeležio je Polibije, „Rimljani su se najpre posvetili izgradnji brodova. … U tome su se suočili s brojnim poteškoćama budući da su njihovi brodograditelji bili bez ikakvog iskustva.“[6] Bio je to drugi početak Prvog punskog rata. Kako bi stigli do Sicilije, rimski konzuli bili su prinuđeni da od osvojenih i potčinjenih gradova (snage koje su bile poznate pod nazivom *socii navales*) pozajme brodove.[7] Međutim, uskoro je bilo potpuno jasno da se Rimljani nisu mogli osloniti na mornaričke snage koje su pripadale drugim gradovima. Nakon

što se jedan od kartaginskih brodova nasukao na apeninskim obalama, rimski brodograditelji su ga rastavili kako bi po tom uzoru napravili sopstveni model broda. U međuvremenu, posade su bile uvežbavane tako što su veslačke vežbe obavljale na kopnu. No, tek sagrađeni rimski brodovi i flota koja je isplovila na otvoreno more uskoro se našla u rukama kartaginskog admirala.[8]

Rimljani su obnovili svoju flotu i pomorske snage kako bi se iznova otisnuli na more. Nakon dve godine, po Polibijevim rečima, dve pomorske sile bile su izjednačene u svojoj snazi. Rimljani zaista jesu najbolji deo svoje strategije, zakone, organizaciju državne uprave, pa čak i mitologiju pozajmili od susednih kultura, ali su, istovremeno, veoma brzo učili.

Ali, 247. godine p. n. e., nakon čitavih sedamnaest godina neprestanog ratovanja, Rimljani su bili u neznatnoj prednosti. Rimske jedinice iskrcale su se u severnoj Africi gde su postavile vojne logore iako je i sama pomisao u vezi s bilo kakvim napadom na Kartaginu nadilazila njihove oružane i ljudske kapacitete. Istovremeno, Sicilija je tada skoro potpuno bila u rimskim rukama. Kartaginske vođe, usled uočene nesposobnosti, smenile su dotadašnjeg vrhovnog zapovednika oružanih snaga kako bi na njegovo mesto dovele mladog vojnog starešinu Hamilkara Barku kome je tada bilo svega dvadesetak godina.

Pod svojom komandom Hamilkar je imao mešovite snage sačinjene od Kartaginjana i najamnika. Njihova brojnost iznosila je oko deset hiljada ratnika i sedamdesetak slonova. Postavio je vojni logor na tlu Sicilije odakle je organizovao manje vojne pohode kojima je uznemiravao žitelje i gradove duž apeninske obale. Na taj način ostvario je nekoliko teškom mukom postignutih uspeha. Bilo je to dovoljno da Kartaginjane oslobodi stanja „apsolutnog očaja u koje su oni bili upali“.[9]

Međutim, 242. godine p. n. e., rat koji je tada ulazio u dvadeset drugu godinu, doveo je oba naroda do opšte iscrpljenosti. „Bili su potpuno izmoždeni beskrajnim oružanim sukobima“, zapisao je Polibije, „kao i njihovi resursi … koji su bili iscrpljeni velikim poreskim nametima i ratnim troškovima koji su se iz godine u godinu samo gomilali.“[10] Hamilkarove najamničke i kartaginske jedinice su se bez većih neuspeha borile na Siciliji tokom trogodišnjeg razdoblja, ali im nije uspelo da ovladaju čitavim ostrvom. Iako rimske kopnene trupe nisu uspevale da zadaju značajniji udar

Kartaginjanima, rimske pomorske snage sve više su Kartaginjanima otežavale snabdevanje Hamilkarovih jedinica koje su se nalazile na Siciliji.

Upravo su Kartaginjani bili oni koji su prvi zatražili prekid neprijateljstava. Godine 241. p. n. e. Hamilkaru je stigla poruka iz Kartagine: niko nije želeo da ga ostavi na cedilu, ali je vremenom postalo potpuno nemoguće da mu se i dalje šalju namirnice i naoružanje. Imajući to u vidu, mogao je da samostalno donosi odluke. Našavši se u potpuno bespomoćnom položaju, Hamilkaru nije preostalo ništa drugo nego da se preda. „Gnevan i besan“[11] sa svojim jedinicama sišao je na pola puta koji je vodio od njihovog vojnog logora koji se nalazio na planini Eriks. Otvoreno protestujući, prihvatio je odredbe mirovnog ugovora koje su podrazumevale da se Kartagina morala odreći čitave Sicilije, kao i da je bila u obavezi da oslobodi sve ratne zarobljenike i da u narednih deset godina isplati pozamašnu svotu novca na ime ratne odštete.

Ratu je konačno došao kraj. Senat je naredio da se Janusov hram zatvori. To je trebalo da simbolizuje da je mir ovladao svim zemljama koje su se nalazile pod vlašću Rima. Sicilija je tada postala jedna od tih zemalja i bila je prva rimska inostrana provincija.

Međutim, taj mir sadržavao je seme još strašnijeg rata.

* * *

I u istočnim oblastima vodile su se brojne bitke. Ptolemej II Egipatski (koji je tada već bio u braku sa svojom sestrom Arsinoje) i Antioh I (Seleukov sin) sukobljavali su se duž sirijske granice koja je delila njihove zemlje. Taj dugotrajni sukob ostavili su u nasledstvo svojim sinovima mada je sam čin prenosa vladarske vlasti s oca na sina prošao bez značajnijih poteškoća. Ptolemej II preminuo je 246. godine p. n. e. te ga je na prestolu nasledio njegov sin Ptolemej III. Sledeći drevnu persijsku tradiciju, Antioh I pogubio je svog najstarijeg sina pod optužbom za izdaju i presto je prepustio svom mlađem detetu Antiohu II. S druge strane, u Makedoniji je nakon pedeset godina provedenih na prestolu preminuo Antigon II, unuk Antigona I Jednookog, koga je potom na vladarskom tronu nasledio njegov sin.

Na jugu, u Egiptu, Ptolemej III veoma uspešno je vladao dvadeset dve godine. Antioh II nije bio te sreće. Svega šest godina nakon što je došao na

čelo Seleukidskog carstva izgubio je satrapiju Baktriju koja se, pod vođstvom satrapa grčkog porekla Diodota, digla na ustanak. Uskoro je na njenoj teritoriji bila proglašena nezavisna država s Diodotom kao njenim vladarom. Baktrija se nalazila na velikoj udaljenosti od glavnih gradova Antioha II. Između vladara i te satrapije isprečila su se veoma nepristupačna i velika prostranstva zbog čega car nije mogao da njome ponovo ovlada. Nedugo zatim i parćanski plemić po imenu Arsakas proglasio je svoju domovinu nezavisnom. Antioh II bio je zaokupljen dešavanjima na svojoj zapadnoj granici. U to vreme uveliko je bio u ratu s Egiptom koji je izbio zbog uspostavljanja kontrole nad drevnim zapadnosemitskim oblastima, uključujući tu i stare feničanske, izrailjske i judejske teritorije. Car nije mogao istovremeno da očuva dve suprotne granice svog ogromnog carstva.

Ipak mu je uspelo da s Ptolemejem III postigne privremeni mir te su dvojica vladara dogovor potvrdila brakom članova svojih porodica. Kćerka Ptolemeja III uputila se u severne oblasti kako bi se venčala s Antiohom II čime je postala njegova druga supruga. No, taj dogovor nije doneo povratak Partije i Baktrije u okvire carstva, pa je nezadovoljna prva supruga Antioha II otrovala svog muža. Time je čitav mirovni projekat postao potpuno besmislen.

Nasledio ga je njegov sin Seleuk II koji je bio rođen u braku s Antiohovom prvom suprugom. Ni njemu nije uspelo da u okvire carstva povrati dve pobunjeničke satrapije, a i ubrzo je smrtno stradao usled pada s konja. Najstariji sin Seleuka II vladao je svega tri godine, sve do trenutka kada su ga ubile njegove vojne starešine. Presto je tada pripao mlađem sinu Antiohu III.

Kad je 223. godine p. n. e. postao seleukidski vladar, Antiohu III bilo je svega petnaest godina. Nakon što je na carski presto stupio dečak, pobunjeničkim satrapijama Partiji i Baktriji priključile su se Medija i središnje oblasti nekadašnjeg Persijskog carstva. Međutim, Antioh III bio je mnogo tvrđi i odlučniji nego svi njegovi prethodnici na carskom prestolu. Otpočeo je čitav niz vojnih pohoda koje je pobedonosno okončavao. Učvrstio je svoju vlast u obodnim delovima carstva koji su se nalazili na maloazijskom tlu. Kad mu je bilo osamnaest godina, prinudio je Mediju i Persiju da se bezuslovno predaju nakon što je u njihovom pravcu krenuo s veoma brojnom vojskom. Slično se desilo i sa Baktrijom i Partijom.

Poslednje dve oblasti nije ni pokušao da osvoji. S njihovim vladarima sklopio je mirovne sporazume čime je osigurao svoje istočne granice što mu je omogućilo da znatno veću pažnju posveti dešavanjima na zapadu.

To se pokazalo kao dobar plan pošto je egipatski odbrambeni granični sistem postepeno počeo da slabi. Godine 222. p. n. e. Ptolemeja III nasledio je njegov sin Ptolemej IV, koji je bio omražen od svih svojih biografa: „On je bio nepouzdan, pohotan i ženskast princ“, zapisao je Plutarh, „… opsednut svojim ženama i vinom.“[13] „Svoju vladavinu pretvorio je u beskrajnu svetkovinu“, s neskrivenim neodobravanjem zapisao je Polibije, „pritom u potpunosti zapostavivši svoje državničke obaveze, učinivši sebe veoma nepristupačnim i odnoseći se prema onima koji su štitili interese njegove zemlje u inostranstvu s nipodaštavanjem ili prezirom.“[14] Čim mu je umro otac, otrovao je svoju majku kako ne bi mogla da kuje zavere protiv njega, a nedugo posle toga pogubio je mlađeg brata Maga, spalivši ga živog. To je učinio nakon što je spoznao da je Mag bio veoma omiljen među pripadnicima oružanih snaga.[15]

Državničke poslove Ptolemeja IV najčešće su obavljali njegova ljubavnica, njegov brat Agatokle koga je Plutarh nazvao „podvodačem“, kao i Sosibije, jedan od vladarevih savetnika, poreklom Grk. Govorilo se kako je Sosibije savetovao svoga gospodara dok se ovaj odavao „besmislenom i beskrajnom opijanju“.[16] Ptolemej IV preminuo je 202. godine p. n. e. (najverovatnije zbog problema s jetrom) ostavljajući tako presto svom petogodišnjem sinu Ptolemeju V. Po svemu sudeći, tada su Sosibije i „podvodač“ krivotvorili dokumente kako bi sebe proglasili namesnicima prestola u ime maloletnog vladara.

Kako je Sosibije umro svega nekoliko meseci kasnije, tako su se vladareva ljubavnica, „podvodač“ i njihova majka našli na samom vrhu egipatske političke lestvice. Nedugo potom taj trojac je sebe učinio toliko nepopularnim u narodu da je rulja, predvođena pripadnicima oružanih snaga, upala u vladarsku palatu, potpuno je opustošila, izvela ih na ulicu, obnažila ih, a potom ih u besu i raskomadala: „Neki iz mase počeli su svojim zubima da kidaju meso s njih“, zabeležio je Polibije, „drugi su ih probadali, treći su im vadili oči. Kako bi neko od njih troje padao na zemlju, tako bi njihovi udovi bili kidani sve dok njihova tela nisu bila potpuno rasparčana. Jer, divljaštvo Egipćana je uistinu zastrašujuće kad ih neko razjari.“[17]

Mladi Ptolemej V bio je krunisan u Memfisu u prisustvu brojnih savetnika, ali kad mu je bilo dvanaest godina, Antioh III se uputio u pravcu severnih granica Egipta. Josif je zabeležio kako je Antioh III, koga je on nazivao carem „svekolike Azije“, „zauzeo Judeju“.[18] Taj napad bio je okončan bitkom kod Panijuma do koje je došlo 198. godine p. n. e. kad su se seleukidska i egipatska vojska sukobile u blizini reke Jordan. Nakon bitke, Egipat je poslednji put u istoriji ostao bez svojih dotadašnjih zapadnosemitskih poseda. Nikad više egipatska država nije dospela do tih severnih teritorija. Vladavina Ptolemeja IV opisana je od strane skoro svih drevnih istoričara kao razdoblje koje je označilo konačan kraj egipatske moći. Svojevrsna renesansa te drevne države, do koje je došlo pod vlašću vladara grčkog porekla, bila je zauvek okončana.

Daleko na zapadu, Hamilkar Barka se i dalje nadmudrivao s odredbama mirovnog ugovora koje su nametnuli Rimljani. Moć Kartagine bila je ograničena. Kartaginjani su ostali bez sredozemnog ostrva koje je činilo njihovo carstvo, dok su se Rimljani u potpunosti utvrdili na njegovom tlu.

Hamilkar je odlučio da pokuša da nadomesti taj gubitak tako što bi kartaginsko carstvo pomerio nešto zapadnije. Nameravao je da vojne jedinice i naseljenike povede u pravcu Iberijskog poluostrva (današnja Španija i Portugal) kako bi na tom području uspostavio novu kartaginsku koloniju koja bi na neki način zamenila Siciliju. Ta nova kolonija na Iberijskom poluostrvu trebalo je da postane novo središte kartaginske moći. Istovremeno, ona bi poslužila i kao idealna baza iz koje se moglo polaziti u osvetničke vojne pohode usmerene protiv Rima. Poniženje koje je doživeo na Siciliji pretvorilo se u osećaj gnušanja koji je on, po Polibijevim rečima, uspešno preneo na svog sina Hanibala:

U vreme kad se njegov otac pripremao da krene u vojni pohod u pravcu Iberijskog poluostrva, Hanibal, tada devetogodišnjak, stajao je pored oltara na kome je njegov otac prinosio žrtvu. … Potom je Hamilkar pozvao Hanibala te ga je, sav uzbuđen upitao da li želi da mu se pridruži u skorašnjem vojnom pohodu. Hanibal je bio presrećan što je bio u prilici da prihvati, pa je molio da mu dozvole da i on krene. Zatim ga je otac uzeo za ruku, poveo do oltara gde mu je zapovedio da stavi svoju ruku na životinju

koja je bila žrtvovana i da se tako zakune da nikada neće postati prijatelj Rimljana.[19]

Nakon što se zakleo na večitu mržnju, Hamilkar se sa svojim sinom otisnuo na pučinu.

Kartaginska vojno-pomorska ekspedicija stigla je na Iberijsko poluostrvo 236. godine p. n. e., osvojila ga je i tu uspostavila svoje malo carstvo. Iz svog glavnog štaba koji se nalazio u mestu Gadir (savremeni Kadiz), Hamilkar je uspeo da stvori novu koloniju. Upravo je tu odrastao Hanibal koji je posmatrao kako je njegov otac primoravao susedne narode da mu se potčine. „Hamilkar je u toj zemlji proveo skoro devet godina“, zabeležio je Polibije, „te je tokom tog razdoblja mnoga plemena stavio pod kartaginsku vrhovnu vlast, neke oružanom silom, a druge veštinom pregovaranja.“[20] Istovremeno, preko alpskog planinskog masiva slao je svoje špijune u severna područja Apeninskog poluostrva s ciljem da istraže putanju mogućeg napada na tu regiju.[21] Hanibal se zamomčio a da nije nikad kročio na tlo svoje rodne Kartagine.

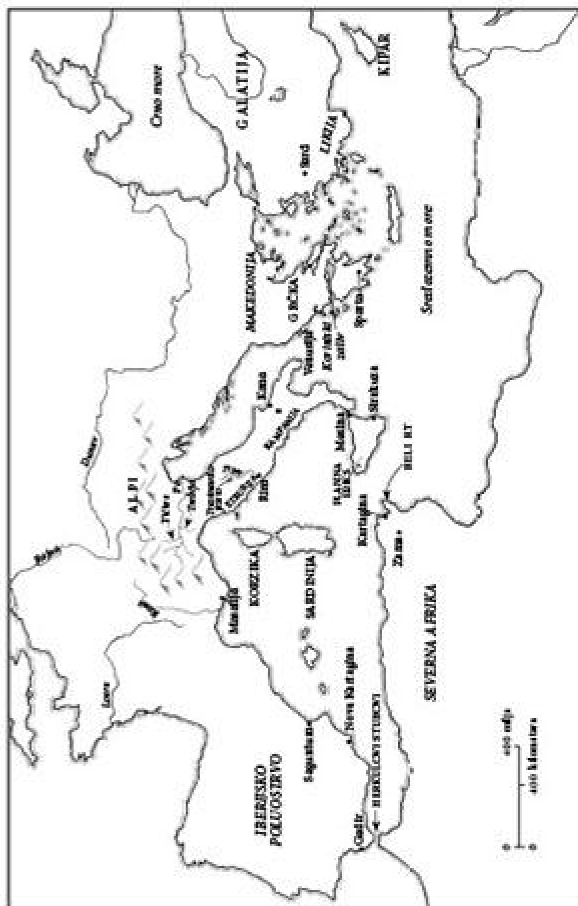
U međuvremenu su se Rimljani morskim putem otisnuli u pravcu Grčke pošto su ih žitelji Krfa prethodno pozvali da pruže neophodnu pomoć u njegovoj odbrani od dvostruke pretnje koju su predstavljali susedni Grci, ali i Gali koji su se približavali sa severa. Nakon uspešno okončane vojne intervencije, rimski garnizon je ostao na ostrvu pod zvaničnim izgovorom da se radilo o vojnim snagama koje su imale zadatak da održavaju mir. Rim još uvek nije bio spreman da napadne svoje grčke susede.

Iste, 229. godine p. n. e., tokom opsade jednog keltskog uporišta, smrtno je stradao Hamilkar Barka. Hanibala, kome je tada bilo osamnaest godina, nisu smatrali ličnošću koja je bila dovoljno zrela kako bi preuzela zapovedničko mesto. Stoga je zapovednički položaj nad kartaginskom kolonijom na Iberijskom poluostrvu pripao Barkinom starijem zetu koji, po svemu sudeći, nije delio porodičnu opsesiju koja je za cilj imala uništenje Rima. Narednih osam godina je Barkin zet proveo upravljajući tom kolonijom koja se nalazila na Iberijskom poluostrvu (pored ostalog osnovao je i grad koji je dobio pomalo megalomanski naziv Nova Kartagina), ali je i potpuno ignorisao rimsko prisustvo na istoku. Sasvim je moguće da je upravo on uspostavio novu i dugotrajnu državu na tom poluostrvu kada ga

je, 221. godine p. n. e., ubio jedan od njegovih slugu nakon čega je upravu nad tom oblašću preuzeo dvadesetšestogodišnji Hanibal.

Odmah po preuzimanju dužnosti Hanibal je potpuno zapostavio Novu Kartaginu i sve svoje snage usmerio na pripreme za kopneni napad na rimske teritorije. Najpre je otpočeo borbe u priobalnim oblastima kako bi osigurao bezbedan prolaz u pravcu Alpa. Približivši se Masaliji (gradu koji je održavao dobre odnose s Rimom još počev od onog vremena kad su oni pomogli Rimljanima da odbrane grad od nadirućih Gala), grad se za pomoć opet obratio Rimu.

Rimljani su Kartaginjanima uputili poruku u kojoj je pisalo kako bi oni, u slučaju da Hanibal dospe do grada Saguntuma, taj čin smatrali objavom rata. Hanibal je bez odlaganja odmah opseo i opljačkao taj grad nakon čega su rimski izaslanici krenuli put Kartagine kako bi i zvanično predstavili ultimatum upućen kartaginskom Senatu: „Predajte Hanibala, ili se suočite s izbijanjem Drugog punskog rata.“[22] Kartaginjani su tvrdili kako Saguntum, keltska naseobina, nije bio saveznik Rima. S druge strane, izaslanici su ukazivali na to kako je davno Saguntum, u jednoj prilici, zatražio rimsku pomoć te da su Rimljani sada mogli da taj grad smatraju kao naseobinu koja se nalazila pod njihovom zaštitom.

77. Svet u doba Punskih ratova

Suština svega nalazila se u činjenici da su oba grada zaista želela rat. „Kod Rimljana je bio jasno vidljiv bes usled toga što je ranije već poraženi protivnik izvršio novi napad“, kazuje nam Livije, „a kod Kartaginjana je to bilo izrazito nezadovoljstvo prouzrokovano onim što su doživljavali kao sveprisutan tiranski odnos njihovih porobljivača.“[23] Kad je rimski izaslanik, koji je već bio u poodmaklim godinama, povišenim tonom saopštio kako on u svojim rukama donosi i rat i mir te da je spreman da im iz ruku preda upravo rat ukoliko oni ne pokažu neophodnu obazrivost, Kartaginjani su na to povikali: „Prihvatamo ga!“[24]

I tako se Hanibal 218. godine p. n. e., praćen svojim vojnim jedinicama, zaputio u pravcu Alpa. Svog brata Hanoa postavio je za starešinu kartaginske kolonije na Iberijskom poluostrvu i poveo je vojsku koja je brojala više od stotinu hiljada pešadinaca, oko dvadeset hiljada konjanika i trideset sedam slonova.

Kao odgovor na taj potez, Rimljani su otpravili dve pomorske flote od kojih je jedna bila upućena u pravcu severnoafričke obale, a druga, pod zapovedištvom konzula Publija Kornelija Scipiona, kretala se ka Iberijskom poluostrvu. Nameravajući da presretne Hanibala i njegove jedinice pre nego što bi uopšte mogli da je pređu, Kornelije Scipion ukotvio se na ušću reke Rone. No, Hanibal se sa svojim snagama kretao toliko brzo da je Kornelije Scipion stigao na mesto gde je uobičajeno prelažena reka s tri dana zakašnjenja. Hanibal se u to vreme već uveliko nalazio na putu koji je vodio ka planinskim masivima.[25]

Mnogo veći problem s kojim se Hanibal suočavao, a to nije bila rimska potera, predstavljali su zapravo njegovi vojnici. Oni su najvećim delom bili afričkog porekla, a priobalni predeli Iberijskog poluostrva predstavljali su najhladnije područje koje su poznavali. Bili su preplašeni i na samu pomisao da bi morali da se penju uz planinske masive, a njihov prvi susret s Alpima ni na koji način nije ublažio taj osećaj. „Visoki vrhovi“, govori nam Livije, „snegom prekriveni masivi koji su se uzdizali ka nebu, nepristupačna udubljenja koja su se nalazila u stenama, nepoznate zveri i stoka, smenjivali su se s osećajem hladnoće. Tamošnji narodi sa svojom razbarušenom kosom, čitava priroda, životinjska i neživotinjska, bila je okružena velikom hladnoćom. Sve to, kao i drugi strašni prizori koji se rečima ne mogu opisati, još više su doprineli njihovom osećaju straha.“[26] Istovremeno, oni su se sve vreme nalazili pod pretnjom napada lokalnih plemena. Tokom prvog takvog napada kartaginski konji uspaničili su se na uskoj planinskoj stazi te su i ratnici i životinje proklizali nadole u planinski ponor koji je bio nekoliko stotina metara dubok. Kako su se sve više uspinjali, debeo sloj leda koji se nalazio ispod snega činio je da veliki broj ljudi i životinja smrtno strada usled pada u ponore.

Za prelazak preko planina, prema Livijevom svedočenju, bilo je potrebno petnaest dana. A Hanibal se žalio kako je tom prilikom izgubio neverovatnih trideset šest hiljada ljudi i trideset četiri slona. Kad se s planina spustio u dolinu reke Po, to je učinio s potpuno demotivisanom i neorganizovanom vojskom. Tu se susreo s Kornelijem Scipionom koji je što je brže mogao doplovio do Apeninskog poluostrva praćen delom svojih vojnih snaga. Vesti o uspešnom Hanibalovom prelasku preko Alpa uskoro su stigle i do Rima, pa je Senat momentalno opozvao rimske snage koje su

se nalazile u severnoj Africi kako bi se dodatno ojačale odbrambene jedinice u domovini.

Kornelije Scipion i Hanibal sukobili su se kod reke Tićino u novembru 218. godine p. n. e. Iako malaksale, kartaginske konjičke jedinice bez većih teškoća probile su rimsku liniju odbrane. Rimljani su se razbežali. Sam Scipion bio je teško ranjen. „To je pokazalo“, zapisao je Livije, „da su … Kartaginjani bili u velikoj prednosti.“[27]

Jedinice koje su se nalazile pod komandom Kornelija Scipiona povukle su se da bi se udružile s trupama koje su pristizale iz severne Afrike, a koje su se već uveliko nalazile u Rimu gde su bile pozvane da se vrate zbog velike opasnosti koja je pretila. U to vreme Rim je suštinski patio usled velike razlike između onoga što je predstavljalo vizuru javnosti i stvarnosti. „Ubeđenost građana u konačni uspeh rimskog oružja nimalo nije bio okrnjen“, zapisao je Polibije. „Stoga, kad su Longus, zapovednik severnoafričkih rimskih trupa, kao i njegove jedinice stigle u Rim i promarširale gradom njegovi žitelji i dalje su verovali kako je bilo sasvim dovoljno da se one samo pojave na bojištu i da time odluče ishod bitke.“[28] To je bilo veoma daleko od realnog stanja na terenu. Kad su se dve armije ponovo sukobile, a do toga je došlo mesec dana kasnije na reci Trebiji, trećina rimske vojske bila je uništena.

Vesti o tome da su združene snage dvojice konzula bile poražene stigle su u Rim i izazvale su veliku paniku: „Građani su se plašili da će se Hanibal svakog trenutka pojaviti na gradskim vratima“, zabeležio je Livije.[29] U Rimu je dat znak za uzbunu. Sva ostrva ispunili su vojni garnizoni, dok su saveznicima bile poslate poruke sa zahtevom da pošalju pojačanje. Istovremeno, sagrađena je nova ratna flota. Godine 217. p. n. e. Hanibal je kontinuirano napredovao u pravcu juga, pritom uništavajući sve što mu se našlo na putu. Prelazio je područjem Etrurije hrleći ka Rimu. Konzul Gaj Flaminije i ojačana rimska vojska sukobili su se s Kartaginjanima kod Trazimenskog jezera. Bila je to potpuna katastrofa budući da je bitka vođena pod gustom maglom. Smrtno je stradalo petnaest hiljada Rimljana, uključujući tu i Gaja Flaminija čiji posmrtni ostaci nikada nisu bili pronađeni. Još jednom su vesti o strahovitom porazu stigle u Rim. „Građani su pojurili na forum“, kazuje nam Livije, „žene su trčale ulicama pitajući sve na koje su nailazile kakva je to strašna opasnost koja im se iznenada približavala. … Niko nije znao čemu da se nada ili od čega da strahuje.

Tokom narednih nekoliko dana masa sveta koja se okupila kod gradskih vrata većim delom bila je sačinjena od žena, a ne od muškaraca. Svi oni iščekivali su da se pojavi neko voljeno lice ili makar da dobiju neke novosti.“[30]

Međutim, dobrih novosti nije bilo. Izgledalo je da je Hanibalova vojska bila nezaustavljiva. Nastavio je da prodire u pravcu juga, ali je privremeno zaobišao Rim i to samo zato da bi područja koja su se nalazila ispod grada stavio pod svoju vlast. „Sve to vreme Rimljani su pratili kartaginske predstraže“, zapisao je Polibije, „nastupajući dan ili dva iza njih i vodeći računa da im se ne približe ili da uđu u sukob s protivnikom.“[31]

Naredne godine dvojica novoizabranih konzula Paulus i Varo udružili su se s ciljem da se suprotstave Hanibalu. Rimljani su okupili vojsku koja je brojala više od stotinu hiljada ratnika kako bi se sukobili s kartaginskim snagama koje su brojale manje od pedeset hiljada ljudi. Dve armije sukobile su se 2. avgusta 216. godine p. n. e. kod Kane koja se nalazila na jugoistočnoj morskoj obali.

Zahvaljujući svom velikom broju, Rimljani su računali na to da će nadvladati protivnika i to na taj način što bi se okupili u veliku masu ljudstva koja bi istovremeno i nezaustavljivo jurnula na neprijatelja. Kao odgovor na tu taktiku Hanibal je odredio da njegova prva borbena linija, koja je trebalo da primi početni rimski udar, bude malobrojna što je kod svih izazvalo čuđenje budući da je ona delovala suviše slabo da bi izdržala takav napad. Međutim, na samim obodima svog desnog i levog krila, daleko iza prve borbene linije, on je u dve grupe postavio svoje najsnažnije i najneustrašivije ratnike – afričke najamnike. Sa svoje strane, Hanibal je zauzeo mesto upravo u prvoj borbenoj liniji. Ukoliko ne bi i samog sebe izložio velikoj opasnosti kao što je to bio slučaj i s njegovim jedinicama, nije ni mogao očekivati da one ostvare težak zadatak koji im je poverio.

Kad su Rimljani napali, tanušna kartaginska prva borbena linija pružila je snažan otpor, ali se postepeno povlačila kako su Rimljani snažno napredovali u dubinu, istovremeno ih uvlačeći u formaciju koja je podsećala na slovo *V*. I tada su najamničke snage, na samim obodima oba kartaginska krila, zatvorile taj krug i svom snagom napale protivnika. Rimske snage nisu bile ni pripremljene, ni osposobljene da se istovremeno bore na tri strane. Pedeset hiljada rimskih ratnika stradalo je u haosu koji je uskoro nastupio. Svega sedamdeset, od ukupno šest hiljada konjanika,

uspelo je da pobegne i da spas nađe u gradu Venusiji. Na njihovom čelu nalazio se konzul Varo koji je bio dvostruko osramoćen usled pretrpljenog poraza, ali i zbog bega s bojišta.

Kad su vesti o ishodu bitke kod Kane pristigle u Rim, bezmalo svaka rimska porodica suočila se s tim da je izgubila brata, oca ili sina. „Posle tog poraza“, zabeležio je Polibije, „Rimljane je napustila i poslednja nada da bi mogli da održe svoju vrhovnu vlast nad stanovnicima Apeninskog poluostrva te su počeli da strahuju i za sigurnost sopstvene domovine, kao i za ličnu bezbednost.“[32]

Stanje se dodatno pogoršalo kad su kartaginski brodovi otplovili u pravcu Grčke noseći poruku tadašnjem kralju Makedonije Filipu V (koji je bio daleki potomak Antigona Jednookog), kojom mu je bila ponuđena podrška da se iz južnih delova Balkanskog poluostrva odagnaju rimski „mirotvorci“. Kralj Filip V prihvatio je taj predlog pa su se združene makedonske i kartaginske snage sukobile s rimskim jedinicama, kao i s trupama njihovih grčkih saveznika među kojima su se nalazili Sparta i gradovi okupljeni u tzv. Etolskom savezu (savez gradova koji su se nalazili na području ondašnje središnje Grčke, južno od Makedonije i severno u odnosu na Korintski zaliv). Tako je došlo do toga da se Prvi makedonski rat vremenski podudario s Drugim punskim ratom i Rimljani su se suočili s neuspesima na dva fronta.

Baš kao i tokom Prvog punskog rata, borbe u Drugom punskom ratu trajale su unedogled. Tokom 211. godine p. n. e., Rimljani su uspeli da povrate delove Sicilije tako što su pobedili Sirakuzu nakon dvogodišnje opsade. Veliki grčki matematičar Arhimed, koji je boravio u gradu, preminuo je tokom njegove pljačke. Rimljani su imali znatno manje uspeha na Iberijskom poluostrvu. Njihove snage, koje su predvodila dva člana porodice Scipion, braća Publije i Gnej, napali su to područje i sukobili se s Hanibalovim bratom Hazdrubalom, koji je bio zadužen za bezbednost grada iz koga je Hanibal krenuo u pohod. Oba brata poginula su u borbama koje su usledile, dok Hazdrubal nije uspeo da protera Rimljane s tog područja.

Takav razvoj događaja kod jednog rimskog oficira, Publijevog sina koji je kasnije postao poznat samo pod imenom Scipion, izazvao je veliku mržnju prema Kartagini koja je bila nalik Hanibalovoj prema Rimu. Godine 209. p. n. e. Scipion je poveo vojni pohod u pravcu Nove Kartagine da bi

osvetio svog oca. Njegova opsada grada uspešno je okončana. Hazdrubal je pobegao iz Nove Kartagine i uputio se, preko Alpa, svom bratu.

Taj gubitak nije bio toliko loš po same Kartaginjane budući da je Hazdrubal doveo pored svojih ljudi i osam hiljada najamnika keltskog porekla. Istovremeno, povrh toga, on je tokom svog puta iz Nove Kartagine preko Alpa okupio još ratnika. Uputio je pismo Hanibalu predlažući susret i spajanje snaga na području Umbrije.

To pismo presreli su rimski oficiri koji su se upoznali s njegovim sadržajem. Najbliže rimske jedinice odmah su krenule u iznenadni napad na Hazdrubala i pre nego što je on uopšte mogao da stigne do Umbrije. Hazdrubalovi saveznici nisu se pokazali u dobrom svetlu („Galima je oduvek manjkalo snage", primetio je Livije).[33] Tom prilikom poginulo je oko pedeset hiljada Kartaginjana, kao i sam Hazdrubal. Videvši da je poražen, podbo je konja u pravcu rimskih jedinica te je poginuo u borbi s njima. Rimljani su mu odsekli glavu, pažljivo je zaštitili i poneli je sa sobom. Kad su stigli do Hanibalovog vojnog logora, samo su Hazdrubalovu glavu bacili u pravcu kartaginskih jedinica.[34]

Hanibal je istovremeno izgubio brata i koloniju na Iberijskom poluostrvu koja je postala rimska provincija. Tas na vagi postepeno je počeo da naginje na stranu Rima. Tome su u znatnoj meri doprineli i Rimljani okončavši borbe na svom drugom frontu koji se nalazio u Makedoniji, a sve s ciljem da koncentrišu svoje snage u borbi protiv Kartagine. Tokom 217. godine p. n. e., neposredno posle Hazdrubalove smrti, rimski vojnici polako su počeli da se povlače iz neuspešnih borbi koje su do tada vodili u južnim predelima Balkanskog poluostrva. I grčki gradovi, baš kao i makedonski kralj Filip V, po Livijevim rečima „patili su od dugog i iscrpljujućeg rata". Takođe, Rimljanima je bilo jasno da su njihove jedinice bile mnogo potrebnije na samom Apeninskom poluostrvu. Scipion je predložio da novo bojište bude na području severne Afrike. Trebalo je da Rimljani krenu u ofanzivni napad i morskim putem stignu do same Kartagine. Takva strategija sasvim sigurno mogla je da učini da Hanibal napusti Apeninsko poluostrvo.

Godine 205. p. n. e., kralj Filip V potpisao je sporazum s grčkim gradovima koji su se nalazili južno od Makedonije. Taj sporazum poznat je kao Mir u Fenikeu. To je Rimljanima omogućilo da uspostave kontrolu nad nekoliko manjih gradova, predaju druge teritorije Makedoniji i okončaju

sva neprijateljstva između Makedonije i članica Etolskog saveza. Nakon što su im celokupne vojne snage postale raspoložive za planirani napad do koga je trebalo da dođe na području severne Afrike, Scipion je organizovao invazione jedinice. Godine 204. p. n. e. on se sa združenom vojskom koju su činili Rimljani i severnoafrički najamnici iskrcao na obale Severne Afrike.

Njegov napad postigao je upravo onakav rezultat kakav je i bio očekivan. Prestravljeni Kartaginjani odmah su Hanibalu poslali poziv za pomoć. I Hanibal se zaista vratio kući. Njegova pokretačka snaga bila je zasnovana na osećaju rodoljublja, ali je to bio neodređen i površan patriotizam. U svom rodnom gradu nije bio otkako je napunio devet godina i većinu svojih ljudi ostavio je na Apeninskom tlu, verovatno se nadajući da će se tamo ponovo uskoro vratiti. Na to ga je motivisala činjenica da još uvek u potpunosti nije ispunio očeve želje: Rim je i dalje bio nepokoren. „Veoma retko se desilo da je neki izbeglica otišao iz svoje domovine s tako turobnim osećanjima kao što je to učinio Hanibal kad je napuštao zemlju svojih neprijatelja“, kazuje nam Livije. „Nikako nije mogao da odvoji pogled od apeninskih obala … proklinjući sam sebe što svoje jedinice nije poveo pravo na Rim.“[35]

Čim je stigao u Kartaginu, regrutovao je jedinice koje su sačinjavali nezainteresovani stanovnici samog grada, kao i severnoafrički najamnici, a njih je potom pridružio manjoj grupi svojih veterana koji su u domovinu stigli zajedno s njim. Godine 202. p. n. e. Hanibal i Scipion susreli su se kod Zame, koja se nalazila nešto južnije u odnosu na tzv. Beli rt, kako bi pokušali da postignu mirovni sporazum. Sasvim je moguće da je zaista došlo do razgovora između dvojice vojskovođa, ali je Scipion zatražio dodatno pojačanje koje je bilo očekivano. Poraz koji su doživeli u bici kod Kane četrnaest godina ranije i dalje je bio veoma živ u sećanju Rimljana. Sinovi onih koji su tom prilikom stradali sada su imali dvadesetak godina te su bili sposobni za borbu i željni osvete.

Očekivano pojačanje rimskoj vojsci uskoro je i stiglo što je dovelo do neizbežnog neuspeha mirovnih pregovora. Konačno, Kartaginjani i Rimljani sukobili su se u odlučujućoj bici. Scipion je svoju strategiju dobro osmislio. Na apeninskim ravnicama Hanibal je, uvek nastupajući kao napadač, bio nepobediv. Međutim, sad su okolnosti pod kojima se borio bile upravo suprotne. Vodio je odbrambeni rat u njemu nedovoljno poznatom

planinskom predelu, predvodeći vojsku „koju su činili ratnici kojima jezik, običaji, zakoni, oružje, odeća i izgled nisu bili istovetni, baš kao ni sam osećaj odanosti.“ Oni su se borili zarad novca koji im je bio obećan, kao i zbog očekivanog udela u mogućoj potonjoj pljački.[36] No, kad se Scipionova vojska svom snagom obrušila na njih, najveći broj kartaginskih vojnika napustio je borbenu liniji i, nošen osećajem straha, utekao sa bojišta.

Bitka kod Zame bila je okončana time što je Scipion ostvario potpunu oružanu nadmoć na čitavom bojištu. Hanibal je naposletku bio primoran da sklonište nađe unutar kartaginskih gradskih zidina. Tom prilikom članovima tamošnjeg Senata javno je saopštio kako nije u mogućnosti da ostvari pobedu na bojnom polju. Jedini izlaz iz te situacije bilo je postizanje mirovnog sporazuma s Rimom. Kartaginski Senat saglasio se s takvim stavom i grad se predao Scipionu. Njegovi sunarodnici potom su Scipionu, u znak zahvalnosti za ostvareni uspeh, podarili laskavi epitet Afrikanac. Kartagina je bila prinuđena da se odrekne svoje pomorske flote, čak je potpuno sprečen njen cilj da se proširi na zapadna područja. Na osnovu rimskog naređenja pet stotina brodova isplovilo je iz luke na pučinu gde su bili zapaljeni da bi, na kraju, svi potonuli.[37] Tako je bio okončan Drugi punski rat.

Hanibal, koji je u potpunosti odbacio svoju dotadašnju nameru da odbrani grad koga se jedva sećao, ostao je u Kartagini. Potom se priključio aktivnostima koje je sprovodio lokalni Senat s ciljem da se postepeno obnovi potpuno razoren predeo Kartagine. Za to što je učinio niko ga nije pohvalio. Nekih šest godina nakon poraza pretrpljenog u bici kod Zame, Hanibal je dobio informacije o tome da se protiv njega organizuje zavera. Naime, njegovi zemljaci nameravali su da ga predaju Rimljanima, što je trebalo da predstavlja znak njihove dobre volje.

Čim je za to saznao, ukrcao se na brod kojim je odmah otplovio iz Kartagine. U svojoj domovini bio je svega sedam godina. Nikada joj se više nije ni vratio.

Vremenska traka 73

RIM	KINA	NASLEDNICI ALEKSANDRA VELIKOG		
		Ptolemej EGIPAT	Seleuk SELEUKIDSKO CARSTVO	Lizimah TRAKIJA MAKEDONIJA
Bitka kod Askuluma (279. g. p. n. e.)		Ptolemej II (287. g. p. n. e.)		
Prvi punski rat (264. g. p. n. e.)			Antioh I	Ptolemej Keranus
Pad dinastije Džou (256. g. p. n. e.)			Antioh II	Antigon II
	Čuang-hsijang, gospodar oblasti Č'in	Ptolemej III (246. g. p. n. e.)		
	Čeng, gospodar oblasti Č'in		Seleuk II	Dimitrije II
			Antioh III Veliki	
	Dinastija Č'in (221. g. p. n. e.)	Ptolemej IV (222. g. p. n. e.)		Filip V
Drugi punski rat (218. g. p. n. e.)	Ši Huang-ti (bivši Čeng)			
Bitka kod Kane				
	Drugi car (209. g. p. n. e.)			
Bitka kod Zame (202. g. p. n. e.)	Dinastija Han (202. g. p. n. e.)	Ptolemej V (204. g. p. n. e.)		Mir u Fenikeu
	Gao Cu		Bitka kod Panijuma (198. g. p. n. e.)	

Sedamdeset četvrto poglavlje

Rimski oslobodioci i seleukidski osvajači

Između 200. i 168. godine p. n. e. dolazi do sukoba Rimljana i Seleukida, Velika Baktrija proširila se čak do Indije, a latinski postaje zvanični jezik

U vreme kad je navršio pedeset godina, Antioh III je već trideset dve godine vladao Seleukidskim carstvom. Granice svoje države znatno je proširio na jug, na uštrb nekadašnjih egipatskih poseda. Istovremeno, Baktriju i Partiju primorao je da pristanu na mirovni sporazum što je sve predstavljalo uspehe zbog kojih je vremenom postao poznat kao Antioh Veliki. Tada je odlučio da otpočne novi vojni pohod: da krene u pravcu zapada kako bi ovladao još nekim maloazijskim teritorijama. Maštao je o tome da pređe Helespont i zauzme Trakiju.

Bio je potpuno svestan toga da bi, ukoliko ne načini neki značajniji potez na zapadu, doživeo da mu Rimljani uskoro dišu za vratom. Podstaknuti pobedom koju su ostvarili u ratu protiv Kartaginjana, Rimljani su ponovo svoj pogled usmerili u pravcu istoka. Najveća sila koja je preostala na tadašnjoj međunarodnoj sceni bilo je upravo Seleukidsko carstvo, a s već uveliko poraženim Hanibalom, Antioh III bio je naredni logični protivnik Rima.

Vladar koji bi se uskoro našao pritešnjen između dve velike sile bio je makedonski kralj Filip V, koji je iz Prvog makedonskog rata izašao relativno uspešno. Istina, u južnim grčkim oblastima i dalje su boravili rimski „mirovnjaci“, ali je sama Makedonija znatno uvećala svoje teritorije na osnovu odredaba Mira u Fenikeu. I dok su Rimljani bili zaokupljeni Kartaginom, kralj Filip V postigao je tajni sporazum s carem Antiohom III

koji je za cilj imao međusobnu podelu onih egipatskih oblasti koje su se nekad nalazile pod vlašću Ptolemaida.

Rimljani su i dalje bili sigurni u to da kralj Filip V namerava da napadne grčke oblasti te stoga nikako nisu želeli da se jug Balkanskog poluostrva nađe pod vlašću proseleukidskog vladara. Bilo je potrebno da jug tog poluostrva ostane neka vrsta tampon zone između Rima i moćnog cara Antioha III. Godine 200. p. n. e., čak i pre nego što su konačno bile utanačene sve odredbe mirovnog sporazuma s Kartaginom, rimska vojska krenula je u napad na makedonskog kralja Filipa V.

Članice Etolskog saveza i tog su puta otvoreno stale na rimsku stranu, kao što je to učinila i sama Atina, te je Drugi makedonski rat bio završen veoma brzo – 197. godine p. n. e., zahvaljujući pobedi Rimljana u odlučujućoj bici, do koje je došlo kod Kinoskefala. Filipovi ratnici bili su tako poraženi da je i sam vladar strahovao od opasnosti da izgubi svoj presto.[1] Međutim, pošto nisu želeli da čitavu narednu deceniju provedu u borbi koja bi za cilj imala osvajanje grčkih gradova, Rimljani su Filipu V ponudili mirovni sporazum na osnovu čijih odredaba je mogao da se zadrži na makedonskom prestolu. Filip V je trebalo da odustane od svoje dotadašnje namere da pokori grčke gradove, preda sve svoje bojne brodove, plati danak, kao i da sve svoje vojnike povuče s grčkih teritorija. Rimski konzul Flaminije, koji se nalazio na čelu rimskih jedinica stacioniranih na tlu Makedonije, imao je dozvolu da postupa na način kao što su to u različitim vremenskim periodima činili Merodah-Baladan, Napoleon I, Sargon II i Kir Veliki: javno je objavio kako su Rimljani oslobodili Grke makedonske prevlasti. „Svi preostali Grci, koji žive u Evropi i Aziji, biće oslobođeni kako bi slobodno sprovodili svoje zakone“, pisalo je u dokumentu koji je potpisao.

Polibije je primetio kako je postojalo nekoliko ličnosti koje su u vezi s tim izrazile sumnju. Više vođa koji su bili u okvirima Etolskog saveza naglasilo je kako „Grcima nije bila data njihova sloboda, već da se, najjednostavnije rečeno, radilo isključivo o promeni jednog gospodara drugim“.[2] Ipak, Rimljani su bili uporni u demonstriranju svoje samo na prvi pogled prividne ravnodušnosti („Bila je to izuzetna akcija … kojom je Rimljanima i njihovom vojnom zapovedniku bilo omogućeno da izazovu opasnost, ali i stvore troškove kako bi osigurali slobodu svekolike Grčke“, gunđao je Polibije),[3] te su gradovi okupljeni oko Etolskog saveza,

uključujući tu i Korint, rado prihvatili da potpišu prorimski sporazum sve dokle god je on istovremeno bio i antimakedonski.

Čim su svi sporazumi bili potpisani, u severnim područjima se pojavio car Antioh III. Do 196. godine p. n. e. munjevito je savladao neorganizovani otpor na koji je nailazio krećući se azijskim prostranstvima, prešao Helespont kako bi zagospodario Trakijom i obrušio se na nove saveznike Rima. Tada je bio još odlučniji da otpočne rat protiv Rima budući da je imao novog savetnika za vojna pitanja, Hanibala, koji se pojavio na seleukidskom dvoru nakon što je pobegao iz Kartagine. Hanibal je svoj rodni grad napustio užurbano i s ogorčenjem. Njegova ljubav prema rodnoj Kartagini potpuno je izbledela, ali je zato Hanibalova mržnja u odnosu na Rim ostala nenarušena. Njegov dolazak na carski dvor Antioha III, jedine ličnosti koja je bila dovoljno snažna da izazove i sam Rim, predstavljala je samo nastavak njegove životne opsesije: „Antiohu je stavio do znanja“, saopštava nam Polibije, „da sve dok je vladareva politika bila neprijateljska u odnosu na Rim, on potpuno može računati na Hanibala kao na svog najodanijeg pomagača … jer nije postojalo ništa što ne bi bio spreman da učini kako bi naštetio Rimljanima.“[4]

Osvajanje Grčke sigurno bi nanelo štetu Rimljanima. Grčki gradovi, koji su se našli između stare i zastrašujuće sile, na svojim severoistočnim granicama, i nove, podjednako opasne države, koja im se postepeno približavala sa zapada, podelili su se po pitanju iskazivanja lojalnosti. Gradovi koji su bili okupljeni oko Egejskog saveza ostali su privrženi svom ranijem sporazumu s Rimom, dok su članice Etolskog saveza, nasuprot tome, međusobno postigle dogovor da se na savezničkim osnovama povežu sa seleukidskim carem Antiohom III. Dodatne rimske vojne jedinice stigle su u južne oblasti Balkanskog poluostrva u vreme kada su Antiohove seleukidske snage (ojačane njihovim makedonskim saveznicima i slonovima) polako počele da se približavaju iz pravca severa.

Dve vojske sukobile su se u Termopilskom klancu. Konzuli su čak dodatno podstakli rimske legije i to na način kao da su želeli da potvrde najstrašnije sumnje vođa Etolskog saveza: „Vi se borite za grčku nezavisnost“, govorili su konzuli, „kako bi sada od Etoljana i Antioha oslobodili zemlju koju ste ranije oslobodili od Filipa. Time ćete, naposletku, otvoriti put za uspostavljanje vrhovne vlasti Rima u Aziji, Siriji, kao i nad svim onim prebogatim carstvima koja se prostiru sve do mesta na kome se

Sunce rađa. Čitav ljudski rod pominjaće rimsko ime odmah iza imena bogova!“[5] Pokazalo se da to nikako nije bio preterano ubedljiv govor o oslobađanju, ali je njim bilo postignuto ono što se želelo. Rimljani su, nakon što su ubili na hiljade svojih protivnika, uspeli da nateraju Antiohovu armiju na povlačenje, pa je on konačno bio prinuđen da se potpuno povuče s Balkanskog poluostrva.

Taj poraz označio je početak kraja cara Antioha III Velikog. Kako se povlačio, tako je gubio deo svojih dotadašnjih poseda. Satrap jedne od maloazijskih oblasti koja je nosila naziv Jermenija, po imenu Artaksias I, sebe je oko 190. godine p. n. e. proglasio carem. Rimljani su pod zapovedništvom drugog člana porodice Scipion borbena dejstva preneli na teritorije koje su se do tada nalazile pod vlašću Seleukida. Antioh III je Hanibalu poverio zapovedništvo nad svojim pomorskim snagama, dok je za sebe zadržao komandu nad carskim kopnenim trupama. No, obojica su doživela neuspeh. Hanibalova flota predala se u blizini južnih obala Male Azije. Antiohova vojska bila je još jedanput pobeđena, a ovog puta to se desilo u bici kod Magnezije. Zbog te ostvarene pobede Scipion je dobio laskavi nadimak Azijat, dok je car Antioh III bio primoran da sklopi mirovni sporazum u mestu Apameja. Na osnovu odredaba tog sporazuma, seleukidski vladar ostao je bez čitave svoje mornarice, kao i bez svih dotadašnjih poseda koji su se nalazili severno od planinskog masiva Taurus.

Ni makedonskom kralju Filipu V nije uspelo da pobegne. Naime, bio je surovo kažnjen zbog svog prijateljstva sa carem Antiohom III tako što je ostao bez svojih vojno-pomorskih snaga, pograničnih gradova i, konačno, svog sina Dimitrija koji je bio oteran u Rim gde je zadržan kao talac kako bi se time obezbedilo poželjno ponašanje njegovog oca.

Poraz koji je doživeo car Antioh III motivisao je i druge satrape da se pobune. Naredne, 187. godine p. n. e. car Antioh III Veliki bio je smrtno ranjen u jednom manjem oružanom okršaju do koga je došlo tokom borbi s jednim od pobunjenih satrapa na istoku države. Njegov sin Seleuk IV stupio je tada na seleukidski carski presto, ali bio je, poput makedonskog kralja Filipa V, primoran da svog najstarijeg sina pošalje u Rim kao taoca.

Nakon što je ostao bez svog zaštitnika, Hanibal je ponovo pobegao. Plutarh je zabeležio kako se naposletku naselio u jedan potpuno nepoznat gradić koji se nalazio na crnomorskoj obali. Tu je raspolagao sa čak sedam podzemnih tunela koji su bili prokopani iz njegovog novog doma, a koji su

„popriličnom svojom dužinom“ svi vodili u različitim pravcima tako da ga, eventualno, rimski doušnici nikako ne bi mogli opkoliti.

Međutim, 182. godine p. n. e., njega je prepoznao jedan rimski senator koji se sasvim slučajno zatekao u poseti tamošnjem vladaru. Senator je vladaru zapretio opasnošću od rimskog gneva ukoliko bi Hanibalu bilo omogućeno da ponovo utekne. Nevoljno, vladar je poslao pripadnike svoje telesne straže da blokiraju svih sedam podzemnih prolaza i da potom ubiju starog vojskovođu. Ne želeći da da živ bude zarobljen, Hanibal je popio otrov. Njegove poslednje reči, prema Plutarhovom svedočenju, bile su: „Hajde da Rimljane oslobodimo njihovog beskrajnog straha i brige.“[6]

Značajno smanjenje opasnosti od napada koju je Baktrija osećala u odnosu na Seleukidsko carstvo omogućilo je toj oblasti da znatno proširi svoju teritoriju u pravcu istoka. Njihov tadašnji vladar Dimitrije I, Baktrijac grčkog porekla, bacio je oko u pravcu jugoistoka: na Indiju, koja je još od vremena makedonskog kralja Aleksandra Velikog označavala područje beskrajnog bogatstva koje je čekalo da bude osvojeno.

Na području ondašnje Indije nije postojao nijedan vladar koji bi bio dovoljno snažan da se odupre eventualnom napadu. Nakon Ašokine smrti, njegovi sinovi, koji su nasledili očevo zanimanje za filozofiju, vremenom su umanjili svoju vlast nad čitavom zemljom. Tokom pedesetak godina, koliko je proteklo od razdoblja Ašokine smrti pa do vremena napada koji je organizovao Dimitrije I, čak sedam careva iz Maurjanske dinastije vladalo je tim umanjenim područjem.

Poslednji u nizu tih maurjanskih careva zvao se Bradrata, čiji je ugled kao posvećenog budiste ostao sačuvan u svetim spisima u kojima je opisano njegovo hiljadudnevno traganje za istinom. Govorilo se kako je tokom tih hiljadu dana svoj presto prepustio najstarijem sinu.[7] To ukazuje na činjenicu da se radilo o caru koji je ostao bez vlasti. Konačno, i Bradrata je ostao bez svog carstva negde oko 185. godine p. n. e. Naime, te godine ubio ga je jedan od njegovih vojnih starešina koji je potom preuzeo sve prerogative carske vlasti. Taj vojni zapovednik, posvećeni hinduista po imenu Pusjamitra Sunga, zagospodario je onim što je preostalo od nekadašnjeg carstva. Tradicija nam kazuje kako je on proganjao budiste, a sve s ciljem da obnovi hinduističko pravoverje. Pošto je nekoliko *stupa* (sveti budistički spomenici) datirano u vreme njegove vladavine, to možda i nije bilo u

potpunosti tačno. Ono što sigurno možemo ustvrditi jeste da je Pusjamitra utemeljio novu vladarsku dinastiju, kao i da je otpočeo proširivanje teritorije drevnog magadskog carstva. Za razliku od svojih prethodnika na prestolu, on je i te kako bio spreman da se silom bori kako bi znatnije ojačao.

Baš u to vreme Dimitrije I prošao je kroz Hajberski prolaz i uputio se u pravcu Pendžaba. Ne postoje sačuvani pisani izvori koji bi svedočili o njegovom napadu koji je usledio. Da bismo rekonstruisali vojni pohod tog baktrijskog vladara grčkog porekla, potrebno je da pratimo trag novčića koje su njegovi ratnici ostavljali za sobom (svaki vladar kovao je svoj novac, sa sopstvenim portretom na njemu, pa tako, iako najčešće ne znamo apsolutno ništa o svim tim monarsima, makar možemo naslutiti kako su oni izgledali). Onoliko koliko nam je moguće da pretpostavimo, prvi gradovi na koje je Dimitrije I naišao bili su Purušapura i Taksila koji su već izvesno vreme bili nezavisni u odnosu na maurjansku vlast, a i dalje ih nije osvojio Pusjamitra. Dimitrije I je zauzeo oba grada te je 175. godine p. n. e. uveliko ratovao u unutrašnjosti Pendžaba.

78. Baktrija i Indija

U međuvremenu, car Pusjamitra proširio je svoju vlast na istočne i jugoistočne oblasti. Između dva indijska carstva, od kojih je jedno bilo

grčko, a drugo uistinu autohtono, tada je postojala granica.

Na drugoj strani, u Makedoniji, sin kralja Filipa V koji je bio talac i takođe se zvao Dimitrije, vratio se iz Rima i uz veliku radost dočekan je od strane Makedonaca u toj meri da je to revoltiralo Perseja, njegovog mlađeg brata, koji je po svemu sudeći imao status prestolonaslednika dok je Dimitrije bio rimski talac. Tada se Persej suočio s novom okolnošću koja je podrazumevala da su njegove šanse da se domogne kraljevskog prestola bile znatno umanjene.[8] Uskoro je svog oca, kralja Filipa V, počeo da uverava kako su Dimitrija u stvari obrlatili Rimljani, koji su nameravali da ga, kao marionetu, postave na makedonski presto. „U svojim nedrima“, govorio je s očiglednom zlom namerom, „imamo, da ne kažem baš izdajnika, a ono bar sigurno uhodu. Rimljani su nam vratili njegovo telo, ali su zato zadržali njegovo srce.“[9] Konačno, 181. godine p. n. e. Filip V poklekao je pred njegovim sumnjičenjima. Livije nam svedoči kako je naredio da se u Dimitrijevu čašu uspe otrov. Mladić je, nakon što je osetio prve bolove i shvatio šta se dogodilo, izgovorio nekoliko očajničkih reči o očevoj surovosti.

Kralj Filip V preminuo je dve godine kasnije. Novi makedonski vladar postao je Persej. Ubrzo je uputio prijateljske poruke u Rim, ali su one bile neiskrene. U Makedoniji je vršio mobilizaciju kako bi iznova napao Grčku.

Njegove namere postale su potpuno jasne tek onda kad se oženio jednom od kćerki cara Seleuka IV. Međutim, to nije značilo da je mogao da računa i na Seleukovu podršku u sukobu s Rimom. Seleuka IV, neposredno nakon tog venčanja, ubio je njegov savetnik što je izazvalo veliki dinastički sukob u vezi s tim ko je trebalo da preuzme carski presto. Antioh IV, Seleukov mlađi brat (docnije poznat i kao Antioh Epifan), uspeo je da se domogne položaja namesnika carstva u ime Seleukovog sina koji je tada bio beba, a koga je ubrzo i ubio.

U međuvremenu, Persej se latio toga da osvoji Grčku a da pritom kod Rimljana ne izazove nikakvu sumnju. Polibije nam svedoči kako se novi makedonski kralj Persej, na čelu svoje vojske, zaputio kroz prostranstva severne i središnje Grčke pozivajući brojne gradove da „dosegnu svoju snagu“ pritom veoma pazeći da ni na koji način ne proizvede „bilo kakvu štetu“ na teritorijama kroz koje je prolazio.[10] Takvo stanje trajalo je tri godine, sve dok jedan od grčkih kraljeva po imenu Eumen, koji je vladao

maloazijskim gradom Pergamom, nije otišao u Rim i tamo se požalio na Persejevo ponašanje. Makedonski kralj je čuvši to poslao ubicu kako bi eliminisao Eumena. To se pokazalo kao velika greška pošto ubica nije uspeo da obavi povereni mu zadatak te su se optužbe pergamskog kralja pokazale još uverljivijim.

Godine 171. p. n. e., sedamnaest hiljada rimskih vojnika uputilo se u pravcu Makedonije čime je otpočeo Treći makedonski rat. Persej je u Rim poslao izaslanike da bi oni upitali zašto ga Rimljani ugrožavaju. „Vratite se i kažite vašem kralju da bi, ukoliko zaista želi odgovor na to pitanje, o tome trebalo da popriča s konzulom koji će se uskoro, sa svojom vojskom, naći na tlu Makedonije“, rečeno je tada izaslanicima.[11]

Treći makedonski rat potrajao je oko tri godine, kao i prethodni. Tokom Drugog makedonskog rata Rimljani su konačno savladali Makedonce u velikoj bici koja se odigrala kod Pidne. No, za razliku od Drugog makedonskog rata, Treći je označio i potpuni kraj Makedonije kao države. Rimljanima je dozlogrdilo da vode mučne male ratove na severu ondašnje Grčke. Godine 168. p. n. e. Perseja su odveli u Rim kao zatočenika, dok je rimski konzul teritoriju dotadašnje makedonske kraljevine podelio na četiri odvojene i Rimu potpuno potčinjene oblasti. Makedonska kraljevina, koja je iznedrila jednog Aleksandra Velikog, bila je potpuno uništena.

Rimski izaslanici stigli su na dvor cara Antioha IV Epifana da bi mu postavili pitanje u vezi s njegovim eventualnim namerama da podrži makedonskog kralja Perseja u ratu protivu Rimljana. Antioh IV Epifan uverio ih je, potpuno iskreno, da mu ne pada napamet da se s kraljem Persejem udružuje protiv Rima.[12]

79. Sporne satrapije

Umesto toga, on je nameravao da napadne Egipat. Pod uticajem svog namesnika, mladi egipatski faraon Ptolemej IV zahtevao je od carstva Seleukida da njegovoj državi povrati stare egipatske zapadnosemitske oblasti: drevne države Izrailj, Judu, Siriju, kao i neke od susednih regija koje je još car Antioh III Veliki bio oteo faraonima iz dinastije Ptolemeida. Sva ta područja bila su objedinjena u okviru jedne satrapije koja je nosila naziv „prazna Sirija“, a Egipat ih je žarko želeo nazad.

Bez želje da odgovori na zahtev egipatskog faraona, car Antioh IV Epifan poveo je svoju vojsku na jug i opseo Aleksandriju, dok je Rim uveliko bio zaokupljen ratovanjem protiv Makedonaca. Međutim, potpuno je pogrešio u svojoj proceni u vezi s rimskom preokupiranošću kraljem Persejem. Senat nije ostao slep na to potpuno otvoreno posezanje za novim teritorijama. Rimski izaslanik uskoro se pojavio u vojnom logoru cara Antioha IV Epifana noseći pismo kojim se od njega zahtevalo da se povuče i Egipat ostavi vladarima iz dinastije Ptolemaida. Car je predložio da sa svojim savetnicima porazgovara u vezi s tim, ali su izaslanici (prema Livijevim rečima) „štapom koji su nosili sa sobom u pesku iscrtali krug oko cara i saopštili mu kako je primoran da im odgovori na njihovo pitanje, koje bi oni potom preneli Senatu, i pre nego što iskorači iz tog kruga.“ Zapanjen takvim naređenjem, car je oklevao nekoliko minuta da bi konačno odgovorio: „Učiniću ono što Senat smatra ispravnim.“[13] Očito je da nimalo nije bio spreman da na sebe primi sav teret rimske srdžbe.

Umesto planiranog napada na Egipat, car Antioh IV Epifan uputio se na sever, u pravcu priobalnih sredozemnih regija kako bi svoje nezadovoljstvo iskalio na području satrapije poznatoj kao „prazna Sirija“. Tu je sproveo teror nad svima koji su blagonaklono gledali na egipatske zahteve. To je obuhvatilo i znatan deo žitelja Jerusalima: „U isto ono vreme kada je Antioh, koji je bio poznat i kao Epifan, bio u sukobu sa šestim vladarom egipatskim koji se zvaše Ptolemej oko njegovog prava nad celokupnom zemljom sirijskom“, zapisao je Josif u delu *Judejski rat*, „pokrenuo se s velikom svojom vojskom na Jevreje, te silom zauze njihov grad i pobi mnoge koji su bili naklonjeni Ptolemeju, a … oskrnavi i sam Hram.“[14]

Skrnavljenje Hrama nedvosmisleno je predstavljalo potpuno oportunistički čin. Car Antioh IV Epifan je ostao bez novčanih sredstava i bilo mu je potrebno sveto blago. Tokom prolaska kroz Judeju, on ne samo da je opljačkao blago Hrama i pogubio veliki broj građana Jerusalima, već je i u tom gradu oformio garnizon kako bi osigurao odanost Jevreja.[15]

Formiranje garnizona bila je uobičajena procedura koju je sprovodio svaki osvajač, ali je plan cara Antioha IV Epifana da obezbedi odanost Jevreja bio utemeljen na pogrešnim osnovama. On ništa nije znao u vezi s jevrejskom verom. Njegova namera da Jevreje još čvršće veže za carstvo Seleukida (čime bi ih držao podalje od interesne zone Ptolemaida) zasnivao se na ideji da u potpunosti promeni kult koji je poštovan u Hramu tako što bi Jahve bio zamenjen Zevsom. Potom bi to vrhovno božanstvo bilo poštovano i kao dokaz snage njegove ličnosti: Antioh Epifan postao bi tako „epifanija“ („blagovest“) iliti otelotvorenje Zevsa-
-Jahvea na zemlji.[16]

Sve je to predstavljalo uobičajenu mešavinu grčkog panteona s persijskim verovanjem u božansku prirodu vladara, što se i moglo očekivati od jednog monarha drevnog persijskog carstva koji je bio grčkog porekla. Međutim, za Jevreje koji su (za razliku od većine drevnih naroda) verovali ne samo u jednog boga, već i u suštinsku razliku između boga i čoveka, bilo je to strašno svetogrđe. Car Antioh IV Epifan očekivao je od njih da u Hramu prinose žrtve bogu Zevsu, kao i da vladarov rođendan proslavljaju kao versku svetkovinu.

Usled toga, jerusalimski Jevreji počeli su da se skrivaju i bili su naterani na poslušnost. Razljućeni usled njihove tvrdoglavosti, car Antioh IV Epifan zabranio je judaizam. Ko je odbijao da jede svinjetinu kad je to bilo

propisano (što je bilo u suprotnosti s jevrejskim verskim pravilima), ili onaj kod koga bi bili pronađeni jevrejski spisi, bio bi pogubljen. „Dve žene bile su lišene slobode zbog toga što su obrezale svoje sinove“, bilo je zapisano u *Drugoj knjizi Makaveja*. „Te dve žene javno su sproveli kroz grad dok su im bebe bile privijene na grudi nakon čega su ih gurnuli s gradskih zidina.“[17]

To divljaštvo potrajalo je manje od godinu dana pre nego što je među Jevrejima došlo do ustanka. Na njegovom čelu nalazila su se petorica braće koja su pripadala staroj svešteničkoj porodici. Najstariji brat, po imenu Juda, bio je predvodnik ustanka. On je išao po čitavoj toj oblasti okupljajući nezadovoljne Jevreje sve dok oko sebe nije okupio njih oko šest hiljada koji su mu se pridružili u gerilskom sukobu protiv seleukidskih osvajača. „Nastupajući bez bilo kakvog prethodnog upozorenja“, zapisano je u *Drugoj knjizi Makaveja*, „palio je sela i gradove. Zauzimao je strateški važne položaje i u beg terao ne mali broj protivnika. Smatrao je da je doba noći najpogodnije za izvršenje planiranih napada. Priče o njegovim uspesima brzo su se širile na tom području.“[18] Uskoro je dobio nadimak Juda Makavejac ili Juda Malj koji je označavao borca za slobodu. Stoga je i sam taj oružani sukob postao poznat pod nazivom Makavejski rat.

Jevrejski otpor, kao i teškoće s kojima se car Antioh IV Epifan suočavao u drugim područjima (morao je na sever da pošalje svoje vojne jedinice kako bi zaustavio nadiruće Parćane) uticalo je na produženje samog ustanka. Tom je dodatno doprineo i još jedan razlog: Juda je sklopio „prijateljski savez s Rimljanima“, kako je to Josif okarakterisao. Rim je i te kako bio zainteresovan da testira moć Seleukida.[19] Jevrejsko-rimski savez nije dugo potrajao, ali je doprineo tome da se Jerusalim zadrži van Antiohovog dometa čitave četiri godine.

Pred kraj samog tog razdoblja umro je car Antioh IV Epifan i došlo je do uobičajene borbe za presto. Niko od pretendenata nije raspolagao dovoljnim brojem vojnika koje bi mogao da pošalje u pravcu Jerusalima, pa je Juda iskoristio tu okolnost kako bi sebe proglasio vladarom tog grada. Tako je postao prvi car jerusalimske hašmoneanske dinastije. Konačno, nećak preminulog cara Antioha IV Epifana po imenu Dimitrije I (koga ne treba mešati s istoimenim baktrijskim vladarom grčkog porekla ili nekadašnjim makedonskim kraljem) proglasio je sebe narednim gospodarom carstva Seleukida. Nakon što mu se carska kruna čvrsto našla na glavi, poslao je vojsku koja je imala naređenje da povrati Jerusalim.

Tokom borbi do kojih je došlo poginuo je i Juda, pa je Jerusalim opet postao deo seleukidske satrapije, poznate pod nazivom „prazna Sirija“. Međutim, car Dimitrije I je, učeći na katastrofalnim greškama svog prethodnika i ujaka, Judinom bratu Jonatanu podario vlast nad Jevrejima na način kako je on smatrao celishodnim. To je trebalo da bude tako sve dok bi Jonatan ostao odan zapovednik te potčinjene oblasti. Jonatan se, prema Josifovim rečima, „ponašao s puno obazrivosti“ što je trebalo da znači da on ni najmanje nije bio nalik svom starijem bratu usijane glave koji je bio veliki borac za slobodu.[20] Iskazivao je veliko poštovanje prema vrhovnoj vlasti Seleukida što mu je omogućilo da Jerusalimom vlada tokom narednog dvadesetogodišnjeg razdoblja.

U međuvremenu, Rim je doživljavao doba punog procvata.

Nešto izuzetno dogodilo se nekoliko godina ranije. Godine 180. p. n. e. kampanijski grad Kuma zatražio je dozvolu da svoj zvanični jezik, drevni oskanski dijalekt, promeni u latinski.

Žitelji Kume već su raspolagali statusom *civitas sine suffragio* što je označavalo da su oni imali status građana Rima bez prava glasa. Bilo je to pravo koje ni na koji način nije narušavalo osnovni identitet gradova koji su ga uživali.[21] Sada su žitelji grada Kume tražili da im se omogući novi nivo identifikacije s Rimom. Naime, oni nisu time u potpunosti postali Rimljani, niti su odustali od toga da se služe oskanskim dijalektom. Odbacujući svoj identitet žitelja grada Kume, oni su se dobrovoljno identifikovali i to ne samo s rimskom politikom, već i s rimskom kulturom.

Grci nikada nisu morali da učine tako formalan čin kojim bi demonstrirali svoje jedinstvo budući da su se svi služili grčkim jezikom. Sasvim je moguće da je njihov zajednički jezik doprineo tome da panhelenizam nikada ne nadvlada to da su oni bili Spartanci, Atinjani, Korinćani ili Tebanci. No, činjenica da je latinski jezik imao status zvaničnog omogućavao je žiteljima grada Kume da ostanu Kumanci. Latinski nije postao jedini jezik njihovog međusobnog sporazumevanja, ali je bio korišćen u oblastima poput trgovine ili državne uprave na taj način povezujući stanovnike Kume s drugim naseobinama i narodima koji su zadržali svoj identitet, ali i prihvatili još jedan viši.

Rim je odobrio taj zahtev. Žitelji Kume mogli su kao svoj zvanični jezik da koriste latinski i da, na taj način, postanu Rimljani. U tom razdoblju

Rimljani još uvek nisu osećali potrebu da ponište stare identitete sebi potčinjenih gradova, i da njihove drevne običaje, zakletve i božanstva zamene svojim.

Međutim, to uspostavljanje rimskog identiteta proteglo se samo do tog stupnja. Došljaci su neprestano pristizali u grad u tolikom broju da su uskoro stranci, koji su bili slobodni građani, bili brojniji od Rimljana koji su to bili po rođenju i poreklu. Godine 168. p. n. e. cenzor Sempronije Grah počeo je popis svih slobodnih rimskih građana koji su bili rođeni izvan Rima kako bi ih grupisao u jedno jedinstveno pleme. Oni su mogli postati Rimljani, baš kao što su to učinili i žitelji Kume. Čak im je i bilo dato pravo glasa. Ipak, ma koliko njih da je dolazilo u Rim, oni nikada nisu mogli da nadglasaju autohtone Rimljane.

VREMENSKA TRAKA 74

RIM	NASLEDNICI ALEKSANDRA VELIKOG		
	EGIPAT	SELEUKIDSKO CARSTVO	TRAKIJA MAKEDONIJA
	Ptolemej III (246. g. p. n. e.)		
		Seleuk II	Dimitrije II
		Antioh Veliki	
	Ptolemej IV (222. g. p. n. e.)		Filip V
Drugi punski rat (218. g. p. n. e.) Bitka kod Kane			
Bitka kod Zame (202. g. p. n. e.)	Ptolemej V (204. g. p. n. e.)		Mir u Fenikeu
Drugi makedonski rat		Bitka kod Panijuma (198. g. p. n. e.)	
		Seleuk IV (187. g. p. n. e.)	
Kuma prihvata latinski kao zvanični jezik	Ptolemej VI (180. g. p. n. e.)		Persej
		Antioh IV Epifan	
Treći makedonski rat			Bitka kod Pidne (168. g. p. n. e.)
		Antioh V	
		Dimitrije I	

Sedamdeset peto poglavlje

Između Istoka i Zapada

Vladari iz dinastije Han uspostavili su Put svile između 200. i 110. godine p. n. e.

Gaozu, prvi vladar dinastije Han, rođen je u seoskoj porodici. Vladao je Kinom u kojoj su stare plemićke porodice, koje su se prethodno nalazile na čelu brojnih oblasti, postepeno počele da jačaju što je predstavljalo posledicu surovosti kojoj su bile sklone. Stare teškoće koje su bile u vezi s postizanjem državnog jedinstva i dalje su bile veoma prisutne.

S druge strane, kineske oblasti bile su iscrpljene dugotrajnim oružanim sukobima, pa je car Gaozu uspeo da svoju državu očuva kombinujući demonstriranje čvrste vlasti i davanje nagoveštaja nezavisnosti. Sa svojom vojskom atakovao je na sve one oblasne gospodare koji bi pokazali nameru da se pobune, ali je istovremeno proglasio opštu amnestiju na čitavom području carstva što je značilo da su svi pripadnici plemićkih porodica koje nisu pripremale pobune mogli mirno da žive, bez straha od lišavanja slobode i pogubljenja. One koji su mu pomogli da uspostavi svoju vlast darivao je oslobađanjem od plaćanja poreza i vršenja različitih dužnosti. U pobunjeničkim gradovima koje je bio primoran da opseda duže od mesec dana davao je pomilovanje svim ratnicima koji su se borili protiv njega sve dotle dok ga oni nisu proklinjali. Samo oni koji su to činili bili su pogubljeni.[1] Carevi iz dinastije Č'in konstantno su, sve više, učvršćivali vlast vladara. Carevi iz dinastije Han činili su to tako što nisu sankcionisali one koji bi se ogrešili.

Svoje najznačajnije bitke car Gaozu vodio je protiv drugih naroda. Kina, za razliku od civilizacija koje su se nalazile na zapadu, nije poznavala

opasnost od kontinuiranog približavanja neke protivničke vojske. Međutim, nomadski narodi vekovima su se kretali u blizini severnih granica carstva. Bedemi koji su ranije bili podignuti duž severnih oboda drevnih kineskih oblasti, a koji su u to vreme međusobno bili povezani stvarajući na taj način Veliki kineski zid, prvobitno su bili izgrađeni kao odbrana od nadirućih nomada koje su kineske oblasti smatrale varvarima, onima koji svojim poreklom nisu bili Kinezi i koji su se nalazili s druge strane kineskog društva.

Ti nomadski narodi nisu bili toliko varvarizovani koliko su Kinezi mislili. Istini za volju, najbliža nomadska plemena vremenom su počela da se samoorganizuju u relativno labav plemenski savez koji je u određenoj meri ličio na naciju: Hsiongnu.[2] Taj savez plemena od kojih je svako imalo svog vođu nalazio se pod vrhovnom vlašću osobe izabrane da bude vladar, ili *čaniu*, svima njima. Naime, plemenski savez Hsiongnu bio je uspostavljen na način sličan kineskom obliku državne uprave koji je tada bio prisutan u južnim oblastima.

Pripadnici tih plemena najverovatnije su bili potomci varvarskih skupina koje su nosile nazive Ti i Jung, a koji se spominju u ranijim istorijskim izvorima.[3] Oni se nisu u znatnoj meri razlikovali od „tipičnih Kineza“, kao što to kazuje Suma Kijen kad zapaža kako su pripadnici plemenskog saveza Hsijangnu bili potomci dinastije Hsija.[4] Međutim, bila je to sličnost koju je ignorisala većina Kineza na šta Kijen takođe ukazuje kada dodaje da oni, naravno, nisu u potpunosti ljudska bića.

U ranom razdoblju dinastije Han vrhovni starešina plemenskog saveza Hsiongnu bio je vojni zapovednik po imenu Mao-tun. Bio je to jedan od varvarskih vođa čije je ime sačuvano do naših dana. Mao-tun je plemenski savez, na čijem se čelu nalazio, organizovao u toj meri da su oni svake godine imali mesto na kome su se okupljali (negde na području tzv. spoljašnje Mongolije), kao i nešto što bi se moglo opisati kao glasački sistem.[5] Car Gaozu okupio je vojsku koja je brojala oko tri stotine hiljada ratnika te se uputio u pravcu severa kako bi se obračunao s Mao-tunom. Nomadi su, baš poput Skita stotinak godina pre njih, svoju pokretljivost koristili kao prednost. Povlačili su se sve dotle dokle car i njegova telesna straža dobrano nisu odmakli u odnosu na glavninu kineskih snaga da bi se tada, sasvim iznenada, okrenuli i napali svom snagom koju je činilo oko

četiri stotine hiljada boraca. Caru je bilo potrebno čak sedam dana da se spase posledica tog napada.[6]

Nešto kasnije, car je shvatio da mu je bolje da pokuša da sklopi mirovni sporazum s njima. Na području njegovog carstva i dalje se nalazio veliki broj vojnih starešina koje su učestvovale u ratu protiv dinastije Č’in, a svoje angažovanje nisu krunisale uzdizanjem na carski presto. Stoga on nikako nije želeo da izazove izbijanje još jednog oružanog sukoba protiv spoljnog neprijatelja, sve dok je imao potencijalne sukobe u svojoj pozadini. Zato je odlučio da starešinama plemenskog saveza Hsiongnu pošalje darove u novcu kako bi ih umirio, dok je Mao-tunu, kao priznanje njegove posebne moći, poslao jednu od svojih kćerki koja je trebalo da postane supruga tog velikog ratnika.

Prve godine nakon stupanja na carski presto vladara iz dinastije Han bile su sve samo ne mirne. Car Gaozu preminuo je 195. godine p. n. e., posle svega sedam godina, a na prestolu ga je nasledio njegov mladi sin Hui-ti. Međutim, sva moć na carskom dvoru Han nalazila se u rukama carice--majke Kao-hou, koja je državom upravljala kao namesnica, u ime svog maloletnog sina.

Kao-hou nije bila jedina careva supruga (nakon što je preuzeo carski presto, imao je mnogo sinova koje je dobio iz veza sa brojnim ženama plemićkog porekla i konkubinama). No, ona je bila njegova supruga još iz razdoblja kad je Gaozu bio samo „običan čovek“. Bila je to žena „veoma snažne volje“, dok je njen sin Hui-ti po prirodi bio „slabić i osoba mekog srca“.[7] Sve druge carske supruge i njihove sinove Kao-hou je ubijala trovanjem što je predstavljalo čin surovosti koji je veoma uticao na njenog sina. „Svakog dana car Hui-ti odavao se piću“, zapisao je Suma Kijen, „te uskoro više nije ni uzimao učešće u državnim poslovima.“[8] Preminuo je kada mu je bilo svega dvadeset tri godine. Njegova majka bila je očajna zbog tog gubitka. „Proglašena je žalost, a carica-majka je tugovala“, zabeležio je Kijen, „ali iz njenih očiju nisu potekle suze.“[9]

Smrt sina omogućila joj je da na različita važna mesta (vojnih starešina, ministara, sekretara i oblasnih gospodara) postavi svoju braću, sestre i rođake čime je dodatno učvrstila sopstvenu vlast. Uz podršku udovice cara Hui-tija došlo je do rođenja deteta za koje je carica-majka tvrdila da je posmrče i naslednik njenog sina. Glasine koje su kolale po carskoj palati

ukazivale su na to da je majka deteta bila jedna od dvorskih dama (očigledno je da je Hui-ti bio pod stalnim pritiskom da dobije sina). Novi car je ustoličen na vladarski presto, ali tokom vremena je počeo da postavlja prilično neprijatna pitanja u vezi sa svojim roditeljima. Nakon toga, carica-majka ga je pogubila da bi na njegovo mesto postavila još jednog od navodnih sinova Hui-tija.[10]

To poigravanje prestolom omogućilo joj je da svoju vlast održi još devet godina. I to sve do svoje smrti, 179. godine pre nove ere. Kao-hou je bila toliko neomiljena da su dvorjani poubijali sve njene srodnike do kojih su mogli da dođu. Eliminacija čitave njene porodice učinilo je da carski presto, kao i mnogi visoki položaji u državnoj upravi ostanu upražnjeni, ali je dinastija Han, za razliku od vladarske porodice Č'in, preživela tu vrstu krize. Uprkos haosa koji je vladao na carskom dvoru, presto nije osetio posledice nezadovoljstva podanika koje je ranije porodicu *Prvog cara* učinilo neomiljenom. „Običan svet uspeo je da za sobom ostavi patnje koje je preživljavao tokom perioda oružanih sukoba“, zaključio je veliki istoričar, „te su i vladar i njegovi podanici težili obustavljanju svih nasilnih aktivnosti. … Kažnjavanja su bila veoma retka … dok su se ljudi bavili zemljoradnjom, a hrana i odeća su postali dostupni svima.“[11] Carska vlast uspela je da varvare drži na dovoljnoj udaljenosti kako bi običan svet mogao da se bavi svojim uobičajenim i svakodnevnim aktivnostima. Zahvaljujući toj mirnodopskoj politici Kina je napredovala. Stanovništvo koje doživljava napredak nije sklono pobunama. Nakon što je s javne scene bila uklonjena neomiljena porodica iz koje je poticala carica-majka, Kao--hou, jedan od sinova već odavno mrtvog cara Gaozua, koji je bio rođen iz njegove veze s jednom od brojnih konkubina, ustoličen je za vladara.

Taj mladi čovek po imenu Vendi nasledio je državu koja još nije imala karakteristike carstva. Nije postojalo ništa što bi zaštitilo njegovu državu osim sećanja na prethodne neomiljene i represivne vladare, pa je to navelo stanovništvo da stane na stranu svog novog cara, koga su doživljavali kao suprotnost monarsima iz dinastije Č'in. Car Vendi se na prestolu održao više od dvadeset godina sve do njegove smrti koja je nastupila prirodnim putem (vladao je Kinom od 179. do 156. godine p. n. e.). Tokom svoje vladavine car je pokazivao veoma mnogo taktičnosti. Poput svog oca, on je učvrstio položaj insistirajući na toj razlici u odnosu na prethodno loše

stanje, kao i tim što se nimalo nije mešao u dešavanja koja su se odigravala u lokalnim zajednicama.

80. Kina u doba dinastije Han

Kao i njegov otac, i on se suočio s opasnošću od spoljnog napada. Nomadski živalj, koji je obitavao na dalekom severu i koji nije bio deo plemenskog saveza po imenu Hsiongnu, a koji su Kinezi nazivali Juezi, počeo je da se kreće u pravcu juga prema teritoriji koju su naseljavali upravo pripadnici tog plemenskog saveza. Na to su ih naterali glad, prenaseljenost i ambicija, pa su stoga želeli da prodru u samu Kinu.

Ipak, pripadnici plemenskog saveza Hsiongnu su ih oterali i poterali dalje na zapad. „Ratnici Hsiongnua pobedili su vladara Juezija“, primetio je Suma Kijen, „pa su od njegove glave načinili pehar za ispijanje pića“[12] (što možda baš ne ukazuje na identitetske, ali svakako svedoči o kulturološkim bliskostima sa Skitima na zapadu, koji su i sami poznavali ovaj dražestan običaj). To kretanje u pravcu zapada izazvalo je domino-efekat. Oko 160. godine p. n. e. oni su naišli na Baktriju, pregazili je te se potom naselili duž njenih severnih granica sve do reke Amu Darje. Bio je to jedan od prvih dužih kontakata između stanovnika Dalekog istoka i žitelja oblasti koje su se nalazile u blizini Sredozemnog mora. Za vladare iz dinastije Han bio je to način da se izbegne opasnost. Hsiongnu su se sukobili s varvarima, pa zato car Vendi nije morao da okuplja mnogobrojnu armiju kako bi se odbranio.

Neposredno pre nego što je preminuo, 157. godine p. n. e., uspeo je da na miran način carsku krunu preda svom sinu koju je ovaj kasnije predao svom sinu. Bio je to car Vudi, koji je svoju vladavinu otpočeo oko 140. godine p. n. e. Vudi, koji se računa kao šesti ili sedmi vladar iz dinastije Han (u zavisnosti od toga koliko se maloletnih vladara računa), otpočeo je svoju pedeset tri godine dugu vladavinu tako što je pokrenuo vojni pohod koji je za cilj imao da pripadnike plemenskog saveza Hsiongnu potisne još dalje. Bio je to kraj mirnodopskog razdoblja koje je otpočeo car Gaozu. Carski presto dinastije Han bio je sada dovoljno snažan da je mogao da preživi i rat.

Potiskivanje plemenskog saveza Hsiongnu predstavljalo je poslednji Vadijev uspeh. Iza sebe je imao nekoliko decenija koje su protekle u relativnom miru, a sećanje na represiju koju su sprovodili vladari iz dinastije Č'in bledelo je sve više. Stoga je car iz dinastije Han mogao da se potpuno posveti problemima kojih je bilo unutar njegove države kako bi je postepeno preobrazio u carstvo. Iznova je uveo poreze. Uspostavio je potpunu kontrolu nad trgovinom gvožđem, solju i alkoholom, kao neku vrstu državnih monopola. Vladar je postepeno slabio uticaj velikaša koji su znatno ojačali u ranijim periodima, iskoristivši to što se prethodni vladari iz dinastije Han nisu previše zanimali za unutrašnjepolitička pitanja.[13] Počeo je da obnavlja državnu administraciju prvi put uvodeći ispite kao obavezu za sve službenike.[14]

Nedugo nakon što je stupio na carski presto, a to se desilo oko 139. godine p. n. e., vladar je poslao svog izaslanika po imenu Zang Kjan sa zadatkom da istraži šta se nalazilo s one strane zapadnih granica carstva. Nije nam poznato šta ga je motivisalo da to učini, ali je moguće da se neki oblik trgovine, kao i korišćenja prirodnih bogatstava odvijao preko državne granice. Suma Kijen je ukazao na znatiželju koju je to izazvalo kod obe strane: „Svi varvari koji su živeli na zapadu gledali su u pravcu istoka u želji da zavire u Kinu.“[15]

Na početku, Zang Kjanovo putovanje nije proteklo onako kako se očekivalo. Zarobili su ga pripadnici plemenskog saveza Hsiongnu i odveli u jedan od *čanjua*. Umesto da ga pogube, njegovi tamničari su ga zadržali kao zatočenika, pa su mu čak dodelili i suprugu. Nakon što je tamo proveo deset godina, „na njega se motrilo mnogo manje nego što je to bio slučaj u prethodnom periodu“, pa je on to iskoristio kako bi pobegao iz zatočeništva.

Zang Kjan je zatim otputovao u pravcu zapada, posetivši pri tome Baktriju i Partiju, da bi u severnim oblastima tada poznatog sveta posmatrao migraciju nomadskih Juezija. Nakon što se 126. godine p. n. e. konačno vratio u Kinu, što je bilo dočekano s radošću, Zang Kjan mogao je da podnese detaljan izveštaj o obe države u kojima je boravio.

Svom caru saopštio je kako je Baktrija bila područje naseljeno zemljoradnicima koji nisu imali svog vladara: „bila je tu svega nekolicina starešina koji su se nalazili na čelu različitih gradova“.[16] S druge strane, sačuvana numizmatika svedoči o tome da se poslednji baktrijski vladar grčkog porekla zvao Heliokle, čija je vladavina, po svemu sudeći, bila okončana oko 130. godine p. n. e. usled najezde Juezija. Drugim rečima, Zang Kjan je stigao u Baktriju baš u vreme kada su je pokorili nomadski Jueziji.

Po svemu sudeći, usled najezde nomada, pripadnici baktrijskog vladajućeg sloja otisnuli su se na jug, u pravcu Indije. Zang Kjan je izvestio i da su mu Baktrijci govorili o zemlji koju su oni nazivali Šen-tu, a koja se „nalazila nekoliko hiljada *lija* na jugoistok“, u području u kome se tamošnji živalj bavio zemljoradnjom. „Pričalo se kako je to područje bilo sparno i suvo“, kazao je, „dok njegovi žitelji jašu slonove kad kreću u boj, a država im je smeštena duž obala velike reke“. Beg Baktrijaca grčkog porekla u pravcu Indije doveo je do podele Baktrije na dva dela: autentičnu grčku Baktriju, koju su tada pokorili Juezi, i „Indo-grčku“, koja se nalazila na jugu.

Tokom nastupajućih decenija ti „Indo-Grci“ u znatno većoj meri poprimili su osobenosti Indijaca nego samih Grka. Njihov najznačajniji vladar bio je Menander I koji je na presto stupio oko 150. godine p. n. e. Kovani novac koji je izrađivan tokom njegove vladavine prikazuje ga u grčkom oklopu, a i tekst je bio ispisan grčkim jezikom. Međutim, u budističkim svetim spisima bio je upamćen pod imenom Milinda Pana budući da je prihvatio budizam. „U čitavoj Indiji niko ne bejaše ravan Milindi“, zapisano je na početku jednog od tekstova, „velikim u bogatstvu i napretku. Broj njegovih ratnika nije poznavao kraj.“ Uprkos svemu tome, sve vreme su ga mučila pitanja u vezi s prirodom njegove vlasti, kao i sveta u kome se borio za učvršćivanje svog uticaja. Tako je jednog dana, pošto je izvršio smotru svojih bezbrojnih „slonova, konjice, strelaca i pešadinaca“, zatražio da razgovara sa učenjakom koji bi mu mogao pomoći da reši svoje

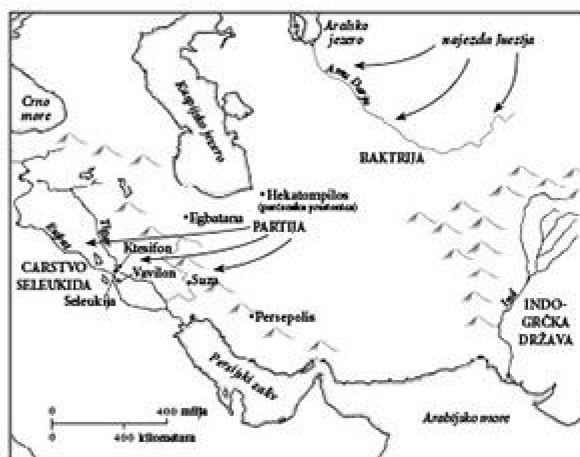
dileme. Tokom razgovora koji je usledio on je bio upoznat s osnovama budizma.[17]

Po novousvojenim shvatanjima Milinde Pane, to je dovelo do vladareve abdikacije nakon čega je postao hodočasnik: „Docnije, uživajući u blagodetima mudrosti staraca“, zapisano je u tom svetom spisu, „svoje carstvo predao je sinu da bi, napuštajući svoje vladarsko domaćinstvo zarad beskućništva, postao veliki u vrlinama.“[18] Iako je zaista moguće da se to dogodilo, ipak takav razvoj događaja smatramo malo verovatnim. Menander I ostao je upamćen ne samo zbog tog razgovora, već pre svega usled proširenja granica indo-grčke države skoro sve do Pataliputre što je, po svemu sudeći, bio rezultat vojnog pohoda koji je morao trajati godinama. U jednom docnijem budističkom spisu, pod naslovom „Gorgi-Samita“, to je zaista i bilo potvrđeno: u njemu nailazimo na to kako su „Javani“, odnosno Grci, stigli do „moćnog zemljanog utvrđenja u Pataliputri, do svih oblasti … u potpunom rasulu.“

Bez obzira na to da li se Menander I tada zaista povukao iz ratnih dešavanja, njegovo osvajanje rezultiralo je potiskivanjem države u kojoj su dominantno stanovništvo činili hinduisti, kao i proširivanjem teritorije preovlađujuće budističke države. Svedočanstva o tome očuvana su u budističkim tekstovima. Kad je, oko 130. godine p. n. e., preminuo, njegovi posmrtni ostaci bili su položeni u jedan od svetih spomenika koji su nazivani *stupama*: „Sveti vrhovi“, kako ih je nazivao i sam Milinda Pana, „ispod čijih je moćnih kupola ležalo telo mrtvog velikana.“

Izveštaj koji je Zang Kjan podneo caru odnosio se i na oblasti koje su se prostirale dalje na zapad, na Partiju, čiji je vladar bio na prestolu. Antioh IV Epifan bio je prinuđen da se oružjem odupire parćanskim napadima, a i tri naredna seleukidska cara koja su vladala nakon njega suočavala su se s istim neprijateljskim aktivnostima. U suštini, Parćani se po svom poreklu nisu mnogo razlikovali od pripadnika plemenskog saveza Hsiongnu. Oni su bili konjanici-nomadi, očvrsli i vešti u bojevima, a vremenom su sve više počeli da se približavaju granicama carstva Seleukida koje su pomerali u pravcu Sirije. Tokom vladavine trećeg cara nakon Antioha IV Epifana, koji se zvao Dimitrije II, poznatiji pod nadimkom *Nikator*, oni su prešli preko središnjih oblasti drevne Asirije na potezu između reka Tigar i Eufrat. To područje se nalazilo pod čvrstom parćanskom vlašću što im je omogućavalo da podignu odbrambene bedeme. Taj tzv. Veliki parćanski zid bio je

sagrađen od velikih komada kamena koji su se nalazili svuda unaokolo te ih jednostavno bilo iskoristiti. Spomenici posvećeni caru Asurbanipalu bili su uništeni i ugrađeni u bedeme koji su štitili carstvo od ponovnog seleukidskog osvajanja.

81. Parćani

Godine 139. p. n. e., parćanski vladar Mitridat I tokom jedne od bitaka zarobio je samog Dimitrija II Nikatora i odveo ga u Partiju. Prema Dimitriju II Nikatoru odnosili su se s dužnom pažnjom, držali su ga u raskošnom kućnom pritvoru, ali je i pored toga proveo čak deset godina kao parćanski zatočenik. To je bilo potpuno ponižavajuće za jednog, ne tako davno, veoma moćnog seleukidskog cara. Josif je tvrdio kako je car preminuo u zatočeništvu: „Dimitrije je bio poslat Mitridatu“, zabeležio je, „i car parćanski držaše Dimitrija u velikoj časti sve dok Dimitrije nije okončao svoj život usled bolesti.“[19] Prema drugim istorijskim izvorima, on je uspeo da umakne te je docnije preminuo. Potom ga je nasledio jedan od sinova (koji je ubijen nepunih godinu dana kasnije), a zatim i drugi.

U međuvremenu, Parćani su vojne operacije sprovodili sve bliže Vavilonu i podigli su ratni logor u mestu Ktesifonu odakle su mogli da još dublje zalaze u seleukidske zemlje.Tako uveličana parćanska snaga našla je svoje mesto i u izveštaju Zanga Kjana koji je podneo svom caru. Kazao je kako su Parćani bili impresivna i, po njegovom mišljenju, veoma dobro organizovana civilizacija: „Raspolagali su utvrđenim gradovima“, napomenuo je, „i to s nekoliko stotina takvih gradova različite veličine.“ Parćanski zemljoradnici uzgajali su žitarice, pirinač i vinovu lozu za

proizvodnju vina. Njihovi trgovci putovali su u udaljene krajeve da bi i tamo prodavali svoje proizvode. I upravo u tom razdoblju njihova država prostirala se čak do oblasti koju je Zang Kjan imenovao kao T'iao-či. Bila je „sparna i pusta“ u njoj su „velike ptice izlegale jaja veličine krčaga“ a „žitelji veoma brojni, i njima vladaju brojne i slabe starešine“. No, sve te starešine posebno su se ophodile prema parćanskom vladaru koji im je „izdavao zapovesti i odnosio se prema njima kao prema svojim vazalima“.[20] Taj opis potpuno je odgovarao opisu mesopotamske doline. Seleukidi su bili potisnuti sve do oblasti koja se nalazila između dve reke. To više nije bilo carstvo koje je kod Rimljana izazivalo brigu.

Umesto Seleukida, to mesto zauzeli su Parćani. Dugotrajna i izuzetna vladavina cara Vudija vremenski se preklopila s periodom kada se na parćanskom prestolu nalazio Mitridat II Veliki. Pretpostavlja se da je on na parćanski presto stupio 123. godine p. n. e. te je ubrzo izazvao uzbunu kod rimskih vlasti koje su delovale na području Male Azije. Prema Plutarhovim zapisima, u te krajeve bio je poslat konzul Lucije Kornelije Sula kako bi motrio na „uznemirujuće aktivnosti Mitridatove, koji je sebi postepeno sticao još veću moć i vlast.“[21] Sula se uputio u oblasti koje su se nalazile u blizini Eufrata gde se sreo s Mitridatovim izaslanikom koji mu je bio poslat. „I pošto“, po Plutarhovim rečima, „do tada ne beše nikakvih kontakata između dva naroda, Sula bejaše prvi Rimljanin kome su se Parćani obratili iskajući savez i prijateljstvo.“

Takođe, Mitridat je i na istok poslao trgovce i glasnike. „Kad su glasnici cara iz dinastije Han prvi put posetili državu An-hsi [Partija]“, zabeležio je Suma Kijen, „…njen vladar je poslao svoje predstavnike kako bi ih ispratili i, nakon što je i on sam posetio Kinu, gde se osvedočio u njenu snagu, poslao je nekoliko jaja velikih ptica koje žive u toj oblasti … kao dar na carski kineski dvor.“

Izaslanici sa Istoka u isto to vreme prolazili su zapadnim oblastima. Nakon putovanja Zang Kjana, znatan broj ličnosti bio je u istom pravcu upućen od strane carskog kineskog dvora. „Pošto je Zang Kjan doživeo pohvale i počasti zbog toga što je uspostavio komunikaciju sa zapadnim stranama“, kazuje nam Suma Kijen, „svi oni zvaničnici i vojnici koji su se nalazili u njegovoj pratnji sledili su njegov primer te su caru uputili i svoje lične izveštaje … očekujući da i oni budu angažovani kao vladarevi izaslanici.“[22]

Ti odlasci u pravcu zapada podrazumevali su i oružane sukobe budući da su kineske vojne snage slamale otpor žitelja oblasti kroz koje je prolazio novi trgovački put. Ali do 110. godine p. n. e. u potpunosti je uspostavljen trgovački put koji je vodio od istoka ka zapadnim oblastima. Posebne postaje u koje su bili smešteni kineski vojnici štitili su trgovce od pljačkaša. Parćani su pazarili kinesku robu, posebno svilu i prirodne lakove koji sami nisu izrađivali. Kineski car kupovao je parćanske konje kojima se divio zbog njihove brzine i lepote. Sve više posetilaca iz inostranstva dolazilo je na carski kineski dvor gde bi ih sam car proveo duž obale kako bi im pokazao bogatstvo i veličinu svoje države. Mitridat II, parćanski vladar, koga su u svojim tekstovima spominjali i Plutarh i Suma Kijen, predstavljao je svojevrstan most između dva velika i rastuća carstva koja su se nalazila i na istoku, i na zapadu.

Vremenska traka 75

NASLEDNICI ALEKSANDRA VELIKOG			KINA
EGIPAT	SELEUKIDSKO CARSTVO	TRAKIJA MAKEDONIJA	Slom dinastije Džou (256. g. p. n. e.)
Ptolemej III (246. g. p. n. e.)			Čuang-hsijang, gospodar oblasti Č'in
	Seleuk II	Dimitrije II	Čeng, gospodar oblasti Č'in
	Antioh Veliki		
Ptolemej IV (222. g. p. n. e.)		Filip V	Dinastija Č'in (221. g. p. n. e.)
			Si Huang-ti (nekadašnji Čeng)
			Drugi car (209. g. p. n. e.)
Ptolemej V (204. g. p. n. e.)		Mir u Fenikeu	Dinastija Han (202. g. p. n. e.)
			Gaozu Mao-tun (Hsiongnu)
	Bitka kod Panijuma (198. g. p. n. e.)		Hui-ti (195. g. p. n. e.)
	Seleuk IV (187. g. p. n. e.)		Kao-hou (188. g. p. n. e.)
			Vendi (179. g. p. n. e.)
Ptolemej VI (180. g. p. n. e.)		Persej	
	Antioh IV Epifan		
		Bitka kod Pidne (168. g. p. n. e.)	
	Antioh V		
	Dimitrije I		
	Dimitrije II		Vudi (140. g. p. n. e.)
			Putovanje na zapad Zang Kjana
	Mitridat II Parćanski (123. g. p. n. e.)		

Sedamdeset šesto poglavlje

Slom sistema

Između 157. i 121. godine p. n. e., Rimljani su razorili Kartaginu, ugušili ustanak robova i Republici zadali smrtonosan udarac

U međuvremenu, Rim je obnovio trgovinu s Kartaginom. Severnoafrički grad bio je dobar izvor srebra i zlata, vina i smokava. Tako su dva grada održavala veštački, ali zato obostrano koristan mir.[1]

Međutim, Kartagina se nalazila u velikoj opasnosti. Odredbama mirovnog sporazuma, kojim je bio okončan Drugi punski rat, Kartagina je ostala bez najvećeg dela svojih oružanih snaga i ratne mornarice što je dovelo do toga da je grad bio znatno oslabljen u odnosu na druge napadače. Kartaginjani su se najviše plašili žitelja Numidije, države koja se nalazila u blizini severnoafričke obale i južno u odnosu na samu Kartaginu. Masinisa, vladar Numidije, bio je rimski saveznik. On je još ranije poslao svoje vojnike kao podršku Scipionu Afrikancu u njegovoj borbi protiv Kartagine. Istovremeno, Rimljani su mu pomogli da poveća teritoriju svoje severnoafričke države (stvarao je probleme Kartaginjanima još u vreme kad se kod njih nalazio izaslanik makedonskog kralja Perseja i to onda kad se Persej trudio da dobije podršku da bi proterao Rimljane). Još od vremena okončanja Drugog punskog rata, Masinisa je pokretao oružane napade ka pojedinim delovima kartaginske teritorije za koje je smatrao da mu pripadaju: „Bila je to sitnica za ličnost koja nije imala nikakvih skrupula“, primetio je Livije budući da je Kartaginjanima, po odredbama mirovnog sporazuma, bilo zabranjeno da se oružano suprotstave bilo kom rimskom savezniku.[2]

Godine 157. p. n. e., rimska delegacija, koju je predvodio već ostareli političar Marko Katon, otputovala je u Severnu Afriku kako bi Numiđanima prenela poruku da Kartaginu moraju da ostave na miru. Međutim, Katon, koji je oduvek bio jedan od najvatrenijih protivnika Kartagine u Senatu, bio je zapanjen onim što je zatekao u Kartagini. Grad se nije nalazio „u lošem stanju“, kako su to Rimljani pretpostavljali, već je (po Plutarhovim rečima) „njim bilo dobro upravljano i on je bio bogat i dobro opskrbljen svim vrstama naoružanja“. Katon se u Rim vratio zabrinut, pa je upozorio članove Senata „da će se oni naći u opasnosti ukoliko ne nađu način da zaustave ovo ubrzano jačanje drevnog rimskog neprijatelja s kojim se nije moglo pregovarati“.[3]

Nisu svi senatori bili ubeđeni da je neophodno da rimske trupe ponove krenu na Kartaginu. Katon, kome je bilo blizu osamdeset godina, zvučao je kao da je iznova preživljavao stare strahove. Kad bi mu se neko suprotstavio, osorno je odgovarao tako što bi senatore ljutio time što bi svaki svoj govor, bez obzira na temu, završavao sa: „Da zaključim, mislim da Kartaginu treba potpuno razoriti.“[4]

Zamoreni Katonovom upornošću, senatori su Kartagini upućivali zahteve da dokaže svoju odanost. Konačno, Rim je zahtevao da Kartaginjani napuste svoj grad kao i da podignu potpuno novi koji bi se nalazio na najmanje petnaestak kilometara udaljenosti od obale Sredozemnog mora. Kartaginjani su taj zahtev odbili s gnušanjem. Godine 149. p. n. e., rimski ratni brodovi zaputili su se ka severnoafričkoj obali pod zapovedništvom Scipiona Emilija, unuka velikog Scipiona Afrikanca, otpočevši trogodišnju opsadu Kartagine. To je bila kaznena ekspedicija koja je kasnije dobila naziv Treći punski rat.[5] Odmah po otpočinjanju opsade u Rimu je prirodnom smrću umro ostareli Katon. U sećanju mnogih Rimljana „Katon je bio onaj koji je isprovocirao treći i poslednji rat protiv Kartaginjana“.[6]

Kartagina nije predstavljala jedini problem koji se nalazio na dnevnom redu Senata. Sparta je u Grčkoj stvarala ozbiljne probleme.

Sparta više nije bila vodeći grad u okviru Ahajskog saveza, najstarijeg grčkog saveza, te su drugi gradovi koji su mu pripadali uveliko ignorisali spartanske stavove. Nezadovoljni pojedinim odlukama Saveza, Spartanci su najavili će se za pomoć obratiti neposredno Rimu čime su, vrlo taktično, Rimljane prepoznali kao stvarnu vojnu silu na jugu Balkanskog poluostrva.

Druge članice Saveza odmah su usvojile odluku po kojoj se samo Savez, kao celina, mogao za pomoć obratiti Rimu.

Na to su Spartanci reagovali na isti način na koji su to činili i u prethodnim vekovima: naoružali su se i zapretili ratom. Pisma ispunjena nezadovoljstvom stigla su u Rim od obe suprotstavljene strane. Rimski izaslanik, koji se nalazio u Makedoniji s ciljem da reši tamošnji problem, uputio im je poruku da se suzdrže sve dok rimski predstavnik ne dođe i pomogne im da reše njihove nesuglasice. Međutim, bilo je prekasno. Godine 148. p. n. e., mačevi su već bili isukani iz kanija.

Naredne godine pojavili su se rimski izaslanici koji su imali zadatak da posreduju u rešavanju nesporazuma. Razgovori su obavljeni u Korintu, a konačne odluke išle su u korist Spartanaca što nije bilo najbolje rešenje. Razjareni Korinćani izleteli su na ulice i nasrnuli na svakoga ko bi zaličio na Spartanca. Zatekavši se usred tih nereda, rimski izaslanici su dobili batine.

Zaprepašćeni Rimljani vratili su se u svoj grad i najnegativnije izvestili o incidentu: „Izjavili su“, kazuje nam Polibije, „da su jedva sačuvali žive glave. … Kazali su da to nasilje nije bilo posledica iznenadnog izliva nezadovoljstva već svesne namere dela Ahajaca da ih uvrede.“[7]

Kao odgovor na to, rimska ratna flota uputila se u pravcu Grčke gde je, u blizini Korintskog zaliva, pod zapovedništvom konzula Mumija, uspostavljen vojni logor koji je činilo dvadeset šest hiljada pešadinaca i tri i po hiljade konjanika.

Jedan broj gradova okupljenih u Ahajski savez pokušao je da se suprotstavi i to pod zapovedništvom korintskog vojskovođe, ali grčka vojska se uskoro potpuno raspala. Korintski zapovednik je pobegao, a zatim je izvršio samoubistvo trovanjem. Poraženi vojnici okupljeni oko Ahajskog saveza pobegli su u Korint i sakrili se u grad. Mumije je spalio grad, a Rimljani su ga potpuno razorili.

Rim je napokon progutao celokupnu Grčku.

Što se tiče Polibija, grčki gradovi su sami sebe okrivili za nesreću koja im se dogodila. „Kartaginjani su, u svakom slučaju, svom potomstvu ostavili nešto po čemu će ih pamtiti“, kazuje nam Polibije, „ali su greške koje su napravili Grci bile toliko velike da su onemogućile podršku onih koji su želeli da je pruže.“ Moguće je da je on to isto rekao za Makedoniju,

koja je nastavila da igra ulogu domaćina ličnostima koje su tvrdile da pripadaju makedonskoj kraljevskoj porodici sve dok Rimljani nisu pripojili Makedoniju i pretvorili je u provinciju, ukidajući čak i najmanje slobode koje im je Republika prethodno dala.

U međuvremenu, Kartagina, koja je „ostavila svom potomstvu nešto po čemu će je pamtiti“, gorela je u plamenu. Te iste godine, Scipion Emilije i njegovi ratnici konačno su zauzeli grad. Rimski vojnici su trčali ulicama i spaljivali zgrade. Kartagina je potpuno spaljena za dve nedelje. Polibije je bio tamo i nalazio se pored Scipiona Emilija dok je Kartagina nestajala: „Gledajući grad koji nestaje u plamenu“, kazuje nam Polibije, „Scipion je briznuo u plač … i na moje pitanje (pošto sam mu bio učitelj) zašto se zaplakao… momentalno se okrenuo, zgrabio me za ruku i rekao: *O Polibije, ovo je velika stvar, ali ne znam zašto osećam i strah i užas da će jednog dana neko dati istovetno naređenje da se uništi i moj rodni grad*.“[8]

Oblast kojoj je nekada pripadala Kartagina tada je postala rimska severnoafrička provincija. Rim je pokorio sve nekadašnje velike sile koje su mu se nalazile na dohvat ruke – Partiju, Egipat, kao i ono što je preostalo od Seleukidskog carstva.

Pre nego što bi se posvetili novim vojnim pohodima, Rimljani su morali da obrate pažnju i na određena unutrašnjepolitička dešavanja. Uspesi u brojnim ratovima učinili su da je u različite rimske provincije došlo na hiljade zarobljenika stranog porekla koji su se nalazili u statusu robova. Rimski robovi predstavljali su svojinu svojih gospodara i oni su mogli biti fizički kažnjavani, silovani ili izgladnjivani, ali čim bi neki gospodar oslobodio svog roba, on bi postajao slobodan građanin Rima i uživao je sva građanska prava. Po rečima istoričara M. I. Finlija, to je doprinelo da je fenomen ropstva u Rimu postao neobična pojava. Na osnovu neke odluke jedno ljudsko biće postajalo bi rob, ali pošto su rimski robovi imali različitu boju kože (za razliku od američkog Juga, gde su, čak i kad bi stekli slobodu, crni robovi na osnovu boje svoje kože trajno podsećali na to da su nekada pripadali staležu robova), slobodna ličnost se „utapala u sveukupan živalj tokom jedne ili najviše dve generacije“.[34][9]

Robovi prema kojima se loše odnosilo dobro su znali koliko su, u suštini, bili bliski svojim gospodarima. Godine 136. p. n. e. na Siciliji se nalazilo na hiljade takvih robova pošto je samo ostrvo prosperiralo nakon

oslobađanja od kartaginske vlasti. Sicilijanci su se, zapisao je Diodor sa Sicilije, „prema njima vrlo surovo odnosili pružajući im minimum hrane i odeće. … Ti robovi, koji su bili veoma opterećeni teškim uslovima rada, a često i bez bilo kakvog razloga fizički kažnjavani, više nisu mogli da trpe takav odnos. Okupljajući se kad god su im to mogućnosti dozvoljavale, oni su pomišljali na pobunu želeći da svoje namere pretvore u konkretne aktivnosti.“[10]

Pobuna je najpre izbila u gradu Ena u kome se četiri stotine robova udružilo kako bi ubilo robovlasnika koji je bio poznat po svojoj okrutnosti. Ubili su sve koji su se zatekli u robovlasnikovoj kući, uključujući i bebe, uz samo jedan jedini izuzetak. U pitanju je bila jedna od robovlasnikovih kćeri koja je pokazivala milosrđe prema robovima. Nakon toga, oni su za svog starešinu izabrali harizmatičnog roba po imenu Eunije za koga se pričalo da poseduje magijske moći. Nema nikakve sumnje da je on bio vešt i ubedljiv govornik, kao i dobar strateg. „Tokom tri dana“, kazuje nam Diodor, „Eunije je, što je bolje mogao, naoružao više od šest hiljada ratnika. … Potom je, pošto je nastavio s regrutovanjem nepoznatog broja robova, stupio u boj s Rimljanima koje je u više navrata pobedio zbog mnogobrojnosti svojih jedinica koje su sad brojale više od deset hiljada ljudi.“[11]

Ovoj pobuni priključivale su se i druge vođe robova koji su postajali zapovednici pod njegovom vrhovnom komandom. Konačno, između sedamdeset i dve stotine hiljada robova bilo je uključeno u tu pobunu koja je kasnije postala poznata pod nazivom Prvi ustanak robova. Pored ove velike pobune, došlo je do izbijanja manjih ustanaka robova u Rimu i nekoliko grčkih gradova. Svi oni su bili ugušeni, ali su borbe na Siciliji nastavljene.

Prvi ustanak robova trajao je tri godine delom i zbog toga što patnje sicilijanskih robovlasnika nisu izazivale previše saosećanja kod tamošnjih građana: „Kad se mnoštvo ovih problema obrušilo na Sicilijance“, zabeležio je Diodor sa Sicilije, „običan svet ne samo da nije pokazivao saosećanje već se i otvoreno radovao zbog njihovih tegoba i to zato što su ljudi bili ljubomorni na veliku nejednakost koja je postojala između njih i robovlasnika“. Mnogi zemljoradnici iskoristili su tu priliku kako bi podmetnuli požare na imanjima imućnih za čije su izbijanje i pričinjenu

štetu optuživali pobunjene robove.[12] Oni nisu preduzimali ništa da bi ponovo uspostavili stari poredak budući da su ga i sami trpeli.

U tom smislu, Sicilija nipošto nije bila usamljena. Ne samo rimske provincije već i sam Rim, patili su od sve većih razlika između siromašnih i imućnih. Beskrajni oružani sukobi u kojima je učestvovao Rim podrazumevali su i to da je na stotine hiljada rimskih pešadinaca odlazilo u borbe iz kojih su se uz veoma male novčane naknade, a ponekad i kao invalidi, vraćali svojim loše održavanim zemljišnim posedima, ruševnim domovima i nagomilanim dugovanjima.[13] Istovremeno, trgovci su koristili prednosti nedavno uspostavljenih trgovačkih puteva kako bi unapredili svoje poslovanje, dok su, po osnovu znatno uvećanih poreskih prihoda, javni službenici primali značajno veće zarade.

Ni rimsko upravljanje novoosvojenim oblastima nije bilo preterano uspešno. Rimski istoričar Apijan iz Aleksandrije, koji je delo pod naslovom *Građanski ratovi* objavio otprilike dvesta godina kasnije, detaljno je opisao proceduru koja je važila u osvojenim oblastima na Apeninskom poluostrvu:

Pošto su Rimljani, jedno po jedno, ratom pokorili plemena na poluostrvu, zauzeli su delove njihovih teritorija. ... Kako nisu imali dovoljno vremena da prodaju ili u rentu daju zemljišne posede koji su bili zaparloženi usled posledica oružanih sukoba, a takav je bio najveći deo njih, objavili su da svako onaj ko bi bio zainteresovan da obrađuje tu zemlju to može činiti uz obavezu da državi ustupi deo svojih prinosa. ... Imućni, koji su se dokopali najvećeg dela nedodeljenih poseda ... dodajući preko toga, što kupovinom, a što nasiljem, male zemljišne parcele svojih siromašnih komšija mogli su umesto jednog poseda, da obrađuju čitave oblasti.[14]

Da bi mogli da obrađuju tako velike zemljišne posede, njihovim vlasnicima bila je potrebna brojna radna snaga, ali su rimski zakoni određivali da su nadničari, ukoliko bi imali status slobodnih građana, mogli da budu regrutovani u vojnu službu. Zato su bogati kupovali sve više robova koji su bili izuzeti iz primene tih zakona. „Stoga su“, po Apijanovim rečima, „moćni građani vremenom postajali neobično bogati, dok se broj robova širom zemlje višestruko uvećao.“ Istovremeno, slobodni građani,

koji su mogli biti radno angažovani, bili su opterećeni „siromaštvom, porezima i vojnom obavezom“.

Najglasnija opozicija tom loše postavljenom sistemu bio je narodni tribun koji se zvao Tiberije Sempronije Grah, konzulski sin. On je pod zapovedništvom Scipiona Emilija služio tokom vojnog pohoda protiv Kartagine, kad je bio ovenčan slavom kao prvi ratnik koji se uspeo na gradske bedeme.[15] Tokom narednog vojnog pohoda u kome je učestvovao bio je u prilici da se uveri u to da su rimskim provincijama dominirali imućni, dok su zemljoradnici i stočari bili oterani sa svoje zemlje. Kad se vratio u Rim bio je odlučan da uspostavi organ izvršne vlasti koji bi omogućio neophodnu reformu. U javnim nastupima govorio je kako je bilo besmisleno da rimski vojni zapovednici pozivaju svoje ratnike da se srčano bore za svoje domove pošto su upravo isti vojnici bili u opasnosti da ih nepovratno izgube: „Rekao im je“, zabeležio je Plutarh, „da se oni bore i ginu kako bi održali luksuz i bogatstvo drugih ljudi. Oni su smatrani gospodarima čitavog sveta, ali nisu imali nijednu stopu zemlje koju bi mogli smatrati svojom.“[16]

Reforme koje je predložio Tiberije Grah, čijom bi primenom bila ugrožena namera imućnih da uvećavaju svoje već ogromne posede, logično, s negodovanjem su primili bogati građani Rima. Oni su uspeli da ubede druge narodne tribune da stave *veto* na primenu Tiberijevog predloga. To je u potpunosti bilo u skladu sa zakonom. Svaki narodni tribun imao je pravo da vetom spreči primenu predloga drugog narodnog tribuna. Tiberije je posumnjao i u to da se pristupilo podmićivanju te je preduzeo aktivnosti koje su bile u suprotnosti s rimskim zakonima. Uz pomoć svojih pristalica, on je blokirao čitav niz javnih ustanova, saopštavajući da njima neće biti omogućeno da obnove svoj rad sve dok njegov predlog ne bude stavljen na glasanje.

Bilo je to kršenje zakona kako bi se postiglo nešto dobro. Međutim, upravo je takav postupak okrenuo znatan broj rimskih senatora protiv Tiberija Graha. Bez obzira na karakter njegovih namera, on je time učinio veoma opasan presedan: zloupotrebio je svoju omiljenost u narodu da bi postigao ono što je želeo.

Njihova bojazan nije bila umanjena kad je zakon usvojen i kad je Tiberije sebe, tasta i mlađeg brata Gaja ovlastio da nadgledaju njegovo sprovođenje. Mnogi pojedinci, ne samo senatori, već i oni koji su oduvek

bili na Tiberijevoj strani, počeli su da izražavaju negodovanje. On je zaobišao ingerencije svojih kolega narodnih tribuna, a upravo je dužnost narodnih tribuna bila da delaju u interesu običnih građana. Oni su zaista želeli da njegove reforme budu i primenjene, ali su strahovali zbog metoda koje je on upotrebljavao.

Sumnje koje su postojale u vezi s ličnošću Tiberija Graha dovele su do pobune 132. godine p. n. e., kad se kandidovao za novi mandat na položaju narodnog tribuna. Na sam dan izbora on se nalazio na Kapitolu kad su se kroz okupljenu masu pronele glasine da bogati nisu bili spremni da dozvole da on ponovo bude izabran. Naime, bili su angažovani atentatori koji su imali zadatak da ga ubiju. Ljudi koji su ga okruživali počeli su još više da agituju. U jednom trenutku Tiberije je stavio ruku na svoju glavu. Po Apijanovim rečima, bio je to znak njegovim pristašama da je došao trenutak da se pruži otpor nasilju koje ga je sprečavalo da nastavi obavljanje dužnosti. Plutarh je zapisao kako su oni koji su se nalazili u njegovoj blizini pomislili kako je Tiberije želeo da bude krunisan (što je bilo malo verovatno). Ljudi su uzeli motke i toljage u ruke. Bez obzira na to ko je zapravo zadao prvi udarac, čitava masa sveta uskoro je postala veoma nasilna. Senatori su se mogli videti kako lome klupe da bi se odbranili korišćenjem njihovih nogara. Prema Plutarhovim rečima, prva osoba koja je zadala udarac Tiberiju bio je jedan od narodnih tribuna koji je bio naoružan nogarom od stolice. Tiberije je pao i uskoro je bio nasmrt pretučen zajedno sa još oko tri stotine drugih žrtava tih nereda. Imao je samo trideset jednu godinu.

Svi leševi, uključujući tu i Tiberijev, bez ikakvog obreda bili su jednostavno bačeni u reku Tibar. „Bila je to“, po rečima Plutarha, „prva velika podela među samim Rimljanima, još od ukidanja kraljevstva, koja je okončana krvoprolićem.“[17] Ranije su Senat i obični građani uspevali da reše međusobne nesuglasice postupajući u okvirima rimskih zakona. Ubistvo Tiberija Graha potpuno je razorilo te okvire i oni nikada više nisu bili obnovljeni u prvobitnom obliku. U vremenu koje je tek trebalo da usledi Rimljani su njegovu smrt doživljavali kao fatalnu ranu nanetu Republici.

Istini za volju, upravo je Tiberije Grah bio taj koji je prvi načinio fatalan korak kad je rešio da zaobiđe svoje kolege, narodne tribune, da bi poboljšao

položaj sirotinje. „Izgubio je život“, zaključio je Apijan, „zato što je pogrešnim potezima sprovodio plemenitu nameru.“[18]

82. Pobune robova

Iste godine došlo je do okončanja Prve pobune robova kad je konzul Publije Rupilije ugušio nemire do tada neviđenim nasiljem. Opseo je vođe pobune koji su se sakrili u gradu Taromenijumu i odbio da je okonča čak i onda kad su uslovi za život unutar grada bili nepodnošljivi: „Na početku su jeli decu“, zabeležio je Diodor sa Sicilije, „da bi potom prešli na žene, a nisu se zaustavljali sve dok nisu počeli da proždiru i jedan drugoga.“[19] Kad se grad konačno predao, Rupilije je mučio robove da bi potom naredio da ih žive bace u ponor s obližnje strme litice. Nakon toga se dao u poteru za vođom pobune Eunijem i proganjao ga je po čitavoj Siciliji. Kad je konačno zarobio Eunija, bacio ga je u tamnicu u kojoj se „njegovo meso raspadalo do neprepoznatljivosti“.[20]

Osam godina posle smrti Tiberija Graha, njegov devet godina mlađi brat Gaj Grah kandidovao se na izborima za narodnog tribuna. Po Plutarhovim rečima, on je, za razliku od svog starijeg, mirnog i staloženog brata Tiberija, bio hirovit i nestrpljiv. Takođe, dok je Tiberije bio pažljiv i precizan u javnim obraćanjima, dotle je Gaj bio vatren i strastven. Dobio je dovoljno glasova i tako postao mlađi narodni tribun. Uskoro je svima stavio do znanja da ima nameru da iskoristi bratovljevu tragičnu smrt. Njegovi predlozi reformi bili su još radikalniji u odnosu na Tiberijeve. Predložio je da sva državna zemlja bude podeljena siromašnima, da pešadinci dobiju

odeću od države, da svi stanovnici imaju pravo glasa, kao i još čitav niz drugih drastičnih promena u dotadašnjoj rimskoj praksi rukovođenja državom. Konzuli su dali sve od sebe da spreče usvajanje njegovih predloga. Kao odgovor na njihovo delovanje, Gaj je okupio svoje pristalice „da bi se konzulima suprotstavio silom“. Kad su se pristalice dve strane našle licem u lice, nesuglasice su prerasle u krvoproliće.[21]

Gaj Grah bio je ubijen u tim sukobima. Njegove ubice odsekle su mu glavu, pa su je donele jednom od konzula kao trofej. U tim nemirima smrtno je stradalo oko tri hiljade Rimljana. I tada su leševi bili bačeni u reku Tibar koja je umalo bila pregrađena nagomilanim telima. Tiberije Grah je ubijen u vreme nereda tokom kojih su korišćene toljage i motke, ali su u nemirima koji su bili obeleženi nasilnom smrću Gaja Graha bili korišćeni mačevi. Dve sukobljene strane blagovremeno su se naoružale.

Vremenska traka 76

KINA	RIM
Dinastija Č'in (221. g. p. n. e.)	
Si Huang-ti (nekadašnji Čeng)	Drugi punski rat (218. g. p. n. e.) Bitka kod Kane
Drugi car (209. g. p. n. e.)	
Dinastija Han (202. g. p. n. e.)	Bitka kod Zame (202. g. p. n.e.)
Gaozu	Drugi makedonski rat
Hui-ti (195. g. p. n. e.)	
Kao-hou (188. g. p. n. e.)	Kuma menja svoj zvanični jezik u latinski
Vendi (179. g. p. n. e.)	Treći makedonski rat (171. g. p. n. e.)
	Treći punski rat (149. g. p. n. e.)
Vudi (140. g. p. n. e.)	Razaranje Kartagine (146. g. p. n. e.)
Putovanje na zapad Zang Kjana	Prva pobuna robova (135. g. p. n. e.)
	Smrt Tiberija Graha
	Smrt Gaja Graha

Finli je ukazao kako se ta praksa suštinski razlikovala od one koja je bila prisutna u antičkoj Grčkoj u kojoj su oslobođeni robovi postajali „slobodni žitelji koji su ostajali van svih političkih dešavanja“ (detaljnije videti u: M. I. Finley, *Ancient Slavery and Modern Ideology*, str. 97).

Sedamdeset sedmo poglavlje

Teškoće u napretku

Između 118. i 73. godine p. n. e., rimski saveznici zahtevali su pravo građanstva, vladari dinastije Han potrošili su mnogo novca na osvajanja, a Sula i Marije borili su se za prevlast unutar samog Rima

Posle propasti braće Grah bilo je potpuno jasno kako novi zakoni neće doneti rešenje za narastajući problem siromaštva i bezemljaštva. Rimski zakoni, kao i složen politički sistem koji su činili tribuni i konzuli, senatori i sudije, izazovi i ravnoteže, nisu više bili u stanju da ostvaruju pravdu. Bogatstvo imućnih ili harizma omiljenih uvek su mogli da je potkopaju. Novi zakoni ne bi doneli rešenja za sve veće probleme. Skoro svaki rimski govornik sa setom se osvrtao na tzv. zlatno doba koje je postojalo sve „do razaranja Kartagine“, kad je Republika bila vitalna: „Sve do tada“, nekoliko godina docnije pisao je rimski istoričar Salustije žaleći za prohujalim vremenima, „narod i Senat mirno su delili vlast uz obostranu uzdržanost, a protivnici se nisu utrkivali za slavu i moć. Strah od neprijatelja čuvao je moral unutar same države.“[1]

Naravno, potpuno je jasno da takvo razdoblje nikada nije ni postojalo. Rimljanima je bilo potrebno da se s tugom prisećaju tog izmaštanog zlatnog doba kako bi se nosili s izazovima sadašnjice. Rim je u prošlosti bio moralno ispravan, a sada je bio ispunjen zavišću, korupcijom, sujetom i opštom dekadencijom, koji su pratili napredak. Bila je to ocena stanja koju je samo još dodatno potvrdio tzv. Jugurtin rat.

Na jugu, na području severne Afrike, numiđanski kralj Masinisa prepustio je svoj presto sinu Micipsi, koji je u to vreme već bio zrela

ličnost. Imao je dva sina, kao i nećaka po imenu Jugurta. Kako se nećak nije nalazio u naslednom nizu, kralj Micipsa mu je namenio vojnu karijeru i stavio ga na čelo svojih jedinica koje su bile na raspolaganju Scipionu Emiliju. Tu se Jugurta združio s rimskim starešinama koji su ga, prema Salustijevim rečima, uveravali da bi mogao da potkupi rimske vlasti koje bi mu potom omogućile da se domogne ujakovog prestola: „Novcem se u Rimu sve moglo kupiti.“[2]

83. Numidija

Kada je 118. godine p. n. e. kralj Micipsa preminuo, Jugurta je vladarski presto uzeo silom. Jedan od uzurpatorovih pristalica usmrtio je Jugurtinog rođaka, dok je drugi, po imenu Aderbal, pobegao iz zemlje. Kako bi osigurao da se Rimljani ne stave na stranu zakonitog naslednika prestola, Jugurta je u „Rim uputio svoje izaslanike koji su sa sobom poneli velike količine zlata i srebra“ da bi potkupili senatore. To je urodilo željenim rezultatom: „Njihovo oštro suprotstavljanje Jugurti bilo je pretvoreno u naklonost i dobru volju“, pisao je Salustije.[3]

Tražeći pomoć, Aderbal se pojavio u Rimu gde je samo mogao da se uveri da je Jugurtin novac ovome već potpuno osigurao presto. Senat je doneo odluku po kojoj je kraljevstvo moralo da bude podeljeno između njih dvojice. Međutim, čim su se vratili u domovinu, Jugurta je počeo rat protiv svog rođaka Aderbala, na prevaru ga zarobio u njegovom glavnom gradu te ga je mučio sve dok ovaj nije izdahnuo.

Zgražavanje javnosti zbog tog čina nateralo je Senat da reaguje. Godine 111. p. n. e. u Numidiju je, pod zapovedništvom jednog od dvojice konzula, poslata vojska koja je imala zadatak da kazni Jugurtu. No, baš kao i toliko drugih rimskih zvaničnika, i konzul je bio sklon korupciji: „Jugurta je

uputio agente koji su ga mamili time što su mu obećavali novac“, zapisao je Salustije, „te se on hitro dogovorio“, tako što je Jugurti odredio novčanu kaznu nakon čega se vratio u Rim.[41] Potom je u Numidiju bio poslat drugi rimski zvaničnik s naređenjem da Jugurtu dovede u Rim da bi mu se sudilo. Našavši se u Rimu, Jugurta je potplatio narodne tribune koji su sprečili održavanje suđenja. Senat ga je zatim poslao natrag kući. Pričalo se da se, dok je prolazio kroz gradska vrata, okrenuo ka Rimu i rekao: „Eto grada koji je spreman na prodaju i ukoliko nađe svog kupca, njegovi dani su odbrojani.“[5]

Tolika potkupljivanja razljutila su rimsku javnost koja je u tome videla upravo sve ono što je mrzela kod svoje korumpirane vlasti. Sve do 109. godine p. n. e. nije bilo nijednog rimskog dužnosnika koji je imao reputaciju ličnosti koja se na pošten način odnosila prema Jugurti. Prvi koji je tako postupio bio je Gaj Marije – „novi čovek“, što je značilo da je poticao iz porodice koja nije raspolagala političkom moći, niti materijalnim bogatstvom. Imajući u vidu raspoloženje građana Rima, to mu je išlo u prilog. Dve godine proveo je časno se boreći na severnoafričkim prostranstvima. Godine 107. p. n. e. bio je izabran za konzula.

Nakon izbora za konzula proveo je još tri godine ratujući protiv Jugurte. Konačno, uz pomoć visokog vojnog starešine Lucija Kornelija Sule (bio je to isti onaj Sula koji se petnaestak godina ranije susreo s Mitridatom II čime su bili uspostavljeni prvi kontakti između Rimljana i Parćana), Marije je napravio zamku Jugurti i potom ga zarobio.

Jugurta je, vezan lancima, svečano sproveden ulicama Rima. To nije bio samo simbol rimskog vojnog uspeha, već i pobede poštenja nad prisutnom aristokratskom korupcijom. Marije je doživeo da su ga Rimljani smatrali njihovim pobednikom. Nakon toga, još pet puta zaredom bio je biran na položaj konzula.

To je, međutim, bilo u potpunoj suprotnosti s odredbama rimskog prava koje je sadržavalo mehanizam sprečavanja pojedinaca da dužnost konzula obavljaju iz godine u godinu (kao i da time stiču sve veću moć). Ipak, Gaj Marije postao je miljenik naroda, a rimsko pravo nije sprečavalo one koji su bili imućni i moćni da se obračunaju s nekim ranijim vođama običnog sveta kao što su to, na primer, bila braća Grah. Stoga se postavljalo pitanje zašto bi mu se oni ovog puta uopšte i suprotstavili.

Gaj Marije, pošto je prethodno dao status građana Rima grupi od hiljadu svojih saveznika koji su mu pomogli u vojnim sukobima, bio je optužen da je kršio zakone. „Žao mi je“, odgovorio je, „ali od buke koju stvara rat ne mogu da čujem odredbe zakona.“[6]

Nakon što je šest godina obavljao dužnost konzula Gaj Marije je, pravilno procenjujući da ne bi uspeo da i sedmi put pobedi na izborima za konzula, sam sebe penzionisao. Rim nije vodio pravi rat još od vremena oružanog sukoba s Jugurtom, a Marije (prema Plutarhovim rečima) „nije pokazivao sklonosti ka miru, niti ka mirnom životu.“[7]

S druge strane, na pravi rat nije bilo potrebno dugo čekati. Brojni apeninski gradovi koji su bili saveznici Rima godinama su već zahtevali da njihovi žitelji dobiju puno rimsko građansko pravo, kao i mogućnost da učestvuju na izborima, što je Senat istrajno odbijao da im omogući. Preovlađujući stav po kome su obični rimski građani bili obespravljeni proširio se i na druga apeninska područja, ali na to je malo ko obraćao posebnu pažnju: „Tiberije Grah bio je uporan u tome da podrži građane“, kasnije je zabeležio Ciceron, „ali je zato zapostavljao prava i sporazume Latina i njihovih saveznika.“[8] Ovog puta Latini i njihovi saveznici želeli su pravo da se i njihov glas čuje u Rimu. Po rečima istoričara Justina, oni nisu želeli da budu samo građani, već i partneri u podeli rimske moći.[9]

Kad je Senat odbio da prihvati predlog po kome je trebalo da s nekim deli svoju vlast, javilo se veoma snažno antirimsko raspoloženje. U početku je ono poprimilo oblik odbacivanja rimskih običaja i latinskog jezika, a sve u prilog drevnim jezicima koji su bili u upotrebi na Apeninskom poluostrvu. Istoričar E. T. Salmon primetio je kako natpisi u brojnim apeninskim gradovima, koji su nastajati upravo u tom razdoblju, sadrže veoma veliki broj arhaizama.[10] Sve to uskoro je preraslo u udruživanje nekoliko apeninskih gradova u novi savez koji su njegovi članovi nazvali *Italija*. Godine 91. p. n. e. grupa nezadovoljnih pripadnika tog saveza usmrtila je jednog rimskog vojnog starešinu u gradu Askulumu. Taj događaj označio je početak oružanog sukoba.

Ta borba, koja je poprimila sve odlike društvenog sukoba, predstavljala je istovremeno nešto što je imalo karakteristike pojave koja je bila između građanskog rata i ponovnog pokoravanja jednog naroda. Konzul koji je tu dužnost obavljao tokom 90. godine p. n. e. i koji je pripadao aristokratskoj,

ali siromašnoj porodici Julija Cezara, prihvatio je strategiju koju je kineski car Gaoze koristio jedan vek ranije, pa je potpuno rimsko građansko pravo ponudio svim onim stanovnicima Apeninskog poluostrva koji bi odbili da se priključe toj pobuni. Nakon toga rimske jedinice krenule su u vojni pohod protiv onih gradova koji su zadržali neprijateljski stav. Već ostareli Gaj Marije, kome je tada bilo skoro sedamdeset godina, ponovo se aktivirao kako bi predvodio vojni pohod usmeren protiv gradova na severu poluostrva, ali je njegova ambicija bila znatno snažnija u odnosu na njegovo telo. Kretao se veoma sporo, oklevao je u donošenju odluka i, konačno, po Plutarhovim rečima, „osetio je da usled pogoršanog zdravstvenog stanja nije u mogućnosti da nastavi dalje te se i drugi put povukao.“[11]

Marijev nekadašnji saveznik Lucije Kornelije Sula je tom prilikom mnogo bolje prošao. Naime, on je bio glavnokomandujući vojnim pohodom koji je vođen u južnim predelima Apeninskog poluostrva. Dvadeset godina mlađi od Gaja Marija i sposoban da izdrži težak vojnički život, on je ostvario čitav niz pobeda na bojnom polju. „Sula je ostvario takve uspehe“, kazao je Plutarh, „da su njegovi sunarodnici počeli da ga smatraju za velikog vođu.“[12]

Do 88. godine p. n. e. taj oružani sukob bio je okončan. Rim je ponovo postao gospodar čitavog Apeninskog poluostrva, a tamošnji gradovi ostvarili su puno rimsko građansko pravo. Sula se na izborima kandidovao za konzula te je na tu dužnost bio izabran bez ikakvih poteškoća i to pre svega zbog velikog ugleda veštog vojskovođe koji je uživao u javnosti. S punim pravom je očekivao da mu bude poveren najveći vojni izazov te godine, a to je podrazumevalo predvođenje rimskih legija u pravcu Male Azije kako bi se umirio tamošnji vladar – Eupator Dionisije Pontski. Sam Pont bio je maloazijska država koja se nalazila u severozapadnim oblastima te regije i koja je imala aspiracije da se proširi na celu Malu Aziju.

84. Pont

Pobeda nad Eupatorom Dionisijem označavala je veliki korak ka slavi, a Sula se pokazao kao najbolji izbor za izvršenje tog zadatka. Štaviše, on se nalazio u tom području s trideset pet hiljada vojnika koje je pripremao za vojni pohod koji je trebalo da usledi. Međutim, Gaj Marije postao je veoma ljubomoran na svog nekadašnjeg saradnika. I mada je tada bio u poodmaklim godinama, ozbiljno narušenog zdravlja i s viškom kilograma, zahtevao je od Senata da upravo njemu poveri zapovedništvo nad rimskim trupama koje su se nalazile u Maloj Aziji.

Većina Rimljana taj zahtev smatrala je potpuno besmislenim. („Preporučivali su", zabeležio je Plutarh, „da Gaj Marije, umesto toga, ode do nekih izvora tople vode i da se tamo okrepi budući da je bio pod velikim teretom svojih poodmaklih godina i kostobolje.")[13] No, Gaj Marije nije uzalud preživeo tolike decenije kao učesnik političkog života u Rimu. Naime, on je podmitio jednog od narodnih tribuna kako bi ovaj podržao njegov zahtev da mu se dodeli vrhovno zapovedništvo nad vojskom u Maloj Aziji. Taj tribun, koji se zvao Sulpicije, okupio je oko sebe grupu naoružanih ljudi nazvanu Anti-Senat te je, uz pomoć pretnje oružjem, uspeo da izdejstvuje da zapovedništvo nad vojskom bude povereno Gaju Mariju. Takođe, poslao je dvojicu narodnih tribuna da od Sule preuzmu zapovedništvo nad jedinicama i predaju ga Mariju.

Kad su se narodni tribuni pojavili, vojnici su ih kamenovali do smrti.

„Tokom čitavog niza godina, mimo očiju javnosti, vođene su surove borbe za sticanje moći u Rimu", zapisao je Plutarh, „a sada su one naprosto doživele svoju potpunu erupciju."[14] Došlo je do građanskog rata. Unutar rimskih gradskih zidina Marijeve i Sulpicijeve pristalice počele su da proganjaju i ubijaju Suline prijatelje. Strahujući za svoje živote, senatori su

teška srca uputili poruku Suli moleći ga da preda zapovedništvom nad vojskom koja se nalazila u Maloj Aziji. Umesto da to učini, Sula je okupio legije i poveo ih pravo na Rim.

Neki od Sulinih oficira odbili su da učestvuju u napadu na *pomerium* (svete granice Rima). Svestan težine prestupa koji je trebalo da učini, Sula ih nije ubeđivao i u taj poduhvat je krenuo bez njih. Kad je stigao blizu grada, Senat mu je naredio da se tu i zaustavi kako bi mu na taj način dao dovoljno vremena da se nekako izvuče iz situacije u koju je sebe doveo. On je takav zahtev odlučno odbio i s buktinjom u ruci pojurio kroz gradsku kapiju, pritom naređujući svojim saborcima da spaljuju protivničke domove. „U žaru tog istorijskog trenutka, on je dozvolio da njegov lični osećaj besa suštinski utiče na tok događaja“, zabeležio je Plutarh. „Sve što je video bili su njegovi protivnici te je on … koristio vatru kao način da se vrati u Rim. Ta i takva vatra nije pravila baš nikakvu razliku između onih koji su bili odgovorni, kao ni onih koji su zaista bili nedužni u svemu tome.“[15]

Gaj Marije pobegao je na jug, u Afriku. Sulpicije je bio utamničen, a Senat je, pod teretom argumenata koje je izneo sam Sula (kao i pretnje nasiljem od strane njegovih naoružanih pristalica) osudio Sulpicija po kratkom postupku na smrt. Istom presudom, iako u odsustvu, bio je obuhvaćen i Gaj Marije. Vodeći računa da istovremeno deluje kao ličnost koja obnavlja zakonitost i poredak, ali i kao vojni diktator, Sula je načinio jedan korak unazad kako bi dozvolio održavanje slobodnih izbora za konzula. Osoba koja je tom prilikom bila izabrana (Lucije Kina) nije bila Sulin prijatelj. Ipak, Kina se zakleo da će biti odan svom kolegi konzulu i da će poštovati sve odluke Senata.

Sula, koji još uvek nije ostvario vojni uspeh na području Male Azije, napustio je Rim, koji je ostavio na upravljanje Kini i Senatu, kako bi okupio svoje ratnike koji su se nalazili izvan zidina grada. Potom se uputio u pravcu Istoka, ka Pontu i ratu.

Na drugom kraju sveta jedno veliko carstvo takođe je proživljavalo krizu. I dok je Rim prolazio kroz krizu koja se manifestovala putem građanskog rata, dotle je car Vudi – koji se približavao kraju svoje pedesetogodišnje vladavine – okončavao i višedecenijske vojne pohode koje je vodio protiv susednih naroda: plemenskog saveza Hsiongnu, koji je i dalje pokušavao da

prodre na područje pod vlašću dinastije Han, kao i zapadnih područja na trasi novouspostavljenog Puta svile.

85. Put svile

Godine 101. p. n. e. general Li Kuang, podanik dinastije Han, bio je postavljen na čelo najskupljeg vojnog pohoda u sveukupnoj kineskoj istoriji. Cilj tog poduhvata odnosio se na osvajanje severozapadne oblasti Fergana ili T’ai-juan.[16] Li Kuang se u vojnoj službi careva iz dinastije Han borio više od trideset godina. Prvi vojni poduhvat u kome je učestvovao bio je usmeren protiv tada nadirućih pripadnika plemenskog saveza Hsiongnu, a to je bilo još u vreme cara Vendija. Suma Kijen je zabeležio kako je, tokom jednog docnijeg vojnog pohoda, Li Kuang pokazao veštinu da, na čelu grupe od svega stotinak ratnika, utekne od nekoliko hiljada pripadnika plemenskog saveza Hsiongnu koji su ga odsekli od glavnine kineskih snaga. Svojim saborcima je naredio da sjašu s konja i da odvežu sedla: „Od nas očekuju da bežimo“, kazao je, „i ukoliko pokažemo da to nećemo uraditi, posumnjaće da smo im nešto priredili.“ Njegovi ljudi su ga poslušali, pa su pripadnici plemenskog saveza Hsiongnu, sumnjajući da je u pitanju klopka, sve vreme održavali poveliku razdaljinu u odnosu na kineske ratnike. Noć se polako spuštala na oblast u kojoj se nalazila grupa pod zapovedništvom Li Kuanga, koji je svojim saborcima naredio da se umotaju u prekrivače i zalegnu uz svoje konje. Videvši to, ratnici Hsiongnua su „zaključili kako su starešine vojske dinastije Han zasigurno sakrili svoje vojnike u toj oblasti kako bi ih napali pod okriljem mraka“. Tada su se svi povukli, dok je Li Kuang sa svojim ratnicima pojurio u pravcu glavnine kineskih snaga.[17]

Takvo strateško planiranje još uvek nije bio prisutno među rimskim vojnim zapovednicima koji bi se uglavnom opredelili za to da se s brojnim snagama obruše na neprijatelja. Li Kuang se zaista dobro držao tokom svog četvorogodišnjeg vojnog pohoda na području oblasti Fergana. Iako je, poput Gaja Marija, bio već prilično star, on je i dalje bio stamen, aktivan i potpuno sposoban da povede oružani napad na oblast koju su karakterisali veoma surovi predeli.

Starešine plemenskog saveza Hsiongnu doživeli su to kao ugrožavanje njihove vlasti te su, kako bi zaustavili napredovanje jedinica vojske dinastije Han, s druge strane napali Ferganu. Prvi upad jedinica pod zapovedništvom Li Kuanga završio se potpunim neuspehom. Na čelu svojih ratnika uputio se ka severnim delovima te regije koji su bili poznati kao Slana močvara i koji su bili pristupačni koliko im je samo ime govorilo. Jedini izvor hrane i pijaće vode predstavljali su im utvrđeni gradovi koji su se nalazili duž pravca njihovog napredovanja. Ipak, kad bi se ratnici dinastije Han pojavili na obzorju, starešine tih utvrđenih mesta naređivali bi da se gradske kapije čvrsto zatvore, dok bi svi njihovi žitelji ostajali unutar njih. Li Kuang je mogao da se zaustavi kako bi organizovao njihovu opsadu, što bi, u slučaju kad bi ona bila uspešno okončana, obezbeđivalo neophodne namirnice i vodu, ili da samo nastavi dalje bez bilo kakvog zaustavljanja. Suma Kijen nam kazuje kako se Li Kuang opredelio za nešto između ta dva. Ukoliko se neki grad ne bi predao nakon nekoliko dana opsade, nastavljao bi dalje. U vreme kad je Li Kuang stigao na svoje prvobitno odredište, do velikog grada Ju-č’enga, „preostalo mu je svega nekoliko hiljada ratnika koji su patili od posledica gladi i iscrpljenosti.“[18]

Međutim, on nije imao nameru da prokocka čitav taj poduhvat, pa je, uprkos svemu, svoje ratnike poveo u napad na grad Ju-č’eng, koji je završen potpunim porazom te je Li Kuang shvatio da mu ništa drugo ne preostaje nego da se vrati u svoju domovinu. Naredio je povlačenje koje se odvijalo istim onim putem kojim su i došli iz područja koje se nalazilo pod vlašću dinastije Han. To besmisleno ratovanje potrajalo je nepune dve godine i u vreme kad se vratio u svoju domovinu Li Kuang je oko sebe imao svega pedesetak ratnika.

Čuvši da se ostaci njegove vojske vraćaju, car Vudi se razjario i poslao izaslanike koji su dobili zadatak da stignu do prevoja preko koga se iz Fergane stizalo na područje njegove države. Bila je to Kapija od žada.

„Svako onaj koji pokuša da prođe kroz tu kapiju biće na mestu posečen“, saopštili su carevi izaslanici. Li Kuang se tako našao u zamci budući da nije mogao da nastavi napred, ali ni da se vrati nazad. U očajnom raspoloženju proveo je čitavo to leto okružen ostacima svoje nekadašnje vojske.

Car Vudi je verovao kako je ugled njegove države bio veoma ugrožen i kad su putevi ka zapadu konačno bili probijeni, nije smeo sebi da dozvoli da se javno osramoti. „Druge zemlje će početi da preziru carstvo dinastije Han“, zabeležio je Suma Kijen, „i Kina će postati predmet opšteg ismevanja.“

Zato je car ispraznio državnu riznicu da bi unajmio ratnike i obezbedio sve što im je neophodno. Okupio je i vojnike svojih saveznika, ali je oslobodio i sve zatvorenike kako bi se borili na području Fergane.

Dobivši tako čitavu tu vojsku sačinjenu od najamnika i zatvorenika, Li Kuang se svakako nije osećao zahvalnim svom vladaru. Međutim, lekcija je bila naučena. Ponovo je krenuo u napad na grad Ju-č’eng. Ovog puta prvi utvrđeni grad čiji su žitelji odbili da obezbede potrepštine za njegovu vojsku najpre je bio opkoljen, potom zauzet i potpuno opljačkan, a svi njegovi stanovnici bili su pobijeni.[19] „Nakon toga“, primetio je Suma Kijen, „njegovo napredovanje teklo je bez ikakvih teškoća.“

Uskoro je bio osvojen i grad Ju-č’eng. Nedugo zatim ista situacija ponovila se i u slučaju Er-šija, glavnog grada gospodara oblasti Fergana. Ratnici plemenskog saveza Hsiongnu nisu mogli da zaustave napredovanje vojske dinastije Han. Četiri godine nakon što je otpočeo prvi vojni pohod, carevi iz dinastije Han uspostavili su svoju vlast nad čitavom oblašću Fergane.

Bio je to veliki podvig koji je pokazao svu nadmoć dinastije Han nad plemenskim savezom Hsiongnu. Istovremeno, to je oblasti na zapadu, koje su se nalazile duž Puta svile, nateralo da prihvate sve one koji su poticali iz carstva dinastije Han, koji su prolazili njihovim teritorijama. „Sve oblasti na zapadu bile su iznenađene i uplašene“, zapisano je u jednom tekstu.[20] Carevi iz dinastije Han uspeli su da ostvare sve svoje ciljeve koji su se, pre svega, odnosili na to da su uspostavili mogućnost trgovinske razmene sa zapadnim oblastima.

Ipak, taj ponos bio je skupo plaćen. Kad je u osamdeset sedmoj godini preminuo car Vudi, a to se dogodilo onda kad je i Sula na čelu svojih legija

krenuo u pravcu Male Azije, Put svile postao je potpuno prohodan i otvoren. No, državna riznica carstva Han bila je potpuno ispražnjena, a oružane snage iscrpljene. Naredna dva vladara iz dinastije Han, carevi Zaodi i Ksuandi, skoro ništa nisu preduzeli da bi još više osnažili svoju državu.

Čim je Sula napustio Apeninsko poluostrvo, drugi konzul izbacio je Kinu iz grada i naredio da se zaključaju sve kapije Rima. Nalazeći se u blizini grada, Kina je počeo da okuplja ratnike kako bi se na silu vratio u grad. Saznavši za ta događanja, Gaj Marije, koji se nalazio na tlu severne Afrike, bez odlaganja se vratio i sreo se s Kinom u blizini gradskih bedema.

Gaj Marije je akcenat stavio na teatralnost, kazuje nam Plutarh, tako što je obukao rite i nije skraćivao svoju kosu za vreme izgnanstva iz Rima. Takođe, Kini je prilazio sporim korakom glumeći progonjenog starca. Vesti u vezi s njegovom skromnošću sigurno su stigle i u sam Rim u kome je onaj preostali konzul postajao sve neomiljeniji (u Rimu je tokom prvog veka pre naše ere bilo izuzetno teško biti prihvaćen od strane javnosti u dužem vremenskom razdoblju). Moguće je da je u međuvremenu došlo i do podmićivanja. U svakom slučaju, Senat je poslao poruke Kini i Gaju Mariju kojim ih je pozivao da se vrate u Rim.

Bez obzira na to što je na sebi imao rite, Gaj Marije je iskoristio neverovatno bogatstvo kojim je raspolagao kako bi okupio najamničke trupe koje su činili severnoafrički ratnici. Zajedno s Kinom, na čelu te zastrašujuće oružane sile, on je projahao kroz gradske kapije.

Potonje ponašanje Gaja Marija ukazuje na to da on u narednom periodu nije bio u stanju da razmišlja potpuno racionalno. Njegov telesni stražar ubijao bi svakoga na koga bi Gaj Marije uperio prstom. No, iako se u početku to odnosilo isključivo na one koji su bili smatrani Sulinim prijateljima, krvoproliće se uskoro proširilo na mnogo veći broj građana. „Ukoliko bi neko pozdravio Marija, a ne bi mu bilo otpozdravljeno“, primetio je Plutarh, „to bi bio dovoljan znak da bude ubijen bez odlaganja, tu, na ulici. Čak su i njegovi prijatelji bili zastrašeni svaki put kad su dolazili u posetu Mariju.“[21] I Kina je počeo da ga gleda sa strahom.

U međuvremenu, Sula je sticao slavu (ili se sramotio, u zavisnosti od toga da li je autor nekog spisa bio istoričar grčkog ili rimskog porekla) time

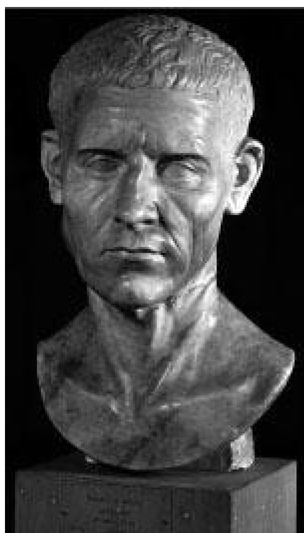
što je obnovio vlast Rima nad Malom Azijom i zbog toga što je umirio tamošnje pobunjene grčke gradove.

Kad su vesti o događajima koji su se odigravali u Rimu stigle do njega, on se bez razmišljanja okrenuo i sa svojom vojskom se uputio ka gradu.

„Stiže Sula!“, uzviknuo je Plutarh. Građanima Rima to je zvučalo poput kakvog izbavljenja, dok je sam Gaj Marije postao još više iracionalan. Počeo je nekontrolisano da pije, oboleo je od upale plućne maramice i zapao u halucinogeno stanje tokom koga je verovao kako se nalazi na čelu legija koje su imale zadatak da napadnu oblast Ponta. Štaviše, neretko je izdavao naređenja zamišljajući da se nalazi na bojištu. Konačno, Gaj Marije je umro 17. januara 86. godine p. n. e. u svom domu.

S druge strane, Sula nije bio toliko blizu Rima koliko je to Gaj Marije smatrao. Na tlo Apeninskog poluostrva stupio je tek 83. godine p. n. e. U međuvremenu, sve više istaknutih građana Rima bežalo je kod Sule od Kinine „bezakonite vladavine“ sve dok nije bio okružen „onima koji su na svaki način predstavljali Senat“.[22] Istovremeno, Kina je okupio vojsku i krenuo da bi se sukobio sa Sulom, ali su se njegovi ratnici pobunili i ubili ga pre nego što je odmakao.

Bilo je potpuno jasno da se rimsko građanstvo, kako su Gaj Marije i Kina postajali sve nasilniji, postepeno okretalo Suli. No, uprkos tome, Sula je morao da se probije u Rim čak i onda kad je konačno stigao do grada. Marijev sin, koji se nalazio na čelu očevih starih pristalica, organizovao je veoma snažan otpor. Ipak, Sula je uživao podršku dvojice mladih i izuzetno veštih vojnih zapovednika Pompeja i Krasa. Zahvaljujući tome što su se na čelu njegovih vojnih snaga nalazila sva ta trojica sposobnih vojnih starešina, Suline jedinice uspele su da se probiju u grad.

28. Sula, rimski konzul 88. godine p. n. e.
(Arheološki muzej u Veneciji; fotografija: Skala/Art Risors, Njujork)

Odmah nakon što je uspostavio svoju vlast nad Rimom, Sula je zarobio oko šest hiljada ljudi (koji su mu se oružano suprotstavili tokom njegovog pokušaja da prodre u grad) da bi ih potom smestio u Cirkus. Sula je otišao u Senat da bi se zvanično obratio njegovim članovima. Usred njegovog govora začuli su se krici koji su dolazili iz pravca Cirkusa. Naime, Sula je prethodno naredio da se svih šest hiljada ljudi izmasakrira. „Sula je nastavio da govori s istim onim smirenim izrazom lica kao što je to činio i pre toga“, zabeležio je Plutarh, „i rekao im je … da ne obraćaju pažnju na to šta se napolju odigrava budući da su samo neki prestupnici bili kažnjavani na osnovu njegovog ranije izdatog naređenja. Kao posledica toga, svima u Rimu, pa čak i onima koji su bili najneupućeniji u ta dešavanja, bilo je potpuno jasno da su jednog strašnog tiranina samo zamenili drugim.“[23]

I to je bilo potpuno tačno. Rana, koja je ubistvom Tiberija Graha bila zadata Republici, u međuvremenu se dodatno proširila i zakomplikovala. Jedini koji su bili dovoljno bezobzirni da se suprotstave nekoj tiraniji bili su oni koji su želeli da uspostave svoju. Stoga je Sula, nakon što je potpuno ovladao Rimom i 81. godine p. n. e. bio postavljen za diktatora (uprkos tome što tada nisu postojale ni najmanje naznake neke krize), otpočeo progone. „Proganjam svakoga koga se setim“, rekao je on u jednom javnom obraćanju, „ali ukoliko nekoga i zaboravim, naći ću ga kasnije.“ Prijatelji i rođaci Gaja Marija i Kine bili su mrtvi ili su na vreme pobegli. Kinin zet, mladi Gaj Julije Cezar, nalazio se među onim srećnicima koji su uspeli da

umaknu na vreme. Zvanična ubistva uskoro su izašla iz okvira političkih te su obuhvatila i brojne druge ličnosti. „Sve više njih ubijano je kako bi im se otela imovina“, zapisao je Plutarh, pa su čak ubice išle toliko daleko da su govorile da su ti nesrećnici izgubili živote u njihovoj velikoj kući, vrtu ili uz bazene s toplom vodom.“[24] Dvojica najbližih Sulinih saradnika uživala su podjednako mali ugled kao i njihov pretpostavljeni. Pompeju je bio poveren zadatak da proganja pristalice Gaja Marija koje su uspele da umaknu s područja Apeninskog poluostrva. Proganjao ih je na području Sicilije i severne Afrike i bio je toliko uspešan u njihovom likvidiranju da je na kraju zahtevao da mu se organizuje trijumfalni doček u samom Rimu.[25] S druge strane, Kras je Suli pomagao u podmetanju požara u kuće koje su želeli da otmu. U isto to vreme, on je na svom platnom spisku imao čitav niz vatrogasaca i ljudi koji su se bavili kupoprodajom nepokretnosti. Čim bi neka kuća počela da gori, njegovi ljudi bi se pojavljivali kako bi vlasniku ponudili da je otkupe po izuzetno niskoj ceni. Vlasnik bi pristajao na to kako bi predupredio da doživi potpuni materijalni gubitak. Nakon toga bi se pojavili vatrogasci koji bi vrlo brzo ugasili požar.[26]

Stekavši u Rimu sve ono što je želeo, Sula se 80. godine p. n. e. povukao iz javnog života i preselio se na selo. Tu se ponovo oženio i sebi našao novog istopolnog ljubavnika. Bez obzira na sve te aktivnosti, bio je slabog zdravlja budući da je, po svemu sudeći, patio od ciroze jetre. „Tokom dugog vremenskog perioda on nije uočavao da je patio od upale creva sve dok, na kraju, bolest nije uznapredovala do tog stadijuma da mu se meso počelo raspadati“, zapisao je Plutarh. „Mnogi su bili neprestano angažovani kako bi se posledice bolesti ublažile, ali su ne samo njegova odeća, kupka i kada, već i njegovo meso bili zatrovani tim tečnostima i gnojem koga je bivalo sve više.“ U takvom stanju on je proveo svoje poslednje godine života.

Baš kao Republika koja se, iako smrtno bolesna, pretvarala da je zdrava kao dren.

Vremenska traka 77	
KINA	RIM
Dinastija Han (202. g. p. n. e.)	Bitka kod Zame (202. g. p. n.e.)
Gaozu	Drugi makedonski rat
Hui-ti (195. g. p. n. e.)	
Kao-hou (188. g. p. n. e.)	Kuma menja svoj zvanični jezik u latinski
Vendi (179. g. p. n. e.)	
	Treći makedonski rat (171. g. p. n. e.)
	Treći punski rat (149. g. p. n. e.)
Vudi (140. g. p. n. e.)	Razaranje Kartagine (146. g. p. n. e.)
Putovanje na zapad Zang Kjana	Prva pobuna robova (135. g. p. n. e.)
	Smrt Tiberija Graha
	Smrt Gaja Graha
	Jugurtin rat (112. g. p. n. e.)
	Gaj Marije, konzul
	Građanski rat (91. g. p. n. e.)
Zaodi (87. g. p. n. e.)	Lucije Sula, konzul
	Lucije Kina, konzul
Ksuandi (73. g. p. n. e.)	

Sedamdeset osmo poglavlje

Novi ljudi

Između 78. i 44. godine p. n. e. Spartak je poveo ustanak, a Gaj Julije Cezar je stvorio savez s Pompejem i Krasom

Lucije Kornelije Sula je umro 78. godine p. n. e. na svom seoskom imanju. Ženio se pet puta i imao je dvadeset troje dece. Poslednje u nizu, po imenu Postum Kornelije Sula, rođen je nakon očeve smrti.

Odjeci rivalstva do koga je došlo između Gaja Marija i Lucija Kornelije Sule bili su i dalje prisutni. Sulin najbliskiji saradnik, Pompej, poveo je vojsku preko Iberijskog poluostrva kako bi se sukobio s jednim od Marijevih saveznika. Druga vojska bila je upućena u pravcu istoka kako bi nastavila oružani sukob s vladarom Ponta koji je Sula ostavio nedovršenim kad se vratio u Rim. Usled ta dva velika rata, kao i stalne rimske borbe protiv gusara na Sredozemnom moru, najveći deo rimskih oružanih snaga nalazio se izvan područja Apeninskog poluostrva.

Manjak oružanih snaga doveo je do toga da se velika grupa robova upusti u pobunu. Ovog puta ti robovi su bili iskusni borci, ratnici dugotrajno uvežbavani kako bi učestvovali u javnim nadmetanjima. Bili su to gladijatori.

Javna nadmetanja robova koja su imala za cilj da zabave posmatrače postojala su još od vremena Etruraca. S druge strane, od trećeg veka p. n. e. učešće gladijatorskih borbi u rimskim javnim svetkovinama postalo je sve prisutnije. Brojni rimski ratovi, pored ostalog, rezultirali su dolaskom velikog broja robova koji su bili pogodni za učešće u javnim svetkovinama koje su se održavale u Rimu i susednim gradovima. Naime, bili su to ratni zarobljenici koji su poticali s područja Galije, Iberijskog poluostrva,

Trakije, Sirije i Grčke.[1] Uspešan gladijator tako je mogao da dobije svoj deo slave („Muškarci su im darovali svoje duše, a žene svoja tela“, kasnije je zabeležio rimski teolog Tertulijan), ali je i dalje ostajao prezreni član rimskog društva. „Rimljani ih slave i ponižavaju“, zaključio je Tertulijan, „i zaista, oni su ih osuđivali na javno sramoćenje i gubitak građanskih prava. … Oni omalovažavaju one koje cene; uzdižu umetnost, ali odbacuju umetnike.“[2]

Jedna od najpoznatijih škola za obuku gladijatora nalazila se u gradu Kapui, južno od Rima, gde su gospodari gladijatora na okupu držali različite robove. „Većinu njih činili su Gali i Tračani“, zapisao je Plutarh. „Oni nisu učinili ništa loše, ali su isključivo zbog surovosti svojih vlasnika držani u okovima sve do momenta kada je trebalo da se pojave na borilištu.“[3] Godine 73. p. n. e., sedamdeset osam gladijatora uspelo je da pobegne iz tamnice. Upali su u obližnju kasapnicu kako bi iz nje uzeli noževe i satare te su se uputili u pravcu grada. Kad su rimske jedinice, stacionirane u Kapui, počele da ih gone, gladijatori su ih lako savladali i uzeli njihovo naoružanje.

Bio je to početak oružanog sukoba koji je potrajao naredne dve godine, a koji je kasnije postao poznat kao Gladijatorski rat. Gladijatori su za svog predvodnika izabrali Spartaka. Plutarh je zabeležio kako je on bio tračkog porekla, osoba iz „nomadskog plemena“, ali zato „veoma inteligentna i kulturna do te mere da je ostavljao utisak da je Grk, a ne Tračanin.“ (Bila je to neka vrsta komplimenta.) Pokazalo se da je u pitanju bio izuzetan strateg. Tri hiljade rimskih vojnika poslato je protiv gladijatora koje su naterali da se povuku na planinu s koje su postojala samo dva puta da se pobegne – kroz prevoj koji su kontrolisali Rimljani i preko jedne strme litice. Zemljište je bilo prekriveno divljom vinovom lozom. Predvođeni Spartakom, gladijatori su posekli lozu i od nje načinili merdevine koje su potom spustili niz liticu kako bi se izvukli iz obruča u kome su se našli. Potom su se uputili ka mestu gde se nalazio rimski vojni logor koji su napali koristeći se time što su Rimljani bili potpuno nepripremljeni za neočekivanu borbu.[4]

Nakon toga su savladali još nekoliko rimskih odreda koji su bili upućeni kako bi ih zaustavili te su s vremenom sve više počeli da dobijaju na snazi. Prema Apijanovom svedočenju, Spartakova vojska brojala je oko sedamdeset hiljada ratnika i Rimljani su bili prinuđeni da potpuno promene

odnos prema novoj situaciji: „Neozbiljan u početku“, zapisao je Apijan, taj rat je vremenom prerastao u istinsku „opasnost za Rim“.[5]

Spartak, koji je po svemu sudeći jedino želeo da se vrati kući, pokušavao je da ubedi svoje pristalice da se okanu Rima i upute u pravcu Alpa odakle bi mogli da se u manjim grupama usmere ka svojim postojbinama, Trakiji i Galiji. Međutim, oni nisu želeli da ga poslušaju: „Bili su brojčano moćni“, zapisao je Plutarh, „i puni samopouzdanja, pa su se razmileli po poluostrvu uništavajući sve pred sobom.“[6]

Takav razvoj događaja zastrašio je Senat pa su obojica konzula bila upućena u borbu protiv vojske gladijatora. Nakon što su obojica doživela neuspeh, Senat je poverio Sulinom mlađem vojnom saradniku Krasu zadatak da uguši pobunu. Njegov prvi okršaj sa Spartakom bio je okončan velikim uzmicanjem. Surovošću koja je karakterisala Suline najbliže saradnike Kras je izabrao pet stotina pešadinaca koji su prvi utekli s bojišta od kojih je njih pedeset pogubio dok je sve to posmatrao ostatak vojske. Bila je to surova kazna koja je poznata pod nazivom „desetkovanje“.

Sve je to imalo željeni efekat uoči narednog sukoba. Spartak se povukao ka obali gde se sporazumeo sa gusarima da njegove jedinice brodovima prebace na Siciliju. Međutim, gusari su uzeli novac od njega, a onda netragom nestali ostavljajući ga na morskoj obali, u blizini Regijuma, koji se nalazio na samom vrhu apeninske čizme.

To je značilo da se njegove snage nalaze na malom poluostrvu, pa je Kras svojim ljudima naredio da podignu zid, s pratećim jarkom širine pet metara, na samoj prevlaci. Spartak se tako našao u klopci, ali ne zadugo. Kad se snežna oluja obrušila na dve vojske, on je dao naređenje da se delovi tog jarka ispune zemljom, deblima i granjem i na taj način je izvukao određeni broj svojih ratnika.

Tada su Rimljani shvatili da je Krasu bila potrebna pomoć: Apijan nam kazuje kako je Senat „odredio da Pompejeve trupe, koje su se upravo vratile s Iberijskog poluostrva, budu neophodno pojačanje.“[7] Kras je udvostručio svoje napore očajnički se nadajući da bi mogao okončati taj sukob pre nego što bi njegov kolega (i suparnik) Pompej stigao s ciljem da mu otme deo slave. „Veliki broj ljudi već je uveliko javno govorio kako zasluge za pobedu u tom oružanom sukobu pripadaju Pompeju“, zapisao je Plutarh. „Njemu je jedino preostalo da se pojavi i dobije bitku, govorili su, i time bi

sukob bio okončan“.[8] Kras se upravo pripremao da izvede završni napad kad su Spartakovi ljudi, koji su potpuno pokleli pod teretom uspeha (bili su toliko samouvereni da više nisu obraćali pažnju na naredbe svojih starešina), krenuli u nedovoljno dobro organizovan i loše vremenski tempiran napad na Rimljane. Konačno, Rimljani su se našli u prilici da izvedu kontranapad. Većina gladijatora je pobegla. Spartak, koji je jurišao na samog Krasa, bio je ostavljen od svojih saboraca da bi ubrzo bio i ubijen.

Na Krasovu veliku nesreću tada se na sceni pojavio Pompej koji je upravo došao na bojište. Zarobio je i pogubio veliki deo robova koji su pokušavali da pobegnu. Šest hiljada njih, koji su bili zarobljeni, kasnije su razapeti na krstove koji su bili postavljeni duž puta koji je od Kapue vodio do Rima. Krstovi su se prostirali duž skoro čitavog druma koji je bio poznat pod nazivom *Via Appia*.[9] Većina posmatrača doživela je to kao spomenik podignut u čast Pompeja, a ne Krasa, što je Pompej dodatno podstakao upućujući pismo Senatu u kome je istakao kako je Kras uspeo da dobije bitku, ali da je upravo Pompej ostvario „pobedu u čitavom tom ratu“.[10]

I Kras i Pompej bili su izabrani naredne, 70. godine p. n. e., na položaj konzula. Plutarh je zapisao kako su se njih dvojica sve vreme svađali i da ništa nisu postigli, ali da su u javnosti postali omiljeni budući da su građanima ustupali državno žito“.[11] Njih su građani doživljavali kao primere kako običan čovek može uspeti u životu. Istovremeno, sasvim je moguće da je rimskim glasačima, makar nakratko, zaličilo da su aristokratska kontrola i korupcija koje su toliko dugo uništavale Rim tada počele da slabe. Krasove aktivnosti s ciljem ličnog bogaćenja bile su u senci. Najveći Pompejev uspeh odnosio se na njegovu sposobnost da preuzme zasluge za tuđe podvige. Ali još jedan mladi političar, Ciceron, revnosno se borio protiv senatorske korupcije. Godine 70. p. n. e., zbog korupcije je optužio i osudio aristokratu Vera, koji nije uspeo da pobegne.

29. Pompej Veliki (106–48. godine p. n. e.)
(Gliptoteka „Karlsberg“, Kopenhagen; fotografija: Alinari/Art Risors, Njujork)

Dakle, kada su napadi gusara na Sredozemnom moru prerasli u veliki problem tribunima koji su predstavljali građane, izgledalo je razumno da se Pompeju poveri zadatak da ga konačno i reši. Privremeno bi bio postavljen za zapovednika izuzetno brojnih oružanih snaga koje nisu činili isključivo rimski brodovi, koji su se već nalazili na Sredozemlju, već i oko stotinu hiljada vojnika, a sve sa ciljem da se taj problem jednom zasvagda razreši.[12] Nespreman da prihvati predlog da se u rukama samo jedne ličnosti koncentriše tolika moć, Senat je odbio da ga podrži. Međutim, Narodna skupština imenovala je Pompeja na tu dužnost.

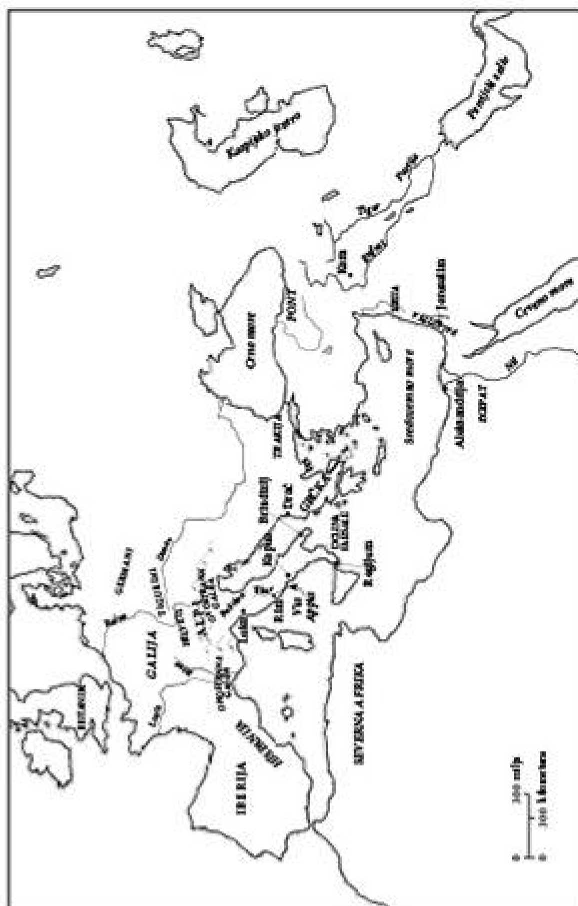
Pompejev uspeh bio je potpun što je u velikoj meri uticalo na njegovu popularnost. Njegova porodica ubrzo je postala jedna od najmoćnijih u Rimu. Naime, Gaj Julije Cezar, koji se nakon Suline smrti vratio u Rim, izrazio je želju da se oženi Pompejevom kćerkom koja je nosila očevo ime. Pompej se saglasio s tim predlogom, nakon čega se, bez odlaganja, upustio u novi vojni pohod. Posle pobede ostvarene u borbama protiv gusara bio je nagrađen mestom zapovednika oružanih snaga koje su imale zadatak da nastave borbe protiv države Pont na istoku.

Godine 66. p. n. e. Pompej je po kratkom postupku okončao taj rat da bi se velikom brzinom spustio duž sredozemne morske obale kako bi osvojio sirijske posede kojima je do tada vladalo već prilično oslabljeno carstvo Seleukida. Kad je došao u Jerusalim, nakratko je ušao u Hram, pa čak nogom stupio i u *Svetinju nad svetinjama*. To je zaprepastilo sveštenike, ali su se pomirili s posledicama napada na grad nakon što im je Pompej predao

vlast nad Jerusalimom. Po tom novom dogovoru Jerusalim bi postao deo rimske provincije Palestine i više se ne bi nalazio pod vlašću hašmonejskog vladara. Umesto toga, Pompej je odredio sveštenika po imenu Jovan Hirkan (poznat je i kao Hirkan II) da preuzme položaj „prvosveštenika i etnarha“ što je predstavljalo mešavinu svetovne i duhovne vlasti. Prvosveštenik bi celom Palestinom upravljao u ime Rima i podnosio bi izveštaj rimskom zapovedniku nedavno osvojene Sirije koja je ubrzo postala istoimena rimska provincija.

Pompej se u Rim vratio ovenčan slavom.

A u Rimu su Cezar i Ciceron jačali svoje političke pozicije. Ciceron je 63. godine p. n. e. bio izabran na položaj konzula što je predstavljalo prilično odstupanje od dotadašnje tradicije. Prošlo je tridesetak godina otkako je *novi čovek* (*homo novus*, osoba iz porodice iz koje nikada do tada nije bio izabran konzul) dospeo na taj položaj. I Gaj Julije Cezar bio je izabran na dve veoma važne funkcije: 65. godine p. n. e. postao je državni funkcioner zadužen za finansije, *edil*, a dve godine kasnije i *Pontifex Maximus* (prvosveštenik državne religije). Nažalost, kako bi sproveo svoju predizbornu kampanju, on se u toj meri zadužio da mu je pretila stvarna opasnost da bude lišen slobode zbog neizmirenih dugovanja. Bilo je neophodno da napusti Rim, kao i da zaradi novac.

86. Pompejevi i Cezarovi vojni pohodi

Uspeo je da izdejstvuje da bude postavljen na mesto zapovednika provincije Hispanije, rimske oblasti koja se nalazila na Iberijskom poluostrvu, ali su ga njegovi zajmodavci pronašli u luci i pokušali da mu oduzmu prtljag.

Kras, vešt poslovni čovek – posedovao je rudnike srebra, velike posede obradivog zemljišta i sasvim dovoljno robova da ga obrađuju – bio je garant da će Cezar izmiriti svoja dugovanja te su zajmodavci pristali da ga puste da nastavi svoje putovanje.[13] Kras je imao sposobnost da dobro proceni pojedine ljude. Cezar je u Hispaniji uspeo da zaradi dovoljno novca kako bi isplatio sve svoje dugove, ali i kako bi se potom vratio u Rim. Čim je stigao u grad okupio je Pompeja (veoma omiljenog osvajača) i Krasa (uspešnog poslovnog čoveka) kojima je predložio da njih trojica formiraju personalni savez. Ukoliko bi ga javno podržali i dali mu neophodna sredstva kako bi

njegova kampanja za nastupajuće izbore za konzula 59. godine p. n. e. bila uspešna, on bi nakon stupanja na dužnost progurao sve zakonske predloge koje oni žele.

Pompej je bio saglasan s tim predlogom. On je želeo dodatne privilegije za ratne vojne veterane koji su učestvovali u njegovim pohodima. Krasa je bilo znatno teže ubediti. I dalje je bio pod snažnim utiskom Pompejevog samohvalisanja nakon uspešnog gušenja Spartakovog ustanka i nije imao poverenja u njega. (Kad je prvi put čuo za Pompejev nadimak, Pompej Veliki, on je osorno upitao: „A u čemu je on to veliki?“)[14] Ipak, i on je uvideo prednosti Cezarovog angažovanja u procesu donošenja novih zakonskih rešenja koja bi pogodovala razvoju njegovih poslovnih aktivnosti umesto da on to lično čini. Konačno, taj trijumvirat političara saglasio se u zajedničkim ciljevima. Cezar je raskinuo veridbu svoje kćeri i njenu ruku ponudio Pompeju koji je bezmalo bio četvrt veka stariji od nje i koji je za sobom već imao tri braka. Pompej je pristao na tu bračnu ponudu koja je dodatno učvrstila savez.[41]

Predizborna kampanja je uspešno sprovedena, pa je Cezar bio izabran za konzula. Odmah je doneo propise na osnovu kojih je izvršena ponovna podela parcela bezemljašima. To je doprinelo tome da su ga njegov kolega konzul Bibul i Senat otvoreno zamrzeli jer nisu odobravali to što se jedan konzul ponaša kao narodni tribun i miljenik najšire javnosti. („Bilo je to unižavanje njegove visoke državne funkcije“, gunđao je Plutarh.) Međutim, mase su time bile veoma zadovoljne. Narodna skupština odobrila je Cezarove predloge, a Pompej je poslao naoružane ljude na forum kako bi obezbedio da se senatori ne mešaju u taj postupak. Sam konzul Bibul doživeo je da mu na glavu bude ispražnjena kofa izmeta i to baš onda kad se spremao da ode na forum da bi protestovao. Nakon toga se, zapisao je Plutarh, „zatvorio u svoju kuću koju nije napuštao sve do isteka mandata“.[15]

Kad je okončana godina tokom koje je obavljao dužnost konzula, Cezar je (potpomognut Pompejevim naoružanim ljudima) uredio da bude postavljen za zapovednika provincije koja je nosila naziv Onostrana Galija (istočni deo bio je poznat kao Ovostrana Galija). Na tom području posvetio se tome da sebe ustoliči i kao osvajača čime je ugrozio dotadašnji Pompejev položaj i ugled. Najpre je potisnuo keltska plemena Helveta i Tigurina koji su pokušavali da napadnu oblast Onostrane Galije. Potom je ratna dejstva

preneo na protivničku teritoriju, u pravcu reke Rajne, boreći se protiv plemena koja su bila nazivana Germanima. Sledeći Pompejev primer potrudio se da Rimljani budu potpuno upoznati sa svakom pobedom koju je ostvario. Stalno je slao izveštaje o tome kako postiže uspehe koji su istovremeno bili na dobrobit Republici. „Po prijemu mojih izveštaja u samom Rimu“, zapisao je u svom delu *Galski ratovi*, „naređena je petnaestodnevna svetkovina u povodu mojih uspeha. Bila je to najveća počast ikada priređena.“[42][16]

Istovremeno, Cezar je s velikom pažnjom pratio sva dešavanja u Rimu. Uskoro se vratio na Apeninsko poluostrvo stigavši do reke Rubikon koja je bila smatrana za granicu središnje Italije te je u gradu Luka podigao vojni logor. Odatle se, po Plutarhovim rečima, „uključivao u političke intrige“ i brojna podmićivanja. „Mnogi su dolazili kod njega. … i svi su od njega odlazili s nekim darom i očekivanjem da će darova u budućnosti biti još više.“[17]

Godine 56. p. n. e. među onima koji su dolazili Cezaru bili su Kras i Pompej. Došli su kod Cezara da bi se dogovorili o narednim koracima u okviru svog trojnog saveza. Odlučili su da se Kras i Pompej kandiduju za dužnost konzula koju bi obavljali tokom 55. godine p. n. e. Nakon što bi stupili na taj položaj oni bi Cezara nagradili s dodatnih pet godina u Galiji kako bi nastavio da proširuje svoju vlast na tom području. Konačno, nakon što bi okončali obavljanje dužnosti konzula, Kras bi stao na čelo vojnog pohoda koji bi bio usmeren protiv Parćana na istoku koji su u tom razdoblju predstavljali najveću silu s one strane Sredozemnog mora. Time bi Krasu bila pružena šansa da stekne slavu i na bojnom polju koja ga je sve do tada mimoilazila. Pompej, koji se zasitio borbi, sebi bi dodelio zapovedništvo nad Hispanijom te bi, poput Cezara, iz toga izvukao znatnu korist.

Kad su postigli takav sporazum, Pompej i Kras su se vratili u Rim. Javnost u Rimu je i dalje gajila sumnje prema njima, ali nijedan nije želeo da dozvoli da nastupajući izbori proteknu u poštenom i zakonitom postupku. Nakon podmićivanja i kupovine glasova, kakvi do tada nikada nisu bili viđeni u Rimu, oni su drugi put bili izabrani na položaj konzula i to nakon punih petnaest godina otkako su tu dužnost prvi put obavljali. Senat je potom glasao kako bi se produžio Cezarov angažman u Galiji: „U pitanju je bilo ništa drugo do prinuda“, zabeležio je Plutarh, „i u Senatu se moglo čuti gunđanje zbog odluka koje su bile usvojene.“[18]

Međutim, javnost je i dalje bila na Cezarovoj strani: Cezar Saosaćajni, Cezar Osvajač. Trijumvirat je i ovog puta odneo pobedu. Sva trojica su se nalazila nadomak slave i bogatstva o kojima su do tada samo mogli da sanjaju.

Čim su dvojica konzula stupila na dužnost, Cezar je otpočeo napad i to protiv potpuno novog protivnika. Godine 55. p. n. e. iskrcao se na jugoistočnoj obali Britanije.

Stanovnici tog dela Britanije predstavljali su mešavinu najstarijih žitelja ostrva koji su tu možda čak živeli i u vreme kad je ona bila poluostrvo, a ne ostrvo. Bilo je to doba kad su se Kelti, preko Lamanša, povukli s evropskog kopna na Britanska ostrva. Sva ta plemena, koja su došla na britansko tlo, nisu imala dovoljno prostora da bi i dalje živela nomadski. Stoga su se naselili i uspostavili svoje male plemenske države. Sve ono što o njima znamo zasnovano je na Cezarovim spisima, a delimično i iz kasnijeg istorijskog spisa pod naslovom *Historia Regum Britannia*, autora Džefrija od Monmauta. U tom delu je kombinovao rimska i srednjovekovna mesta s velškim legendama, delimičnim činjenicama i jakim rodoljubivim nabojem („Britanija, najbolje ostrvo, nalazi se u zapadnom moru, između Galije i Hibernije“, otpočeo je svoj spis Džefri od Monmauta, jasno naglašavajući svoju prorimsku orijentaciju).[19]

Spis počinje jednom malo verovatnom povešću o Brutu, potomku Eneja, koji je krenuo na putovanje morem i naišao na ostrvo koje je po sebi nazvao Britanijom. To obavezujuće povezivanje britanske istorije s drevnim mitom nadovezivalo se na Džefrijev spisak prvih britanskih vladara.[43] Važna ličnost u čitavoj toj priči je izvesni Kasivelaunus koga Džefri od Monmauta naziva „kraljem Britanaca“, ali koji se u Cezarovim spisima pominje kao ozloglašeni ratnik koji je silom oteo presto u trinovantanskom plemenu.

87. Britanija

Uporednom analizom Džefrijevog i Cezarovog teksta možemo pretpostaviti kako je kralj tog plemena, po imenu Lud, uspeo da od njegovih pripadnika načini najznačajniju plemensku kraljevinu koja je postojala na jugu Britanije. Ostao je upamćen po širenju teritorije svoje države i podizanju naselja duž toka reke Temze, koja je u njegovu čast ponela naziv *Lundres*. Kad je Lud preminuo, Kasivelaunus je preoteo presto njegovom sinu. Razbaštinjeni princ, Mandubracije, prebegao je preko Lamanša u Cezarov vojni logor koji se nalazio u Galiji kako bi zatražio podršku da povrati svoju kraljevinu. Kao i mnogi vladari koji su tražili podršku Rimljana, i on je kasnije gorko zažalio zbog toga.

Tokom svog prvog boravka u Britaniji, Cezar se koncentrisao na procenjivanje potencijalnog suparnika. („Svi Britanci mazahu svoja tela sinjem koji je stvarao plavu boju“, zapisao je po svom povratku, „i brijahu čitava svoja tela, osim glave i gornje usne.“)[20] Naredne, 54. godine p. n. e., vratio se na čelu brojnih oružanih snaga.

Kasivelaunus mu je izašao u susret s velikim brojem dvokolica što je bio prvi put da su se Cezar i njegovi ljudi sreli s tim borbenim sredstvom. Borba protiv ratnika na dvokolicama zahtevala je brzu promenu taktike. „Pokazalo se da su naše jedinice bile veoma opterećene težinom svog oružja i opreme kako bi se suprotstavile protivnicima na dvokolicama“, zaključio je Cezar posebno imajući u vidu da su protivnički ratnici imali običaj da siđu sa dvokolica i borbu nastave na tlu da bi se zatim brzo

povukli na svoja borbena sredstva. „Oni običavaju da trče uz dvokolice, da se zatim popnu na jaram, a da se potom izuzetno brzo nađu u prikolici dvokolica." Cezar je u prvi borbeni red postavio konjicu i tako uspeo Kasivelaunusa da potisne sve do reke Temze koja je bila zaštićena oštrim kočevima, pobodenim u rečno dno.

Tu je zastao, ali su susedna plemena počela da šalju svoje izaslanike nudeći da se predaju rimskim snagama. Istovremeno, Rimljanima je uspelo da dopru do Kasivelaunusovog glavnog štaba, da ga potpuno razore i poubijaju svu stoku čime su izazvali opštu glad. Konačno, i sam Kasivelaunus je poslao svoje izaslanike predlažući uslove za predaju. Svestan da se približava zima, Cezar je pristao na mir pod uslovom da se Mandubraciju omogući da se vrati na trinovantanski presto i to kao rimski vazal. Od Kasivelaunusa je iznudio obećanje da će novog vladara ostaviti na miru, a potom se vratio u Galiju.

Cezarova tadašnja slava nije se mogla ni sa čim meriti, ali su ga tek očekivale strašne vesti: njegova voljena kćerka Julija, Pompejeva žena, preminula je na porođaju.

Uskoro je i Kras doživeo katastrofalan poraz u ratu protivu Parćana. Godine 53. p. n. e., godinu dana nakon Cezarove pobede u Galiji, Kras je svoju vojsku, koju je činilo oko sedamdeset hiljada pešadinaca i četiri hiljade konjanika, poveo u pravcu reke Eufrat (koja je tada predstavljala i granicu Partije). Rimljani i Parćani sukobili su se u bici koja se odigrala kod mesta Kara, nekadašnjeg Harana, grada u kome je rođen Nabonid i u kome je umro Tera, Avramov otac. Na samom početku bitke Rimljanima se učinilo kao da su bili bez ikakvog oružja. Gađajući ih s velike udaljenosti, parćanski strelci lako su svojim strelama mogli da probiju njihove oklope. „Tako su bivali gađani i ubijani", pripoveda Plutarh,

umirući, pritom, sporom i strašnom smrću uz strašne bolove i grčeve. Pokušavajući da strele izvuku iz svoga tela, oni su ih snažno čupali tako da bi metalni deo kidao njihove vene čime bi sebi nanosili nesnosan bol. Mnogi među njima umirali su od posledica toga, dok su oni koji bi nekim slučajem i preživeli ostajali doživotno onesposobljeni za bilo kakvu službu…. Njihove šake bile su zakovane za štitove, a stopala za zemlju tako da nisu nikako mogli ni da se maknu.[22]

Kras je svog sina Publija, koji je bio njegov zamenik, poslao da izvrši popunu trupa novim ljudstvom. Parćani se se povukli vukući Publija i njegove ljude sa sobom da bi onda iznenada zaokrenuli i potpuno ih opkolili. Skoro svi Publijevi ratnici su na taj način ubijeni. Videvši da je poraz neminovan, Publije je izvršio samoubistvo. Parćani su mu odsekli glavu koju su potom zaboli na vrh koplja mašući njime u pravcu njegovog oca i goneći ostatke rimske vojske.

Krasa su zajedno sa skoro svim njegovim ljudima ubili nakon dva dana. Parćanski zapovednik po imenu Surena odneo je Krasovu glavu Orodu, vladaru Partije, koji ju je (prema navodima rimskog istoričara Diona Kasija) koristio kao držač tokom svečanosti održane u čast pobede.

Istočna granica rimske države bila je potpuno zatvorena. Rimski garnizoni na području Sirije našli su se pod napadima Parćana koji su bili neuspešni samo zato što Parćani još uvek nisu bili dovoljno iskusni u opsadi gradova. Orod je vladao Partijom koja se u tom razdoblju prostirala preko najvećeg dela nekadašnjeg carstva Seleukida, od Eufrata pa bezmalo do Kine.

Trijumvirat je spao na dve ličnosti. Godinu dana nakon parćanske pobede, Cezar je, uspešno ugušivši jedan ozbiljan ustanak u Galiji, vršio pripreme da se uputi u pravcu Rima, ali kao neko ko je bio imućniji od Pompeja i s mnogo više vojnih pobeda.

Takav razvoj događaja izazvao je strah među članovima Senata. Cezarova slava, njegovo bogatstvo i vojska ukazivali su na to da je u pitanju bio *diktator*. Takođe, oni se više nisu nalazili pod pritiskom Pompejevih naoružanih pristalica zbog kojih bi morali da izlaze u susret Cezarovim željama. Julijina i Krasova smrt ozbiljno su narušile snagu veze koja je do tada postojala između te dve ličnosti i Pompej je zbog Cezarovih uspeha postignutih na bojnom polju bio veoma ljubomoran. „Došlo je dotle da se Pompej plašio Cezara“, primetio je Plutarh. „tada je istinski počeo da ga prezire.“[23]

Senat i Pompej su poslali zajedničku poruku na sever: Cezaru neće biti dozvoljeno da dođe u Rim ukoliko ne preda zapovedništvo nad svojom vojskom.

Cezar je predložio nekoliko kompromisnih rešenja, uključujući i to da mu bude dozvoljeno da u Rim uđe u pratnji svega nekoliko legija, ali je Pompej ubedio članove Senata da odbiju ovaj predlog. Cezar je bio potpuno svestan toga da bi u slučaju da u Rim dođe bez bilo kakve oružane zaštite, lako mogao da završi mrtav. Poput Sule pre njega, odlučio je da u grad uđe praćen svojom vojskom te se iz Galije uputio u pravcu severnih regija Apeninskog poluostrva.

Plutarh nam kazuje kako je Cezar bio svestan toga da bi takav razvoj događaja neminovno doveo do izbijanja građanskog rata, pa je, pre nego što je stigao do reke Rubikon, zastao kako bi o svemu još jednom temeljno promislio. Konačno, „ostavljajući kalkulacije po strani, strastveno je uzviknuo: *Alea iacta est!,* što je predstavljalo tipičan kockarski uzvik: *Kocka je bačena!*“ Potom je prešao reku i „vrata rata time su širom bila otvorena“.[24]

Čitavim Apeninskim poluostrvom odmah je zavladala opšta panika. Živalj je bežao s jedne obale mora na drugu pokušavajući tako da se skloni s puta kojim se očekivalo da će projuriti ta neizbežna pošast. U grad su bez prestanka pristizali izveštaju po kojima samo što se Cezar nije pojavio. Uspaničeni Pompej napustio je Rim i kazao članovima Senata da krenu njegovim stopama. Bilo je jasno da je strahovao da bi građani Rima otvorili kapije grada pred Cezarom. Pobegao je čak u grad Brindizi koji se nalazio na istočnoj obali poluostrva na kome je uspostavio nekakvu vladu, pa je zatim svoje jedinice poslao preko mora kako bi se okupile u grčkom gradu Draču (Dyrrhachium).

Cezar je, međutim, smatrao kako je to pokazatelj potpune slabosti, a i Ciceron je docnije bio mišljenja da je u pitanju bila veoma loša odluka. Međutim, to odugovlačenje omogućilo je Pompeju da okupi veliku vojsku koja je raspolagala i brojnom ratnom flotom budući da se Cezar (umesto da ga goni po apeninskim prostranstvima) usmerio ka samom Rimu. Baš kao i Sula pre toliko godina, i Pompej je doživeo da mu se priključilo na stotine uglednih Rimljana, uključujući tu i Cicerona.

Cezar je ušao u Rim koji je „zatekao u mnogo boljem stanju nego što je očekivao“. Značajan broj senatora ostao je u gradu u nameri da nekako pacifikuje velikog osvajača.[25] On nije, poput Gaja Marija i Sule, otpočeo s progonima. Cezar je jednostavno zauzeo grad i snagom svoje ličnosti eliminisao svaki potencijalni otpor. Kad je jedini preostali narodni tribun

javno izrazio negodovanje zbog toga što je Cezar počeo da prazni državnu blagajnu da bi se pripremio za rat protiv Pompeja, ovaj mu je dobacio: „Mladiću, ukoliko ne prestaneš da mi se uplićeš u poslove, mogao bih jednostavno da te ubijem. A mrsko mi je da ti to kažem isto koliko bi mi bilo mrsko da to i učinim.“ Plutarh je zapisao kako je taj narodni tribun „utekao u strahu“, kao i da je Cezar u narednom razdoblju raspolagao s onoliko novčanih sredstava koliko mu je i bilo neophodno.

30. Gaj Julije Cezar (100–44. godine p. n. e.)
Rimska mermerna bista Gaja Julija Cezara
(Ufici, Firenca, Italija; autor fotografije: Alinari/Art Risors, Njujork)

Cezaru su bile potrebne dve godine da bi vojnički savladao svoje zemljake koji su se povukli na teritoriju Grčke. Meseci koji su protekli u „iscrpljujućim borbama“, kako je pisao Plutarh, konačno su bili okončani 48. godine p. n. e. u velikoj bici do koje je došlo kod Farsale. Cezarova pešadija sukobila se s Pompejevom konjicom na način na koji su to naučili iz iskustva borbi koje su ranije vodili protiv Britanaca, tako što su svojim kopljima vitlali pred licem protivnika. Konjica uopšte nije bila naviknuta na takav način ratovanja te se razbežala. Čitav otpor je potpuno posustao. Posmatrajući kako mu se čitava vojska raspada, Pompej se vratio u svoj šator gde je ostao sve dok nije čuo kako se Cezarove trupe obrušavaju na njegov vojni logor. Tada se presvukao u rite kako bi neopaženo pobegao.

Nakon što su vesti o velikoj pobedi doprle do Rima, Senat je najpre Cezara proglasio diktatorom, a potom i konzulom. Cezar je pomogao Marku Antoniju, koji je zapovedao jednim krilom njegove vojske u bici kod

Farsale, da upravlja gradom u svojstvu njegovog zamenika. Cezar je saznao da je Pompej primećen da ide u pravcu Egipta i odlučio da svog protivnika goni i dalje.[26]

Bez obzira na to koji su bili njegovi lični razlozi da goni Pompeja čak do Egipta, ta odluka imala je i politički značaj. Iako više nije bio moćna država, Egipat je i dalje bio bogato i potencijalno problematično carstvo, a na njegovom čelu nalazio se mlad i slab vladar, Ptolemej XIII, koji je bio daleki potomak Ptolemeja Velikog.

Ptolemaidi su tokom prethodnog stoleća, i to još od vremena kada je došlo do sukoba između Ptolemeja VI i Seleukida u vezi sa tzv. praznom Sirijom, nasleđivali jedan drugog u turbulentnom, ali ipak neprekinutom nizu. Međutim, Ptolemej XIII našao se usred razmirica sa svojom sestrom Kleopatrom VII u vezi s time ko treba da vlada carstvom. Kad se Pompej približio egipatskoj obali, Kleopatra se nalazila u Aleksandriji, dok je mladi Ptolemej, okružen svojom vojskom, boravio u Peluzijumu pripremajući se da napadne sestru.[27]

Po Plutarhovim rečima, Ptolemej je bio veoma mlad, pa su, u vladarevo ime, odluke donosili njegovi savetnici. Budući da se Cezar već uveliko nalazio na putu ka Egiptu kako bi uhapsio i kaznio Pompeja, odlučili su da bi bilo mnogo bolje da to oni učine umesto njega. Stoga je zvanična egipatska delegacija za dobrodošlicu otplovila u susret Pompeju, pozdravila ga kao imperatora i pozvala ga da pređe na njihov brod kako bi mogli da ga prevezu do obale. I upravo u trenutku kad se Pompej spremao da izađe s broda, jedan od Ptolemejevih ljudi mu je prišao s leđa i ubio ga, dok su mu druga dvojica Egipćana odsekla glavu, a njegovo telo bacila u vodu. Pompeju je bilo šezdeset godina. Svoj rođendan proslavio je 28. septembra, dan pre ubistva.[28]

Kada je Cezar stigao, egipatski zvaničnici doneli su mu Pompejevu glavu u korpi. Ostalo je zapisano kako se on potpuno razjario. Njegova namera bila je da ponizi svog starog saveznika, ali ne i da ga ubije. Ali takav razvoj događaja pružio mu je savršen izgovor da preuzme kontrolu nad Egiptom što je planirao da sprovede pod velom kažnjavanja. Naredio je da Kleopatra VII i Ptolemej XIII dođu kod njega u Aleksandriju kako bi on, između njih dvoje, odabrao onoga ko bi vladao Egiptom (pod njegovom vrhovnom vlašću).[44]

Njegov izbor pokazao se prilično neobjektivnim. Opčinjen Kleopatrinom lepotom, naredio je da se Ptolemej XIII zbaci s prestola u korist svoje sestre. Faraon je ubrzo smrtno stradao u borbama protiv Cezarovih jedinica koje su imale zadatak da sprovedu tu odluku. Kleopatra VII je potom krunisana i svečano se udala za svoga mlađeg brata što je predstavljalo običaj koga su se relativno dugo Ptolemaidi pridržavali.

U međuvremenu, Cezar je u Aleksandriji otpočeo veoma strastvenu emotivnu vezu s Kleopatrom VII zbog koje je tokom nekoliko meseci ostao prilično pasivan (makar politički). Kad se konačno dozvao pameti, on je, ostavljajući trudnu Kleopatru VII, otpočeo vojni pohod po obodnim prostorima Rimske republike. Došao je do istočne granice gde je savladao pontsku vojsku. Potom se spustio na jug, do granice koja se nalazila na afričkom kontinentu, a zatim se, preko Iberijskog poluostrva, vratio u Rim.

Cezar je tokom svog odsustvovanja iz glavnog grada četiri puta uzastopno bio biran za konzula što je trebalo da simbolizuje zakonito prisustvo njegove ukupne moći. Njegove pristalice, kao i oni Rimljani koji su strahovali od njega, 46. godine p. n. e. odlučili su da mu omoguće da organizuje svečani vojni defile kroz grad Rim, što je sobom nosilo neprijatan eho drevnog etrurskog kraljevstva. Po čitavom gradu bile su postavljene Cezarove statue i to odmah uz one na kojima su bili prikazani drevni rimski kraljevi. Bilo mu je omogućeno da nosi odeću purpurne boje, a pozdravljan je i svečanim pozdravom: „Imperator!“ Na čelu svečane povorke nošen je natpis koji je glasio: „*Veni, vidi, vici!*“ („Dođoh, videh, pobedih!“).[29]

Nakon obavljenog svečanog defilea, Cezar se posvetio imenovanju magistrata i donošenju zakona, a ponašao se kao da je istovremeno obavljao dužnosti Senata, narodnog tribuna, Narodne skupštine i konzula. Sve to činio je uz javnu podršku oružanih snaga koje su mu bile potpuno odane (svim svojim saborcima koji su se borili u Galiji podario je status rimskih građana), a građani su počeli da ga doživljavaju kao svog zaštitnika. Otišao je toliko daleko da je promenio čak i kalendar. Kako bi uspostavio četvorogodišnji ciklus koji je uključivao i jednu prestupnu godinu, koji mi i dan-danas koristimo, godina 46. p. n. e., tokom koje je doživeo svoj najveći javni uspeh, trajala je čitavih četiri stotine četrdeset i pet dana.

Sasvim je moguće da su se senatori pribojavali odmazde oružanih snaga ili građanskog otpora ukoliko bi odbili da mu odaju poštovanje. Konačno,

Senat je 44. godine p. n. e. doneo odluku da ga proglasi doživotnim diktatorom. No, to nije bilo isto kao i biti kralj. Naime, tada je svima postalo potpuno jasno da se ideja o tome da bi s vremenom mogao da postane vladar kod Cezara pojavila još u mladosti.

Marko Antonije stavio je 15. februara 44. godine p. n. e. krunu na Cezarovu glavu. Tokom jedne verske svetkovine Marko Antonije je u rukama nosio dijademu koja je sadržavala i lovorov venac. Ponudio ju je Cezaru, ali je masa na to reagovala veoma blago. Dobro shvativši takav stav javnosti, Cezar ju je odgurivao nekoliko puta što je izazvalo samo još veće javno odobravanje. Rimljani su jasno stavili do znanja da ne bi voleli da Cezar postane njihov vladar. Moguće je i da ih je sam taj pojam vladara suviše podsećao na Parćane koji su živeli u dalekim istočnim predelima. Verovatno je i to da je ideja o tome da Rim treba da bude meritokratija učinila odbojnom svaku pomisao na naslednu monarhiju. Cezar nije imao zakonitih sinova (iako mu je Kleopatra rodila sina koji je dobio ime Ptolemej XV Cezarion), ali je zato on svog osamnaestogodišnjeg nećaka Oktavijana, sina sestrine kćerke, testamentarno proglasio svojim naslednikom.

Nedugo zatim Senat je doneo odluku po kojoj je Cezaru bilo omogućeno da nosi krunu, ali isključivo onda kad se nalazio izvan Rima, u vojnom pohodu protiv Partije, budući da je po jednom verovanju samo vladar mogao da osvoji tu državu. Bila je to jedna od poslednjih slamki za koju su se uhvatili senatori koji su bili veoma zabrinuti zbog opasnosti da bi Republika mogla da izgubi čak i onu svoju polumitsku realnost. Ti neprijateljski nastrojeni senatori, među kojima se nalazio i Cezarov rođak Marko Brut (u Cezarovom testamentu naveden kao jedan od naslednika), sačinili su plan da izvrše atentat na doživotnog diktatora i to prvom prilikom kad se on naredni put, a to je trebalo da bude 15. marta 44. godine p. n. e., zatekne u zdanju Senata. Na taj dan praznovale su se martovske ide. Svima je bilo potpuno jasno da se Cezarov najbliži saradnik Marko Antonije ne bi pridružio zaveri, pa je planom bilo predviđeno da ga zadrže na vratima dok sve ne bude bilo okončano.

U biografiji Cezarovog naslednika Oktavijana, Nikola iz Damaska veoma je detaljno opisao sam atentat:

Kad je stigao i kad su ga ugledali, senatori su ustali u znak poštovanja. Oni koji su nameravali da ga ubiju nalazili su se oko njega. Prvi koji mu je prišao bio je Tilije Cimber čijeg je brata Cezar proterao. On je pristupio kao da je želeo da učini iznenadnu molbu u ime svog brata te je zgrabio Cezarovu togu čime ga je sprečio da se, ukoliko bi to želeo, posluži svojom rukom. Cezar je bio veoma ljutit, ali su zaverenici isukali bodeže i pohrlili ka njemu. Prvo ga je Servilije Kaska ubo u levo rame, nešto iznad ključne kosti koju je ciljao, ali ju je usled nervoze promašio. Cezar je pokušao da se odbrani, ali je Kaska, obraćajući se na grčkom jeziku, pozvao svog brata u pomoć. On je pritekao i mačem probo Cezara. Svega nekoliko trenutaka pre nego što ga je Kasije Longin udario posred lica, Decim Brut mu je probo butinu. Kasije Longin bio je željan da zada još jedan udarac, ali je promašio i povredio ruku Marka Bruta. I Minucije je nasrnuo na Cezara, ali je greškom povredio Rubrija u butinu. Izgledalo je kao da se bore iznad samog Cezara. On se, usled brojnih rana, sručio u podnožju Pompejeve statue gde su se na njega, već mrtvog, obrušili svi kako bi pokazali da su imali udela u njegovoj smrti. Na taj način Cezar je zadobio trideset pet rana pre nego što je izdahnuo.[30]

Plutarh je zabeležio kako je Cezar preminuo dozivajući pomoć. U nekim grčkim istorijskim izvorima bilo je zabeleženo kako je navodno, na grčkom jeziku, povikao: „Zar i ti sine Brute?!“[45] Svetonije nam, pak, svedoči o tome kako je iznenađeni Cezar, nakon što je prvi put bio ranjen, uzviknuo: „Ali, ovo je nasilje!“[31]

Cezarove ubice nalazile su se prosto na logičnom kraju svojevrsnog procesa koji je otpočeo stotinu godina pre toga slučajem braće Grah. Nikakvi zakoni ili ravnoteža snaga nisu uspevali da suzbiju ambicije onih koji su posedovali moć. I sam Cezar je to demonstrirao te je na kraju stradao na način koji ni njemu nije bio stran. Međutim, čitav taj zastašujući događaj pokazuje to da je Republika i dalje bila prisutna u svesti Rimljana. Zvaničan naziv Republike koji je bio ispisan na zastavama legija i javnim zdanjima glasio je: *SPQR – Senatus Populusque Romani* (*Senat i narod Rima*).

Rim je bio mesto u kojem je narod imao moć. To možda nije odgovaralo istini tokom čitavog niza decenija, ali Rimljani nisu imali drugi način da sebe vide, niti drugi naziv za svoj zajednički identitet. Bila je to uistinu

moćna laž, pa je čak i sam diktator morao biti prestravljen kad bi se našao suočen s njom.

Vremenska traka 78			
PARTIJA	EGIPAT	BRITANIJA	RIM
			Prva pobuna robova (135. g. p. n. e.)
			Smrt Tiberija Graha
Mitridat II			Smrt Gaja Graha
			Jugurtin rat (112. g. p. n. e.)
			Gaj Marije, konzul
			Građanski rat (91. g. p. n. e.)
			Lucije Sula, konzul
			Lucije Kina, konzul
			Spartakov ustanak (73. g. p. n. e.)
			Kras, konzul
			Pompej, konzul
		Kasivelaunus	Ciceron, konzul
Orod II			Gaj Julije Cezar, konzul
	Ptolemej XIII /		Bitka kod Farsale (48. g. p. n. e.)
	Kleopatra VII		Cezarovo ubistvo (44. g. p. n. e.)

Te tri ličnosti bile su međusobno povezane na različite načine među kojima su posebno zanimljivi bili brakovi. Cezarova tetka bila je udata za Gaja Marija. Cezarova prva supruga bila je Kinina sestra, dok je druga bila Sulina unuka (Pompeja Sula, čija je majka bila Sulina kćerka, a otac Pompejev rođak). Pompejeva druga supruga bila je Sulina poćerka, dok je njegova četvrta supruga bila Cezarova kćerka Julija. Kad je Cezar raskinuo Julijinu veridbu, Pompej je odbijenom vereniku ponudio svoju kćerku iako je ona već bila verena za Sulinog sina. Kras je oženio udovicu svog brata i zaustavio se na tome mada se uveliko govorilo kako se viđao i sa jednom od Vestalki.

Džefri od Monmauta kazuje kako je jedan od prvih britanskih vladara bila ličnost koja je nosila velško ime Lur i koja je imala tri kćerke – Koronilu, Ragavu i Kordeliju. Kako bi odredio koja od njegove tri kćeri zaslužuje najveći deo kraljevine, upitao ih je koja ga od njih najviše voli. Kordelija je odgovorila: „Ja te volim na način na koji kćer ljubi svoga oca“, što je Lura strašno naljutilo. To je, naravno, bila Šekspirova osnovna potka za tragediju *Kralj Lir*.

Uvodna rečenica u spisu pod naslovom *De Bello Gallico* (*Galski rat*) glasila je: *Omnis gallia est divisa in tres partes* („Čitava Galija bila je podeljena na tri dela.“). Vremenom je to postala jedna od najpoznatijih

rečenica u delovima sveta u kojima je u upotrebi engleski jezik jer su učenici i studenti koji su pohađali časove latinskog jezika, kao svoj prvi zadatak, morali da prevode delove iz Cezarovog dela.

Ono što je potpuno sigurno jeste da on svakako nije izgovorio onu čuvenu rečenicu na latinskom jeziku (*Et tu, Brute?)* budući da ju je petnaest vekova kasnije izmislio niko drugi do Šekspir.

Tokom Cezarovog osvajanja Aleksandrije njegove jedinice podmetnule su nekoliko požara u različitim delovima grada. Drevni istorijski izvori kazuju nam kako je velika Aleksandrijska biblioteka, najveća tadašnja zbirka spisa na svetu, tada bila spaljena do temelja.

Sedamdeset deveto poglavlje

Carstvo

Između 44. godine p. n. e. i 14. godine n. e. Oktavijan je postao prvi građanin, Parćani se suprotstavljaju Rimljanima, dok se čitavo carstvo pretvara da je Rim i dalje Republika

I dok je Cezarovo telo ležalo u zdanju Senata, Marko Antonije konačno je uspeo da se probije u zgradu. Iako je zakasnio da spase Cezara, uspeo je da spreči ubice da njegovo telo bace u Tibar kao što su to planirali. Umesto toga, oni su izašli iz zdanja Senata i u formaciji falange, s isukanim mačevima, krenuli put Kapitola pozivajući građane da im se pridruže i „povrate svoju slobodu". To je bio prelomni trenutak. Okupljeni na ulicama su se spontano udružili protiv njih. Nekoliko uglednijih Rimljana im se pridružilo i situacija je postepeno počela da se smiruje. U međuvremenu, trojica Cezarovih robova došla su po njegovo telo koje je potom odneto u njegov dom.[1]

Ne znajući kako će se javnost u svemu tome postaviti, Marko Antonije je, prerušen u roba, našao privremeno utočište u domu jednog svog prijatelja da bi ubrzo napustio grad. S druge strane, Brut i Kasije nastavili su da javno govore kako je Cezarova smrt bila tragična neophodnost. Narednog dana okupili su senatore i predložili da se organizuje veličanstveni pogreb u čast Cezara, kao i da se, pošto je uveliko bio mrtav, proglasi i za božanstvo. Senat se saglasio s tim predlogom. To je učinilo da u Rimu prevagne mir, ali je i ohrabrilo Marka Antonija, koji nije daleko odmakao, da se vrati. Bilo je očigledno da neće doći do odmazde nad Cezarovim pristalicama.

No, tokom narednih dana taj prividni mir u Rimu bio je u znatnoj meri narušen kad je javno pročitan Cezarov testament i kad je svima postalo jasno da je odredio da dobar deo njegovog bogatstva bude razdeljen rimskim građanima. Tada su njegovo telo proneli ulicama grada. Brut i Kasije su se prethodno saglasili s tim budući da je to bio neophodan segment pogrebnih svečanosti, ali kad su građani ugledali njegovo unakaženo telo, to ih je veoma uznemirilo.

Marko Antonije, koji se tada nalazio na Rimskom forumu kako bi održao posmrtni govor u Cezarovu čast, ohrabrivao je to javno nezadovoljstvo. Poveo je naoružanu stražu koju je predvodio jedan od njegovih saveznika Marko Emilije Lepid, ličnost koju je još Cezar bio imenovao za zapovednika provincija Galije i Ovostrane Hispanije. Lepid se tada još uvek nije bio uputio ka oblasti u kojoj je trebalo da obavlja svoju novu dužnost, već je u Rimu regrutovao jedinice kako bi ih poveo sa sobom. Raspolažući oružanom stražom, Marko Antonije je održao vatreni posmrtni govor. Uzeo je Cezarovu poderanu i okrvavljenu togu i podigao je toliko visoko da su svi okupljeni mogli da vide koliko je uboda hladnim oružjem Cezar zadobio.

I sam pogled na Cezarovu togu trebalo je da izazove nemire na ulicama Rima. Građani su trčali ulicama, mašući bakljama i uzvikujući kako Brut i Kasije treba da budu pronađeni i raskomadani.

No, njih dvojicu niko nije mogao da nađe. Njima je pošlo za rukom da na samom početku tih nemira umaknu iz grada te su se u to vreme uveliko nalazili u svom skrovištu, u gradu Antiumu. Marko Antonije je preuzeo punu kontrolu nad svim državnim organima, pa je, u znak zahvalnosti Lepidu za pruženu podršku, njega imenovao za Pontifeks Maksimusa, prvosveštenika Rima.

Međutim, položaj Marka Antonija nije bio nimalo stabilan. U očima senatora on je bio Cezar Mlađi. Po svemu sudeći, neko ko bi trebalo da postane novi tiranin kao što je to bio Cezar, ali bez harizme koja je bila toliko svojstvena Cezaru da svakog ubedi da pređe na njegovu stranu.

Istovremeno, Brut je, šaljući novac za održavanje javnih svetkovina u Rimu, iz svog skrovišta u mestu Antiumu smirivao javnost, nadajući se da bi na taj način mogao da povrati simpatije građanstva. Jedan od njegovih saveznika u Senatu, govornik Ciceron, izdašno mu je pomogao time što je stalno ukazivao na Brutovu velikodušnost, ali i na spremnost da se

suprotstavi tiraniji. „U to vreme“, pisao je Plutarh, „građani su počeli da bivaju sve nezadovoljniji Markom Antonijem za koga su verovali da pokušava da, zarad sebe, uspostavi neki oblik monarhije. Počeli su da priželjkuju Brutov povratak.“[2]

Brut je možda i mogao da se vrati kao junak da nije bilo samo jedne stvari: Cezarov usvojeni sin Oktavijan, kome je tada bilo osamnaest godina, nalazio se odranije u vojnoj službi izvan područja Apeninskog poluostrva. Međutim, čim je saznao za ujakovu nasilnu smrt, odmah se zaputio u Rim.

Kada je Oktavijan stigao, Ciceron (koji je smatrao da je Marko Antonije budala i tiranin u pokušaju) je video tog mladića kao svog najboljeg saveznika protiv Antonija. To je logično dovelo do izostanka bilo kakve podrške u odnosu na Bruta, ubicu. Plutarh je zapisao kako je Brut to doživeo veoma negativno, kao i da se u svojim „pismima njemu veoma oštro obraćao“.[3]

To ni na koji način nije doprinelo da se Ciceron vrati na njegovu stranu te je Brut privremeno odustao od svega, napustio Apeninsko poluostrvo i otputovao u Atinu kako bi tamo boravio kod jednog prijatelja.

Marko Antonije, koji je sebe predstavljao kao Cezarovog prijatelja, nikako nije mogao da se otvoreno suprotstavi njegovom nećaku. Međutim, on je sasvim trezveno Oktavijanov povratak doživljavao kao otvorenu pretnju njegovoj moći i uticaju. Antonije se u odnosu na tog mladića postavio s otvorenim nipodaštavanjem, pitajući ga da li zaista misli da je sposoban da se izbori sa svim izazovima koje donosi upravljanje Cezarovim posedima, smejući se njegovim ozbiljnim namerama i pokušavajući da spreči njegov izbor na dužnost narodnog tribuna.

Nasuprot njemu, Oktavijan je počeo da sklapa savezništva sa svim Antonijevim protivnicima i suparnicima. Do Marka Antonija stigle su glasine o tome kako Oktavijan planira njegovo ubistvo. Iako je mladić odbio takve optužbe, sama sumnja bila je dovoljna da njih dvojicu preobrazi od političkih neistomišljenika do otvorenih protivnika. „Obojica su se rastrčala po čitavom Apeninskom poluostrvu kako bi stare ratnike, koji su se nalazili u svojim domovima, angažovali na svojoj strani“, zabeležio je Plutarh, „a upinjali su se iz petnih žila da uz sebe stave one jedinice koje su tada još uvek bile neopredeljene.“[4] Ciceronova govornička veština i te kako je uticala da tas na vagi prevagne na pravu stranu. Uspeo je da ubedi senatore u to da Marka Antonija proglase neprijateljem rimskog

naroda, što je podrazumevalo da su rimske oružane snage imale pravo da ga proteraju s područja Apeninskog poluostrva.

S vojskom koju je uspeo da okupi, Marko Antonije se povukao u pravcu severnih oblasti dok je Oktavijan krenuo za njim sa svojom vojskom i obojicom konzula. Dve strane sukobile su se u bici kod Modene do koje je došlo 43. godine p. n. e. Ipak, iako su Antonijevi ratnici popustili u svojoj borbenoj liniji i pobegli, tada su stradala i dvojica konzula, kao i znatan broj Oktavijanovih ratnika. To za Rimljane nije bila potpuna pobeda.

Antonije se povukao preko Alpa kako bi dopreo do vojnika koji su bili stacionirani u Galiji, pa ih je regrutovao na svoju stranu. Oni su već ranije služili pod njegovim zapovedništvom, cenili su njegove sposobnosti i izgledalo je da ta kriza na svetlo dana izvlači ono što je bilo najbolje kod njega: „Pokazalo se da je njegov karakter najbolje funkcionisao u kriznim situacijama“, kazao je Plutarh. „Na nesreću, Antonije je zaista bio ličnost ispunjena vrlinama.“[5]

Izgledalo je da je u tom momentu Oktavijan počeo da razmatra svoju poziciju. Sve dok su Senat i Ciceron gajili nade u potpuni povratak republikanskog uređenja, oni ne bi bili voljni da stanu uz njega. Njihova trenutna podrška koju je uživao zasnivala se na želji da se Marko Antonije i fizički ukloni iz Rima. Međutim, Oktavijan nikako nije želeo povratak republikanskog sistema. Žudeo je za onom moći koju je imao njegov veliki ujak, a Ciceron nije bio spreman da mu u tome pomogne: „Pravilno shvatajući da je Ciceron odan slobodi“, primetio je Plutarh, „prestao je više da obraća bilo kakvu pažnju na njega.“[6]

Sledeći Cezarov primer, odlučio da sklopi savez sa svojim suparnikom kako bi time pojačao sopstvene pozicije. I umesto da izvrši napad na Marka Antonija, on mu je poslao svoje izaslanike s porukom da ima predlog koji bi mu izneo ukoliko bi prihvatio da se sretne sa njim.

Oktavijan i Antonije sreli su se tokom novembra te godine u jednoj kući u današnjoj Bolonji u kojoj su, tokom naredna tri dana, razgovarali o mogućnosti da naprave savez. Konačno, odlučili su da uspostave trijumvirat, baš kao što su to nekada učinili i Cezar, Pompej i Kras. Za trećeg člana tog trijumvirata odabrali su nekadašnjeg Antonijevog saveznika Lepida. On je tada obavljao dužnost Pontifeksa Maksimusa, a zapovedao je i velikim brojem legija koje su se nalazile na području Galije i Ovostrane Hispanije.

Važno je naglasiti kako taj trijumvirat nije bio neformalnog karaktera. Uskoro je bio potpisan i sporazum. „Državi je ubrzo potpuno odzvonilo“, primetio je Plutarh, „pošto je ona bila podeljena između njih kao da im je to bila dedovina.“

Potom je svako od njih sačinio spisak Rimljana koje je trebalo ubiti nakon preuzimanja vlasti. To sve ni najmanje nije imalo privid bilo kakve zakonitosti. Na tom spisku za likvidacije na kraju se našlo oko tri stotine osoba, uključujući tu i Cicerona (na Antonijev predlog), Antonijevog ujaka (na Oktavijanov predlog) i Lepidovog rođenog brata koji mu se otvoreno suprotstavljao (ni manje ni više nego na Lepidov zahtev).

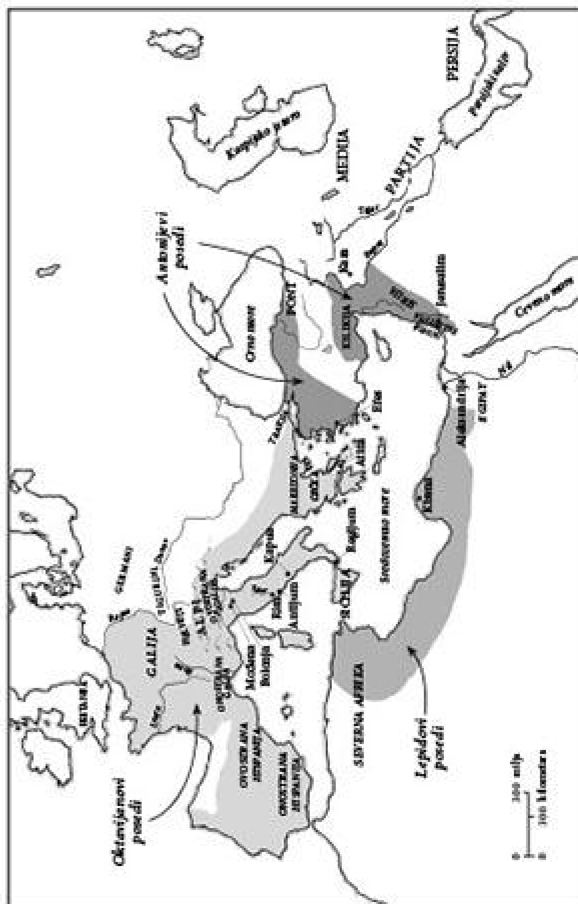
Sva trojica su se, na čelu vojske, vratila u Rim gde su bezobzirno sproveli sve svoje namere. Nakon toga, oni su podelili čitavu državu. Oktavijanu je pripao zapad, dok je Antonije za sebe uzeo istok. Lepid, koji je imao ulogu priveska u tom trijumviratu, ostao je bez zapovedništva nad Galijom i Ovostranom Hispanijom te je zauzvrat dobio severnu Afriku, koja je tada imala trećerazredni značaj.

Ipak, donekle su ga umirili davši mu na upravu, istina privremeno, i grad Rim. I dok je Lepid vladao u glavnom gradu, Antonije i Oktavijan, s delom oružanih snaga, uputili su se u pravcu Grčke kako bi likvidirali Bruta i Kasija.

Njih dvojica su boravili u Makedoniji gde su svoje snage podelili u dva dela i stacionirali se u dva grada. To je nateralo Oktavijana i Antonija da i oni podele svoje snage. Oktavijan je na sebe preuzeo zadatak da napadne Bruta, ali je na sam dan bitke iznenada oboleo. Po Svetonijevim rečima, on je bio slab i nije se dobro osećao što je, na kraju krajeva, dovelo do opšteg rasula među njegovim jedinicama.[7] Antonije je, nasuprot tome, pobedio Kasija, koji je izvršio samoubistvo ne znajući da se Brut i dalje dobro držao. Marko Antonije se potom obrušio i na Bruta koga je savladao u Oktavijanovo ime.

Oktavijan se, koji se sve lošije osećao, uputio u pravcu Rima iako su mnogi bili ubeđeni da živ neće stići u prestonicu. Antonije se zadržao na istoku da bi pomogao obezbeđivanje granice. Rimska provincija Sirija suočavala se s mogućom invazijom. Pod zapovedništvom svog vladara Oroda II, Parćani su se okupljali na zapadnim granicama Sirije spremajući se da je napadnu. Rimski zapovednik provincije Sirije, Antipater, skončao

je život tako što je bio otrovan. Umesto njega, na presto je stupio njegov sin Irod, osoba bez ikakvog upravljačkog iskustva.

87. Rim u vreme trijumvirata

Antonije je stigao u Siriju, ali je njegovu pažnju s mogućeg napada odvuklo nešto sasvim drugo. Samo godinu dana nakon što su Brut i Kasije pretrpeli poraz, 41. p. n. e., Antonije se sreo s Kleopatrom koja je plovila u pravcu Kilikije kako bi ga videla i predstavila mu se s ciljem da ga očara:

U barci koja je imala pozlaćenu krmu i širom otvorena purpurna jedra, srebrna vesla davala su ritam muzici koju su stvarale flaute, frule i harfe. Ona je, pod baldahinom, ležala potpuno sama odevena u odeću ukrašenu zlatom. Ostavljala je utisak Venere dok su poput Kupidona prelepi mladići stajali sa obe strane diveći joj se. Njene sluškinje, odevene poput morskih nimfi i gracija, bile su zadužene za kormilarenje i brigu o morskim užadima. Njihovi mirisi dopirali su sve do obale na kojoj se nalazilo mnoštvo ljudi koji su s obe strane reke pratili prolazak barke, odnosno koji su čitav taj prizor posmatrali s gradskih bedema.[8]

Umesto da ostane u Siriji i pomogne u odbrani te provincije, opčinjeni Antonije krenuo je za Kleopatrom u Aleksandriju.

Do napada Parćana došlo je svega nekoliko meseci kasnije. Tokom 40. godine p. n. e. oni su stigli do Palestine, prethodno i bukvalno projurivši kroz Siriju, želeći da ubiju rimskog namesnika Iroda. On je, međutim, pobegao u Rim, pa su Parćani zarobili Hirkana (prvosveštenika i etnarha Judeje koji je bio odgovoran Irodu) kome su odsekli oba uva. To ga je sprečilo da obavlja dužnost prvosveštenika pošto su jevrejski zakoni određivali da prvosveštenik mora da bude potpuno telesno očuvan.

Nedugo posle tog uspeha, Oroda II ubio je njegov sin Fraat IV koji je, po starom parćanskom običaju, istovremeno ubio svoju braću i svog najstarijeg sina. Antonije se odvojio od Kleopatre i otišao u Rim da bi se konsultovao s Oktavijanom koji se, na opšte iznenađenje, potpuno oporavio. Vodeći sa sobom Iroda, koji je prethodno pobegao iz Judeje, Antonije se ka istoku uputio na čelu velike vojske.

Predvođeni svojim novim vladarom Fraatom II, Parćani su pokušavali da odbrane svoje posede koji su se nalazili na području Sirije, ali je Antonije uspeo da ih natera na povlačenje iz same Palestine. Godine 37. p. n. e. postavio je Iroda za vazalnog cara te oblasti. Bio je to jevrejski car koji je istovremeno obavljao vladarsku i svešteničku dužnostt.

U međuvremenu, Oktavijan je u zapadnim oblastima potpuno eliminisao Lepida kome je već bilo dojadilo da bude deveta rupa na svirali. Naime, on se sa svojim trupama morskim putem uputio u pravcu Sicilije za koju je tvrdio da mu pripada. Bila je to nedvosmislena poruka da je želeo veći uticaj u okviru trijumvirata.

S druge strane, Oktavijan se iskrcao na sicilijansku obalu moleći Lepidove ratnike da mu se ne suprotstavljaju. Mogli su da spasu Rim od novog građanskog rata ukoliko bi prestali da budu odani Lepidovim ciljevima. Tako su i postupili. Legija za legijom. Konačno, Lepidu ništa drugo nije ni preostalo već da sledi primer svojih jedinica, da se preda i uputi u pravcu Oktavijanovog vojnog logora kako bi zamolio za milost. Oktavijan mu je poštedeo život, ali mu je oduzeo sve provincije, vojnike i zvanje *trijumvira*.[9] Takođe, odredio je i da Lepid bude stavljen u kućni pritvor u kome je proveo ostatak života.

Tada su Oktavijan i Antonije međusobno podelili moć, ali se ovaj drugi našao u znatno slabijem položaju. Nakon početnog uspeha njegov vojni pohod protiv Partije nepovratno je srljao u poraz. Pokušao je da se probije na teritoriju Medije, ali bio je primoran da se povuče, izgubivši pritom dvadeset hiljada pešadinaca i oko četiri hiljade konjanika.[10]

Godine 34. p. n. e. Marko Antonije je digao ruke od svega. Otišao je u Egipat, Kleopatri. Taj njegov beg u Egipat dao je Oktavijanu toliko željeni izgovor da Marka Antonija proglasi neprijateljem Rima i da mu otvoreno objavi rat. Na taj način Oktavijan je mogao da postane i vladar Antonijevog dela države.

Međutim, da bi to uradilo prethodno je morao da ubedi senatore koji su bili naklonjeni Antoniju da pređu na njegovu stranu. Godine 32. p. n. e. Oktavijan je naredio da se Antonijev testament javno pročita u Senatu. To je bilo potpuno nezakonito, ali kad su senatori čuli da je Antonije najveći deo svoga novca ostavio deci (blizancima, sinu i kćerki) koju mu je rodila Kleopatra, i koji su bili polu-Egipćani, kao i da je odredio da bude sahranjen u Egiptu, saglasili su se s objavljivanjem rata Antoniju doživljavajući ga bezmalo spoljnim neprijateljem Rima.[11] Oktavijan je tom prilikom naglasio, imajući u vidu Antonijevu potpunu opčinjenost Kleopatrom, da nije očekivao da bi njegovo uklanjanje s javne scene proizvelo bilo kakve probleme. Bio je uveren da će Antonijevi vojni zapovednici biti osobe zadužene za Kleopatrin izgled, odnosno jedan ili dvojica egipatskih evnuha.

31. Oktavijan Cezar Avgust
(63. godine p. n. e. – 14. godine n. e.)
(bronza; Arheološki muzej, Verona, Italija;
autor fotografije: Arte, Venecija/Art Risors, Njujork)

Saznavši za tu odluku Senata, Antonije je u gradu Efesu počeo da okuplja svoje kopnene i pomorske snage, koje su bile značajne. Po Plutarhovim rečima, raspolagao je sa oko pet stotina ratnih brodova, stotinu hiljada pešadinaca i čitavim nizom saveznika među kojima se nalazio i judejski car Irod.

Oktavijan mu je krenuo u susret sa sopstvenom flotom i kopnenim snagama. Nakon niza čarki, dve flote sukobile su se u pomorskoj bici do koje je došlo kod rta Akcijum, koji se nalazi na severnoj obali Grčke. Pošto je Oktavijanova flota uništila oko tri stotine Antonijevih brodova, Kleopatra i Antonije su napustili bojište i zaputili se u pravcu Egipta. Većina Antonijevog ljudstva je dezertirala i priključila se Oktavijanu koji je, bez ikakve sumnje, bio pobednik.

Oktavijan je smatrao da nimalo ne bi bilo mudro ostaviti Antonija u Egiptu gde bi mogao da planira nove udarce koje bi zadao Rimu. Sačekao je da prođe zima, a zatim se i on uputio ka Egiptu.

Kad je Antonije saznao da se Oktavijan približava, probo se mačem nanevši sebi smrtonosnu povredu. I Kleopatra je izvršila samoubistvo mada na njenom telu nisu bili vidljivi tragova tog čina, niti je u blizini nađen bodež. Njene sluge su docnije pretpostavile kako ju je verovatno ujela otrovnica jer se svesno odlučila da umre, a ne da bude doživotna Oktavijanova zatočenica.

Oktavijan je naredio da se ubije Kleopatrin i Cezarov sin Cezarion. Bilo je to 30. godine p. n. e., kad je Oktavijan postao jedini gospodar čitave rimske države.

Oktavijan se 29. godine p. n. e. vratio u Rim, čijim je stanovnicima rat odavno već bio dozlogrdio. Oktavijan je sam sebi organizovao pobednički svečani vojni defile i građanima je razdelio znatna novčana sredstva. Naredio je i da se vrata na hramu boga Janusa zatvore čime je građanima želeo da pokaže kako je Rim konačno ušao u novo razdoblje mira. Po njegovom shvatanju, pobeda kod Akcijuma predstavljala je potpuno nov početak. U pitanju nije bila tvrdnja po kojoj je *razdoblje Rimske republike*

bilo okončano (kako su to docnje opisali istoričari), već se radilo o tome da je *Republika doživela svoj novi početak*.

Da bi takav privid održao u životu, Oktavijan nije smeo da obesmisli Senat koji se nalazio u veoma delikatnoj poziciji. Oktavijan je upravo bio završio svoj rat protiv rimskog građanina, a u istom tom periodu naredio je da se ubije Cezarov jedini sin. Oba postupka predstavljala su akte jednog autokrate i postojala je opasnost da bi, ukoliko bi nastavio da se ponaša poput vladara, moglo doći do javnih protesta koji ne bi mogli biti ignorisani. S druge strane, ukoliko bi ga Senat prinudio da se odrekne sve svoje moći, to je moglo da izazove izbijanje građanskog rata. Već nekoliko godina bilo je sasvim očigledno da autentično republikansko ustrojstvo više nije moglo da održava stanje mira u gradu.

Kompromis između Senata i Oktavijana, nalik na njegovu pobedu u pomorskoj bici kod rta Akcijum, bio je samo terminološki. U januaru 27. godine p. n. e. Oktavijan je na sednici Senata saopštio kako se odriče svih ovlašćenja koja su mu bila poverena u vreme krize. To je pokazalo kako su postojale i dodatne snage, ne one uobičajene, kao i da je Republika i dalje postojala.

Oktavijan je o tome pisao u *Res Gestae*, izjavi koja je bila ugravirana i docnije postavljena ispred njegovog mauzoleja. „I pošto okončah građanski rat“, zapisao je, „i dobivši najvišu vlast na osnovu sveopšteg saglasja, preobratio sam državu tako što sam svu svoju ličnu vlast predao rimskom Senatu i narodu.“[12]

Zauzvrat, nakon što je Oktavijan pokazao koliko poštuje Republiku, ona mu je mu je istom merom uzvratila. Ostao je na položaju konzula (funkcija u okvirima republikanskog uređenja), a Senat mu je dao vlast nad udaljenim provincijama. Budući da se najveći broj pripadnika oružanih snaga nalazio izvan Rima, to mu je omogućilo potpunu kontrolu nad vojskom. Takođe, bilo mu je dozvoljeno da uspostavi i nešto sasvim novo – mnogobrojnu stalnu ličnu gardu, poznatu kao Pretorijanska. Oktavijan je na taj način raspolagao i nečim što je predstavljalo privatnu armiju čime je, povrh svega, bila trajno narušena tradicija po kojoj se vojska ne bi smela držati u neposrednoj blizini.[13]

Zadržao je i titulu imperator koju je nosio još od 29. godine p. n. e. Ta titula dodeljivala se nekom uspešnom rimskom vojskovođi svake godine, ali je od tada ona postala stalni deo njegovog imena. Dodao je i još jedno

ime – *Avgust*. Taj pojam označavao je ličnost koja je bila posvećena i drugačija. No, bilo je to potpuno novo ime koje je sa sobom nosilo i veliki politički teret, pa je stoga moglo da ima različita značenja, kako je to Oktavijan i želeo.[14] On je svoju titulu *Avgusta* (koja je vremenom postala njegovo prvo ime) doživljavao kao svojevrsnu nagradu za vrline koje je posedovao. Po njegovom mišljenju, tu tilulu mu je dodelio Senat želeći da ga nagradi za to što se sam odrekao potpune vlasti. Oktavijan je o tome i pisao u *Res Gestae* u kome je pobrojao sva svoja osvajanja („Proširio sam granice svih provincija rimskog naroda koje su kao svoje susede imale narode koji nisu bili odani našem carstvu. … Ponovo sam uspostavio mir na području provincija Galije, Hispanije i Germanije. … Rimskoj državi priključio sam i područje Egipta."[14] No, to ipak nije predstavljalo osnovu njegove vlasti. Umesto toga, on je zasluživao da ponese titulu *Avgusta*: „… nakon što sam okončao građanski rat, na osnovu sveopšteg saglasja raspolagao sam vrhovnom vlašću nad čitavim carstvom koju sam potom dobrovoljno predao Senatu i rimskom narodu. Zbog tog čina, ja sam, od Senata, dobio zvanje *Avgusta*. … Nakon toga dostojanstveno stajah pred svima, ali stvarna vlast više ne bejaše u mojim rukama, već u rukama mojih kolega."[16]

Sve to je, naravno, bilo potpuno izvrtanje istine. Avgust je istinski imao vlast jednog cara, ali ne i titulu. Čak je i nekim njegovim savremenicima (geografu Strabonu) to izgledalo prilično blesavo.

Tokom narednih decenija Avgust je čas delovao kao car bez zvanične titule, a čas kao pregovarač sa Senatom o tome koje mu formalne privilegije zaista pripadaju. Godine 23. p. n. e. Avgust je odbio da ponovo bude izabran na položaj konzula što se dešavalo tokom prethodnih devet godina. Njegova stvarna motivacija za takav postupak ni danas nije baš najjasnija. Moguće je da je shvatio da bi, ukoliko bi na položaj konzula bio biran svake godine, mnogi senatori na taj način bili sprečeni da se kandiduju za funkciju koju je veliki broj njih doživljavao kao ostvarenje životnog sna. Sve to moglo je da izazove nezadovoljstvo.[17] Takođe, iste godine Avgusta su zadesili veoma ozbiljni zdravstveni problemi. Svetonije je zabeležio kako je on patio usled mikoze, kamena u bešici, kao i da je po čitavom telu imao plikove.[18] Moguće je da nije želeo da se izlaže pogledu javnosti sve dok je bolovao od tako neprijatne bolesti.

U svakom slučaju, odbacivanje konzulstva nije predstavljalo čin žrtvovanja pošto je zadržao položaj koji je bio iznad svih postojećih nivoa vlasti. Senat se saglasio s tim da ga imenuje doživotnim prokonzulom što je značilo da je on, kad god bi to poželeo, mogao da se umeša u aktivnosti senatora i konzula, ali i da je imao ovlašćenja da unutar rimskih gradskih zidina potpuno raspolaže oružanim snagama (tzv. *imperium*). Bila je to veoma važna privilegija posebno imajući u vidu i to da je Avgust tada komandovao oružanim snagama koje su se nalazile u neposrednoj blizini Rima.

Naime, on je raspolagao svim vladarskim prerogativima uključujući tu i zakonske osnove da primenom oružane sile u Rimu sprovede sve što bi naumio. Ipak, i dalje se držao podaleko od titule cara. Po Tacitovim rečima, Avgust je pokorio svet raspolažući titulom *princepsa* (*fessa nomine principis sub imperium accepit*). Docniji prevodi na druge jezike transformisali su tu reč u pojam „princ“ mada je Avgust radije sebe nazivao „prvi građanin“.[19]

Godine 20. p. n. e. Avgust je sklopio mir s parćanskim vladarom Fraatom IV. Antonijev poraz pokazao se kao nešto veoma pozitivno po Avgusta, ali je to istovremeno bilo i veliko javno poniženje Rima. Parćani su tada zarobili veliki broj rimskih vojnika, kao i oznaka legija. Avgust je za to morao da im se osveti.

Fraat IV saglasio se s tim da pusti na slobodu sve ratne zarobljenika, kao i da vrati oznake legija. S druge strane, nije najjasnije šta je zauzvrat dobio od Rima. Avgust je Fraatu poklonio jednu mladu robinju koja je uskoro postala njegova naložnica, ali je ipak, i pored toga, moralo da postoji još neko zadovoljenje.

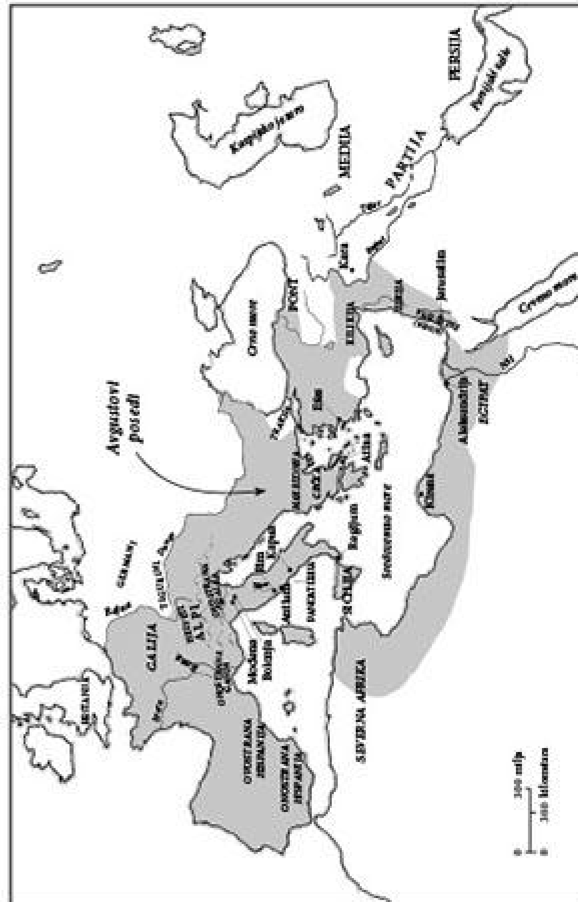
Fraat IV je u Rim zaista poslao svu četvoricu svojih sinova kao sužnje što je čin koji je najčešće ukazivao na potčinjeni položaj ili slabost.[20] Ali imajući u vidu tradicionalno spletkarenje unutar parćanske vladarske porodice, sasvim je moguće da je to bila usluga koju je Rim učinio Partiji. To je Fraatu IV dalo nekoliko mirnih godina tokom kojih nije morao da čuva svoja leđa ili da miriše pehare iz kojih je trebalo da pije. Rimljanima je to, s druge strane, omogućilo da Parćane nauče njihovom načinu života (što je nešto što su još drevni Asirci činili s egipatskim prinčevima). Dugotrajni mir s Partijom neposredno je uticao na napredak Rima. To je značilo da je

trgovački put do Indije, a možda čak i dalje na istok, od tada bio prohodan, a ne više blokiran.

Mada je Rim doživljavao napredak, Avgust se (kome je toliko bio potreban privid Republike kako bi održao svoje carstvo) suočavao s problemima vezanim za svoju poziciju. Senatori su sve manje bili zainteresovani za svoje obaveze u Senatu budući da se od njih očekivalo samo da bespogovorno usvajaju zakone, ali je zato Avgust želeo da se obaveze u Rimu odvijaju po već odavno ustaljenom ritmu. Godine 17. p. n. e. obznanio je kako će ubuduće svi senatori koji zakasne na sednice Senata plaćati novčane kazne.

U međuvremenu, on je akumulirao još više moći. Lepid je preminuo u kućnom pritvoru 13. godine p. n. e. Oktavijan je potom na sebe preuzeo i dužnost prvosveštenika, zapisao je Svetonije, „što sve dok je Lepid bio u životu nikad nije ni nagovestio da bi učinio“.[21] To je podrazumevalo da je od tada politički vođa Rimljana ujedno bio i verski lider čitave države. Bila je to kombinacija koja je u znatnoj meri dodatno ojačala njegovu vlast, a ta forma će ostati prisutna i u narednim vekovima.

To je Senat učinilo još beznačajnijim. Godine 11. p. n. e. Avgust je promenio i propise koji su se ticali rada Senata u smislu da su zasedanja mogla biti održavana, a odluke donošene čak i ukoliko sednicama nije prisustvovao neophodni minimum od četiri stotine senatora (od ukupno njih šest stotina). Takođe, obznanio je kako ubuduće senatori neće imati pravo javnog izlaganja na osnovu njihove starosti budući da su masovno počeli da praktikuju da jedan po jedan uzimaju reč da bi samo kazali: „Saglasan sam s onim što je kazao prethodni govornik.“ Umesto toga, a u želji da senatore održi u budnom stanju, imao je običaj da ih iznenada pozove da govore kao što to čini nastavnik kad u razredu ima nepažljive učenike.[22]

88. Rim u vreme vladavine Oktavijana Avgusta

Istovremeno, Avgust je činio sve kako bi obezbedio naslednika i na taj način uspostavio vladarsku dinastiju što je u potpunosti predstavljalo antirepublikansku ideju.

Istina, Senat je gajio određene simpatije prema ideji naslednika pošto niko nije želeo da nakon Avgustove smrti dođe do građanskog rata, ali nije postojao zakonski osnov da on odredi nekoga ko bi bio naredni rimski car. Poseban problem predstavljalo je i to što Avgust nije imao sina. Stoga je razmatrao mogućnost da svog zeta imenuje za naslednika pošto je još 24. godine p. n. e. svoju tada četrnaestogodišnju kćer Juliju udao za njenog sedamnaestogodišnjeg rođaka Marcela koji je bio prvi na listi mogućih naslednika. Marcel je preminuo svega godinu dana kasnije. Nakon toga, Avgust je kćerku udao za jednog od svojih oficira, Agripu. Ali i Agripa je preminuo 12. godine p. n. e.

Umesto da jadnu ženu konačno ostavi na miru, Avgust ju je iznova udao i to, ovog puta, za svog poslednjeg kandidata Tiberija, sina njegove supruge koga je rodila u prethodnom braku. Tiberije nije bio ničiji izbor. On je bio hladan i distanciran, mahom ćutljiv, a imao je i neobične tikove. Hodao je uštogljeno i bez prestanka je gestikulirao dok je govorio.[23] Kao Avgustov naslednik, Tiberije je bio čuvar njegovog položaja. Car se nadao kako bi neki od Julijinih sinova dovoljno sazreo da bi bio imenovan za naslednika umesto Tiberija. No, u međuvremenu je od života svoje kćeri načinio pakao. Julija je mrzela Tiberija, a njihov zajednički život bio je toliko loš da je on jednom prilikom otišao na Rodos, dok je ona postajala sve promiskuitetnija i sklonija piću. Njeno ponašanje postalo je toliko skandalozno da ju je Avgust na kraju zatvorio na ostrvu-tamnici Pandateriji.

Njegovi lični problemi nisu ga zadugo omeli da se pozabavi upravljanjem državom. Godine 4. p. n. e. preminuo je car Irod Veliki, vazalni vladar koga je na presto još u svoje vreme postavio Marko Antonije. Iza njega su ostala trojica sinova, kao i impozantni obnovljeni Hram u Jerusalimu. Svoju vlast iskoristio je da bi dotadašnji skromni Hram preobrazio u svedočanstvo sopstvene veličine (iako je to učinio u vreme rimske vrhovne vlasti). Zaravan na kojoj se nalazio Hramovni breg bila je nedovoljna da bi se izvelo njegovo planirano proširenje, pa je Irod naredio da se kopa u njegovoj neposrednoj okolini da bi tu bile podignute podzemne prostorije koje bi poslužile kao temelj za mnogo veću površinu građevine.

Irod Veliki je umro. Umesto da odluči koji bi Irodov sin nasledio oca, Avgust je odlučio da Palestinu podeli na tri dela. Moguće je da je veličina Hrama ukazivala na porodičnu ambiciju koju je trebalo slomiti. U svakom slučaju, Irod Antipa dobio je Galileju koja se nalazila u blizini Galilejskog jezera. Arhelaju su pripale Samarija i Judeja, dok je treći brat Filip dobio severne predele. Irod Antipa i Filip vladali su bez većih incidenata. Međutim, Arhelaj se pokazao toliko okrutnim da ga je Avgust 6. godine n. e. uklonio s prestola i umesto njega postavio jednog rimskog zvaničnika, prokuratora, koji je imao zadatak da dobro nadgleda šta se dešava u toj oblasti. Taj prokurator imao je poslednju reč u čitavoj toj oblasti, a posebno kad se radilo o sudskim presudama koje su podrazumevale pogubljenja. No, sve dok su se Irod Antipa i Filip primereno ponašali, Rimljani su se trudili da ih ostave na miru.

Parćani, koji su živeli u istočnim oblastima, suočavali su se sa antirimskim delovanjem.

Godine 2. p. n. e. započela su burna dešavanja u parćanskoj vladarskoj porodici Fraata IV i iznova su krenula po zlu. Njegova robinja rodila mu je sina i kad je to dete imalo blizu dvadeset godina, ono se pobunilo i ubilo svog oca. Kovani novac iz perioda razdoblja tog mladića, Fraata V, prikazuje vladara i njegovu majku. Moguće je da je ona imala status savladara mada deluje više kao njegova supruga, a u Partiji nije bilo ništa neobično da se sin oženi sopstvenom majkom. Ovo tim pre što je ona bila svega petnaest godina starija od cara Fraata V.[24] Njihova zajednička vladavina učinila ih je veoma neomiljenima, pa su ih Parćani, posle svega četiri godine, proterali iz zemlje.

Nakon toga presto je preuzeo jedan od sinova Fraata IV koji je bio odgajan u Rimu, a bio je poznat pod svojim vladarskim imenom Vonon I. Bilo je to ostvarenje uticaja kojem su se Rimljani toliko nadali, nešto najpribližnije otvorenoj vlasti koju su imali nad Palestinom. Na njihovu žalost, to nije dugo potrajalo. Prikazi Vonona I na kovanom novcu koji je nastao tokom njegove vladavine predstavljaju osobu sa zapadnjačkom frizurom što je najverovatnije bila posledica njegovog boravka u Rimu. Dvorjani u parćanskoj carskoj palati bili su posebno osetljivi na vladarevo podražavanje rimskog načina života. Tradicionalno orijentisani deo parćanskog društva teško se mirio s upotrebom rimskih pojmova, načinom odevanja i običajima Rimljana. Delovalo je kako je tokom perioda mira bilo još značajnije da se ostane dosledan njihovoj autohtonoj kulturi. Ta doslednost nije bila nužna tokom perioda ratova kada su neprijateljstva imala primat nad kulturnom razmenom.

I vladavina Vonona I trajala je svega četiri godine pre nego što ga je parćanski rodoljub po imenu Artaban zbacio s prestola i ubio kako bi sam postao novi car. Partija je održala stanje mira s Rimom, ali je to bio samo privid budući da se Partija, ostajući s druge strane reke Eufrat, uporno opirala svakom rimskom uticaju.

Godine 4. n. e. Avgust je potpuno odustao od toga da pronađe naslednika po krvnom srodstvu. Dvojica Julijinih unuka preminuli su mladi. Treći, Agripa Postum, bio je toliko loša osoba da su mnogi verovali kako je zapravo bio lud. Avgust je i njega poslao na ostrvo-tamnicu Pandaterija.

Jedini koji mu je preostao bio je Tiberije te je on i formalno usvojio zeta kao člana svoje najuže porodice.

To, međutim, Tiberija nije učinilo njegovim naslednikom pošto je nasledno pravo i dalje bilo nešto o čemu se nije javno govorilo. No, to je Tiberiju ipak davalo sve veću kontrolu nad rimskom vojskom. A kako je podrška rimskih oružanih snaga predstavljala najznačajniji oslonac carske vlasti, to je bilo skoro istovetno činu predaje krune Tiberiju. Godine 13. n. e. Senat je Tiberiju, kao i ranije Avgustu, dao zvanje prokonzula i principsa. Time su bile otklonjene sve teškoće do kojih je moglo doći u procesu naslednog prenosa vlasti.

To se dogodilo u pravo vreme. Tokom avgusta meseca 14. godine n. e. njih dvojica putovala su zajedno kad je sedamdesetpetogodišnji Avgust dobio dijareju. Sve više je slabio i nije mogao ni da ustane iz postelje.

Poslednjeg dana svog života zamolio je da mu se donese ogledalo kako bi uredio svoju frizuru kao da se spremao za prijem. „Kad su se okupili prijatelji koje je pozvao“, zapisao je Svetonije, „propitivao ih je da li misle da li je odigrao dobru ulogu u komediji koja se zove život.“ Kada su mu potvrdno odgovorili on je naizust, umesto svojih poslednjih reči, izgovorio dva stiha iz tada veoma omiljene drame:

Pošto je gluma bila toliko dobra, zapljeskajte rukama i pozdravite nas svi vi aplauzom.[25]

U poslednjim trenucima konačno je mogao da izgovori istinu koju niko u celom Rimu nije smeo da kaže: njegova uloga zaštitnika Republike bila je samo obična gluma, a njegovo odbijanje da prihvati titulu cara je pretvaranje koje je bilo potrebno zbog javnosti.

Vremenska traka 79	
PARTIJA	RIM
	Građanski rat (91. g. p. n. e.)
	Lucije Sula, konzul
	Lucije Kina, konzul
	Spartakov ustanak (73. g. p. n. e.)
	Kras, konzul
	Pompej, konzul
	Ciceron, konzul
Orod II	Gaj Julije Cezar, konzul
	Bitka kod Farsale (48. g. p. n. e.)
Fraat IV	Cezarovo ubistvo (44. g. p. n. e.)
	Oktavijan, konzul
	Bitka kod Akcijuma (31. g. p. n. e.)
	Prvi dogovor sa Senatom (27. g. p. n. e.)
	Drugi dogovor sa Senatom (23. g. p. n. e.)
	Oktavijan, Pontifeks Maksimus
Fraat V	
Vonon I	
Artaban II	Oktavijanova smrt (14. g. n. e.)

Osamdeseto poglavlje

Opadanje i obnova

Između 33. godine p. n. e. i 75. godine n. e., u Kini je dinastija Han privremeno zbačena zbog loših predznaka da bi kasnije, iz tih istih razloga, bila vraćena na carski presto

Za razliku od Rima na krajnjem zapadu, Kina, koja se nalazila na Dalekom istoku, pod vladarima iz dinastije Han postala je u pravo carstvo. Zapisi Sume Kijena svedoče o tome kako su brojna plemena postepeno bila pokoravana i uključivana u sastav kineskog carstva. Poput vladajuće porodice koja je gospodarila krajnjim zapadom, tako je i kineska carska porodica doživljavala krize izazvane unutrašnjim sukobima koji su dovodili do slabljenja granica i same države.

Godine 33. p. n. e., u vreme kad je Oktavijan i dalje učvršćivao svoju moć, preminuo je car Juandi, vladar iz dinastije Han. Presto je nasledio od svog oca Ksuandija, a prepustio ga je sinu Čengdiju.

Novom caru bilo je svega osamnaest godina što je, po kineskoj tradiciji, podrazumevalo da još uvek nije mogao samostalno da upravlja državom. Njegova majka Čeng-čun dobila je titulu carice-majke i ulogu namesnice carskog prestola. Kad je svom sinu preporučila da njenim rođacima iz porodice Vang ustupi važne pozicije u državnoj upravi, Čengdi je to bespogovorno ispunio. Njena braća postali su istaknuti gospodari, a njen najstariji brat vrhovni zapovednik oružanih snaga. Ostali članovi porodice Vang dobili su druge značajne položaje u državnom aparatu dinastije Han koja je ubrzo postala njima potpuno preplavljena.[1]

Nakon više od dvadeset godina provedenih na prestolu, Čengdi je umro 7. godine p. n. e. a da dinastiji nije podario sina. Na carskom tronu ga je

zato nasledio njegov rođak Aiti. Nakon tog razdoblja, period vladavine svakog pojedinačnog cara iz dinastije Han postajao je sve kraći. Aiti je, takođe bez dece, preminuo nakon samo šest godina. Naredni vladar, osmogodišnji Ping, umro je 6. godine n. e., takođe bez dece, posle sedmogodišnjeg boravka na tronu.

Carica-majka još uvek je bila živa. Do tada je nadživela čak četvoricu careva iz dinastije Han. Ovog puta nadgledala je stupanje na presto još jedne bebe, koja se zvala Ruzi, i koja je bila daleki potomak nekadašnjeg cara Ksuandija. Kao namesnika prestola, carica-majka je imenovala svog rođaka Vang Manga, uglednu i veoma obrazovanu ličnost koja je pre toga godinama obavljala dužnost ministra. Njegov biograf, istoričar Ban Gu, ukazao je na to kako je Vang Mang stekao brojne pristalice tako što je „poklanjao kočije, konje, odeću i krzna" svojim sledbenicima, dok je veoma malo toga zadržavao za sebe. Drugim rečima, u pitanju je bio neko ko je podmićivanjima jačao svoj položaj.[2]

Oni plemići koji su se protivili jačanju Vangovog uticaja javno su izražavali svoje negodovanje. Jedan je čak tvrdio kako je Vang otrovao jednog od prethodnih careva. Drugi je organizovao kratkotrajnu pobunu. Međutim, Vang Mang je javno obećao kako će carsku krunu preneti na dete vladara čim ono odraste. To mu je omogućavalo najmanje deset godina neprikosnovene vlasti.

Bile su mu dovoljne svega tri godine da stanovnike prestonog grada uveri u to da je izuzetna nesreća koja je pratila proces nasleđivanja prestola kod vladara iz dinastije Han dokaz kako su se Nebesa okrenula protiv članova vladarske porodice, kao i da je izostanak odraslog cara ohrabrivao hajdučiju, ubistva i druge vrste kriminala. Kad su znamenja počela da idu u prilog Vang Manga (na primer, na jednom kamenu koji je pronađen na dnu bunara bilo je ispisano: „Kažite Vang Mangu da mora da postane car!"), on je objavio kako je doba dinastije Han bilo završeno te da je on od tada car Kine. „Ja sam potomak *Žutog cara"*, saopštio je, „te mi je dato da naslednim presto. Znamenja su jasno ukazala na želje Duhova koji su mu poverili brgu o stanovnicima carstva."[3]

Dinastija Han je trajala bez većih trzavica već sto devedeset sedam godina, ali ju je tokom petnaest godina koje su usledile nakon 9. godine n. e. Vang Mangova dinastija Sin – tzv. *Nova dinastija* – zvanično zamenila.

Carica-majka, koja je živeći tokom vladavine čak šest kineskih careva preminula 13. godine n. e., nije dočekala da vidi kraj te epopeje. Međutim, posledice promene dinastije bile su očigledne i pre njene smrti. Vang Mang nije bio surov čovek. Poslao je malog princa kako bi bio odgajan u udaljenoj oblasti i poštedeo mu je život (mada se govorkalo da su malog princa Ruzija toliko dobro čuvali da nije znao šta je to kokoška kada ju je prvi put ugledao). No, njegove odluke bile su katastrofalne. Sebe je proglasio vladarom koji će obnoviti stari poredak vrline, pa se trudio da otkloni sve promene koje su carevi iz dinastije Han sproveli da bi smanjili privilegije i uticaj plemstva. Zemljoradnike i stočare posebno je razgnevio kad je članovima plemenitih porodica vratio neka od njihovih drevnih prava. A aristokrate je razljutio kad je odlučio da oživi ideju po kojoj je svekolika Kina pripadala caru (nastojeći da prisvoji pojedine oblasti za sebe).[4] Njegova politika bila je toliko nestabilna da su carevi podanici ubrzo postali potpuno zbunjeni i nezadovoljni. Njegov brat Ban Gu nam kazuje:

Ljudi nisu mogli ni da mrdnu a da pritom ne učine neki prestup. … Imućni nisu imali načina da se zaštite, a siromašni da prežive. Stoga su se odmetnuli u brda i močvare, postavši razbojnici i lopovi.[5]

Vang Mang nije imao sreće ni s vremenskim prilikama. Gladi i suši, koje su morile najveći deo središnje regije carstva, priključile su se i poplave. Brane na Žutoj reci bile su probijene 11. godine n. e. i hiljade ljudi je smrtno stradalo. Znamenja koja su doprinela da se Vang Mang domogne vlasti sada su se okrenula protiv njega. „Glad i pomor su zavladale“, saopštio je Ban Gu, „pa su ljudi počeli da jedu jedni druge te je u vreme kada je Vang Mang bio kažnjen gubitkom prestola polovina stanovnika bila mrtva.“

Prvo tajno društvo u kineskoj istoriji (*Crvene obrve*) nastalo je kao odgovor na taj talas političkih promena i vremenskih nepogoda. Pristalice tog društva sukobljavale su se s Vang Mangovim vojnicima koji su dolazili u njihove oblasti kako bi sprovodili careve odluke. U periodu pre nego što su nastale prve uniforme, oni su farbali čela u crveno kako bi na bojištu mogli da razlikuju saborca od protivnika.[6]

Vang Mang je 23. godine n. e. napustio presto i pobegao. Iza sebe je ostavio veliki broj srodnika vladara iz dinastije Han od kojih baš niko nije imao bilo kakva prava na presto. Dve godine trajali su njihovi međusobni sukobi sve dok jedan od njih, po imenu Liu Ksiu, nije uspeo da se domogne trona.

Zadatak da popravi štetu koju je Vang Mang načinio na sebe je preuzeo upravo Liu Ksiu koji je poznat pod svojim zvaničnim imenom Guang Vudi. No, on je učinio određene korake koji su ga udaljili od nekadašnjeg carstva koje je postojalo u vreme vladara iz dinastije Han (koje se, na kraju krajeva, raspalo u potpunom haosu) time što je prestoni grad preneo iz Čanga u Lojang, koji se nalazio bezmalo tri stotine kilometara istočno. Stoga je drugo razdoblje u istoriji dinastije Han i nazvano dobom istočne dinastije Han kako bi se ono jasno razlikovalo od prethodnog perioda vladavine careva iz te porodice.

Takođe, nije obnovio praksu vladara iz dinastije Han koja je podrazumevala da članovi carske porodice dobiju najistaknutije državne položaje, a to je upravo bio način na koji je Vang Mang dospeo do vlasti. Umesto toga, on je državu dinastije Han podelio na nove manje oblasti, dok je značajne dužnosti poverio pripadnicima nižeg plemstva. Kao deo borbe protiv najmoćnijih starih plemićkih porodica otvorio je više od stotinu škola za nove državne službenike u kojima su plaćeni predavači podučavali učenike veštinama odgovornog rukovođenja državom. Uveo je sistem polaganja ispita. Kandidat koji bi položio ispite dobijao bi državni posao bez obzira na svoje poreklo. Bio je to klasičan primer meritokratije, zasnovan na Konfučijevim shvatanjima o redu i poretku, koji će trajati vekovima.[7]

Ipak, oblasti kojima su novi zapovednici upravljali bile su manje i malobrojnije nego što je to ranije bio slučaj. Glad, građanski rat i poplave usmrtile su izuzetno veliki broj Kineza. Demografski podaci pokazuju da je čak oko deset miliona ljudi stradalo u poslednjim godinama vladavine careva iz zapadne dinastije Han, kao i u prvim godinama tzv. *Nove dinastije* i to tokom jedne od najvećih skrivenih katastrofa u istoriji.[8]

Guang Vudi je uspešno vladao tokom naredne trideset dve godine, a onda je carsku krunu predao svom sinu Mingdiju.

Mingdi nije bio zakoniti naslednik prestola po krvnoj liniji. Guang Vudi nije potpuno napustio drevnu praksu jačanja moći kroz stvaranje savezništava sa starim plemićkim porodicama. Njegova prva supruga bila je plemkinja koja je poticala iz severnih oblasti. Bio je to strateški potez koji je na njegovu stranu doveo čitav niz uticajnih porodica sa severa, koje su mu mogle pomoći na njegovom putu uspinjanja na presto. Sin iz tog braka dobio je titulu krunskog princa. Nakon dvadesetak godina na prestolu, Guang Vudi, osećajući da je njegava vlast u severnim oblastima stabilna i čvrsta, posvetio je pažnju regijama koje su se nalazile na jugu. Stoga je najurio svoju prvu suprugu kako bi se drugi put oženio, ali ovog puta plemkinjom koja je poticala iz južnih oblasti. Kad mu je ona rodila sina Mingdija, Guang Vudi ga je proglasio naslednikom prestola, a ne svog starijeg sina.

Mingdi je imao dvadeset devet godina kada je stupio na presto. Nezadovoljstvo koje se pojavilo u severnim oblastima rešio je tako što je tamo poslao svog generala Pan Č'aoa kako bi otklonio opasnost koja je postojala od mogućeg napada pripadnika plemenskog saveza Hsiongnu koji su obitavali još severnije. Zahvalnost severnih oblasti, zbog eliminisanja te pretnje, osigurala mu je njihovu odanost. Vojni pohod Pan Č'aoa ne samo da je doneo pobedu nad pripadnicima plemenskog savez Hsiongnu već je rezultirao i osvajanjem zapadne oblasti Tarim (tzv. oblasti oaza) što je iz pravca istoka doprinelo potpunoj prohodnosti trgovačkog puta čiji je zapadni deo već bio bezbedan usled odredaba rimsko--parćanskog mirovnog sporazuma.[9]

Prema docnijim biografima, Mingdi je potom usnio jedan san: na nebu je video zlatnog boga koji je tražio da mu se iskaže poštovanje. Njegovi savetnici uveravali su ga kako je to bio Buda, indijsko božanstvo o kome su ranije toliko slušali. Ovo je samo poetski odjek jedne stvarne migracije. Naime, trgovci i misonari počeli su redovno iz Indije da dolaze u Kinu.

Mingdi je poslao svoje ljude da se podrobnije informišu o Budi. Prema kineskoj tradiciji, oni su se vratili sa tzv. *Sutom od četrdeset dva dela*. Ona je predstavljala korpus budističkih izreka sličan Konfučijevom delu pod naslovom „Razgovori".[10] Pod utiskom sadržaja *Sute*, Mingdi je počeo da prihvata budistička učenja na dvoru.

Ovo je verovatno prilično pojednostavljena predstava mnogo složenijeg procesa prihvatanja budističkih principa na kineskom carskom dvoru, ali to

ipak pokazuje na koji je način budizam nalazio svoj put do Kine, kao i to da se širio na način koji nimalo nije bio sličan prethodnom širenju konfučijanizma. Nakon što je putem Guang Vudijevih udžbenika ušao u javni sistem Kine, među običan svet i u sve pore kineskog društva, konfučijanizam je tadašnjim žiteljima carstva ukazivao na principe koji su im mogli pomoći da prebrode svoju svakodnevicu. Bila je to svojevrsna etika republikanskog tipa. Ali budizam u Kini su najpre prihvatili pripadnici najvišeg staleža. Prvo ga je usvojio car da bi potom počeo da se širi niz tu svojevrsnu društvenu piramidu. U Kini je to bila religija obrazovanih, moćnih i uspešnih.

Vremenska traka 80	
RIM	KINA
Bitka kod Farsale (48. g. p. n. e.)	Juandi
Cezarovo ubistvo (44. g. p. n. e.)	
Oktavijan, konzul	
Bitka kod Akcijuma (31. g. p. n. e.)	Čengdi
Prvi dogovor sa Senatom (27. g. p. n. e.)	
Drugi dogovor sa Senatom (23. g. p. n. e.)	
Oktavijan, Pontifeks Maksimus	
	Aiti
	Ping
	Ruzi
	Dinastija Sin (9. g. p. n. e.)
Oktavijanova smrt (14. g. n. e.)	Vang Mang
	Istočna dinastija Han (25. g. p. n. e.)
	Guang Vudi
	Mingdi

Osamdeset prvo poglavlje

Teškoće prilikom nasleđivanja prestola

Između 14. i 69. godine n. e., rimski carevi postajali su sve luđi, Rim je bio u plamenu, a počeli su i progoni hrišćana

Nakon Avgustove smrti, Tiberije, koji je tada imao pedeset četiri godine, bio je jedini princeps.

Tiberije je veoma dobro znao da će ga građani Rima po automatizmu proglasiti narednim Avgustom. Veliki broj njih bio je upoznat s tim da ga je Oktavijan, kako je to Svetonije kazao, „izabrao, ne iz naklonosti, već iz puke nužde“.[1] Senat je lako mogao da se okrene protiv njega i to posebno ukoliko bi Tiberije javno pokazivao nestrpljenje. I stoga, kada je pristupio Senatu, mesec dana nakon Avgustove smrti, kako bi i zvanično bio uveden u dužnost šefa države, pokušao je da sledi Avgustovu strategiju neiskrenog predavanja svih dotadašnjih prerogativa vlasti kako bi mu oni dobrovoljno bili vraćeni. Ipak, pokazalo se da njegovo glumljenje skromnosti nimalo nije imalo uticaja na senatore. Kad je Senat pokušao da vrati prerogative vlasti, on ih je, uz krajnje dvosmislene izjave, navodno odbijao. Sve je to bilo krajnje frustrirajuće, pa je jedan od senatora povikao: „Ili to učini, ili da završimo s ovim!“[2] Naposletku je imenovan za Avgustovog naslednika, ali nikada nije dobio titulu cara, niti Avgusta.

Čak i pre Oktavijanove smrti Tiberije je već odredio naslednika – svog nećaka Germanika koji je služio na položaju vojnog zapovednika legija koje su se nalazile u dolini reke Rajne (Rimljani su tu provinciju nazivali Germanijom, a keltska plemena koja su se tamo nalazila Germanima). Sada je Germanika doveo u Rim gde je ovaj bio izabran za konzula. Posle toga, Tiberije ga je imenovao na dužnost zapovednika provincije Sirije.

Nedugo po svom dolasku u Siriju, Germanik je preminuo ostavljajući za sobom suprugu i sina Kaligulu. Žitelji Rima govorkali su kako je, naime, upravo Tiberije naredio njegovo ubistvo. Pošto je sam Tiberije stajao iza Germanikovog uspona na lestvici moći, pretpostavivši ga i svom rođenom sinu Druzu koji nije bio ni lepe spoljašnjosti, ni omiljen, ovo je veoma neutemeljena optužba. Tiberije je bio zlovoljan, neugledne spoljašnjosti i veoma loš govornik. Ličnost koja je, izuzev titule, istinski obavljala dužnost cara morala je da poseduje ličnu harizmu kako bi premostila jaz koji je postojao između privida republikanskog uređenja i stvarnosti koja je ukazivala da je državno uređenje bilo monarhističko. Tiberije nije posedovao toliko slavljeni Cezarov šarm.

Druz, kome je takođe sve to nedostajalo, sada je postao i konzul i očekivani naslednik. No, 23. godine n. e. i on je preminuo, navodno, usled stomačnih tegoba. Tada je delovalo kako je Tiberije definitivno poklekao. Tri godine kasnije napustio je Rim kako bi najpre otišao u Kampaniju, a potom i na Kapri. Tu je i ostao, rukovodeći državom s udaljenog mesta, ne posetivši više nikad prestonicu.

Takvo bavljenje državnim poslovima na daljinu nikako nije predstavljalo ono o čemu je Senat pregovarao. Senatori su se samo odrekli svoje vlasti kako bi autoritet pojedinca predupredio izbijanje novog građanskog rata ili pobune. Ali Tiberije se nalazio na ostrvu Kapri, brčkajući se s grupicom obnaženih mladića koje je on nazivao svojim „mališanima“. Sve više je dane provodio u razbibrizi i pošto je sada bio car (u svemu osim po tituli), raspolagao je dovoljnim bogatstvom kako je ta zadovoljstva mogao da učini izuzetnim. Naložio je da se širom njegovog ostrva naprave male pećine te je angažovao dečake i devojčice koji su bili odeveni kao bog Pan ili nimfe. Njih je nazivao „Venerinim leglom“, a onda je s njima činio sve ono na šta je i sam naziv ukazivao. Dao je da se za njegovu ličnu biblioteku nabavi čuveno delo pornografskog sadržaja koje je trebalo da posluži kako bi „ilustracija odgovarajuće poze uvek bila dostupna ukoliko bi nekome bila potrebna pomoć u izvršavanju svojih uloga“.[3] Lokalno stanovništvo nazivalo ga je„starim jarcem“. On je bio treći rimski princeps i prvi koji je sebi ispunjavao sve svoje neprimerene želje. Nije, dakle, bilo potrebno da protekne mnogo vremena pre nego što je moć dovela do kvarenja nosioca najviše funkcije.

U međuvremenu, Senat se bavio upravljanjem gradom. Nadvila se opasnost od izbijanja novog građanskog rata. Lucije Elije Sejan, starešina nove Pretorijanske garde (te stalne careve „privatne vojske“), nameravao je da preuzme vlast odmah posle Tiberijeve smrti.

89. Rim u vreme vladavine cara Tiberija

Međutim, 31. godine n. e., Tiberije je saznao da Sejan nije bio samo ljubavnik supruge njegovog preminulog sina Druza, već ga je s njom i otrovao. Stoga je naredio da se Sejan uhapsi i da mu se sudi. Sejan je bio osuđen, a nakon toga je usledila velika odmazda koja je sprovedena nad više stotina građana Rima uključujući tu i dvojicu Sejanovih mladih sinova, pa čak i sina mrtvog Germanika, koji je ostavljen da umre od gladi u tamnici. Od tog vremena, Tiberijeva potreba da sam sebi ispunjava sve želje preobrazila se u otvorenu surovost: „Nikoga nije poštedeo mučenja ili pogubljenja“, zabeležio je Svetonije.

I dok je Tiberije zadavao teškoće žiteljima Rima, dotle je u Galileji prorok po imenu Isus razgnevio veliki broj moćnih sveštenika u Jerusalimu javno dovodeći u pitanje njihovo pravo da nadziru verski život Jevreja. Nakon ukidanja funkcije prvosveštenika i etnarha, sveštenici više nisu imali

političku moć, a bili su veoma osetljivi u vezi sa zaštitom verskih ingerencija koje su im ostavljene.

No, kako bi ućutkali Isusa, bila im je potrebna pomoć Rimljana. Bilo je potrebno da ga pred Irodom Antipom, vazalnim vladarom koji je bio potčinjen Rimu, okrive za bilo kakav politički prestup. Optužba za koju su se odlučili odnosila se na to što je Isus sebe nazivao „carem jevrejskim“, a to je sigurno moralo da razljuti Iroda.

Međutim, verovatno saznavši za progone u Rimu, Irod nije imao nameru da preduzima bilo šta što bi moglo da ugrozi njegovu samostalnost. Tim pre što je Tiberije bio zaokupljen slamanjem otpora svojoj vlasti. Stoga je, uz poruku da je bolje da se Rimljani, a ne on, pozabave rešavanjem tog problema, Isusa prosledio rimskom prokuratoru koji je zamenio svog brata Arhelaja.

Taj prokurator, po imenu Pontije Pilat, nije se osećao sigurnije, čak ni u poređenju s carem Irodom. Ni on nije želeo da preduzme ništa što bi moglo da oslabi moć tog udaljenog, ljutitog i nepredvidivog principsa. Pobuna do koje bi pred njegovim očima došlo u Palestini ne bi mu donela ništa dobro. Stoga se odlučio da pogubi Isusa koji ni pred njim, na postavljeno pitanje da li se on uistinu predstavljao „carem jevrejskim“, nije to negirao. Izabrani način izvršenja kazne, razapinjanje na krst, predstavljao je uobičajeni rimski način za sankcionisanje pobunjenika. I Spartakovi sledbenici su skončali na isti način.

Pilat je sledio taj primer. Nedugo zatim, godine 36. n. e., on je isto postupio kada se obračunao s relativno slabom pretnjom koju je predstavljala grupa pobunjenika iz Samarije. Sve to izazvalo je ogroman izliv antirimskog raspoloženja u Palestini. Rimski zapovednik provincije Sirije, koji je ujedno bio i Pilatov pretpostavljeni, proterao ga je s tog položaja i potpuno osramoćenog poslao natrag u Rim.

Godine 37. n. e. Tiberije je preminuo usled posledica bolesti. Prošlo je mnogo vremena pre nego što je izdahnuo, pa se veruje da ga je neko dokrajčio. Na vest o tome da je umro, građani su trčali rimskim ulicama uzvikujući: „U Tibar s Tiberijem!“[4]

Ni Avgust ni Tiberije nikada nisu posedovali titulu vladara iako je prenos vlasti vremenom u sve većoj meri postajao monarhistički. Tiberije je

za svog naslednika odabrao Kaligulu, jednog od Germanikovih sinova. No, nije se mnogo trudio da i zvanično sprovede proceduru imenovanja Kaligule za jednog od prokonzula. Kaliguli je četiri godine pre toga bila poverena dužnost kvestora (državnog službenika u oblasti finansija), ali nije imao nikakva zvanja. Senat mu je podario titulu princepsa, ovlašćenja Pontifeks Maksimusa i vojne ingerencije u smislu *imperiuma*, ali ga nije priznao za jedinog živog prokonzula, kao što nije bilo ni ceremonijalnog procesa vraćanja njegovih dotadašnjih ovlašćenja.

Kaligula je vladavinu započeo tako što je pokušao da otkloni bojazni koje su gajili brojni Rimljani koji su bili svedoci Tiberijevih progona. Pomilovao je sve zatvorenike, pozvao prognanike da se vrate u grad i sproveo nekoliko reformi poreskog sistema koje su u određenoj meri olakšale život najsiromašnijim Rimljanima.

Ali čitav taj početak predstavljao je samo veliku obmanu. Drevni istorijski izvori nisu jednoglasni kad je reč o Kaligulinom ponašanju. U nekima nalazimo mišljenje po kome je on bio surov od samog početka svoje vladavine, ali da je to prikrivao sve dok se u potpunosti nije učvrstio na položaju (Svetonije je čak zapisao kako je upravo Kaligula bio ta osoba koja je dokrajčila Tiberija), dok su drugi zauzeli stanovište po kome je na samom početku bio ozbiljno bolestan, te da se nakon ozdravljenja preobrazio u potpuno novu ličnost. Ipak, svi istorijski izvori navode zastrašujući spisak njegovih zlodela: ubio je svog rođaka, babu, tasta; održavao je intimne odnose sa sve svoje tri sestre, kao i s prostitutkama oba pola i suprugama drugih muškaraca. Naredio je i da jedan senator bude raskomadan, a da potom delovi njegovog tela budu razvlačeni po gradskim ulicama. Primoravao je svoje telesne čuvare da insceniraju scene rata s njim, pa ih je ubijao kad bi odbijali da mu se suprotstave u borbi. Povećavao je porez da bi potom potpuno nesputano trošio novac. Govorkalo se i kako je nameravao da svog konja proglasi za konzula, a svakako nimalo nije poštovao tu instituciju. Godine 39. n. e. oterao je obojicu konzula i na silu je raspustio Senat.

Za manje od jednoga veka Rim se potpuno preobrazio u odnosu na grad u kome su senatori ubili jednog čoveka zbog toga što je on možda imao želju da postane car. Sada je Rim tolerisao do tada neviđenu autokratiju. Suština Kaligulinog jačanja bila je u tome što ono nije svima podjednako smetalo: razbacivao se novcem i privilegijama u odnosu na one koji su mu

bili privrženi. Stoga je uvek bilo ljudi koji bi princepsu preneli informacije u vezi s navodnom izdajom, a Kaligulin način kažnjavanja je u toj meri bio surov da niko nije želeo da rizikuje.

To ga nije moglo trajno spasti, ali je za izvesno vreme čitav Rim upirao oči u njega očekujući novi izliv surovosti. No, obavljanje državnih poslova nije bilo prekidano bez obzira na to što je središnja ličnost carstva postepeno ulazila u stanje rastrojstva.

Na istočnim granicama rimske države nalazilo se Parćansko carstvo kojim je u tom razdoblju na talasu obnovljenog nacionalizma vladao car Artaban III, sin onog rodoljuba koji je s prestola zbacio romanizovanog Vonona I. Njegov lik pojavljuje se na kovanom novcu (najvećim delom pronađenim u Egbatani), s drevnom, ravno oblikovanom persijskom bradom. Njegov tradicionalizam bio je vidljiv i po tome što je pokušavao da uvede znatno veću kontrolu nad brojnim parćanskim gradovima. Svoje rođake, članove carske porodice, postavljao je na manje prestole kako bi na taj način upravljali pojedinim oblastima carstva i njemu podnosili izveštaje. Bio je to u potpunosti prekopiran sistem starih persijskih satrapija.

Plinije je zapisao kako je na području Partije postojalo osamnaest takvih manjih oblasti, a car Artaban III postarao se da devetnaesta u nizu postane Jermenija. Ta regija, koja je u prošlosti pripadala carstvu Seleukida, predstavljala je neku vrstu tampon-zone između Partije i Rima. U pitanju nije bila potpuno slobodna država. Jermenija je još od vremena Oktavijana Avgusta bila ono što se eufemistično definisalo kao država pod „zaštitom Rima“, što je značilo da su rimske vojne snage dodatno podržavale položaj vladara koji je bio veoma naklonjen Rimljanima. Artaban III nameravao je da svog sina Arsaka postavi za jermenskog vladara, a da tu državu potom stavi pod „zaštitu Partije“.

Jermeniju je uz pomoć najamničkih skitskih jedinica, koje su stigle sa severa, napao tridesetih godina prvog veka n. e. Borbe unutar prestonog grada bile su okončane Arsakovom smrću. Nipošto ne želeći da odustane, izgleda da je Artaban III krenuo i u drugi napad kako bi, ovog puta, na jermenski presto postavio svog drugog sina.

Rimski vojskovođa, koji nije želeo da vodi rat blizu granica svoje države, predložio je da se pristupi mirovnim pregovorima. Godine 37. n. e. car Artaban III pristao je da se sretne s rimskim izaslanikom na parćansko-rimskoj granici, koja se protezala sredinom reke Eufrat. Pošto nijedan od

njih nije želeo da kroči na teritoriju druge države, sreli su se na mostu koji je povezivao dve rečne obale i pregovore su obavili na sredini mosta. Konačno, bilo je dogovoreno da se vojne snage obe države delimično povuku. Odlučeno je i da Jermenija zadrži svoju ulogu tampon-zone s nepotpunom nezavisnošću.

Ni Artaban III nije želeo rat s Rimom, kao što to nisu želeli ni Rimljani. Partija se, naime, na svojim istočnim granicama suočavala s novim neprijateljem – carstvom Kušan.

Stanovnici te države poticali su od nomadskih Juezija. Nakon što su napali i uništili helenizovanu Baktriju, jedno od južnih plemena Juezi proširilo je svoj uticaj na susedna plemena te je s vremenom preraslo u državu. Pripadnici naroda Kušan bili su azijskog porekla, ali su na svom kovanom novcu koristili grčko pismo kojim su ovladali tokom svog boravka na jugu, u helenizovanoj Baktriji. Na jednoj strani novčića nalazio se lik Zevsa, a na drugoj osoba prikazana u sedećem položaju, s prekrštenim nogama, koja bi mogla biti Buda. Kušan, koji se ubrzo proširio sve do Gandare, nalazio se pod uticajima koji su dolazili sa zapada, ali i s juga.

90. Kušan

Oko 30. godine n. e. carstvo Kušan našlo se pod vlašću ambicioznog Kudžule Kadfisa. O njemu se ne zna dovoljno osim toga da se na prestolu zadržao bezmalo pedeset godina, kao i da se tokom njegove vladavine carstvo Kušan u toj meri proširilo u pravcu zapada da je ozbiljno počelo da ugrožava istočne granice države kojom je vladao car Artaban III. Drevna kineska hronika, pod naslovom *Hu Hanši*, svedoči nam kako je on „napao Anksi" (Partiju). Pre će biti da je taj napad predstavljao oduzimanje istočnih teritorija koje do tada nisu u potpunosti bile uključene u državni sistem Partije. Oblast Gaofu, koja se nalazila na mestu savremenog Kabula, bila je samo jedna od njih. Po podacima koje nalazimo u toj kineskoj hronici, Kušan je postao je „veoma bogat".

Napredak carstva Kušan, do kojeg je došlo za vladavine Kudžule Kadfisa, bio je ozbiljno narušen kad je stupanjem na javnu scenu jedan ratnik pokorio oblast Pendžab (tada pod vlašću Kušana) i proširio teritoriju svoje države sve do regije u kojoj se danas nalazi grad Kabul. Njegovo ime bilo je Gondofern.

Sve što o njemu znamo zasnovano je na povesti koja je bila napisana čitavo stoleće kasnije. U pitanju je spis koji nosi naslov *Dela Tomina* čiji je autor bio sledbenik gnostičkog učenja u okviru pravoslavnog hrišćanstva. Ta povest prvi put je ispričana u Siriji. Ona pripoveda o putovanjima svetog apostola Tome, Isusovog sledbenika koji je u *Novom zavetu* bio označen kao onaj koji je odbijao da poveruje u vaskrsenje sve dok ne bude video Isusa u njegovom telesnom obliku (zbog toga je vremenom dobio nadimak Neverni Toma).

Priča o Tominom putovanju, koje je za cilj imalo da upozna Gondoferna, počinje u Jerusalimu. Nakon što je bio razapet na krstu, Isus se pojavio pred svojim učenicima poveravajući im zadatak da vest o njemu šire po čitavom svetu. Toma se uputio u pravcu Indije. Sve dok nije doživeo jednu viziju, on nije pokazivao preveliki entuzijazam u vezi s tim: „Spasitelj se pojavi pred njim usred noći i kaza mu: *Ne boj se, Tomo. Pođi u Indiju i propovedaj Reč tamo, jer je moja milost sa tobom*." Nedugo zatim, Toma je slučajno naišao na jednog trgovca „po imenu Aban koji je dolazio iz Indije i koga je slao car Gondofern".[5]

Trgovac je pristao da bude njegov vodič po indijskim prostranstvima. Gondofern je saznao za Tomin dolazak budući da su ga pratila različita čudesa. Pozvao je Tomu i, kao svetog čoveka, zamolio ga da blagoslovi

njegovu kćerku i njenog tek venčanog supruga. Naime, to dvoje mladih samo što je okončalo svečanost stupanja u brak. Toma je pristao da se pomoli za carski bračni par nakon čega se pred tim mladim ljudima u njihovoj spavaćoj odaji pojavio Isus koji im je kazao da će, ukoliko odluče da se uzdrže od telesnih zadovoljstava („suzdržite se od tog površnog odnosa“) i pristanu da nemaju potomstvo, doživeti prosvetljenje (primer gnostičkog bogoslovlja). Oboje su prihvatili taj savet i postali su sledbenici Tominog učenja u okviru gnostičkog hrišćanstva. Međutim, kad je Gondofern saznao kako je to dvoje mladih ljudi čvrsto odlučilo da živi u devičanstvu (što je značilo da se nije moglo očekivati da dobiju naslednike),

pocepao je svu svoju odeću i zapovedio im da izađu pred njega: „Pođite brzo i pretražite čitav grad. Pronađite i dovedite mi čarobnjaka koji je, zlehudom sudbom, došao u ovaj grad. Svojim sam ga rukama uveo u ovaj dom.“[6]

Toma je uspeo da umakne da bi se, nakon nekih nesvakidašnjih događaja, pomirio s vladarom koga je naposletku preobratio i krstio.

Ova priča bila je ignorisana tokom nekoliko vekova jer se smatralo da se radilo o mitu. Međutim, otkriće Gondofernovog kovanog novca predstavlja dokaz da je on uistinu postojao, kao i da je vladao oblašću koja se nalazila u severnim predelima Indije. Ista priča ukazuje i na to kako je upravo njegova država sarađivala s oblastima koje su se nalazile dalje na zapadu.

Naime, nije poznato kad je Gondofern postao hrišćanin. Istovremeno, hrišćanstvo je u periodu prvog veka tek počelo da se oblikuje kao jedan sasvim nov identitet. Sveti apostol Pavle, rimski građanin i bogoslov jevrejskog porekla, pisao je o tome kako su Isusova smrt i vaskrsenje procesi koji se iznova ponavljaju u životima hrišćanskih vernika. Preobraćenje, pisao je u *Poslanici Rimljanima*, donosi smrt starom i iskvarenom u nama da bi nas Hristova snaga ponovo uzdigla, obnovljene i nove. „Da svi budemo mrtvi u grehu“, poučavao je sveti apostol Pavle, „ali živi u Gospodu. Prepustimo sebe Gospodu poput onih koji su se iz smrti vratili u život.“[7] Hrišćanstvo, koje se sve više širilo, svojim vernicima darovalo je potpuno nov identitet kojim je bio zamenjen pređašnji.

Međutim, taj pređašnji identitet nije u potpunosti iščezao. U još jednoj poslanici, ovog puta upućenoj Galatima, sveti apostol Pavle je zapisao: „Jer ne postoje ni Jevreji, ni oni drugi, ni slobodni, ni robovi, ni muškarci, ni žene, već smo svi jedno u Isusu Hristu.“ Ipak, na drugim mestima u svojim poslanicama on je naglašavao kako su hrišćani ostajali Jevreji, odnosno ne-Jevreji, slobodni i robovi, a da ne pominjemo i muškarci i žene. Hrišćanin je imao svoj suštinski identitet kao sledbenik Isusa Hrista, ali se zato hrišćani nisu odricali svojih starih identiteta, svog pola ili položaja na društvenoj lestvici.

Hrišćanstvo je nastalo na području pokorene oblasti, Judeje, kojoj je bilo omogućeno da zadrži svoj prvobitni identitet istovremeno prihvatajući i jedan potpuno nov. Jevreji koji su živeli na području Judeje bili su Jevreji, a ne Rimljani. Međutim, oni su bili rimski podanici, a neki među njima i rimski građani.

Svi žitelji rimskih provincija suočavali su se s tim problemom koji je podrazumevao istovremeno održavanje ravnoteže između dva potpuno različita identiteta, ali je kod Jevreja taj problem bio posebno prisutan. Nije postojalo ništa suštinski nespojivo u tome da neko bude Rimljanin i hrišćanin, Rimljanin i Galaćanin ili, čak, Rimljanin i Egipćanin. No, Kaligula je bio veoma odlučan u tome da onemogući da neko istovremeno bude i Rimljanin i Jevrejin.

Godine 40. n. e. Kaligula je odlučio da je on božanskog porekla. Stoga je zapovedio da se postave statue kako bi mu se moglo izražavati poštovanje: „Želeo je da ga smatraju bogom“, zapisao je istoričar Josif, „kao i da ga poštuju kao takvog.“ Kaliguline naredbe su se sprovodile na čitavoj teritoriji rimske države. Međutim, u Jerusalimu, u kome su njihovi sopstveni zakoni Jevrejima strogo zabranjivali da se klanjaju likovima, lokalni rimski zapovednik nije insistirao na tome da se izražava poštovanje Kaligulinoj statui.

Taj razumni zapovednik, po imenu Petronije, odlučio je da u Rim uputi pismo s pitanjem da li je poštovanje statua zaista bilo neophodno. Ali vesti koje su ubrzo stigle iz prestonog grada bile su neočekivane: Kaligula je preminuo. Pripadnici Pretorijanske garde su ga ubili. Dužnost princepsa obavljao je svega tri godine i deset meseci.

Dvadeset sedam dana pošto su dospele vesti o Kaligulinoj smrti stiglo je još jedno pismo. Poslao ga je tada već uveliko mrtvi Kaligula koji je

Petroniju zapretio smrtnom kaznom ukoliko se statuama s njegovim likom ne bi izražavalo javno poštovanje. Brod koji je donosio to pismo bio je sporiji u odnosu na drugi, znatno brži, koji je nosio vest o smrti tog ludaka.

Senat je tada nameravao potpuno da ukine funkciju princepsa, kao i da ovlašćenja koja su privremeno bila objedinjena u njegovoj ličnosti vrati u stari republikanski poredak. No, suočio se s dve prepreke. Kaligulin stric Klaudije, Germanikov brat, bacio je oko na položaj princepsa. Takođe, bilo je veoma lako da se podmiti Pretorijanska garda kako bi mu pomogla u ostvarivanju tog nauma. Njeni pripadnici u tom periodu imali su više uticaja na dešavanja u Rimu nego što je to ikada do tada bio slučaj. Oni su bili svesni toga da bi obnavljanje Republike vremenom dovelo do raspuštanja Pretorijanske garde. Pod Republikom oni bi izgubili posao, plate i, što je najvažnije, svoj uticaj.

Za svega nekoliko dana Klaudije je u svojim rukama čvrsto držao sva ovlašćenja princepsa, Pontifeks Maksimusa i imperatora. Isplatio je sve prinadležnosti pripadnicima Pretorijanske garde, naredio da se pogube Kaliguline ubice (svi su im bili zahvalni, ali bi njihovo ostavljanje u životu predstavljalo veoma loš presedan) i počeo je da osmišljava svoje naredne korake.

Deluje da se, radi učvršćivanja svog položaja, opredelio za mešavinu straha i milosrđa. Vratio je zemljišne posede koje je konfiskovao Kaligula i pomilovao je sve koje je njegov prethodnik sumnjičio za izdaju. Njegovo milosrđe odnosilo se i na one koje je Kaligula osudio, ali čiju je sudsku dokumentaciju spalio.

Međutim, Klaudijevo milosrđe dosezalo je isključivo do one tačke koja ni na koji način nije ugrožavala njegov život. Tokom 41. i 42. godine n. e. bez ikakvog oklevanja naredio je da se pogubi čitav niz senatora i rimskih plemića za koje je pretpostavljao da predstavljaju opasnost za njega. U svemu tome ga je ohrabrivala supruga Mesalina čije je mnoštvo preljuba bilo istovetno njenoj spremnosti da svom mužu potkazuje njegove protivnike nakon čega bi oni bili pogubljeni.

Klaudije je svoje najveće uspehe postigao na tlu Britanije gde je kralj, po imenu Karatak, ojačao kako bi se suprotstavio rimskim vlastima. Izvesno vreme legije stacionirane u Britaniji bile su angažovane u pružanju pomoći manjim plemenima na jugoistoku ostrva kako bi se odbranila od

Karatakovih napada.

Godine 43. n. e. Karatak je zagospodario dovoljnom teritorijom na jugu kako bi ugrozio rimsku kontrolu nad Lamanšem. Stoga je Klaudije uputio četiri legije, uključujući mnoge rimske ratnike s područja Galije, kako bi Britance primorali da se povuku sa obale.

Kad su se Rimljani iskrcali na području Kenta, Karatakovi ljudi – koji nikada do tada nisu videli tako brojne rimske jedinice – bili su i te kako iznenađeni. Legije su uspešno napredovale te su uskoro na jugoistoku Britanije uspostavile novu rimsku granicu. Kad je dolina reke Temze bila obezbeđena stigao je i Klaudije. Tokom šesnaest dana on se lično angažovao u daljem napredovanju njegovih legija što je predstavljalo veoma neuobičajen postupak za nekoga ko se tokom svoje vladavine tako retko borio. U međuvremenu, Druga legija, pod zapovedništvom Klaudijevog vernog vojskovođe Vespazijana, napredovala je u pravcu zapada. Uspostavljanje rimskog prisustva u Britaniji predstavlja izuzetno dostignuće do koga je došlo tokom Klaudijeve vladavine.

Međutim, nije proteklo mnogo vremena dok se Klaudije nije posvetio domaćim problemima. Njegova supruga Mesalina udala se za svog ljubavnika što je bio potpuno neprihvatljiv čin, koji je mogao voditi ka zbacivanju Klaudija. Ukoliko je to i bio cilj, on nije ostvaren: Klaudije je naredio da oboje budu pogubljeni. Nakon njene smrti Klaudije se oženio Kaligulinom mlađom sestrom i svojom nećakom Agripinom (a to je zahtevalo prethodno dobijanje posebnog odobrenja Senata). Ona je iz prethodnog braka već imala sina, dečačića po imenu Lucije Domicije. Klaudije ga je usvojio i dao mu porodično ime Neron.

Godine 51. n. e. Klaudije je proglasio Nerona svojim naslednikom. Čim je to učinio, Agripina je preduzela korake kako bi sebi omogućila da preživi. Očekivala je da je se Klaudije vremenom zasiti (Tacit je kazao kako je ona bila „posebno zastrašena“ kad je čula pripitog Klaudija koji je kazao kako je „najpre morao da trpi ženine prestupe, ali da će ih od sada sankcionisati“).[9] Ona je želela da Klaudije što pre nestane i da njen sin zauzme presto, a da se to svakako desi pre nego što bi se on okomio na njih dvoje.

Tacit je zabeležio kako je ona svoj otrov pažljivo birala. Bilo je potrebno da sve izgleda kao dugotrajna bolest, a nikako ne kao iznenadni, drastični događaj koji bi mogao da razotkrije njeno zlodelo. Godine 54. n. e.

ona je Klaudiju tokom večere dala otrovne pečurke. Klaudije je skoro bio spasen smrti kad je, usled jake dijareje, došlo do pražnjenja iz stomaka i izbacivanja skoro sveg otrova, Agripina je lekaru naredila da Klaudiju pomogne u izazivanju povraćanja. Ali je lekar, koji je takođe bio deo zaverеničke grupe, stavio novu količinu otrova na pero koje je potom gurnuo duboko u Klaudijevo grlo.

* * *

Neron je postao princeps kad je imao samo šesnaest godina i bio je najmlađa ličnost koja je ikada došla na taj položaj. Usled toga on nije bio ni u mogućnosti da se pozove na svoje prethodno iskustvo rukovođenja. Taj položaj sve više je počeo da poprima obrise monarhističkog.

Kao i Klaudije, Neron je svoju vladavinu otpočeo tako što je isplatio pripadnike Pretorijanske garde da bi ostali na njegovoj strani. U obraćanju koje mu je napisao njegov učitelj Seneka, Neron je obećao Senatu da će mu biti vraćene neke od nadležnosti kao što je to i Avgust želeo. Bio je to izuzetan potez koji je govorio u kojoj je meri on (ili Seneka) bio svestan toga koliko se čitav sistem udaljio od prvobitne Republike. To jeste bio rizičan potez, te Neronova odluka da sledi Senekina uputstva pokazuje hrabrost i smelost.

No, Neron je istovremeno ostao dosledan Klaudijevoj taktici kako bi zaštitio sebe. Klaudijev sin Britanik (koga je dobio u braku s osramoćenom Mesalinom) preminuo je tokom „epileptičnog napada“ svega četiri meseca po Neronovom dolasku na vlast. Neron je naredio i da se raspusti telesna straža njegove majke, a potom ju je proterao iz njene rezidencije. Ona je ranije već uklonila jednog princepsa da bi obezbedila svoj položaj i Neron je tim svojim postupkom želeo sebe da osigura.

Nakon tih događaja, prvih pet godina Neronove vladavine protekle su u njegovom primerenom ponašanju. Kasnije su Rimljani to doba nazvali *Quinquennium Neronis*. Moguće je da je njegov učitelj Seneka uspevao da ga obuzdava tokom mladosti ili je on podlegao posledicama progresivne demencije kojoj su bili skloni članovi njegove porodice. U svakom slučaju, otkako je Neron napunio dvadeset godina, njegovo ponašanje počelo je da se zasniva na zadovoljavanju svih prohteva da bi ubrzo preraslo u ludilo.

Godine 58. n. e. zaljubio se u Popeju, suprugu svog prijatelja Ota. Neron je poslao Ota u jednu udaljenu provinciju, a Popeju je zatim pozvao da odsedne u palati. On je već bio oženjen, ali je potpuno ignorisao negodovanje svoje supruge.

Naredne godine odlučio je da se, jednom zasvagda, oslobodi svoje majke. Naredio je da se sagradi lako potopiv brod na koji je trebalo da se ona ukrca kako bi potom krenula na krstarenje rekom. Još uvek nije u toj meri bio lud da se ne bi obazirao na posledice svojih postupaka. Međutim, Agripina je, na njegovo veliko razočaranje, uspela da dopliva do obale. Prema jednoj teoriji, Neron je naredio svom slugi da je probode čim bude stigla do obale reke. Potom se razveo od svoje supruge, pogubio je i odrubio joj glavu, koju je potom kao dar doneo Popeji. Objavio je i razvod braka Popeje i Ota da bi se zatim njome i oženio.

U međuvremenu, rimski vojnici u Britaniji ostali su bez svog starešine te su se razuzdano ponašali. Na ruševinama Karatakove prestonice Kamulodunuma počeli su da podižu grad koji je bio naseljen isključivo ratnim veteranima.[10] Oduzevši im prethodno zemljišne posede, lišili su slobode pripadnike obližnjeg trinovantskog plemena koje su potom angažovali kao radnu snagu prilikom izgradnje grada.

Godine 60. n. e. preminuo je vladar malog plemena Ikeni. Iza sebe je ostavio udovicu Budiku i dve kćerke. Kako nije imao sina, rimski zapovednik Britanije jednostavno je odlučio da područje na kome je živelo to pleme prisajedini rimskoj teritoriji. Tada su Rimljani upali na područje naseljeno pripadncima tog plemena, silovali obe kćerke i pretukli Budiku.

Videvši da se njena plemenska država raspada, uvređena, osramoćena i povređena Budika odlučila je da organizuje oružanu pobunu. U tome su joj se pridružili i potčinjeni Trinovanti. Planirali su da izvedu zajednički napad na delimično izgrađeni grad Kamulodunum. Rimljani su docnije govorili kako je napad bio najavljen različim znamenjima: srušila se statua pobede, bestelesni zvukovi mogli su se čuti u objektima koji nisu do kraja sagrađeni, more je poprimilo boju krvi, a i plima je na morsku obalu izbacila nešto što je „ličilo na ljudska tela“.

Ipak, znamenja nisu bila neophodna da bi se uvidela predstojeća propast. Mali grad raspolagao je samo malobrojnim garnizonom koji je imao zadatak da ga brani. Stoga su ga horde Britanaca pregazile bez većih

teškoća. Jedinica koja je tu bila stacionirana izmasakrirana je, a njen zapovednik pobegao je u Galiju.

32. Neron, rimski car (54–68. g. n. e.)
(mermer; Državna pinakoteka, Minhen, fotografija: Bildarchiv Preussischer Kulturbesitz/Art Risors, Njujork)

Rimski vojskovođa Paulin delimično je osvetlao obraz Rimljana tako što se surovo osvetio. Uskoro je dobro organizovan i sproveden napad potpuno savladao svaki otpor Britanaca.[11] Budika je pobegla i izvršila samoubistvo trovanjem.

Naredni zapovednik provincije bio je mnogo obazriviji u odnosu prema Britancima te je rimske jedinice stacionirane na ostrvu primorao na primerenije ponašanje. Međutim, nije postojao niko ko bi mogao da natera Nerona na drugačije ponašanje. Ulazio je u brojne ljubavne afere i besomučno se opijao, podizao je poreske stope u provincijama kako bi se one na taj način iskupile za svoje propuste, a otpočeo je, sledeći Kaligulin primer, i organizovanje zloglasnih sudskih procesa protiv izdajnika.

U Rimu je 64. godine n. e. izbio veliki požar koji se vrlo brzo proširio na sirotinjske delove grada. Tome je dodatno doprinosio snažan vetar. Grad je bio prepun zbijenih objekata podignutih od sasušenog drveta, pa je požar poprimio neviđene razmere. „Propast koju je grad tada doživeo mogla se porediti isključivo s najezdom Gala“, zabeležio je Dion Kasije. „Čitav breg Palatin, pozorište Taurus, kao i skoro dve trećine grada bilo je potpuno spaljeno. Tom prilikom stradao je veliki broj građana.“[12]

U to vreme Neron se nalazio izvan grada, ali je njegova surovost uverila Rimljane da je na sve bio spreman. Odjednom se gradom proneo glas kako je upravo Neron bio taj koji je podmetnuo požar da bi oslobodio zemljište za svoju novu palatu ili, što je bilo još gore, radi svog pukog zadovoljstva i zabave.

Ipak, Neron nije bio bez savesti. Vratio se u grad i otpočeo akcije spasavanja, ali to nije učinio tokom prve večeri po svom povratku kada se, dirnut epskim prizorom požara koji se širio Rimom, popeo na jedan krov gde je otpevao čitavo *Zauzimanje Troje*. Nakon toga nije imao više nikakav ugled. Kao što je to Tacit primetio: „Svi napori ljudi i svi prelepi Neronovi darovi … nisu mogli da eliminišu gorko uverenje da je požar bio posledica datog naređenja.“[13]

Vatrena stihija, ludilo i sudski procesi zbog sumnje u izdaju motivisali su grupu senatora da 65. godine n. e. smisle plan kako da ubiju Nerona. Senat nije bio u toj meri očajan još od Cezarovog vremena, a to je bilo čitavih stotinu godina ranije. Međutim, zavera je otkrivena, zaverenici pogubljeni, a Neron je nakon toga zapao u još veću paranoju. Njegov nekadašnji učitelj Seneka, svestan da je i sam označen kao mogući izdajnik, sa suprugom je izvršio samoubistvo u svom domu kako bi izbegao mučenje i pogubljenje.

U to vreme otpočeli su i masovni progoni hrišćana. Neronu, koji je neštedimice ubijao sve one koje je sumnjičio za izdaju, bilo je potrebno da pažnju javnosti skrene sa sopstvenih nedela. Hrišćani su mu se pokazali kao veoma pogodni krivci i u vezi s velikim požarom. Ipak, po svemu sudeći, njegovi postupci bili su motivisani snažnom mržnjom. U delu *Chronica*, autora Sulpicija Severa, možemo pročitati kako:

Neron ni na koji način, uprkos svih napora koje je činio, nije mogao da se oslobodi sumnje da je veliki požar izbio upravo po njegovoj zapovesti. Stoga je za to optužio hrišćane te su najokrutniji oblici mučenja bili primenjeni na tim nevinim ljudima. Čak su, avaj, izmišljeni i novi načini usmrćivanja, pa su žrtve, prekrivene kožom divlje životinje, bile raskomadane od pasa. Mnogi su bili razapeti na krstove ili spaljeni, a ne mali broj njih poslužiće kao svetlost tokom duge noći. … Pavle i Petar su, u to isto vreme, bili osuđeni na smrt, pa je tako ovaj prvi postradao tako što mu je mačem bila odsečena glava, dok je Petar bio razapet na krstu.[14]

Sveti apostol Pavle, rimski građanin jevrejskog porekla koji je postao hrišćanin, ispisao je najutemeljenija tumačenja o tome da jedan identitet može istovremeno da postoji među pripadnicima različitih naroda, kao i da ih na taj način povezuje. Njega nisu doživljavali kao značajniju pretnju po carstvo.

* * *

Godine 66. n. e. Neron je doneo odluku koja će ga odvesti u konačnu propast: ostao je bez Jermenije. Tadašnji parćanski vladar Vologas I odbio je da poštuje odredbe mirovnog sporazuma koji je još za Kaligulinog vremena bio postignut u pregovorima na sredini mosta preko reke Eufrat. Ubrzo je u Jermeniju poslao parćanske vojne snage kako bi je osvojio. Rimske jedinice počele su oružano da se suprotstavljaju 53. godine n. e., godinu dana pre Kaliguline smrti, i borbe su prerasle u iscrpljujući rat bez stvarnog pobednika koji je potrajao punih četrnaest godina. Međutim, Rimljani su se suočavali s problemima i u drugim delovima svoje države. I dok su se provincije bunile zbog previsokih poreskih stopa, dotle su slabile oružane snage.

Neron je odlučio da bi bilo najbolje da s Partijom obnovi mir, pa je zato Vologasovog brata Tiridata priznao za vladara Jermenije. Tri hiljade Parćana otputovalo je zajedno s Tiridatom u Rim da bi prisustvovali svečanosti tokom koje je bilo planirano da Neron preda jermensku krunu. Možda je Neron i verovao da bi to mogla biti predstava koja bi pokazala svu veličanstvenost Rima – naredio je da se vrata Janusovog hrama zatvore što je trebalo da označi da se čitavo carstvo tada nalazilo u stanju mira – ali u očima Rimljana, koji su sve to posmatralihiljade Parćana, koje su mirno i pobedonosno prolazile ulicama njihovog grada, delovale su kao poraz.

Uz sve to, Neronovo ponašanje postajalo je nepodnošljivo. U napadu besa udarcem je usmrtio svoju trudnu suprugu, a potom je naredio da se jedan dečačić po imenu Sporus, koji je neverovatno podsećao na njegovu mrtvu suprugu, kastrira, te se potom javno venčao s njim.

Dve godine pre nego što je došlo do predaje Jermenije, starešina Pretorijanske garde izjavio je kako je ta jedinica spremna da podrži

iskusnog ratnika i nekadašnjeg konzula Galbu koji je tada obavljao dužnost zapovednika provincije Hispanije ukoliko bi on izrazio želju za *imperiumom* (vrhovno zapovedništvo nad rimskim oružanim snagama). Galba je uživao punu podršku sopstvenih jedinica koje su bile stacionirane na području provincije Hispanije, kao i podršku zapovednika susedne provincije. Naime, u pitanju je bio niko drugi do Oto, čiju je suprugu Neron najpre preoteo, a zatim i ubio. On je bio vrlo rad da svoje jedinice stavi Galbi na raspolaganje.

Pravilno shvatajući da je gubitkom podrške pripadnika Pretorijanske garde na putu da ostane bez prestola, Neron je odjurio u Ostiju i naredio da mu pripreme brod. Kako su mu pripadnici Garde bili za petama, nijedan kapetan nije bio spreman da ga primi na svoj brod. Pokušao je da ode iz grada, ali su ga pripadnici Garde opkolili u jednoj kući u predgrađu. Samoubistvo u takvoj situaciji bilo je uobičajeno. Neron je tada imao pomoć kad mu je jedan od njegovih slugu dao bodež. „Sveopšta radost bila je tolika", zapisao je Svetonije, „da su ljudi, trčeći gradskim ulicama, na glave stavljali kape koje su simbolisale slobodu."[15]

U to vreme Galba je uveliko prešao sedamdesetu godinu života, patio je od posledica artritisa i nije imao nikakve veze ni s jednim od prethodnih princepsa. Međutim, svima je već bilo potpuno jasno da stvarna moć princepsa nije počivala na ovlašćenjima prokonzula, Pontifeks Maksimusa ili glavnog tribuna, ni na ingerencijama bilo kog drugog državnog zvaničnika što je sve bilo obuhvaćeno laskavim zvanjem „prvog građanina". Stvarna moć princepsa nalazila se u *imperiumu*, u vrhovnom zapovedništvu nad oružanim snagama. Kako bi zadržao *imperium*, vladaru Rima bila je neohodna podrška pripadnika Pretorijanske garde. Republika je tako postala carstvo, a njime je tada vladalo nešto što je podsećalo na tajnu vojnu huntu: grupa uticajnih vojnih starešina koji su mogli da postavljaju i uklanjaju vladara, i koji su u svojim rukama držali svu moć.

Galba nije delovao kao poželjan vladar. Zajedno s Otom, na čelu svojih jedinica, krenuo je u pravcu Rima. Ali kad je stigao u grad, odbio je da isplati svoje vojnike kao što su to činili svi carevi pre njega.[16] Uskoro su počela da se javljaju različita znamenja koja su ukazivala na to da on neće dugo vladati. Najznačajnije se odnosilo na to da su se svete kokoške razbežale od njega tokom obreda žrtvovanja.[17]

Sasvim je moguće da su ta „znamenja“ inscenirali pojedini nezadovoljni pripadnici Pretorijanske garde koji su odlučili da odbiju poslušnost Galbi i stave se pod Otovo zapovedništvo. Sedam meseci nakon što je Galba stekao prava imperatora, u trenutku kad je prinosio žrtvu u Apolonovom hramu, Pretorijanska garda je umesto njega proglasila Ota carem. Kad je Galba saznao za te vesti, pojurio je u pravcu Foruma kako bi se suprotstavio pobunjenicima. Tu su ga i ubili, bacili njegovo telo na drum, a glavu nabili na kolac.

Senat je nerado pristao na to da Ota proglasi principsom i imperatorom. U međuvremenu, jedinice stacionirane u dolini reke Rajne objavile su kako za cara žele Vitelija, zapovednika rimskih trupa na području Germanije. U tom trenutku su postojala dvojica careva u Rimskom carstvu. Jedan, koga je podržavala Pretorijanska garda i koga je potvrdio Senat kao principsa, i drugi, nezvanični, ali s podrškom mnogobrojnih jedinica.

Vitelije se zaputio u pravcu Apeninskog poluostrva gde su jedinice pod njegovim zapovedništvom izgradile most preko reke Po i sukobile se s malobrojnijim Otovim snagama u bici kod grada Kremone. Otova vojska bila je raštrkana, a njeni pripadnici potpuno demotivisani. Oto je shvatio kako ni njemu, a ni samom Rimu nikakvu korist ne bi doneo opšti građanski rat. Stoga je završio sve svoje obaveze, spalio dokumenta, razdelio sve što je imao, dobro se naspavao i narednog jutra izvršio samoubistvo. Bio je to postupak ličnosti imperatora čiste savesti i neobične hrabrosti kakva je Rimu bila potrebna.

Umesto toga, Rim je dobio nesposobnog i neprincipijelnog Vitelija. Krenuo je ka Rimu u kome je odmah preuzeo vlast raspustivši Pretorijansku gardu da bi je ubrzo iz osnova obnovio uključujući u nju isključivo sebi odane pojedince.

Drugim rimskim legijama nimalo se nije svideo taj privilegovani tretman jedinica koje su se nalazile na tlu provincije Germanije. Nije bilo potrebno da se dugo čeka pre nego što su rimske oružane snage koje su se nalazile u istočnim oblastima države za cara javno podržale Vespazijana, rimskog vojskovođu koji se ranije već istakao u borbama protiv Britanaca i koji je za postignute uspehe bio nagrađen mestom zapovednika provincije Sirije.

Vespazijan nije bio ni blizu Rima. Nalazio se u svojoj provinciji, potpuno zaokupljen smirivanjem situacije na tlu Palestine. Još od vremena

kad je Kaligula naložio da se njegova statua postavi u Hramu, jevrejski otpor prema rimskoj vlasti sve je više jačao. Taj zahtev nije bio ispunjen, ali su Jevreji bili svesni toga da bi uskoro mogli biti suočeni s još nepovoljnijim zahtevima. Godine 66. n. e., grupa boraca za slobodu koji su bili nazvani zilotima, objavila je rat Rimljanima koji su se nalazili u Jerusalimu. Lokalni rimski starešina naredio je da u grad dođe i pojačanje, ali su Rimljani doživeli potpuni poraz. Situacija je postajala toliko složena da je i sam Vespazijan, kao neko ko je imao bogato iskustvo ratovanja, morao da se umeša. Uz pomoć svog sina i vojskovođe Tita, Vespazijan je uspeo da pobunjenike natera da se vrate u Jerusalim koji je od tada bio pod opsadom.

Vitelije se u Rimu prepustio prejedanju, opijanju i zadovoljavanju želja, dok su se njegovi vojnici pripremali da ga brane. Rimske jedinice koje su podržavale Vespazijana krenule su im u susret. Dve vojske sukobile su se kod Kremone gde su Vespazijanove snage odnele pobedu. Ali ta pobeda pretvorila se u četvorodnevno spaljivanje i uništavanje svega što im se našlo na putu ka Rimu. Vespazijanove pristalice koje su se nalazile unutar samog Rima pokušale su od Vitelijevih pristaša da preuzmu Kapitol. U borbama koje su usledile potpuno su bili spaljeni Jupiterov hram i Kapitol. Tokom decembra 69. godine vojnici su upali u Vitelijeve privatne odaje, ubili ga i na tradicionalan način se otarasili njegovog tela tako što su ga bacili u vode Tibra.

Vespazijan je bio voljan da preuzme njegov položaj, ali nije želeo da krene put Rima pre nego što opsada Jerusalima bude okončana. Stoga je Senat, očajnički pokušavajući da zadovolji njegove silovite pristalice pre nego što bi oni još nešto spalili, proglasio Vespazijana princepsom kao što su to pre njega bili Avgust, Tiberije i Klaudije. Vespazijan je dobio titulu a da nije nogom kročio na tlo Rima.

U odluci nisu bila navedena imena Kaligule, Nerona, Galbe, Ota i Vitelija: oni su bili izbrisani iz pamćenja. Bila je to *damnatio memoria*. Tokom samo jedne prethodne godine čak četvorica njih želeli su položaj princepsa i svima je bilo jasno da je privid moći koju je u ime građana davao Senat bio samo najobičnija iluzija. Ali nenavođenjem imena ličnosti koje su narušile tu iluziju Senat je poricao njihovo postojanje. Gluma koja je bila toliko karakteristična za ličnost Avgusta i dalje je bila veoma prisutna u Rimu.

Vremenska traka 81		
RIM	KINA	PARTIJA
Drugi dogovor sa Senatom (23. g. p. n. e.)		
Oktavijan, Pontifeks Maksimus		
	Aiti	
	Ping	**Fraat V**
	Ruzi	**Vonon I**
	Dinastija Sin (9. g. p. n. e.)	
Oktavijanova smrt (14. g. n. e.)	**Vang Mang**	**Artaban III**
Tiberije, princeps		
	Istočna dinastija Han (25. g. p. n. e.)	
Smrt Isusa iz Nazareta	**Guang Vudi**	
Kaligula, princeps (41. g. n. e.)		**Vologas I**
Neron, princeps (54. g. n. e.)	**Mingdi**	
Galba, princeps (68. g. n. e.)		
Vespazijan, princeps (69. g. n. e.)		

Osamdeset drugo poglavlje

Obodi Rimskog sveta

Između 70. i 132. godine n. e., Rim su zadesile katastrofe, ali se čitav niz mudrih careva tada nalazio na prestolu

U septembru 70. godine n. e., jerusalimski bedemi bili su porušeni, grad spaljen do temelja, a drugi po redu Hram potpuno uništen u plamenu. Pobunjeničke jevrejske trupe još uvek nisu bile pobeđene, ali je Vespazijan smatrao da je pobeda već bila izvojevana i da je mogao da napusti to područje. U tom periodu konačno se uputio u pravcu Rima i to nakon što je čitavih devet meseci u odsustvu vršio dužnost principsa.

Vespazijan je bio iskusni vojskovođa. Razumeo je način na koji vojnici razmišljaju i nije potcenjivao moć vojske da ojača ili potpuno uništi njegovu snagu. Kad je stigao u Rim, njegov prvi zadatak bio je da prekomanduje vojne starešine i da izvrši reorganizaciju jedinica kako bi odanost prethodnim zapovednicima bila eliminisana.

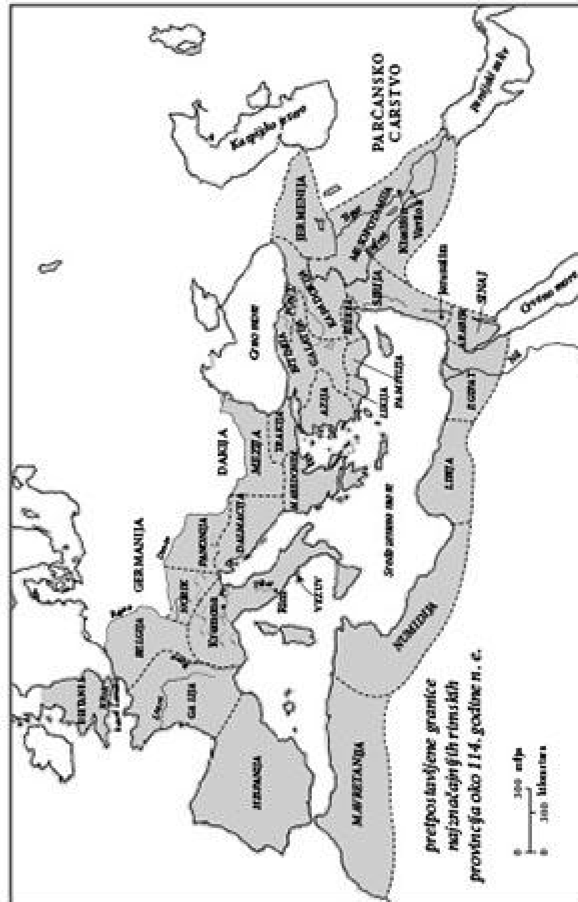
Njegova desetogodišnja vladavina protekla je u miru, redu i dobroj upravi. Sve je, kao što je to Senat i priželjkivao, bilo vraćeno na procedure koje su važile u doba Avgusta. Dolazilo je do povremenih manjih okršaja na obodima carstva. Bili su to vojni pohodi u Britaniju, najmlađu rimsku provinciju, kao i zastrašujući vrhunac sukoba u Jerusalimu. Godine 73. n. e. preostali jevrejski pobunjenici, opkoljeni u tvrđavi u Masadi, ubili su svoju decu, a potom i sebe ne želeći da se predaju Rimljanima. Tako je nestalo i poslednje jevrejsko uporište, baš kao što je to bio slučaj i s čitavom Judejom i drevnom izrailjskom nacijom. Palestina je tako postala deo provincije Sirije.

U suštini, međutim, Rim se nalazio u stanju mira. Vespazijan je izbegavao da vodi sudske procese pod optužbom za izdaju, a snizio je i iznose poreskih opterećenja što ga je učinilo omiljenim, a žitelje Rima znatno iskrenijim prema njemu.

Navršivši sedamdeset godina, Vespazijan je preminuo 79. godine n. e., najverovatnije od posledica gripa.[1] Senat je po ubrzanom postupku njegovog sina Tita zvanično potvrdio za naslednika. Tokom Vespazijanove vladavine Tit je stekao ugled nemilosrdnog i često surovog vojskovođe, a njegovo ponašanje tokom sukoba u Jerusalimu bilo je izrazito nasilno. Međutim, nakon što je dobio zvanje princepsa, on je nastavio očevu politiku poštovanja reda i poretka u državi.

Ipak, Rimu nije bilo suđeno da se mirno razvija. Tita su pogodile tri nesreće.

Prva je bila erupcija vulkana Vezuv do koje je došlo svega dva meseca nakon što je stupio na presto. Vezuv se nalazi u blizini jugoistočne obale Apeninskog poluostrva, nedaleko od Napuljskog zaliva. Koliko su Rimljani pamtili, on je oduvek predstavljao veliku opasnost. Žitelji Pompeje, koja se nalazila u njegovom podnožju, odavno su navikli na zemljotrese i mada su oni sve više dobijali na intenzitetu, niko se zbog toga nije uzrujavao. Niko, naime, nije znao da su potresi tla samo prvi znak nastupajuće vulkanske erupcije.

91. Rimsko carstvo

Rimski istoričar Plinije Mlađi zatekao se 23. avgusta 79. godine n. e. u Pompeji, svega jedan dan pre velike erupcije. „Prethodnih dana osetio se veliki broj potresa“, zabeležio je u pismu koje je uputio prijatelju. „To se često dešava u Kampaniji i nema nikakvog razloga za paniku.“

Međutim, tokom te noći potresi tla postali su znatno snažniji. Ljudi su mislili da su to bili zemljotresi, a ne samo blaga podrhtavanja tla. ... Dan je počeo jutrom koje kao da je lenjivo oklevalo da svane. Sve kuće oko nas bile su dobrano rastresene. Nalazimo se na otvorenom prostoru, ali je on majušan i mi se plašimo da će se kuće srušiti same od sebe. Konačno, odlučili smo da napustimo grad. Zbunjena gomila ljudi krenula je za nama budući da im se naša odluka učinila mudrom. Njihov broj je toliko veliki da to usporava naše kretanje. Kad su za nama ostale kuće, zaustavili smo se. Mnogo toga čudnog nam se tamo dogodilo i bili smo veoma uplašeni.

Taljige, koje su bile dovezene po našoj naredbi, same su se pomerale u različitim pravcima iako je tlo bilo potpuno ravno, a njihovi točkovi blokirani kamenjem. Takođe, izgledalo je i da se more povuklo, kao da je poterano unazad usled podrhtavanja tla. Izvesno je da se morska obala pomerila unazad te su se na suvom našla mnoga morska stvorenja. Zastrašujući tamni oblaci nalazili su se iza nas, iznenada presecani munjama koje su ih razdvajale otvarajući pred nama prizor velikih požara. Ta grmljavina podsećala je na munje, ali znatno veće. ... nije bilo potrebno mnogo vremena pre nego što se oblak spustio na zemlju i prekrio čitavo more. ... Zatim se pojavila prašina, istina, slabašna. Osvrnuh se. Gusti oblak kotrljao se iza nas, prateći nas poput poplave koja pokulja zemljom. „Hajde da skrenemo dok još nešto i možemo da vidimo inače ćemo biti zaglavljeni na ulici i pregaženi od gomile." Samo što smo seli nad nas se spustila tama koja nimalo nije ličila na mesečinu ili maglovitu noć, već na crnilo zatvorene i neosvetljene prostorije. Začuli smo glasove žena koje su zapomagale, dece koja su plakala i muškaraca koji su vikali. Neki od njih su dozivali roditelje, drugi decu ili supružnike. Mogli su ih prepoznati samo na osnovu glasova. ... Tama se donekle razišla, ali se i dalje nije videla dnevna svetlost, već je to bio odsjaj požara koji se približavao. Vatra se, naime, zaustavila na određenoj udaljenosti, ali su se tama i pepeo iznova vratili. I to u ogromnim količinama. Ustali smo i više puta sklanjali pepeo sa sebe. Da to nismo činili, bili bismo njime zatrpani i ubijeni usled njegove velike težine. Moram se pohvaliti da u tim strašnim trenucima nisam poklekao, da nisam izgovorio nijednu kukavičku reč, već da sam bio potpuno ubeđen da i ja sam nestajem sa svetom, kao i da taj isti svet nestaje sa mnom.[2]

Oni koji nisu uspeli da umaknu bili su zatrpani nekoliko metara debelim slojem pepela ili su se ugušili usled otrovnih isparenja i izuzetne toplote vazduha. Samo tokom jedne noći smrtno je stradalo više od dve hiljade ljudi.

Tit je iz Rima odmah poslao pomoć, a i sam je obišao Pompeju čim je to bilo bezbedno. U Pompeji se zatekao drugi put, raspitujući se o tome koja je još pomoć mogla biti upućena, kada je u samom Rimu isprva izbio požar manjih razmera koji je ubrzo spalio najveći deo grada. Što je još gore,

nakon tog požara nastupila je epidemija koja je izazvala veliki broj smrti među izbeglicama unutar samog grada.

Još uvek se boreći sa strahovitim posledicama te dve kataklizme, Tit je 81. godine n. e. osetio simptome groznice od koje je ubrzo preminuo. Bilo mu je svega četrdeset dve godine. Dužnost princepsa obavljao je nešto manje od te tri strašne godine. Moguće je da je groznica predstavljala neku vrstu olakšanja.

Nakon Titove smrti Pretorijanska garda proglasila je njegovog brata Domicijana za novog imperatora. Očekivano, svega dvadeset četiri sata kasnije Senat ga je imenovao za princepsa. Domicijan nikada nije bio miljenik svog oca. Bez obzira na manjak samopouzdanja, koji je takav odnos mogao da proizvede, on se prema Rimu postavio caristički, nimalo ne poštujući Senat.

To samo po sebi nije moralo da bude loše. Svetonije je zabeležio kako je novi imperator svoje stavove u najvećoj meri demonstrirao u oblasti poštovanja reda i zakona, a „pravdu je zavodio odlučno i savesno". „Otpustio je sve sudije koji su primali mito, kao i sve njihove saradnike. … Posvećivao je toliku pažnju kontroli gradskih zvaničnika i zapovednika provincija da oni nikad do tada nisu u toj meri bili pošteni i pravedni." Takođe je vodio brigu o javnom moralu. „Iz Senata je izbacio bivšeg kvestora zbog toga što je ovaj bio sklon glumi i plesu", zapisao je Svetonije. Učinio je da više nije bilo zakonito da prostitutke dobijaju nasledstvo, a kad je saznao da se jedna od devica Vestalki odala bludu, naredio je da se ukinu tradicionalni načini kažnjavanja. Bila je živa zakopana, a njeni ljubavnici javno „šibom bičevani do smrti".[3]

Sve je to bilo ispravno, ali izuzetno surovo. Domicijan nije bio sposoban da pokaže samilost. On je svoju moć veoma ozbiljno shvatio. Nedugo pošto je stupio na položaj, on je za sebe uzeo titulu *dominus et deus*, odnosno *gospodar i bog* te je naredio da sva zvanična dokumenta ubuduće počinju sa „Naš gospodar i bog je zapovedio da to bude učinjeno." „I tako nastade običaj", dodao je Svetonije, „da se od tada ni na koji drugi način nije obraćalo u pisanom ni u usmenom obliku."[4]

Za razliku od Kaligule, on je bio potpuno normalan i nije tvrdio za sebe da je božanske prirode kako bi kršio zakon. Takva izrazita pravdoljubivost predupredila je ranije nemire tokom kojih je dolazilo do ubistava ličnosti

koje su zloupotrebile položaj principsa. Senat nije imao nikakvu ozbiljnu primedbu. Pretorijanska garda ga nije odmah ubila.

Međutim, njegova titula *dominus et deus* može se posmatrati i kao momenat kad je prijatna maska Republike bila trajno odbačena. Senat je, ma kako nevoljno to činio, potvrđivao čak i najgore principse. No, niko nije smeo ni da pomisli kako bi vladaru koga su nazivali „gospodar i bog“ bilo potrebno da ga narod na bilo koji način ovlasti da upravlja. Domicijan nije bio prvi rimski vladar koji je imao ingerencije monarha, ali je zato bio prvi koji je to javno saopštio. *Prvi građanin* je konačno postao car.[51]

Domicijanova težnja ka potpunoj moći i rigidno insistiranje na poštovanju zakona stvorili su isto nezadovoljstvo koje je postojalo u Kini, kad su oni koji su izveštavali o prestupima drugih bivali nagrađivani, ili u Sparti, u kojoj je jedan brat bio onaj koji je poticao moral drugog. Atmosfera u Rimu postala je toliko loša da je Tacit izražavao zahvalnost usled činjenice da je njegov toliko voljeni i nikada prežaljeni otac Agrikola preminuo pre početka Domicijanove vladavine:

Domicijan nam nije davao vazduha. ... Pod Domicijanom se pola našeg vremena svodilo na to da motrimo i da budemo posmatrani, dok smo u svoj svojoj bedi na kraju i sami sebe počeli da motrimo. ... srećan si ti, Agrikola, zbog svog slavnog života, ali nisi manje srećan zbog toga što si preminuo na vreme.[5]

Bezosećajnost prilikom sankcionisanja prestupa izazivala je nezadovoljstvo, a ono nemire koji su vodili ka zaveri, a ona ka sumnji. Sumnja je bila put do prestupa, a prestup do sankcije. Bio je to beskrajan krug.

Poput Vespazijana i Tita, i Domicijan je znao šta je osnovni izvor njegove moći. Stoga je pripadnicima oružanih snaga povisio iznos zarade kako bi osigurao njihovu odanost. Njegovo vladarsko domaćinstvo, međutim, bilo je mnogo manje zahvalno. Godine 96. n. e. njegova supruga, upravnik dvora, nećaka (čijeg je supruga, pod optužbom da je bezbožnik, naredio da ubiju) i starešine Pretorijanske garde zajedno su izvršili atentat na Domicijana u njegovoj spavaćoj sobi.[6] Senat je odmah za cara proglasio jednog od svojih članova, šezdesetjednogodišnjeg konzula Nervu.

To je naišlo na pozitivan odjek kod žitelja grada Rima, ali ne i kod pripadnika oružanih snaga. Naredne, 97. godine n. e., pripadnici Pretorijanske garde (koji nisu učestvovali u zaveri da se ubije Domicijan i koji su delili odanost vladaru s ostatkom oružanih snaga) zatvorili su Nervu u njegovu palatu, izvukli iz nje upravnika dvora koji je ubicama omogućio da uđu u Domicijanove spavaće odaje, odsekli mu genitalije, stavili mu ih u usta, a onda ga zaklali.[7] Čim je za to saznao, Nerva je objavio kako će njegov naslednik biti miljenik oružanih snaga Trajan koji se u to vreme nalazio u blizini reke Rajne. Po svemu sudeći, predstavljeno mu je kako je to jedini način da izbegne opasnost da ga ubiju, ali podaci o tada vođenim pregovorima nisu sačuvani. Samo nekoliko meseci nakon toga Nerva je preminuo od posledica groznice. Bilo je to, po svemu sudeći, dobrodošlo izbavljenje iz opasnosti da život skonča mnogo tragičnije.

Kad je saznao da je postao car, Trajan je najpre osigurao svoje zapovedničko mesto pre nego što se uputio u Rim. Putovao je duž državne granice koja se protezala obalama Rajne i Dunava kako bi se na taj način i sam uverio da je ona bezbedna, pa je tek onda skrenuo u pravcu juga. U Rim je stigao skoro godinu i po dana nakon Nervine smrti.

Grad je tokom čitavog tog razdoblja bio u stanju mira što je bio dokaz da je Trajan bio kao stvoren za obavljanje dužnosti vladara. Pripadnici oružanih snaga cenili su njegove veštine, a stanovici Rima, s osećajem olakšanja zbog uklanjanja Domicijana, ali i zbog otklanjanja opasnosti od mogućeg građanskog rata do kog je moglo doći nakon Nervine smrti, bili su spremni da mu priređe dobrodošlicu.

Rimski istoričari su jednoglasni kad hvale Trajana. Za vreme njegove vladavine popravljeni su drumovi i luke, sagrađene brojne biblioteke, prokopani kanali za navodnjavanje i odvođenje otpadnih voda, a obećao je i da „neće prolivati krv“ što je izazvalo veliko zadovoljstvo kod građana.[8] Njegovi vojni pohodi izazvali su zadovoljstvo kod pripadnika oružanih snaga. Do 106. godine teritoriji rimske države priključio je oblast Sinaja, kao i regiju koja se nalazila severno od Dunava. Sam je predvodio napade iz kojih se pobedonosno vraćao uz velike svetkovine. U čast njegovih pobeda na bojnom polju povest o carevim ratovima koje je vodio u oblastima severno od Dunava bila je isklesana na stubu koji se i danas nalazi u Rimu. To je znameniti Trajanov stub.

Trajanov ugled kao dobrog cara zasnivao se na njegovom urođenom poštenju, izostanku paranoje, primerenom upravljanju gradom Rimom, kao i na njegovoj spremnosti da vodi vojne pohode koji su za cilj imali dodatno jačanje države. Međutim, nije bez značaja bio i njegov način na koji je održavao tu ispraznu formu saradnje sa Senatom. „Prema senatorima se odnosio s poštovanjem“, bilo je zabeleženo u spisu pod naslovom *Carske povesti* iz IV veka. Trajan je bio veoma pažljiv i u sprovođenju svih odluka Senata.[52]

Takav odnos Senata i cara nije bio viđen decenijama. Upravo je u takvoj atmosferi došlo do opreznih pokušaja da se ozakoni dominacija cara nacijom čije je i samo ime to onemogućavalo. Tokom čitavog niza vekova u Rimu je izučavana filozofija stoicizma. Ona se nalazila u samoj osnovi rimskog poimanja vrline. Jedan stoik nije mogao da bude pod uticajem svojih želja. On je bio u stanju da se distancira od zadovoljstava i patnje kako bi potpuno objektivno procenio koji je korak dobar.

Tada je filozof Epiktet pokušao da principe stoicizma primeni na samog cara. I sama reč *rimsko*, zapisao je, tada je značila „potčinjavanje caru“, ali to ne bi moralo biti nekompatibilno s istinskom slobodom. Čak i oni ljudi koji su po zakonu slobodni bore se s prinudama koje ih opterećuju:

Zar ti se nikad nije desilo da ti ona koju voliš traži da uradiš nešto što ne želiš? Zar zaista nikada nisi laskao svom tako dragocenom mladom robu? Zar nikada nisi poljubio njegova stopala? Ali, ipak, ako bi ti bilo ko zatražio da poljubiš Cezarova, ti bi to s gnušanjem odbio da učiniš jer bi to bio očiti znak tiranije. … Zar nikada nisi izašao uveče iako to nisi želeo, potrošio više nego što si nameravao, a potom se ljutio i gunđao? … Zašto onda sebe i dalje nazivaš slobodnim čovekom?[9]

I Epiktet je bio rob koji je poticao s područja Male Azije. On je dobro znao šta znači živeti život potčinjene osobe. Njegovo poimanje stoicizma slobodu smatra uslovom bez koje duša, a ne telo, ne može da postoji. „Čovek je slobodan“, zapisao je, „kad živi onako kako želi …. koji dobija ono što želi i izbegava ono što ne želi.“ Kako su carevi bili pojava koja je trebalo da traje, Rimljani su jednostavno promenili svoje shvatanje slobode.

Tokom poslednjih godina Trajanove vladavine carstvo se suočilo s pojavom čije rešenje nije bilo poznato, a ona se odnosila na sve veći broj hrišćana. Konzul Plinije, upućen na položaj zapovednika jedne od provincija na području Male Azije, bio je toliko zabrinut zbog postojanja tih ljudi da je pisao caru Trajanu pitajući ga šta da čini s njima. Oni su tvrdili kako pripadaju carstvu koje nema ovozemaljskog vladara. Bio je to stav koji je nepogrešivo podsećao na Jevreje koji su bili prvi koji su odbili da poštuju cara da bi uskoro proizveli ozbiljan vojni problem.

Istini za volju, hrišćani, koji su zaista želeli carstvo gde bi vladao bog, a ne Trajan, prilično su se razlikovali od Jevreja. Još od Avramovog vremena, jevrejski način poštovanja boga bio je vezan za tačno određenu oblast. Bog im je još tada obećao zemlju Izrailj što je značilo da njihova vera *mora* da ima i političku dimenziju. Jevrejsko odbijanje da se izražava poštovanje rimskim carevima bilo je utemeljeno na teologiji (Bog je rekao: „Ne imaj drugog boga osim mene“). Istovremeno je takav stav označavao i odbijanje ideje po kojoj bi Rimljani vladali Izrailjem, a posebno Jerusalimom. To je mogao da čini isključivo i samo bog.

S druge strane, hrišćani nikada do tada nisu imali svoju državu. Carstvo o kome su oni govorili bilo je duhovno. Ono je postojalo u sasvim drugoj dimenziji, paralelno s ovozemaljskim narodima s kojima su živeli. Bio je to grad bez temelja čiji je graditelj bio sam bog kao što je to i navedeno u tekstu *Novog zaveta*. Pojam „hrišćanin“ podrazumevao je to da su oni svoj identitet pronašli u tome da su postali sledbenici bogočoveka koji je bio raspet na krstu u Palestini, a ne u tome što su bili žitelji nekog konkretnog naselja.

Rimski carevi i zapovednici rimskih provincija to nikada nisu shvatili. U Plinijevim pismima primećujemo opreznost i začuđenost: Da li on treba da progoni hrišćane ukoliko oni još uvek nisu nastupili javno? Da li bi trebalo da im dozvoli da javno vrše svoje verske obrede? Kako na sve to treba da odgovori?

Car Trajan se opredelio za politiku ignorisanja. Trebalo je da Plinije obeshrabruje održavanje hrišćanskih verskih obreda u javnosti, ali istovremeno nije trebalo ni da ih proganja ni ubija. Ukoliko bi se oni ponašali miroljubivo, trebalo ih je ostaviti na miru.

Nije se mnogo brinuo zbog toga možda i zato što su ga očekivale velike bitke. Rimsko carstvo doživelo je svoj vrhunac pod Trajanom. Granice

svoje države proširio je u pravcu severa i juga. Poslednji vojni pohod koji je vodio bio je usmeren protiv Partije kojom je tada vladao Vologas III. Godine 113. poveo je rimske snage na istok, kroz Jermeniju koja je potpala pod vlast Rima i tako postala rimska provincija, preko reke Eufrat, pravo na Partiju. Parćani su bili primorani da se povuku. Trajan je stupio na tlo Mesopotamije, zauzeo Vavilon i parćansku prestonicu grad Ktesifon.

Bila je to velika pobeda iako je mesopotamska pustinja bila regija u kojoj je bilo veoma teško opstati. Bila je znatno pogodnija za gerilske borbe nego za zauzimanje od strane velike vojske. Trajan je na području Mesopotamije, slamajući parćanski otpor koji nikada u potpunosti nije uspeo da eliminiše, ostao sve do 117. godine. U isto vreme još jedan sukob opterećivao je građane Rima. Godine 115. jevrejske zajednice, koje su se nalazile raštrkane na čitavom području carstva, a posebno u oblastima severno od Egipta, iskoristile su rimsku zaokupljenost dešavanjima u Partiji kako bi se pobunile. Masada je i dalje bila veoma živo prisutna u njihovom kolektivnom sećanju. Jevreji su želeli da povrate oblast koja im je bila bogom darovana. Taj ustanak postajao je sve ozbiljniji dok car Trajan nije dozvolio ne-Jevrejima koji su živeli na tim prostranstvima da počnu da ubijaju svoje susede jevrejskog porekla. Taj masakr privremeno je ublažio problem.

Ipak, car je odlučio da bi bilo mudro da na izvesno vreme, do nekih boljih vremena, obustavi svoje aktivnosti na području Partije. Stoga je naredio da jedinice prekinu prodor i da se vrate kući. U povratku je Trajan stigao tek do područja Male Azije. Iznenada, na području Kilikije, doživeo je jak moždani udar od koga je odmah preminuo. Bilo je to 9. avgusta 117. godine. Trajan je umro u šezdeset četvrtoj godini.

Došlo je do izvesne konfuzije u vezi s tim ko je trebalo da nasledi presto pošto Trajan nije ostavio jasna uputstva. Njegov zakoniti štićenik Hadrijan, koji se u tom razdoblju nalazio na čelu provincije Sirije, govorio je kako je Trajan želeo da upravo on bude naredni car. Istovremeno, prijatelji preminulog cara ukazivali su na to kako je on za svog naslednika želeo nekog drugog ili da je namerno izbegao da saopšti svoj izbor kako bi se na tom mestu našla ličnost koja je zaista bila najbolja. Međutim, kako nije bilo drugog kandidata koji bi mogao da zameni Hadrijana, a pošto se ovaj već uveliko nalazio na putu za Rim kad su se i javile te dileme, Senat je

potvrdio njegov izbor. Kad se konačno našao u Rimu, Hadrijan je svoje stupanje na carski presto zapečatio time što je uvećao plate pripadnika Pretorijanske garde: „Vojnici su ga veoma voleli zbog njegovog velikog interesovanja za oružane snage", bilo je zapisano u delu pod naslovom *Carske povesti*, koje je nastalo u IV veku, „kao i zbog njegove izrazite naklonosti vojsci."

Hadrijan se tokom vladavine koja je trajala dvadeset jednu godinu pokazao kao oprezna i konzervativna ličnost, osrednji vladar koga nisu mnogo ni voleli, ali ga se nisu ni plašili. Njegov najveći oružani sukob nije proistekao iz napada, već iz potpuno pogrešne procene. Naime, nameravao je da podigne novu prestonicu koja bi se nalazila na ruševinama Jerusalima, a planirao je da sagradi Jupiterovo svetilište i to baš na mestu gde se nalazio drugi Hram.

Sve to je prouzrokovalo još jedan ustanak Jevreja koji je, po rečima Diona Kasija, „bio izuzetno veliki sukob dugog trajanja".[10] Vođa jevrejskog ustanka bio je Simon Bar Košba, ličnost koju je crkveni istoričar Jevsevije iz Cezareje opisivao kao osobu koja je imala „karakter pljačkaša i ubice", koji je, uprkos tome, Jevrejima obećao da će im „doneti svetlo u sred svih njihovih nedaća."[11]

Hadrijan je svoje najsposobnije vojne starešine poslao da uguše ustanak. Oni su širom te oblasti započeli rat protiv Jevreja koji su karakterisali manji pojedinačni sukobi s pripadnicima lokalnog gerilskog pokreta: „presretali su manje grupe … oduzimali im hranu i lišavali ih slobode." Takva strategija dovela je do potpune devastacije Obećane zemlje. „Čak pedeset njihovih najznačajnijih postaja i devet stotina osamdeset pet najpoznatijih sela bilo je sravnjeno sa zemljom", zapisao je Jevsevije iz Cezareje. „Tokom brojnih oružanih sukoba i odmazdi smrtno je stradalo oko pet stotina osamdeset hiljada ljudi, a broj onih koji su umrli od posledica gladi, bolesti i požara nije moguće utvrditi. Stoga je bezmalo čitava Judeja pretvorena u oblast bez stanovnika."[12]

Iako je to bila najveća Hadrijanova oružana pobeda, to je u stvari bila odbrambena akcija. On, međutim, nije ništa učinio da povrati parćanske teritorije koje je Trajan prethodno napao. Hadrijan je želeo da utvrdi rimske državne granice upravo tamo gde su se one nalazile. Takav njegov odnos prema čitavom Rimskom carstvu bio je demonstriran na britanskom tlu gde je odlučio da podigne zid po sred savremene Škotske.

Gradnja Hadrijanovog zida počela je 122. godine. Zid je skoro potpuno bio završen deset godina kasnije. Bio je visok oko šest metara, a sagrađen tako da je prolazio vrhovima brda s ciljem da se zemlja odvaja od njihove spoljne strane, čime su još više dobijali na visini. Protezao se od Severnog mora pa sve do Irskog mora, po sredini presecajući Britaniju u dužini od stotinak kilometara.

Izgradnjom Hadrijanovog zida, Kelti su zadržani na severu (a bili su to problematični i ratoborni Pikti) kako ne bi pljačkali rimsku provinciju Britaniju koja se tada proširila po ostrvskim prostranstvima. Međutim, ta građevina bila je mnogo više od običnog zida. Ona je predstavljala veštačku podelu koja nije pratila tok neke reke ili odlike reljefa, a koja je jasno saopštavala: Ovde, s ove strane zida, nalazi se Rim; Ono s druge strane to nije. Nije postojala nikakva tampon-zona u sredini, nikakva međuregija.

92. Hadrijanov zid

Kao i u slučaju okupacije Jermenije, podizanje Hadrijanovog zida pokazivalo je kako su Rimljani sve manje bili spremni da se sukobljavaju s agresivnim identitetima. Carevi podanici mogli su biti isključivo građani Rimskog carstva. Svi ostali bili su neprijatelji Rima. Vremena tokom kojih su postojale vazalne države odavno su prošla. One su još ranije bile uključene unutar granica carstva ili su bile potpuno uništene.

33. Hadrijanov zid
(autorka fotografije Suzan Vajs Bauer)

Vremenska traka 82		
RIM	PARTIJA	JUDEJA
Kaligula, princeps (41. g. n. e.)		
	Vologas I	
Neron, princeps (54. g. n. e.)		
Galba, princeps (68. g. n. e.)		
Vespazijan, princeps (69. g. n. e.)		
		Uništenje drugog Hrama
Tit, princeps (79. g. n. e.)		Opsada Masade
Domicijan, car (81. g. n. e.)		
Nerva, car (96. g. n. e.)		
Trajan, car (98. g. n. e.)		
	Vologas III	
Hadrijan, car (117. g. n. e.)		

Carske povesti predstavljaju zbirku životopisa rimskih careva koji su vladali posle 117. godine. I mada su svi ti životopisi pripisivani šestorici različitih autora, verovatno je da su najveći deo zbirke napisale druge osobe. Takođe, nismo u mogućnosti da saznamo koje su izvore koristili prilikom pisanja. Zbirka životopisa nije pouzdan istorijski izvor, ali je za pojedine careve jedini izvor iz koga možemo saznati neke biografske podatke.

U latinskom jeziku nema reči koja bi značila „car“. U engleskom jeziku taj pojam je izvedenica reči „imperator“. Tacit i Svetonije u svojim delima koriste pojam „princeps“ koji je često bio prevođen sa „car“ čak i onda kada se radilo o Avgustu ili nekom drugom ranom vladaru Carstva. Na primer, Tacit u svom delu *Anali* 1.7 kaže kako je posle Avgustove smrti stanovništvo Rima bilo obazrivo *ne laeti excessu* ***principis*** *neutristiores*

primordio, lacrimas gaudium, questus adulationem miscebant. Čerč i Brodrib su tu rečenicu ovako preveli: „da ne pokaže radost zbog smrti jednog **cara**, niti tugu zbog stupanja drugog“. Takav pristup ima za cilj da donekle iskrivi objektivnu sliku o razdoblju tokom koga su republikanske ideje postepeno bile eliminisane dok su se rimski upravljači transformisali iz *Prvog građanina* u Cara i Boga. Odlučila sam se da za razdoblje pre Domicijana koristim pojam „princeps“, a za nastupajući period reč „car“ jer smatram da je upravo doba njegove vladavine predstavljalo taj odlučujući period tokom koga je došlo do potpune transformacije jednog u drugo.

Osamdeset treće poglavlje

Naslednici prestola

Između 82. i 182. godine, u Kini su deca nasleđivala carsku titulu Han, evnusi u palati znatno su osnažili, a došlo je i do ustanka Žutih turbana

Godine 88., poslednje godine vladavine Migdijevog sina cara Zangdija, dinastija Han povratila je najveći deo svoje nekadašnje slave. Oblasti koje su se nalazile na zapadu bile su skoro sve osvojene uključujući i one koje su bile neposredno uz granicu Partije. Trgovinska razmena koja se obavljala zahvaljujući korišćenju Puta svile značajno je unapredila čitavo carstvo. Čak ni izostanak cara u zreloj životnoj dobi koji bi nasledio Zangdija – nakon njegove smrti na presto je stupio devetogodišnji Hedi – nije predstavljao ništa loše kao što je to bio slučaj tokom ranog razdoblja dinastije Han. Kina je bila zadovoljna što je imala dobrog namesnika prestola. Bio je to Pan Č’ao, stari ratnik koji je tu bio još od vremena vladavine Zangdijevog oca i koji je o upravljanju znao više od svakog cara.

Godine 91., kad mu je bilo dvanaest, Hedi je evnusima u carskoj palati naredio da pobiju sve srodnike njegove majke koji su pokušavali da zloupotrebe njegovu mladost da bi se domogli značajnih državnih položaja. Možda bi se ta surovost mogla povezati s Pan Č’aoom, koji je bdeo nad svojim mladim štićenikom i pamtio kako su dinastiju Han jednom već svrgnuli s prestola rođaci carice-majke.

U svakom slučaju, bilo je to prvo pojavljivanje na javnoj sceni jedne grupe moćnih ličnosti – evnuha iz carske palate. Angažovanje evnuha kao služinčadi carske porodice predstavljalo je deo strategije koja je za cilj imala obezbeđivanje odanosti vladarevih slugu. Pošto su bili kastrirani,

teorijski nisu imali ambicije da poseduju zemlju, bogatstvo ili moć u ime svoje dece ili svog klana. Po nekim procenama, na carskom dvoru dinastije Han nalazilo se oko dve hiljade evnuha koji su uživali poverenje svog vladara.[1]

Car Hedi preminuo je 105. godine, a imao je jedva dvadesetak godina. Vladar za sobom nije ostavio zakonitog naslednika. Naime, nijedna od njegovih supruga nije rodila. Jedna od konkubina u palati imala je tromesečnog dečaka koji je bio carev sin. Ta beba, mali Šangdi, preminuo je pre nego što je navršio godinu dana. Najbliži živi srodnik bio je Hedijev nećak Andi kome je bilo dvanaest godina kada je, 106. godine, stupio na carski presto. Ali za razliku od svoga ujaka, on nije imao tu sreću da ima odgovornog zaštitnika. Pan Č'ao umro je 102. godine proživevši život ispunjen ratovima koji su ga odveli na zapad sve do obala Kaspijskog mora.[2]

Još jednom su moćni rođaci delovali iz senke. Dok je još bio dete, Andi je bio oženjen kćerkom jednog ambicioznog državnog zvaničnika. Nakon toga, sugerisano mu je da donošenje političkih odluka prepusti supruginim rođacima.

Sve do 146. godine, na carskom prestolu smenjivali su se mladi vladari koje su na tron dovodili ambiciozni pripadnici plemstva. Andijev sin Šundi bio je krunisan 125., kad je imao svega deset godina. Njegov sin Čongdi krunisan je, pak, kada mu je bilo samo godinu dana, a preminuo je pre nego što je napunio tri godine. Nasledio ga je njegov treći rođak, sedmogodišnji Zidi, kojeg su otrovali kad mu je bilo svega osam godina nakon čega je na carski presto doveden njegov rođak, četrnaestogodišnji Huandi.

Tokom čitavog tog perioda Kinom su vladali ujaci, stričevi, tetke i svako ko je uspevao da se domogne položaja namesnika carskog prestola. Huangdijeve političke odluke donosio je stariji brat njegove supruge, ambiciozni Liang Ji, koji je već nekoliko godina upravljao prestonim gradom Lojangom. Lišen moći, Huandi se, ignorišući sve političke odluke, odbijajući da održava intimne odnose sa suprugom i, kako se pokazalo, negujući prijateljstvo s evnusima iz palate, potpuno povukao unutar zidina carskog dvora.

Evnusi su postepeno dobijali sve više moći kako je unapređivan njihov zakonski status. Nekoliko decenija ranije, carski evnuh usvojio bi sina što nije predstavljalo retku pojavu. No, kad bi taj evnuh preminuo, svoju

zemlju ostavljao je usvojenom sinu. Prvi put je njegovom usvojenom sinu bilo omogućeno i da je zadrži. Dve decenije kasnije jednom evnuhu bilo je dozvoljeno da svoju počasnu titulu preda *svom* usvojenom sinu.[3] To nisu bile male promene.To je evnusima omogućilo da uspostave sopstveni vladajući klan – onaj koji je bio stvoren usvajanjima, a ne brakovima, ali je to ipak bio pravi klan. Carski evnusi počeli su da gomilaju bogatstvo, imanja i ambicije.

Godine 159. car Huandi je petorici evnuha u koje je imao poverenja poverio poseban zadatak: trebalo je da ubiju njegovog zeta, a vladar bi ih zauzvrat nagradio titulama i zemljišnim posedima. Njegova supruga samo što je umrla, njegove krvne veze sa Lijang Jiem bile su raskinute i on je želeo natrag svoj presto.

Petorica evnuha okupila su pripadnike carske garde i opkolila kuću u kojoj je živeo Lijang Ji. On se ubio pre nego što je garda uspela da prodre unutra i napadne ga, ali su ostali članovi njegove porodice bili izmasakrirani. Odmazda se uskoro proširila na čitav Lijang Jiev klan.

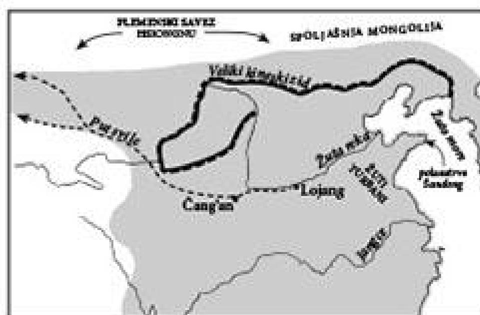
Međutim, Huandijev povratak na vlast odigrao se prekasno. Tokom decenija, kad su namesnici carskog prestola dominirali Kinom, niko nije obraćao posebnu pažnju na stanje u državi. Meritokratski sistem, koji je uspostavio car Guang Vudi, počeo je da se raspada. Sve to dovelo je do toga da je upravljanje kineskim provincijama bilo povereno obučenim ličnostima, a ne plemićima. Međutim, te obučene ličnosti bile su veoma ambiciozne. Tokom vremena mnogi od njih preuzeli su zemljišne posede onih koji više nisu mogli da plaćaju poreze da bi potom upravo njima poverili da nastave da ih obrađuju.[4]

To je bilo potpuno u skladu sa zakonom, ali i mnogo humanije (i, na kraju krajeva, znatno produktivnije) nego da dužnici budu utamničeni. Kao posledica toga državni zvaničnici stekli su ogromne zemljišne posede koje su obrađivali dužnici koji su na neki način postali kmetovi. Bilo je potpuno logično da se vlasništvo nad zemljišnim posedima prenosi na sinove i unuke. Tako je postepeno došlo do uspostavljanja moćnih zemljoposedničkih porodica. Njihova imena razlikovala su se u odnosu na imena moćnih porodica od pre stotinak godina, ali su posledice bile potpuno iste: bogati zemljoposednici upravljali su velikim površinama zemlje, dok siromašni zemljoradnici koji su ih obrađivali nisu imali dovoljno snage da se bune zbog izuzetno niskih nadnica.[5]

U isto to vreme, izgradnja puteva koji su vodili ka zapadu doprinela je daljem razvoju trgovine. Trgovci koji su u vreme dinastije Han smatrani parazitima i nikogovićima sada su bili u mogućnosti da steknu nezamisliva bogatstva.[6] Bio je to fenomen nad kojim je jadikovao učeni Vang Fu koji je preminuo oko 165. godine. U delu pod naslovom *Kianfu lun* (*Kritike skrivenog čoveka*, koje nikad nije doživeo javna priznanja), u poglavlju „Ogromno bogatstvo“, on se žalio na to kako je trgovina zamenila poljoprivredu kao najunosnije zanimanje. Istini za volju, ta trgovina delom se zasnivala i na radnom angažovanju siromašnih zemljoradnika koji su morali da plaćaju sve veće poreze kako bi Put svile, koji je išao u pravcu zapada, mogao da bude dobro održavan i da se duž njega nalaze postaje s vojnicima koji su štitili karavane od razbojnika.

Huandi je učinio nedovoljno na rešavanju tih problema. Preminuo je 168. godine ostavljajući presto i sve probleme dinastije Han svom dvanaestogodišnjem sinu Lingdiju.

Lingdijeva majka, carica-majka Dou, bila je treća Huandijeva supruga. Ona je preuzela dužnost namesnice prestola u ime svog maloletnog sina, a budući da je Lingdi bio toliko mlad, znala je da će se izvesno vreme nalaziti na tom položaju. Njenu najveću brigu predstavljali su evnusi koji su živeli u carskoj palati i koji su stekli veliko bogatstvo i moć tokom Huandijeve vladavine. Naime, jedna grupa evnuha iz carske palate stvorila je sopstveni dobrovoljni klan koji je funkcionisao kao tajno društvo i zvalo se Desetorica stalnih evnuha. Njegovi članovi su kao osnovni cilj imali plan da uzmu od cara što su više mogli.

93. Žuti turbani

Jedan od carskih savetnika, konfučijanski učenjak po imenu Čen Fan, smatrao je kako je za samo carstvo bilo najcelishodnije da svi evnusi jednostavno budu eliminisani. Informacija o takvom stavu stigla je i do samih evnuha. Desetorica stalnih evnuha i njihovi saveznici opljačkali su carsku palatu, zarobili caricu-majku i mladom Lingdiju kazali kako su došli da ga oslobode majčinog uticaja i da ga sačuvaju.

Carica-majka nalazila se u kućnom pritvoru tokom četiri naredne godine. Kada je 172. godine preminula, uveliko se govorilo kako je nju u stvari ubio Cao Jie, vođa Desetorice stalnih evnuha. U međuvremenu, Lingdi je jednom od njih, veoma omrznutom Zang Rangu, podario počasnu titulu „carevog poočima“.

Nikoga nije bilo na kormilu Kine, a njenim privrednim teškoćama uskoro su se priključile i prirodne katastrofe. Veliku zarazu iz 172. godine pratila je najpre poplava, a potom i najezda skakavaca. Vojni pohod protiv varvara, do koga je došlo 177. godine, bio je završen potpunim porazom. Dve godine kasnije još jedna velika epidemija protutnjala je carstvom.

To su bila ista ona znamenja koja su s carskog prestola svrgnula novu dinastiju Vang Manga. U njegovo vreme pristalice Crvenih obrva borile su se protiv velikog bogaćenja. Sada je taj krug nasilja ponovo bio pokrenut. Nova grupa boraca za slobodu, poznatih pod nazivom Žuti turbani, visoko je podigla steg svih onih koji su bili siromašni i obespravljeni.

Žuti turbani su bili sve samo ne malobrojna grupa pobunjenika. Naime, oni su bili pripadnici hiljadugodišnje verske zajednice koja je očekivala početak zlatnog doba. Milioni Kineza koji su izuzetno teško živeli žudeli su ne samo za političkim rešenjima već i za nadom. Žuti turbani su im upravo to i ponudili. Njihov vođa, daoistički učenjak Čang Čue, tvrdio je kako ima moć da čini magiju. Govorio je kako može da leči od različitih bolesti što je bilo predivno obećanje za ljude koji su tada patili od posledica strašne epidemije. Tvrdio je da bi oni, ukoliko uzmu lekove koje im je savetovao, postali imuni na rane i da bi mogli da se bore u bitkama bez i najmanje straha. Bio je to podjednako divan osećaj za sve one koji su bili ranjivi, nedovoljno naoružani i iscrpljeni glađu.[7]

Do 182. godine na strani Žutih turbana bilo je oko tri stotine pedeset hiljada siromašnih, očajnih i gnevnih Kineza koji nisu imali nikakve zemljišne posede. Godine 184. bili su potpuno spremni da se pobune i bore protiv ugnjetača.

Vremenska traka 83	
RIM	KINA
Neron, princeps (54. g. n. e.)	
	Mingdi
Galba, princeps (68. g. n. e.)	
Vespazijan, princeps (69. g. n. e.)	
Tit, princeps (79. g. n. e.)	**Zangdi**
Domicijan, car (81. g. n. e.)	
	Hedi
Nerva, car (96. g. n. e.)	
Trajan, car (98. g. n. e.)	
	Andi
Hadrijan, car (117. g. n. e.)	
	Šundi
	Čongdi
	Zidi
	Huandi
	Lingdi (168. g. n. e.)
	Pobuna Žutih turbana

Osamdeset četvrto poglavlje

Greške nasledne moći

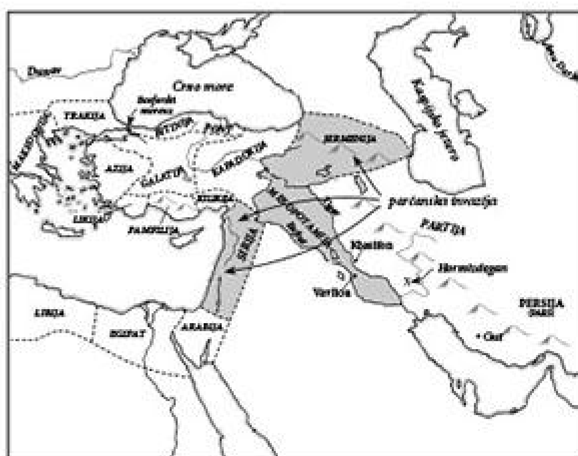
Između 138. i 222. godine Marko Aurelije prekinuo je praksu carskih usvajanja, a dinastija Han je konačno doživela slom

Hadrijanovu nenasilnu prirodu vlasti nastavili su njegovi naslednici na prestolu. Godine 138. usvojio je svog naslednika Antonina Pija, sredovečnog političara koji je prethodno obavljao dužnosti konzula i zapovednika provincije. Pije je imao pedeset dve godine, a njegov poočim bio je deset godina stariji od njega.

Na isti taj način Avgust je usvojio svog zeta Tiberija, a Klaudije Nerona. Ta vrsta usvajanja nije imala nikakve veze s odgajanjem dece. Time je stvarano zakonsko „krvno srodstvo“, isti način povezivanja koje su unutar svog klana uspostavili evnusi u doba kineske dinastije Han. Rimskim carevima bilo je korisno da kombinuju velike prednosti koje je donosilo nasleđivanje prestola s oca na sina (na taj način je uvek bilo poznato ko će biti naredni vladar) s onim toliko snažnim republikanskim stanovištem po kome je samo zaslužnima pripadala moć. Stoga je usvajanje omogućavalo carevima da presto prepuste ne sinovima koje su imali već onima kakve su želeli.

Poput Hadrijana, i Antonin Pije je relativno dugo i mirno vladao. Najznačajniji događaj koji se zbio tokom njegove dvadeset tri godine duge vladavine bila je svetkovina koja je, povodom obeležavanja devet vekova od osnivanja Rima, bila održana 148. godine. Pije je formalno usvojio dvojicu, a ne jednog naslednika.[1] U pitanju su bili njegov nećak Marko Aurelije i jedan devetogodišnji dečak po imenu Lucije Ver.[53]

Kad je Pije preminuo 161. njegov stariji naslednik Marko Aurelije, imao je četrdeset godina. On je već obavljao političke dužnosti uključujući tu i dužnost konzula, ali politiku nimalo nije voleo. Bio je izrazito introvertna osoba, po svojoj prirodi istinski naučnik (*Carske povesti*, nastale u IV veku, govore nam kako se „pre svoje dvanaeste godine strasno interesovao za filozofiju“),[2] kao i da se uopšte nije radovao tome što će s vremenom postati rimski car. „Senat ga je primorao“ da preuzme položaj koji mu je bio namenjen i on je pristao na to tako što je svog mlađeg brata Lucija Vera, koji je već obavljao dužnost konzula, imenovao za savladara.[3]

94. Napad Parćana

Njih dvojica su se odmah suočili s ratnom opasnošću. Parćani su se opet pokrenuli u napad. Njihov vladar Vologas IV, možda motivisan mirnom prirodom prethodne dvojice rimskih careva, već tada je sa svojom vojskom prolazio kroz prostranstva Jermenije (koju je osvojio) i napadao je Siriju.

Parćani su na području Sirije naišli na toplu dobrodošlicu i to najvećim delom Jevreja koji su umakli nakon masakra koji je usledio posle ustanka koji je predvodio Bar Košba. Na taj način, uz njihovu podršku, Parćani su uspeli da savladaju rimska vojna utvrđenja koja su se nalazila u toj oblasti. Lucije Ver stao je na čelo rimske vojske i zaputio se u pravcu istoka, dok je Marko Aurelije bio posvećen dešavanjima na unutrašnjepolitičkom planu. Godine 162. Lucije se nalazio na području Sirije gde je vodio veoma intenzivan rat protiv Parćana. Napao je Jermeniju koju je povratio u okvire rimske države. U međuvremenu je jedan od njegovih starešina na čelu

vojnog kontingenta krenuo u pravcu jugoistoka kako bi napao područje Mesopotamije i zauzeo grad Ktesifon. Car Vologas IV se povukao, na taj način izgubivši svoju palatu koju su Rimljani potom potpuno razorili.

Vojska se pobedonosno vratila u Rim 168. godine i sa sobom donela kugu. Ta bolest se proširila po čitavom gradu i pre nego što je bio završen svečani vojni defile.

Grčki lekar Galen, koji je u grad stigao 168. godine na očajničke pozive careva, u spisu *Methodus Medendi* izneo je svoje svedočanstvo o kugi. Zapisao je kako su njegovi pacijenti patili od simptoma groznice i gušobolje, a da su po njihovim telima bili vidljivi plikovi. Po svemu sudeći, ta „antoninska kuga" bila je zapravo epidemija malih boginja koja je potrajala pune tri godine. Na vrhuncu pandemije samo tokom jednog dana stradalo je i po dve hiljade ljudi. Kako je broj mrtvih bio naglo povećavan, Marko Aurelije je zabranio Rimljanima podizanje novih grobnica unutar grada kako bi ih primorao da to čine izvan zidina.[4] Ova bolest je godinama bila prisutna u Rimu.

Usred svega toga i oružane snage su ozbiljno bile pogođene pandemijom, pa su plemena koja su obitavala duž obala Dunava iskoristila priliku da napadnu rimsku granicu. Obojica careva angažovala su se kako bi se suočili s tom pretnjom, ali su rimske snage bile poražene i pre nego što su oni mogli da stignu u to područje. Do tragedije je došlo tokom njihovog povratka u Rim kad je Lucije Ver imao zdravstvene tegobe usled kojih je preminuo pre nego što su se vratili u prestonicu.

Marko Aurelje se u Rim vratio s posmrtnim ostacima svog usvojenog brata i savladara te se pobrinuo za to da on bude propisno sahranjen. Potom se vratio u Podunavlje. Skoro čitav ostatak svoje vladavine, osim onda kad je morao da se vraća u Rim kako bi se pozabavio svojim vladarskim i državnim obavezama ili usled potrebe da ode na istok kako bi se obračunao s tamošnjim pobunjenicima, proveo je u Germaniji suprotstavljajući se na tom području napadima koji su postajali sve učestaliji i veći.

Česta izbivanja iz prestonog grada dovodila su do toga da su carevi vremenom postajali neomiljeni u javnosti, ali je Marko Aurelije svoj ugled izgradio na tome da je carstvu obezbedio sigurnost, kao i na veoma blagom odnosu prema svojim podanicima. Kad je državna riznica bila potpuno ispražnjena usled velikih troškova koje su proizvodili stalni oružani sukobi na severu, on je na licitaciju dao nameštaj, posuđe od zlata i nakit iz carske

palate umesto što je povećao porez. To ga je učinlo još omiljenijim među podanicima. (*Carske povesti* svedoče nam o tome kako je Marko Aurelije čak prodao „odeću svoje supruge načinjenu od svile i ukrašena zlatovezom“ koja joj nije bila potrebna.)[5]

Omiljeno mesto za život Marka Aurelija, pokazalo se vremenom, nije bio prestoni grad pun brbljivih senatora i bučne mase Rimljana, već običan vojni šator. Tokom godina koje je proveo na bojištima u provinciji Germaniji car je mogao da se posveti bavljenju filozofijom. Njegovo filozofsko delo, pod naslovom *Razmišljanja Marka Aurelija*, vremenom su postala jedno od klasičnih dela stoicizma. To su bila razmišljanja ličnosti koja se našla u zamci svog položaja i nosila teret carstva u odnosu na koje je bivala najsrećnija kada se nalazila daleko od njegovog središta. „Neka ti bude svejedno da li ti je vruće ili hladno“, pisao je, „ukoliko vršiš svoju dužnost. Ili ukoliko si neispavan ili odmoran, kad te hvale ili kude, kada radiš nešto ili umireš.“[6] „Samo se pobrini da te ne izaberu za Cezara“, nešto kasnije je dodao, „da ti ne zapadne takva dužnost jer se tako nešto zaista i dešava. Budi jednostavan, dobar, čist, ozbiljan, oslobođen želja, prijatelj pravde.“

Marko Aurelije nikada nije želeo da bude Cezar o čemu svedoči i njegovo prerano uvođenje sina Komoda u vršenje državnih obaveza. Car je imao četrnaestoro dece (za nekolicinu se govorkalo da su bili začeti u vreme kada je on bio odsutan; u *Carskim povestima* nailazimo i na podatak da je car jednom prilikom zatekao svoju suprugu kako doručkuje s gostom s kojim je provela prethodnu noć, ali se pravio da to ne primećuje),[8] ali je Komod bio jedini sin koji je poživeo više od četiri godine. Marko Aurelije proglasio je Komoda za svog naslednika kad je dečaku bilo svega pet godina, a 176., kada je imao već petnaest, učinio je Komoda svojim savladarom. Caru nije ostalo još mnogo od života. Već izvesno vreme osećao je bolove što ukazuje na mogućnost da je imao rak. Dion Kasije kazuje nam kako je on navikao da uzima lekove koji su mu pomagali da se izbori s bolovima, pa se pretpostavlja da je možda postao zavisnik od opijuma. Marko Aurelije preminuo je na frontu 180. godine, nakon jednonedeljne ozbiljne bolesti.

Postavši car u devetnaestoj godini, Komod je odmah postigao mirovni sporazum s Germanima nakon čega je zaustavio vojni pohod koji se odvijao duž granica kako bi se vratio u Rim. Još od vremena Domicijana, on je bio

prvi pravi sin koji je nasledio presto i to je trebalo da se pokaže kao nešto dobro po Rim. Sistem po kome su carevi usvajali svoje sinove omogućio je da se tako izbegnu sve zamke nasleđivanja prestola po osnovu krvnog srodstva. Kad bi jedan mudar i efikasan vladar stupio na presto, on bi se ubrzo pozabavio time da za svog naslednika imenuje ličnost istih osobina.

Međutim, Marko Aurelije napustio je takvu praksu. Komodovo stupanje na carski presto pokazalo se kao najveća nesreća koja je zadesila Rim tokom tog stoleća. Bila je to posledica greške povučenog oca koji nije obratio dovoljno pažnje na osobe koje su se nalazile u njegovoj blizini. Po prirodi nedruželjubiv i smatrajući da su bliska prijateljstva iscrpljujuća, Marko Aurelije nije našao nikoga ko bi ga zamenio. Stoga se okrenuo ka svojim krvnim srodnicima što se pokazalo kao mnogo jednostavnije.

Komodovo ponašanje postalo je dekadentno ubrzo po njegovom preuzimanju carskog dostojanstva. Tokom svečanog ulaska u Rim on je bio sa svojim ljubavnikom koga je uveo u carske dvokolice i ljubio se s njim tokom čitave procesije. Homoseksualnost svakako nije bila nešto nepoznato u Rimu, ali je ona smatrana pojavom tipičnom za Grke i stoga nije bila prihvaćena. Ukoliko je neko želeo da ima ljubavnika, nije bilo mudro izlagati ga pogledima Rimljana.

Komodova nepočinstva koja su potom usledila vremenom su postala legendarna. Jednom prilikom okupio je harem koji je sačinjavalo po tri stotine devojaka i mladića. Insistirao je na tome da učestvuje u gladijatorskim borbama i da i sam bude odeven kao jedan od njih. Ubio je jednu od svojih sestara, a drugu je primorao da vodi ljubav s njim. Jednom prilikom je prošetao ulicama Rima odeven u „žensku odeću i s lavljom kožom“ udarajući pritom prolaznike štapom.[10] Međutim, čak i ukoliko je s vremenom zaista poludeo, Komod nikada nije u potpunosti izgubio kontakt sa stvarnošću: „Imao je običaj da sprži svoju kosu i bradu usled straha od berberina“, zapisano je u *Carskim povestima* što je ukazivalo na to da je vladar bio svestan da bi neko mogao da ga ubije zbog njegovog ponašanja.[11]

Rimljani su bili prilično sigurni u to da je Komod potekao iz jedne od brojnih veza njegove majke sa gladijatorima. On nikako nije mogao da bude krvni srodnik mudrog Marka Aurelija. To je olakšalo ubistvo zakonitog cara. Godine 192. jedan od carevih dvorjanina, uz pomoć jedne

od konkubina, dao je svom vladaru otrov. Budući da car nije brzo preminuo, oni su u pomoć pozvali jednog rvača koji ga je udavio.

34. Komod, rimski car od 180. do 192. godine, kao dete
(bista; Luvr, Pariz; fotografija: SEF/Art Risors, Njujork)

Nakon Komodove smrti došlo je do izbijanja građanskog rata. Između 192. i 193. godine njih čak četvorica pokušavali su da obezbede podršku Pretorijanske garde. Pobednik je bio Septimije Sever, vojni starešina jedinica stacioniranih na području problematičnog Podunavlja. Bio je to rastom mali čovek koji je bio rođen na tlu severne Afrike i koji je bio senator u vreme vladavine Marka Aurelija.

Na čelu vojske se uputio u pravcu Rima, ali ga je Senat, i pre nego što je stigao u prestoni grad, proglasio carem. Kroz kapije grada prošao je 30. juna, pa je odmah preduzeo korake da bi osigurao svoj položaj. Okupio je pripadnike Pretorijanske garde kako bi bio organizovan svečani defile (što je podrazumevalo da su oni bili nenaoružani) i onda doveo jedinice pod svojim zapovedništvom koje su ih opkolile. Svaki pripadnik Pretorijanske garde za koga se sumnjalo da podržava nekog od ostalih pretendenata na carsku titulu, bio je upozoren da treba da napusti grad. Kad su svi oni otišli, car ih je zamenio sebi odanim ljudima.

Nakon toga njegovu vladavinu obeležili su već uobičajeni vojni pohodi usmereni protiv Parćana, tradicionalan sukob sa Škotima u Britaniji i mnogi drugi odbrambeni pohodi duž granica carstva. Međutim, Septimije Sever nije ništa naučio iz drame koja se odvijala pred njegovim očima. Godine 198. za naslednika carskog prestola imenovao je svog sina Karakalu.

Dve godine pred svoju smrt, 209. godine, odredio je i da njegov mlađi sin Geta bude savladar svom bratu. Moguće je da je to bio pokušaj da ispravi svoju prvu odluku koja se pokazala kao velika greška. Sposoban ratnik, kakav je već bio, Karakala je odranije pretio kako će ubiti svoju suprugu, likvidirao je svog tasta, a pokušao je i da ubije sopstvenog oca. Uprkos svemu tome, on je ostao očev prvi izbor za naslednika carskog prestola.

Marko Aurelije je već jednom zadao smrtonosan udarac carstvu. Republika je bila mrtva, ali ju je zamenilo carstvo. Bilo je to poput usvojenog rođaka koji je imao veoma malo sličnosti s ostalim članovima porodice. Država je prolazila kroz ozbiljnu krizu u vreme Kaligule i njegovih naslednika, ali je uprkos svemu doživela neočekivani oporavak. Rimljani su pronašli odgovarajući način da kombinuju carsku vlast s republikanskim procedurama izbegavajući tako slomove dinastija koji su predstavljali velike probleme još od vremena kad su ih Kinezi prvi put uočili u dolini Žute reke, tri stotine godina ranije. Međutim, sada je princip nasleđivanja prestola po osnovu krvnog srodstva pretio da potpuno rasturi čitavo carstvo.

* * *

Godine 184. veliki ustanak Žutih turbana konačno je utihnuo.

Borbe su predvodila trojica braće iz porodice Zang – Jao (ili Jue), Bao i Liang. U jednom od klasičnih dela kineske književnosti, *Povesti o tri carstva*, oni su opisani kao ličnosti koje su kombinovale hiljadugodišnju nadu s nekom vrstom protomarksizma. Njihov slogan je glasio: „Dinastija Han je nestala, dolazi do ustanka; neka bude napredak u čitavom svetu!“ Cilj im je bio da oduzmu zemlju imućnima i da je, na jednake časti, podele svim siromašnim Kinezima.

Međutim, najsveobuhvatniji opis ustanka Žutih turbana i njegovih posledica nalazimo u delu pod naslovom *Ziđi Tonđijan*, koje je sredinom XI veka napisao učenjak i državnik Suma Guang. Iako je to delo nastalo znatno kasnije u odnosu na događaje koje opisuje, Guang je koristio zvanična dokumenta koja su preživela vekove.

Borbe su najpre otpočele u oblastima koje su se nalazile južno od Žute reke, u blizini poluostrva Šandong. U početku su carske trupe primorale Žute turbane da se povuku. Vojni zapovednici carskih snaga, smatrajući da će se borbe uskoro uspešno končati, nazvali su tu, 184. godinu, godinom tokom koje je „postignut mir“.[12] Međutim, pobunjenici su se uskoro pregrupisali i ponovo krenuli u napad. Do 189. godine borbe su stigle i do samog prestonog grada Lojanga.

Tokom maja iste godine preminuo je car Lingdi. U trenutku smrti on nije odredio svog naslednika. Umesto toga, prepustio je svojoj udovici, carici-majci, i evnuhu Juan Šiju da donesu tu odluku. Nešto pre toga car je Juan Šiju prepustio kontrolu nad sveukupnim oružanim snagama u Lojangu što je tog evnuha učinilo jednom od najmoćnijih ličnosti u državi.

Vrhovni zapovednik oružanih snaga saznao je za tu carevu odluku, pa je počeo da planira likvidaciju svih evnuha koji su boravili u carskoj palati. Međutim, bila je to zavera za koju su evnusi uskoro saznali. Palata je postepeno počela da se deli na dve grupe, obe naoružane. Konačno, evnusi su učinili prvi korak. Oni su zarobili i odsecanjem glave pogubili vrhovnog zapovednika oružanih snaga nakon čega je jedan od starešina naredio da se sve kapije palate zatvore, a svi evnusi pobiju. „Ukupno je stradalo oko dve hiljade ljudi“, zapisao je Suma Guang, „uključujući tu i nekolicinu potpunih muškaraca koji su bili greškom ubijeni.“[13]

Tung Čo, jedan od generala odanih dinastiji Han koji se nalazio izvan palate, uočio je zgodnu priliku da se i sam domogne vlasti. On je odustao od borbe protiv Žutih turbana i uputio se u pravcu carske palate postepeno uspostavljajući kontrolu u tom haosu. Naredio je da se carica-majka zatvori i počeo da imenuje ministre pritom koristeći vojsku kao podršku u ostvarivanju svojih odluka.

Međutim, on je samo blefirao. Naime, Tung Čo nije raspolagao dovoljnim brojem ljudi kako bi potpuno sproveo svoje namere. No, svake večeri bi uredio da se pojedine jedinice tajno iskradu iz grada Lojanga nakon čega bi se narednog jutra pompezno pojavljivale na kapijama grada uz vijorenje zastava i zvuk bubnjeva tako da se sticao utisak kako mu se u palati pridružuje sve veći broj vojnika.

Petnaestogodišnji car i njegov mlađi brat, strahujući za svoje živote, pobegli su iz palate. Ipak, nalazeći se van prestonog grada, oni nisu imali gde da prenoće, šta da pojedu ili kuda da se upute. U tom očaju, oni su su

naposletku vratili u palatu tražeći zaštitu. Tung Čo im je to i zajamčio. Mlađeg brata Hsijandija proglasio je carem pod svojim ličnim pokroviteljstvom. No, petnaestogodišnji Šaodi bio je dovoljno star da je mogao predstavljati opasnost po njega. Tung Čo je prekršio dato obećanje i naredio da se mladić ubije.

Tung Čo nije bio jedini vojni starešina koji se nadao ličnom boljitku. Žuti turbani još uvek nisu bili pobeđeni, a među braniteljima je došlo do međusobnih sukoba. Tung Čo je bio prinuđen da se povuče iz Lojanga vodeći sa sobom mladog Hsijandija. Drugi vojni starešina, iskusni ratnik po imenu C'ao C'ao, koji je svoje imanje nasledio od usvojenog sina jednog evnuha, opkolio ga je u Čang'anu gde ga je i ubio.

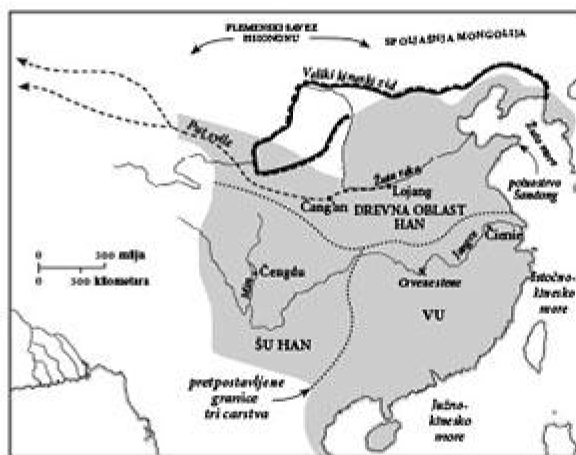
C'ao je nakon toga caru Hsijandiju ponudio svoju zaštitu. Mladi vladar nije imao mnogo izbora nego da prihvati taj predlog. Ukoliko se ne bi stavio pod C'aovu zaštitu, bio bi ubijen. Saglasio se s predlogom nakon čega je C'ao odmah oženio mladog cara svojom kćerkom te se posvetio ponovnom osvajanju severa Kine u ime svog novog zeta.

Borbe protivu Žutih turbana su se odugovlačile. C'ao je konačno uspeo da pobedi poslednje pripadnike tog pokreta 205. godine, ali su godine koje su usledile nakon oružanog sukoba, a koje su obeležile loša uprava i korupcija, potpuno uništile državu. Hsijandi se vratio u Lojang i ponovo zaseo na tron careva iz dinastije Han. No, on je bio podjednako obezvlašćen i nevažan kao što su to bili carevi iz dinastije Džou i to u poznom razdoblju njihove vladavine. Po čitavoj teritoriji carstva besneli su oružani sukobi između ličnosti koje su imale vladarske pretenzije. C'ao je bio veoma uspešan u ponovnom zauzimanju severnih oblasti, ali nije imao saveznike u svojoj nameri da ponovo ujedini sve regije koje su se nekada nalazile pod vlašću careva iz dinastije Han. Mnogo međusobno suprotstavljenih vojskovođa nije želelo da vidi kako Lojang ponovo postaje moćan.

Na lokalitetu koji je bio poznat pod nazivom Crvene stene, u blizini Jangcea, C'ao se 208. godine sukobio s dvojicom svojih najljućih protivnika. Dve suprotstavljene vojske su se danima zadržale na obalama reke.[14]. Kad je C'ao konačno krenuo u napad, shvatio je da se vetar okrenuo protiv njega. Zapovednici druge vojske iskoristili su tu okolnost kako bi organizovali veliki kontranapad u pravcu suprotne obale reke. Najpre su poslali pismo C'aou pozivajući ga da se preda, a onda su, prema rečima Guanga, uzeli „deset zatvorenih ratnih brodova[15] ispunjenih suvom travom

i granjem. Po tome su posuli ulje, a zatim su sve to prekrili tkaninama koje su zapalili". Tako pripremljeni brodovi su poslati preko reke ka C'aovom vojnom logoru i njegovoj rečnoj ratnoj floti. Kad su se približili drugoj obali, ratnici koji su se nalazili u brodicama u njihovoj pratnji su ih zapalili. „Požar je bio veliki, a vetar izuzetno snažan te su brodovi potekli brzinom strele", kazuje nam Guang. „Čitav severni deo flote bio je spaljen, a vatra je zahvatila i vojni logor koji se nalazio duž obale reke. Za kratko vreme plameni jezici dizali su se visoko u nebo, a množina ljudi i konja smrtno su stradali od posledica požara ili davljenja u vodi."[16] C'aovi ratnici koji su se dali u beg suočili su se sa putevima koji su bili neprohodni jer su bili blatnjavi. Pokušali su da površinu drumova prekriju slojem trave kako bi na taj način stvorili čvrstu podlogu, ali se trava ugibala pod težinom konja te je još veći broj ljudi i životinja stradao u tom živom blatu.

Na taj način bile su potpuno uništene C'aove namere da iznova ujedini Kinu. Povukao se na sever koji je jedini ostao odan carevina iz dinastije Han i mada su se borbe nastavile, on više nikada nije ponovo izazvao svoje protivnike.

95. Tri carstva

Hsijandi je sigurno znao kako je njegova namera da se domogne carskog dostojanstva bila obmana. Kad je 220. godine C'ao preminuo, Hsijandi je abdicirao prepuštajući presto C'aovom sinu. Nakon punih četiri stotine dvadeset šest godina carstvo dinastije Han više nije postojalo.

Kina je tada bila podeljena na nekoliko međusobno zaraćenih država. C'aov sin C'ao P'ei kontrolisao je drevne oblasti Hana na severu. Dvojica C'aovih protivnika iz bitke kod Crvenih stena formirali su svoje dinastije. Sun Č'uan u dolini reke Jangce postao je utemeljivač dinastije Vu i osnivač prestonog grada Čienie – savremenog Nanđinga. Liu Pei vladao je oblastima jugozapadno u odnosu na njegov prestoni grad Čengdu, koji se nalazio na obalama reke Min. On je bio prvi vladar dinastije Šu Han.[17] Tri carstva zamenila su Kinu iz doba dinastije Han i više nije postojala ni najmanja mogućnost za uspostavljanje mira. Naredna tri veka obeležiće beskrajni rat.

* * *

Na zapadu su se, nakon smrti cara Septimija Severa, dva brata, Karakala i Geta, našla u klopci zajedničkog upravljanja državom. Oni nikada nisu bili bliski, a Geta je postao žrtva njihove vladavine. Karakala je organizovao da Getu ubiju u carskim odajama posle čega su njegovi posmrtni ostaci spaljeni.

Carske povesti nam svedoče da je Karakala potom imao ozbiljne teškoće kako bi pripadnike Pretorijanske garde privoleo da stanu na njegovu stranu:

Nakon smrti svog oca otide u vojni logor Pretorijanske garde kako bi im se požalio na to … da je njegov brat planirao da ga otruje, kao i da on nije poštovao njihovu majku te je javno zahvalio svima onima koji bi se osmelili da ubiju Getu. Čak im je povećao plate da bi mu bili još odaniji. Nekima među pripadnicima Garde je veoma teško pala ideja o ubistvu Gete budući da su njih dvojica bili sinovi Septimija Severa kojima su se oni obavezali na odanost te su govorili kako treba i da ostanu dosledni u tome. Kapije vojnog logora bile su zatvorene i dugo vremena caru nije bilo dozvoljeno da stupi u njega. Pripadnici Garde su samo donekle bili umireni i to ne samo usled optužbi i žalbi koje je uputio na Getin račun već i zbog toga što im je isplaćena pozamašna svota novca.[18]

Potom je Karakala započeo odmazdu nad onima koji nisu bili skloni ubistvu Gete. „Tokom tih dana ubijen je veliki broj onih koji su podržavali njegovog brata“, zapisano je u *Carskim povestima*. „Njih su svuda ubijali, čak i u javnim kupatilima, dok su neki stradali za večerom.“[19] Dion Kasije je zabeležio kako je Karakala čak zabranio zvanično obeležavanje Getinog rođendana.

Tek tada je proglasio novi zakon: svi slobodni ljudi u njegovom carstvu dobili su status rimskih građana.

Tri stotine godina pre toga Rim je s gnušanjem ulazio u oružani sukob samo zbog predloga da žitelji apeninskih gradova dobiju status rimskih građana. Sada je takav zakon stupio na snagu bez ikakve rasprave ili razgovora, odnosno bez bilo kakvog javnog negodovanja.

S jedne strane, davanje statusa rimskog građanina postalo je potpuno besmisleno: Rim više nije bio republika tako da sticanje statusa rimskog građanina nije uključivalo i pravo glasa (koje je predstavljalo osnovni uzrok građanskih ratova). No, s druge strane, status rimskog građanina nipošto nije bio besmislen. Hadrijanov zid i pretvaranje do tada vazalnih država (koje su zadržavale delimičnu nezavisnost i nacionalni ponos) u strogo kontrolisane rimske provincije ukazivale su na neizbežan kraj koji je sledio svim onim narodima koji su se zatekli unutar granica Rimskog carstva. Naime, nije bilo dozvoljeno da čitav niz država ostane „pod rimskom vlašću“. Drugim rečima, njihova odanost prvenstveno bi bila usmerena ka njihovom osnovnom identitetu. Trebalo ih je odvojiti od prošlosti i usmeriti ka novoj odanosti. Trebalo je da postanu Rimljani.

No, biti Rimljanin više nije značilo i to da bi imali pravo glasa u vezi s unutarnacionalnim pitanjima. To takođe više nije značilo da je Rim bio mesto njihovog rođenja. Carstvo se rasprostiralo na toliko oblasti da stotine hiljada Rimljana nije bilo u prilici da kroči u grad kome su dugovali svoje ime. Istovremeno, to nije značilo ni da su poznavali pravilan način obedovanja, uživali u Senekinoj poeziji ili upotrebljavali latinski jezik.

Kod Karakale, rimski identitet označavao je tri osobine. Najpre, kao što je to nekoliko vekova ranije definisao Epiktet, to je značilo odanost caru. Takođe, to je podrazumevalo da, kao i svi drugi rimski građani, ljudi raspolažu određenim pravima: ukoliko bi, zbog počinjenog zločina, bili osuđeni na smrtnu kaznu, mogli su se žaliti Rimu (osim ukoliko ne bi bili uhvaćeni tokom neke odmazde), njihov brak i drugi ugovori mogli su kao

zakonite da potvrde rimski sudovi, njihovoj deci bilo je garantovano da će naslediti sve ono što je bilo navedeno u testamentu roditelja. To je, istovremeno, značilo i da su bili u obavezi da plaćaju porez. Karakala je bio bez prebijene pare. Njegova praksa podmićivanja potpuno je ispraznila državnu blagajnu, pa su mu bili potrebni novi građani čijim bi je novcem ponovo popunio.

Ukratko, status rimskog građanina postao je predmet trgovine. U zamenu za zakonsku zaštitu, slobodni građani unutar granica Rima davali su svoj novac. To uopšte nije bila loša trgovina (jer iznos poreza još uvek nije bio toliko primetan), ali ona u sebi nije sadržavala dovoljno povezujućih činilaca, ništa slično Periklovom apelu upućenom Atinjanima da se posvete ideji Atine ili čvrstom uverenju Jevreja da je Avramovim potomcima bog obećao samo njihovu zemlju. Nisu postojale ideje koje su povezivale ljude.

Godine 202., onda kad je car Karakala svima darovao status rimskih građana, jedan od vazalnih parćanskih vladara po imenu Ardašir pažljivo je organizovao manje vojne pohode protiv drugih, njemu susednih vazalnih monarha. Ardaširova oblast bila je Pars, ista ona u kojoj su i dalje živeli Persijanci. Njegov prestoni grad bio je Gur, a njegova porodica predstavljala je neke od poslednjih ostataka drevnog Persijskog carstva. Potonje tradicije ukazivale su na to kako je on bio daleki potomak cara Darija koji je vremenom bio potpuno skrajnut.[20] U tišini, a da ne učini bilo šta što bi moglo da alarmira udaljenog parćanskog cara, on je ubeđivao ili zastrašivao susedne parćanske vazalne monarhe kako bi mu iskazali odanost.

Verovatno ne bi ništa značajnije postigao da parćanski car Artaban V nije imao sopstvene probleme. Jedan od njegovih rođaka ugrozio je carsku krunu te je nakon veoma surovog građanskog rata uspeo da zauzme Ktesifon i preuzme kontrolu nad južnom mesopotamskom dolinom. Artaban V bio je prinuđen da napusti svoj prestoni grad i da se zadrži u zapadnim oblastima, u severnoj dolini, između reka Tigar i Eufrat. U tom razdoblju posebnu pažnju posvećivao je svemu onome što se odigravalo u regijama koje su se nalazile istočno od Ktesifona.

Uočivši pogodnu priliku da Parćane pretvori u svoje vazale, car Karakala poslao je poruku Artabanu V nudeći mu pomoć u zamenu za brak

s njegovom kćerkom. Smatrajući da to nije bila iskrena ponuda već pokušaj preuzimanja vlasti u državi, Artaban V je to odbio. Tako je Karakala, na čelu vojske, tokom jeseni 216. godine krenuo put istoka kako bi napao zapadnu parćansku granicu. Bio je u pokretu do početka zime, kad se ulogorio da bi prezimio i na proleće iznova napao.

Uoči planiranog novog napada, početkom aprila 217. godine, Karakala je iznenada počeo da pati od ozbiljnih stomačnih problema. Jahao je s jednim od svojih telesnih stražara kad je iznenada osetio snažne bolove u predelu stomaka. Skočio je s konja i rukama obgrlio stomak. Stražar je tada iskoristio priliku da ga ubije jer su mu obe ruke bile zauzete.

Rimski vojnici koji su se nalazili u blizini jurnuli su na atentatora i ubili ga. Baš kao i u slučaju Kaligule, ubica je učinio uslugu carstvu iako je zbog toga izgubio svoj život. Karakalini posmrtni ostaci bili su kremirani, a njegov pepeo poslat u Rim. Vladao je šest godina, a preminuo je kad mu je bilo samo dvadeset devet godina.

Ostavši bez cara, legije koje su se nalazile na istoku proglasile su svog starešinu Makrina za novog cara. Tokom proleća 217. godine Makrin ih je ponovo poveo preko parćanske granice. Međutim, Artaban V se pregrupisao za vreme zime, ali je nakon veoma teških borbi s Rimljanima bio primoran da se povuče bez pobede. Ne želeći da se upusti u još jedan napad, Makrin je ponudio da ih isplati te im je uskoro predao ogroman novac.

To je razbesnelo mnoge njegove ratnike. Čim je počeo da gubi bitke, caru koji je došao na vlast isključivo na osnovu svojih vojničkih sposobnosti više ništa nije preostalo. S druge strane, postojao je još jedan pretendent na carski presto. Bio je to Karakalin rođak koji je ranije bio uklonjen (unuk sestre careve majke), visok i zgodan četrnaestogodišnji Elegabal, koji je donekle podsećao na Karakalu i za koga se govorilo da je bio njegov nezakoniti sin.

Nekoliko meseci nakon poraza, 16. maja, grupa vojnika proglasila je Elegabala za novog cara, umesto Makrina. Dotadašnji car uvideo je kako ga je sve više pristalica napuštalo da bi se pridružili Elegabalu. Konačno, odlučio se na beg, ali su ga mesec dana kasnije vojnici koji su bili u poteri za njim našli na području Halkedona, u pokušaju da pređe Bosfor i pobegne u Trakiju.[21] Tada su ga uhvatili i ubili u tamnici.

Pokazalo se da je Elegabal bio malouman i sebičan. Ukoliko je makar i polovina svedočanstava o njemu koje nalazimo u okviru *Carskih povesti* tačna, pokazalo se da je ubrzo po stupanju na presto potpuno poludeo. Najupečatljiviji detalj tog istorijskog izvora jeste onaj koji se odnosi na podatak o tome kako su vojnici izgubili strpljenje „s princepsom koji je iskazivao požudu svakim delom svog tela“.[22] Takođe, Elegabal se zadovoljavao čudnovatim verskim obredima tokom kojih je, na primer, iskazivao poštovanje kamenu koji je pronašao i za koji je tvrdio da je bog ili čak pokušavao da sam sebe obreže (po svemu sudeći, umesto da to učini, car je sebe skoro kastrirao).

Godine 222. Pretorijanska garda izabrala je novog kandidata za cara te je grupa njenih pripadnika krenula u potragu za Elegabalom. Kad je čuo da su krenuli za njim, car se sakrio u jedan poljski toalet, ali su ga oni odatle izvukli, ubili, bacili u kanalizacionu cev da bi potom njegovo telo vukli po trkalištu za dvokolice i naposletku ga, vezavši ga kamenom, bacili u reku Tibar. Činjenica da se nalazio u krvnom srodstvu s prethodnim carem doprinela je da se nađe na prestolu, ali ga to nije sačuvalo na tom mestu.

Vremenska traka 84

RIM	KINA	PARTIJA
Trajan, car (98. g. n. e.)		
	Andi	Vologas III
Hadrijan, car (117. g. n. e.)		
	Šundi	
Antonin Pije, car (138. g. n. e.)		
	Čongdi	Vologas IV
	Zidi	
	Huandi	
Marko Aurelije i Lucije Ver		
Marko Aurelije, car (169. g. n. e.)	Lingdi (168. g. n. e.)	
	Uzdizanje Žutih turbana	
Komod, car (180. g. n. e.)		
	Pobuna Žutih turbana (184. g. n. e.)	
Septimije Sever, car (193. g. n. e.)	Šaodi/Hsijandi	
Karakala, car (211. g. n. e.)	Bitka kod Crvenih stena (208. g. n. e.)	
Makrin, car (217. g. n. e.)		
Elegabal, car (218. g.n. e.)		Artaban V
	Tri carstva (220. g. n. e.)	

Rimski carevi imali su dva imena: lično, i ono koje su odabrali kad su bili usvojeni kao naslednici prestola. Druga imena dodavali su nakon preuzimanja carskog dostojanstva. Pravo ime Antonina Pija bilo je Tit

Aurelije Fulv Boion Arije Antonin. Kad je usvojen, postao je imperator Tit Elije Cezar Antonin. Pije je bilo dodato tek po njegovom stupanju na presto.

Marko Aurelije bio je Marko Anije Ver. Kad je usvojen, postao je Marko Elije Aurelije Ver, a potom i imperator Cezar Marko Aurelije Antonin Avgust posle preuzimanja carskog dostojanstva.

Lucije Ver bio je rođen kao Lucije Cejon Komod. Nakon usvajanja postao je Lucije Elije Aurelije Komod. Potom je postao imperator Cezar Lucije Aurelije Ver Avgust nakon što je stupio na carski presto.

Da bih njihova imena učinila čitljivim, ne težeći potpunoj tačnosti, odlučila sam se da koristim samo popularne skraćene oblike imena careva.

Osamdeset peto poglavlje

Spasilac Carstva

Između 222. i 312. godine Persija je osvojila Partiju, a Dioklecijan je pokušavao da spase Rimsko carstvo ostavivši Konstantinu I Velikom da to okonča

Iste godine (222) kad su ubili Elegabala, parćanski car Artaban V uspeo je vojno da porazi svog suparnika i povrati prestoni grad Ktesifon.

Prestonicu je zadržao samo dve godine. Mladi Persijanac Ardašir uspeo je da ponovo okupi snage koje su poticale iz drevnih međanskih i persijskih gradova, kao i od njihovih saveznika, a nakon toga se utvrdio u svom rodnom gradu Guru. Predvodio je vojsku 224. godine, kako bi se sukobio s parćanskim hordama u dolini Hormizdagan.

Car Artaban V poginuo je u toj bici. Parćansko carstvo doživelo je svoj konačni kraj. Sada se Ardašir uselio u carsku palatu u Ktesifonu gde se, na tradicionalan i drevni persijski način, proglasio Ardaširom I, carem nad carevima. Njegova nova dinastija za sebe je uzela naziv Sasanidi, po nazivu persijskog klana iz koga je poticao njen utemeljivač.

Parćansko carstvo, koje je nastalo iz nomadske najezde, funkcionisalo je kao čitav niz vazalnih oblasti koje su bile potčinjene svom vrhovnom vladaru. To je, baš kao što je i sam Ardašir I znao na osnovu sopstvenog iskustva, vazalnim vladarima davalo prostora za pobunu. Umesto toga, on se odlučio da svoju novu državu organizuje na način sličan nekadašnjem Persijskom carstvu. Podelio ju je na provincije (satrapije), na čijem čelu su se nalazile vojne starešine. Granice satrapija namerno je povukao preko i kroz granice starih oblasti kako bi na taj način unapred onemogućio formiranje svih savezništava koja bi mogla biti uspostavljena posle

zbacivanja Artabana V. Svi zapovednici provincija, koji su bili pripadnici njegovog carskog sasanidskog klana, nosili su počasnu persijsku titulu *šah*.

Obnavljanje Persijskog carstva je za Rimljane, koji su se u tom razdoblju zlopatili s čitavim nizom svojih nesposobnih vladara, najverovatnije delovalo kao povratak čudovišta iz nekadašnjih najgorih noćnih mora. Ardašir I, prvi veliki car iz perioda novog i obnovljenog Persijskog carstva, vladao je do 241. godine kad je dobro organizovano carstvo spremno za širenje svoje teritorije predao sinu Šapuru.

Kovani novac koji je izrađivan pred kraj njegove vladavine prikazuje Ardašira I nasuprot jednom mladom muškarcu. Po tome možemo pretpostaviti da je on još za svog života sebi imenovao savladara. Arabljanski istoričar iz IX veka Abu--al-Masudi koji je, poput Herodota, putovao tada poznatim svetom prikupljajući drevne tradicije kako bi ih uključio u ono što je bilo istorijsko, kazuje nam kako je Ardašir I svojim rukama stavio carsku krunu na glavu sina Šapura, a da se potom povukao s prestola kako bi Šapur mogao samostalno da vlada.[1] To ukazuje na ličnost koja je razmišljala o budućnosti (a to je nešto što nimalo nije bilo blisko rimskim carevima tokom nekoliko prethodnih decenija).

Šapur I otpočeo je svoju carsku vladavinu molbom velikom bogu Ahuramazdi da podrži njegovo uspinjanje na presto. Obojica vladara, Ardašir I i Šapur I, bili su sledbenici mističnog verskog učenja koje je utemeljio propovednik Zoroaster (ili Zaratustra) još u vreme cara Darija I. To učenje karakterisala je veoma složena teologija i još složeniji obredi, ali je u vreme Šapura I osnovno učenje bilo utemeljeno na uverenju da je čitav univerzum bio podeljen na dve podjednako snažne sile dobra i zla. Sam Tvorac se otelotvorio kroz velikog boga Ahuramazdu, dok se zlo nalazilo u suprotstavljenom božanstvu po imenu Ahriman.[2] Taj dualizam je podrazumevao da su se dobro i zlo stalno nalazili u sukobu te da su sledbenici te religije bili dužni da se bez predaha posvete borbi protivu sila zla koje su bile predstavljene kao demonski duh poznat pod nazivom *deva*. „Proklinjem Devu“, počinjao je drevno *Vjeruju* za koje se verovalo da ga je napisao upravo Zaratustra, „ja sam sledbenik Mazde. Sve dobro pripisujem Ahuramazdi. Želim slobodu kretanja i slobodu rada stočarima ili zemljoradnicima. … Od svih onih religija koje postoje ili će tek nastati, ova je najveća, najbolja i najlepša.“[3]

Šapur I nimalo nije oklevao da od Ahuramazde zatraži podršku za svoje božansko pravo da vlada. O stavovima njegovih podanika nije moglo biti nikakvih pregovora. Kao car Persije, on je bio najpravedniji. Sam Ardašir I proglasio je zoroastrizam državnom religijom novog carstva što je sve njegove podanike okupilo u okviru jedinstvene verske zajednice koja je imala samo jednu svrhu. Svaki Šapurov podanik bio je borac protivu *deva*. Odanost svih u odnosu na Persiju istovremeno je bila i opredeljenost za stalnu borbu protiv zla. Zvanična religija istovremeno je bila i izuzetno moćno sredstvo u cilju uspostavljanja nacije.

Šapurovi vojni pohodi najpre su bili usmereni protiv susednog i džinovskog Rimskog carstva. Uspelo mu je da savlada rimske vojne postaje na području Mesopotamije nakon čega se uputio u pravcu Sirije kako bi se tamo sukobio s rimskim snagama. Prvi utisak koji su Persijanci imali o Rimljanima bio je potpuno pogrešan. Šapurovu vojsku porazile su rimske legije koje su bile stacionirane u Siriji, pa su Persijanci bili prinuđeni da se povuku. Međutim, uprkos tom uspešnom odbijanju persijskog napada, sposobnost Rimljana da se u dužem vremenskom periodu odupiru njihovim atacima bila je ozbiljno umanjena. Naime, Rim se u to isto vreme suočavao s novom opasnošću koja je dolazila iz pravca severa.

U II veku narodi koji su u dužem vremenu živeli na severnoevropskom poluostrvu koje danas nazivamo Skandinavijom svojim brodovima su prešli preko moreuza i iskrcali se na obale Evrope. Pisac iz VI veka po imenu Jordanes, koji je naš najpouzdaniji istorijski izvor za ono što je tek trebalo da se dogodi, svoj spis počinje upravo tim događajem. „U toj ’arktičkoj regiji’“, pisao je on, postojalo je „veliko ostrvo po imenu Skanda odakle će, milošću Gospodnjom, moja priča i započeti. Jer taj narod za čije se poreklo interesujete potekao je kao roj pčela iz središta tog ostrva i došao u zemlju evropsku.“[4]

Rimljanima su ti došljaci bili poznati pod nazivom Goti. Jordanes ih opisuje kao „mnogobrojne i raznolike“ i navodi čitav niz plemena koja su spadala pod opšti naziv *Goti*: *Screrefennae*, *Finnaithae*, *Dani*, *Granii* i mnogi drugi. Oni su bili čvrsti i otporni, dodao je, „kao nijedan drugi narod u njihovim patnjama i blagoslovima jer tokom dužih dana oni mogu videti Sunce kako se duž horizonta vraća na istok, dok tokom kraćih dana takvog prizora nema“. Naviknuti na dvadesetčetvorosatne obdanice i noći, Goti su se veoma lako snalazili u ekstremnim uslovima života.

96. Najezda Gota

Na evropskom tlu oni su se u pravcu Dunava probijali kroz područje naseljeno germanskim plemenima, dok se jedan deo njih uputio čak na istok, ka nekadašnjim skitskim teritorijama. Nakon tog događaja Jordanes ih je podelio u dve grupe – Vizigote, odnosno Zapadne Gote, i Ostrogote, tj. Istočne Gote. Vizigoti su tada počeli da ugrožavaju rimsku teritoriju koja se nalazila sa suprotne strane Dunava, dok su se Ostrogoti probili na područje drevne Trakije i Makedonije.

Godine 249. pretnja najezdom varvara sa severa postala je tolika da je vojska odlučila da stvar uzme u svoje ruke. Tadašnji rimski car Filip pokušao je da Gote zaustavi time što im je ponudio novac, ali u tome nije uspeo te su Vizigoti prešli Dunav i poharali priobalne oblasti. Užasnute prizorima koje su zatekle, rimske jedinice stacionirane duž obala reke Dunav proglasile su za cara svog vojskovođu Decija. Jordanes je posvedočio kako su neki od njih dezertirali i prebegli na stranu Gota.

Decijeva vladavina potrajala je dve godine. Nakon što se vratio iz Rima gde je primio znamenja carskog dostojanstva, ponovo se posvetio borbi s napadačima. Ubijen je 251. godine u okršaju do koga je došlo u neposrednoj blizini Dunava. Bio je prvi rimski car koji je poginuo tokom borbi sa spoljnim neprijateljem. Sve ostale su uklonili s prestola njihovi sunarodnici.

Kad je 252. godine Šapur I otpočeo napad na sirijsku granicu, rimske legije bile su znatno ojačane kako bi se suprotstavile pretnjama koje su se

pojavile, kako na sirijskoj, tako i na severnoj granici carstva. Prvo je posustala odbrana na istočnoj granici. Šapur I nadjačao je sve rimske jedinice koje su se nalazile na području Sirije koju je ubrzo u potpunosti prigrabio za sebe. Godine 253. osvojio je veliki istočnjački grad Antiohiju i temeljno je poharao.

Tokom iste godine Rim je konačno dobio cara sposobnog da se na prestolu zadrži duže od nekoliko meseci. Valerijan je ranije obavljao dužnost konzula i vojskovođe. U to vreme bilo mu je blizu šezdeset godina, ali je tokom narednih nekoliko godina izgledalo da bi on mogao da preokrene sreću u rimski korist. Svom sinu Galijenu poverio je zapovedništvo nad legijama koje su se nalazile na zapadu i dok se njegov potomak borio protiv napadača koji su bili koncentrisani u blizini reke Rajne, Valerijan je otpočeo svoj rat na istoku tokom koga je ostvario čitav niz pobeda na bojnom polju.

97. Novo Persijsko carstvo

Nije poznato koliko je tačno tih pobeda bilo, ali je na jednom primerku kovanog novca iz 257. godine on bio nazvan „Obnovitelj sveta“ što bi, uz razumljivo preterivanje, moglo da ukaže na to da su njegovi uspesi ipak bili značajni. Međutim, kuga koja se pojavila 260. godine i proširila među pripadnicima rimskih jedinica značajno je oslabila ubojnu moć oružanih snaga carstva. Kad su ga Persijanci napali u Edesi, Valerijan je bio primoran da se povuče, a na kraju i da zatraži pregovore.

Šapur I se saglasio s tim predlogom samo ukoliko bi se car sreo s njim u pratnji malobrojne grupe svojih ratnika. Valerijan je na pregovore zaista došao s nekoliko pratilaca. Šapur I ubio je njegovu pratnju i zarobio cara.

Kasniji crkveni istoričari, koji su ostavili najdetaljnije podatke o Valerijanovoj vladavini iako su ga kritikovali zbog njegove mržnje prema hrišćanima, videli su to kao čin pravde. „Gospod ga je kaznio na nov i izuzetan način“, zapisao je Laktancije. „Šapur, car persijski, koji ga je učinio svojim zatočenikom, kad god bi želeo da se proveze svojim dvokolicama ili da uzjaše konja, zapovedio bi Rimljaninu da se sagne i poturi mu svoja leđa. Tada bi, nogom stajući na Valerijanova ramena, s velikim osmehom govorio: *Ovo je istina, a ne ono što Rimljani prikazuju na papiru ili kamenu*. Valerijan je dugo poživeo trpeći uvredljive opaske onoga koji ga je pobedio. Stoga je rimsko ime dugo vremena bilo predmet podsmeha među varvarima.“[6]

Činjenica da se još uvek okrunjeni rimski car nalazio u varvarskom persijskom zatočeništvu predstavljala je najveće poniženje. Šapuru I je to svakako bilo veoma značajno budući da je na svojoj grobnici dao da se iskleše predstava na kojoj je on bio prikazan u natprirodnoj veličini kako jaše konja i vuče Valerijana, držeći ga za ruku. Prethodni car Filip bio je prikazan kako ponizno kleči ispred konja, dok se drugi car nalazio pod njegovim kopitama.

Rim se sada iznenada mnogo više pribojavao razvoja događaja. Provincije su počele da se bune. Rimska vojska bila je znatno oslabljena usled neophodnosti da se suprotstavi brojnim pobunama, kao i napadu do koga je dolazilo iz pravca severa. Alemani, jedno od germanskih plemena, upadalo je na područje Apeninskog poluostrva, Franci (takođe poreklom Germani) pljačkali su rimske oblasti na području Iberijskog poluostrva, a Gali su se izdvojili i proglasili sopstvenu državu.

Valerijan se i dalje nalazio u zatočeništvu, ali je još uvek bio car. Njegov sin Galijen tada je vršio dužnost vladara po službenoj dužnosti. Bio je to iskusni vojskovođa, ali taj nivo haotičnog stanja nije mogao da reši samo jedan čovek. I on će se zadržati na vlasti isključivo dotle dok se bude dokazivao kao uspešni vojni zapovednik, pa je bio i te kako svestan da su mu dani bili odbrojani. Primorao je svoje protivnike da obeduju s njim kako bi izbegao opasnost da bude otrovan. Oko sebe je uvek imao malobrojnu

grupu vojnika u koje je imao beskrajno poverenje. Međutim, 268. godine ubio ga je upravo jedan od tih vojnika.

U zatočeništvu je umro i njegov otac Valerijan. Šapur I se prema njegovim posmrtnim ostacima odnosio kao prema ratnom trofeju. „Njegovo telo bilo je odrano“, zabeležio je Laktancije, „a koža, potpuno odvojena od tela, natopljena cinoberom i pohranjena u hram posvećen božanstvima tih varvara. Bilo je to jasno podsećanje na pobedu i prizor koji je uvek mogao biti predstavljen našim izaslanicima kao svojevrsno upozorenje Rimljanima da, posmatrajući ostatke svog zatočenog cara u jednom persijskom hramu, nikada više ne poveruju u svoju snagu i moć.“[7]

* * *

Nakon Galijenovog ubistva 268. godine, Rimsko carstvo jedva da je postojalo. Varvarski osvajači nesmetano su stizali 271. godine do samog središta Apeninskog poluostrva. Međutim, tadašnji car Aurelijan, vladar-ratnik koga je istoričar Eutropije koji je živeo u IV veku nazivao „čovekom velike ratne veštine … koji je bio sklon surovosti“,[8] predvodio je oružane snage u nekoliko vojnih pohoda koji su bili okonačni bezmalo potpunom obnovom starih rimskih državnih granica. Proces raspada carstva bio je malo zaustavljen i usmeren u obrnutom pravcu, a to je doprinelo da Aurelijan bude poštovan, ako ne i omiljen. „On je ustinu bio surov i krvoločan“, zaključio je Eutropije, „i kao baš takav bio je to car koji je bio neophodan u takvim vremenima, a nipošto ne neko ko bi bio miroljubiv. … Ipak, Aurelijan je u znatnoj meri bio i obnovitelj vojne discipline i primerenog ponašanja.“[9]

Ali samo dovođenje u red oružanih snaga nije moglo da reši sve probleme s kojima se suočavalo Rimsko carstvo. I car Aurelijan je to na neki način priznao kad je naredio da se oko čitavog prestonog grada podignu snažni bedemi. Tokom prethodna tri veka Rim nije bio utvrđeni grad. Njegovi žitelji hvalili su se time da je on bio branjen snagom rimske vojske.[10] Sada se, nažalost, na tu zaštitu više nije moglo računati. Odanost pripadnika oružanih snaga, na kojoj je počivala moć svakog cara, više nije predstavljala nešto na šta se moglo osloniti budući da je bila vrlo

promenljiva. Aurelijan je ostao na carskom prestolu svega pet godina pre nego što su ga, na javnom drumu, ubili pripadnici Pretorijanske garde.[11]

Senat je vlast predao u ruke cara, on se pouzdao u snagu svoje vojske, a Rim je raspolagao brojnim vojskama na još brojnijim granicama te to ni na koji način nije moglo da doprinese stabilnosti carstva. Devete godine nakon Aurelijanovog ubistva čak šest ličnosti bilo je proglašeno carevima i svi oni su bili ubijeni.

Jedini mogući izuzetak u tome mogao bi biti četvrti u tom nizu vladara – car Kar. Njegovi vojnici govorili su kako ga je jednom prilikom, dok se odmarao u blizini obala reke Tigar, udario grom. Ova tvrdnja je samo delimično prihvatljiva. Naime, kad je Kara „udario grom“, zapovednik njegove telesne straže Dioklecijan nalazio se u vojnom logoru. Karov sin Numerijan je potom postao vladar, ali je pod misterioznim okolnostima smrtno stradao u vojnom pohodu. On se nalazio u nosiljci jer je imao probleme s vidom te je izbegavao da se izlaže sunčevoj svetlosti, pa se, kad je u njoj preminuo, desilo da to niko nije primetio. „Njegova smrt … postala je primetna tek kad se osetio smrad koji je dolazio od njegovog tela“, zabeležio je Eutropije, „budući da su vojnici koji su se brinuli o caru, osetivši taj smrad i razmaknuvši zavese na nosiljci, njegovu smrt primetili tek nekoliko dana nakon što se ona dogodila.“[13]

Sve to ukazuje na moguću zaveru (svako bi se s pravom zapitao šta je podrazumevano pod tim da su se vojnici brinuli o njemu ukoliko oni najpre nisu primetili da je Numerijan bio danima u nosiljci), pa je uskoro klupko počelo da se odmotava. Vojska se okupila da bi izabrala svog novog vođu, a Dioklecijan je sve vreme javno govorio kako zna ko je ubio cara. Po njegovim rečima, bio je to Numerijanov tast koji je obavljao dužnost starešine Pretorijanske garde. Obuzet pravednim gnevom, on je potegao svoj mač i ubio tog čoveka „pred očima svih vojnika“, čime je bila otklonjena svaka potreba da se vrši istraga u vezi s izvršiocem tog ubistva.[14]

Potom su Karovog drugog sina prijatelji njegov oca proglasili za cara. Dioklecijanove ambicije tada su postale očigledne. Svoje pristalice je poveo u otvoreni oružani sukob protiv suparnika koga je, na kraju, i usmrtio u jednoj od bitaka.

Takav razvoj događaja doveo je Dioklecijana na čelo Rimskog carstva. Bila je to osoba koju je Laktancije opisivao kao „tvorca svih boleština i

izazivača svih nesreća“. Baš kao i njegove prethodnike, Dioklecijana nimalo nisu poštovali sveti oci hrišćanske crkve jer je on izdao edikt na osnovu čijih su se odredaba proganjali hrišćani. Laktancije ga je optuživao za korupciju, surovost, prekomerno oporezivanje, silovanja i sve što je moglo da mu padne na pamet. Konačno, zaključio je kako je taj car skoro u potpunosti uništio i sam Rim: „Taj čovek, delom usled svog zlog karaktera, a drugim delom zbog loših saveta potpuno je preokrenuo Rimsko carstvo“, jadikovao je on. „Jer on je odabrao tri čoveka da vladaju zajedno s njim. I tako, budući da je carstvo bilo podeljeno na četiri dela, vojska je postala brojnija, a svaki od četvorice prinčeva trudio se da sebi obezbedi veću oružanu silu nego što ju je bilo koji car u prošlosti imao.“[16]

Međutim, ta podela carstva rezultirala je njegovim spasavanjem. Nema nikakve sumnje da je Dioklecijan bio ambiciozna ličnost, ali je ta njegova osobina bila mnogo složenija nego što je Laktancije predstavlja. On nije samo težio što većoj vlasti. Naime, Dioklecijan je pokušavao da dođe do rešenja problema koji je morio čitavo carstvo, a pronašao ga je konačno tako što je prepustio najveći deo svoje vlasti.

Godinu dana nakon što je proglašen za cara, Dioklecijan je za svog najbližeg saradnika odabrao još jednog iskusnog vojnog starešinu po imenu Maksimijan koga je veoma dobro poznavao. Maksimijanu je dao carsku titulu Avgusta i ponudio mu položaj savladara. Prvi put od nesrećne vladavine Karakale i Gete dvojica vladara delila su titulu.

Dioklecijan je došao do zaključka da je najveći problem carstva njegova veličina. Nikako nije bilo moguće da jedna osoba prati dešavanja u svim oblastima države a da ne uspostavi autokratsko-tiranski oblik vladavine, a to je vodilo do neminovne nasilne smrti samog cara. Nije mogao postojati nijedan car koji bi mogao da bude miljenik oružanih snaga koje su se nalazile na ogromnom prostranstvu od Galije do reke Eufrat. Legije su se vezivale za one pojedince koji su im bili najbliži. Stoga je Dioklecijan obema polovinama carstva podario vladara koji je mogao da bude i ostane blizu.

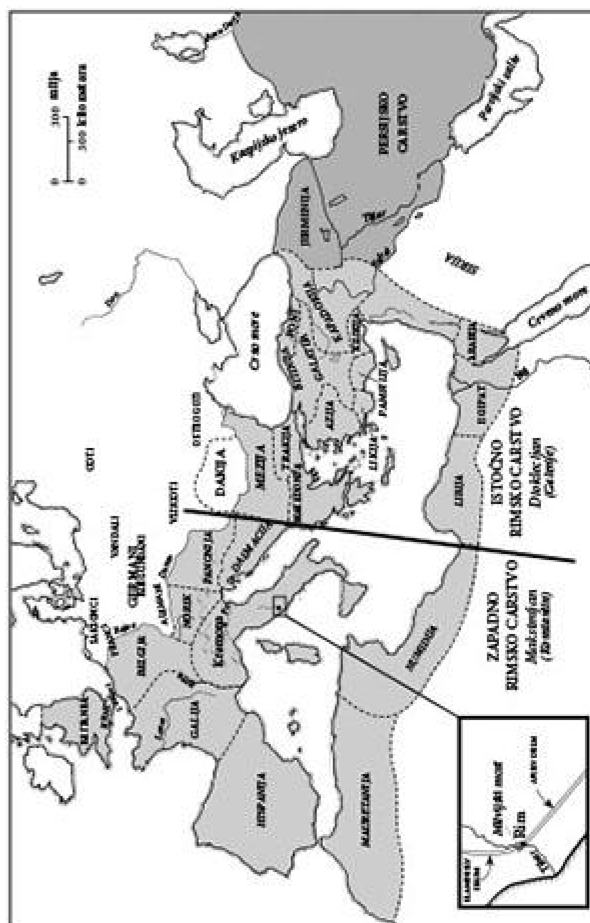
Moć oružanih snaga i dalje je ostala velika Dioklecijanova briga. Godine 293. preduzeo je korak koji je trebalo da obezbedi da se oružane snage više ne upliću u svaku promenu na prestolu. Izabrao je dva mlada „cara“, dvojicu državnih zvaničnika kojima je podario titulu cezara (što je predstavljalo uobičajeno zvanje koje je jedan car darivao svome zakonitom

nasledniku). Ta dva cezara, Konstantin i Galerije, bili su u veoma bliskoj vezi s obojicom careva. Galerije se venčao Dioklecijanovom kćerkom, dok se Konstantin oženio Maksimijanovom. („Obojica su bili u obavezi da se razvedu od svojih dotadašnjih supruga“, primetio je Eutropije.) Stabilnost je imala svoju cenu.[17]

Godine 305. Dioklecijan je učinio nešto što nijedan car do tada nije uradio. Penzionisao se i abdicirao u korist svog cezara, a insistirao je da Maksimijan učini to isto. Postajao je sve stariji i slabiji, ali umesto da se do poslednjeg daha grčevito drži vlasti, opredelio se da nadgleda proces prenosa vlasti na pripadnike sledeće generacije. Maksimijan je na kraju, uz veliki otpor, prihvatio da se povuče s prestola te su dvojica careva istog dana, u potpuno različitim delovima carstva, održali abdikacione svečanosti. Obojica su učestvovala u pobedničkim vojnim defileima da bi na kraju svečano skinuli svoje carske odore i umesto njih obukli običnu građansku odeću.[18]

Dioklecijan je preduzeo još nešto kako bi ublažio opasnosti po dalji razvoj tog potencijalno problematičnog *rimskog* identiteta. Umesto potčinjenosti ličnosti cara, građani Rima tada su bili zamoljeni da se potčine *ideji* carske vlasti. Presvlačenje njihove odeće bilo je sve samo ne i isključivo predstava za javnost. Dioklecijan je pokušao da pokaže kako car predstavlja Rim, ali da je zadatak predstavljanja bio mnogo važniji u odnosu na osobu koja je to vršila.

To je imalo efekta u kratkom vremenskom periodu. Konstantin je postao car Galije, Apeninskog poluostrva i Severne Afrike. Galerije je postao car svega istoka. Odabrana su i dvojica cezara koji su tako postali njihovi mladi saradnici. Ali kad je Konstantin preminuo svega godinu dana po stupanju na presto, oružane snage su se vratile svojoj pređašnjoj ulozi činioca u izboru novog vladara. Pripadnici vojske nisu prihvatili Dioklecijanovu suptilnu reformu carstva, a Konstantin je bio veoma omiljen među rimskim jedinicama koje su se stacionirale na zapadu. Sada su njihovi pripadnici zahtevali da ga nasledi njegov sin iz prvog braka, mladi Konstantin. Iracionalna težnja da vladarev sin, bez obzira na njegove lične karakteristike, nasledi presto postojala je među pripadnicima naše vrste još od vremena Etane Sumerskog. Ona je i dalje bila veoma snažna, čak i tri hiljade godina kasnije.

98. Podela Rimskog carstva

Upravo to je bilo ono što je Dioklecijan tako uporno pokušavao da izbegne, ali su se tada stare navike sudarile s novim institucijama. Galerije, vladar istočnog dela carstva, zahtevao je da Konstantinov zakoniti naslednik Sever postane car na zapadu kao što je to i bilo planirano. No, tada je žeđ za vlašću (koja je postojala još od vremena Gilgameša) još jednom proključala. Maksimijan, koji nije želeo da abdicira, ponovo se politički aktivirao. Uz Konstantinovu podršku, koji je bio Severov suparnik za osvajanje vlasti na zapadu, pokrenuo je vojni pohod protiv tog nesrećnika Severa koga je uskoro i porazio.

Carstvo se našlo u najtežoj situaciji do tada. Jedina ličnost koja je raspolagala zakonskim pravom da vlada bio je Galerije. Sever je već bio mrtav, a Maksimijan je zvanično bio penzionisan. Konstantin je podržavao Maksimijanov povratak na javnu scenu, pa se i oženio njegovom kćerkom što je dovelo do toga da je njegov zvanični deda istovremeno postao i

njegov tast. Maksimijanov sin Maksencije je shvatio, ukoliko bi njegov otac postao car, da bi on bio prvi u naslednoj liniji ukoliko se naravno njegov zet Konstantin u to ne bi mešao.

Došlo je do niza bitaka i prenosa vlasti s jedne ličnosti na drugu i s istoka na zapad dok su stanovnici carstva strahovali i čekali konačni rasplet. Godine 312. oružani okršaji prerasli su u opšti sukob. Konstantin se, praćen svojom vojskom, nalazio severno od Rima gde je planirao napad na Maksencija. Maksimijan je dve godine pre toga izvršio samoubistvo ogorčen što nije uspeo da se ponovo domogne carskog prestola. Maksencije je sa svojim vojnim snagama kontrolisao Rim.

U oktobru te godine Konstantin je otpočeo vojni pohod na Rim. Svedočenja crkvenog istoričara Jevsevija iz Cezareje, čiji je osnovni izvor informacija po svemu sudeći bio Konstantin, veoma jasno opravdavaju taj napad: „Carska prestonica rimske države spoticala se pod teretom tiranske vlasti“, zabeležio je Jevsevije. „…i on govoraše kako mu više nije do života sve dok je gledao kako carski grad tako pati te se pripremio da izvrši zbacivanje te tiranije.“[19]

Promene vladara u rimskom carstvu

No, odavno su prošla vremena kad je tvrdnja da je neko oslobodilac mogla da posluži da se čitavo carstvo ujedini pod stegom jednog osvajača. Žitelji carskog grada nagledali su se mnoštva oslobodilaca koji su im naposletku donosili samo različite oblike porobljavanja. Konstantinu je bio potreban mnogo moćniji steg pod kojim bi nastupio.

Izgleda da se i Jevsevije osećao nelagodno u vezi s onim što je potom usledilo. Razmatrajući mogućnost da uzme neko od rimskih božanstava kao zaštitnika njegovog pohoda (persijski car Šapur I tako bi postupio), Konstantin je imao viziju:

Najveličanstveniji znak pokazao mu se s Nebesa. Bio je to znak u koji bi bilo nemoguće poverovati kad bi bio u vezi s nekom drugom osobom. Međutim, kako je pobedonosni car znatno kasnije piscu ove povesti, kad je ovaj bio počastvovan njegovim prijateljstvom, pod zakletvom sve kazao, ko bi se usudio da sve to ne poveže sa…? Rekao je kako je oko podneva, kad je dan polako već počeo da se bliži svom kraju, svojim sopstvenim očima na nebu ugledao svetlosni krst na kome je bilo ispisano: ***Ovim pobeđuj****. Kad to vide, veoma se začudi. … I dok je razmišljao o povodu za pojavu tog znaka, iznenada pade noć. I tada mu se u snu javi Gospod Hristos s istim onim znakom koji je ranije video na nebu i zapovedi mu da načini taj znak koji vide na nebu i da ga iskoristi kao zaštitu u svim bojevima protiv svojih neprijatelja.*[20]

Jevsevijev detaljan opis mogao bi da odražava i docniju pravoslavnu dilemu u drugi deo careve vizije budući da je hrišćanska teologija snažno odbacivala svaki oblik magijske misli. Međutim, Konstantin je upravo išao na to naredivši da se na njegov šlem, kao i na sve ratne stegove, ispišu prva dva slova Hristovog imena u grčkoj transkripciji (H i R).

Videvši da se Konstantin približava, Maksencije mu je sa svojom vojskom krenuo u susret te se Flaminijevim drumom uputio izvan grada, preko reke Tibar, kako bi se postavio ispred Milvijskog mosta. Na taj način bi Konstantin bio prinuđen da probije njegove trupe kako bi uopšte mogao da uđe u grad.

Maksencijeva vojska bila je znatno brojnija od Konstantinove, ali je Jevsevije primetio kako je u gradu vladala glad. Moguće je da njegovi ratnici nisu bili u punoj snazi. Konstantinov napad ih je primorao da se povuku u pravcu reke Tibar. Milvijski most bio je suviše uzak da bi omogućio njihovo povlačenje te su Maksencijevi vojnici pokušali neposredno pored njega da sagrade pontonski most. Pretovareni brodovi počeli su da tonu što je dovelo do utapanja na stotine Maksencijevih

ratnika. Među onima koji su se utopili u reci bio je i car Maksencije, koji je potonuo pod težinom svog oklopa. Konstantin je tako postao gospodar grada. Nedugo zatim je postao i gospodar čitavog carstva.

35. Konstantin Veliki, rimski car od 306. do 337. godine (bista, mermer; Palaco dei konzervatori, Rim; fotografija: Arhiv Timotija Makartija/Art Risors, Njujork)

Pripovedajući nam povest o Maksencijevom kraju, Jevsevije se nije suzdržao da ne citira reči pobedonosnih Izrailjćana kad su se oni pojavili iz Crvenog mora dok su se Egipćani iza njih davili u morskim talasima: „I pobednici bi mogli da kažu: *Hajde da pevamo u tvoju slavu, Gospode, jer si ti konje i dvokolice bacio u more*.“[21] To su bile reči koje su izgovarali oni čija je vera bila tesno povezana s njihovim političkim postojanjem kao nacije. To je nešto što hrišćani nikada neće postati. Međutim, Konstantin je upravo u hrišćanstvu video nadu za budućnost sopstvene nacije. Tokom tri stoleća ispunjenih progonima, hrišćanski identitet – koji je postao najbitniji onima koji su mu postali privrženi iako pritom nije potisnuo njihov identitet koji su do tada imali – pokazao se snažnijim od bilo kog drugog.

Rimsko carstvo je povuklo granice oko sebe, potčinilo svoje saveznike i najpre zahtevalo potčinjenost caru, a potom ideji carske vlasti. Ipak, carstvo je s vremenom postajalo sve istrošenije. Hrišćani su u međuvremenu preživeli krvave ratove i proširili su se po najvećem delu tada poznatog sveta. Hrišćanstvu je uspelo ono što nikada nije uspelo Rimu: proširilo se iz oblasti na kojoj je poniklo iz jedne verzije jevrejskog verskog učenja kako bi vremenom preraslo u identitet koji je obuhvatio Jevreje, Tračane, Grke, Sirijce i Rimljane.

Stupajući na Milvijskom mostu u savez s hrišćanskim bogom, Konstantin je carstvo preobrazio u nešto potpuno novo. Odustao je od besperspektivnog napora da se iz samog Rima uspostavi ono što je bilo *rimsko*, ili da donekle izađe iz tog okvira. Opredelio se da preduzme nešto potpuno novo i drugačije. Kad je sa stegovima na kojima je bio izobražen Hristov lik jurnuo u bitku on je svoju budućnost stavio na kocku igrajući upravo na kartu da je to ono što bi carstvo moglo sačuvati na okupu.

Bio je to konačni kraj starog Rima. Ipak, istovremeno je takav kraj označio i početak nečeg mnogo snažnijeg, i u dobru i u zlu..

Vremenska traka 85

RIM	KINA	PARTIJA
		Pobuna Žutih turbana (184. g. n. e.)
Septimije Sever, car (193. g. n. e.)	Šaodi/Hsijandi	
Karakala, car (211. g. n. e.)		Bitka kod Crvene stene (208. g. n. e.)
Makrin, car (217. g. n. e.)		
Elegabal, car (218. g.n. e.)		Artaban V
	Tri carstva (220. g. n. e.)	
		PERSIJA
		Ardašir I (226. g. n. e.)
Decije, car (249. g. n. e.)		Šapur I (241. g. n. e.)
Valerijan, car (253. g. n. e.)		
Galijen, car (260. g. n. e.)		
Aurelijan, car (270. g. n. e.)		
Kar, car (284. g. n. e.)		
Numerijan, car (284. g. n. e.)		
Dioklecijan, car (285. g. n. e.)		
Dioklecijan/Maksimijan, savladari (286. g. n. e.)		
Konstantin/Galerije, savladari (305. g. n. e.)		
Konstantin, car (312. g. n. e.)		

Napomene

Šezdeset peto poglavlje: Peloponeski ratovi

1. Aeschylus, Persians (1981), 67—68.

2. Herodotus, 9.106.

3. Waterfield, p. 72.

4. Thucydides, 1.90.2.

5. Isto, 1.93.2.

6. Isto, 1.133-134.

7. Plutarch, Themistocles, odeljak 19—21, u: Plutarch’s Lives, tom 1, The Dryden Translation.

8. Plutarch, Themistocles, odeljak 22, u: Plutarch’s Lives, tom 1, The Dryden Translation.

9. Plutarch, Themistocles, odeljak 29, u: Plutarch’s Lives, tom 1, The Dryden Translation.

10. Thucydides, 1.138.4; Plutarch, Themistocles, odeljak 31, u: Plutarch’s Lives, tom 1, The Dryden Translation.

11. Estera, 2:12—16.

12. Herodotus, 9.585.

13. Brosius, 54.

14. Diodorus Siculus, 11.69.2—6.

15. J. M. Cook, Persian Empire, 127.

16. Thucydides, 1.103.2.

17. Isto, 1.99.4.

18. Isto, 1.99.i—2.

19. Pericles 13, Plutarch, u: Greek Lives, 156.

20. Thucydides, 1.108.4.

21. Pomeroy i dr., 251.

22. Thucydides, i.45.3.

23. Isto, i.50.2.

24. Isto, 2.7.i.

25. Isto, 2.43.i.

26. Isto, 2.49.2—8.

27. Thucydides, 2.4.

28. Thucydides, 2.52.2—3.

29. J. M. Cook, Persian Empire, 129.

30. Alcibiades 1-3, u: Plutarch, Greek Lives.

31. Pomeroy I dr., 306.

32. Buckley, 388.

33. Pomeroy I dr., 309.

34. Thucydides, 7.5i.i.

35. Isto, 7.84.2—5, 85.i.

36. Aristophanes, Lysistrata (1912), i.

37. Alcibiades 24, u: Plutarch, Greek Lives.

38. Thucydides, 8.78.

39. Alcibiades 35, u: Plutarch, Greek Lives.

40. Alcibiades 37, u: Plutarch, Greek Lives.

41. Xenophon, Hellenica, 2.2.10, preveo Peter Krentz.

42. Waterfield, 209; Xenophon, Hellenica, 2.2.23; Victor Davis Hanson, u: Thucydides, 549.

43. Waterfield, 210.

44. Athenian Constitution, u: Rackham, Aristotle in 23 Volumes, tom 20, p. 35.

Šezdeset šesto poglavlje: Prva pljačka Rima

1. Livy, Early History of Rome, 2.21.

2. Isto, 2.24.

3. Mackay, p. 34.

4. Livy, Early History of Rome, 2.23.

5. Isto, 2.32.

6. Isto, 2.32.

7. Isto, 3.35.

8. Isto, 3.333.

9. Delimično zasnovano na: Oliver J. Thatcher, ed., The Library of Original Sources, tom 3: The Roman World (1901), 9-II.

10. Livy, Early History of Rome, 5.21.

11. Isto, 5.32.

12. Isto, 5.36.

13. Isto, 5.38.

14. Isto, 5.41.

15. Isto, 5.47.

16. Cunliffe, 21-22.

17. Livy, Early History of Rome, 5.55.

Šezdeset sedmo poglavlje: Uspon dinastije Č'in

1. Ch'ien, 79.

2. Fairbank and Goldman, 54.

3. J. J. L. Duyvendak, prevod, uvod u: The Book of Lord Shang: A Classic of the Chinese School of Law, (1928), i.

4. Ch'ien, 108.

5. Cotterell, China, 53.

6. Shih chi 68, prevod objavljen u: Duyvendak, I4.

7. Isto, I5.

8. Isto, 16.

9. Shih chi 68, prevod objavljen u: Cotterell, China, 55.

10. Shu-Ching Lee, Agrarianism and Social Upheaval in China, u: American Journal of Sociology, 56:6 (I95I), 5I3.

11. The Book of Lord Shang, prevod objavljen u: Duyvendak, 180.

12. Shih chi 68, u: Duyvendak, I6.

13. Shih chi 68, u: Cotterell, China, 57.

14. Shih chi 69, u: Duyvendak, 16—17.

15. Isto, I7.

16. Ch'ien, 79.

17. Franz Michael, China Through the Ages: History of a Civilization, (1986), 48.

18. Mencius, I.A.7.

19. Fairbank and Goldman, 53-54.

20. Citirano u: Michael, 49-50.

21. Giving Away a Throne, u: The Complete Works of Chuang Tzu, preveo Burton Watson (I968).

22. Discussion on Making All Things Equal, u: Watson, The Complete Works of Chuang Tzu.

Šezdeset osmo poglavlje: Makedonski osvajači

1. Pomeroy et al., pp. 327—328.

2. Scene I, in Aristophanes, The Birds and Other Plays, preveli David Barrett i Alan H. Sommerstein, (2003), 22I.

3. Scene 3, Ibid., p. 257.

4. J. M. Cook, Persian Empire, 212.

5. Plutarch, Artaxerxes, u: Plutarch's Lives, tom 2, The Dryden Translation.

6. Xenophon, The Persian Expedition (poznato i pod naslovom Anabasis) 1.1, preveo Rex Warner, (1972), 56.

7. Ovaj detalj iz Ktesije dolazi nam zahvaljujući Diodoru sa Sicilije; videti: George Cawkwell, Introduction za Warnerov prevod dela Xenophon, The Persian Expedition, 40.

8. Plutarch, Artaxerxes, u: Plutarch's Lives, tom 2, The Dryden Translation, p. 646.

9. Xenophon, The Persian Expedition, 1.4.

10. Isto, 86-87.

11. Isto, 4.5.

12. Isto, 4.7.

13. Plutarch, Artaxerxes, u: Plutarch's Lives, tom 2, The Dryden Translation, 658.

14. Clayton, 201-202.

15. Hellenica, 5.19, u: The Works of Xenophon, tom 2, preveo H. G. Dakyns. (1892).

16. Isto, 5.23.

17. Clayton, 203.

18. J. M. Cook, Persian Empire, p. 48.

19. Panegyricus 50, u: Isocrates, Isocrates II, preveo Terry L. Papillon, (2004), 40.

20. Panegyricus 166, u: Isocrates, 68.

21. Green, 14.

22. Isto, 22.

23. Justin, The History, 7.5, u: William Stearns Davis, ur., Readings in Ancient History, tom 1, Allyn and Bacon, (1912).

24. Green, 23-24.

25. Alexander 6, u: Plutarch, Greek Lives.

26. Alexander 3, u: Plutarch, Greek Lives.

27. To Philip 15-16, Isocrates, 78.

28. Diodorus Siculus, 16.14.

29. Pomeroy i dr, 389.

30. Justin, History, 8.8.

31. Alexander 10, u: Plutarch, Greek Lives.

32. Delove ove povesti ispričao su Diodor sa Sicilije, kao i Aristotel u svom delu Politics (preveo Rackham); videti i: Guy MacLean Rogers,

Alexander: The Ambiguity of Greatness, (2004), 31-34.

33. Alexander 11, u Plutarch, Greek Lives.

Šezdeset deveto poglavlje: Rim jača svoju moć

1. Livy, Rome and Italy: knj. VI-X u: The History of Rome from Its Foundation, 6.42, prevela Betty Radice, (1982), 95.

2. Isto, 6.42.

3. Edward T. Salmon, The Making of Roman Italy, (1982), 5.

4. Polybius, Rise of the Roman Empire, 3.24.

5. Mary T. Boatwright i dr,. The Romans: From Village to Empire, (2004), 79.

6. Livy, Rome and Italy, 7.29, 135.

7. Isto, 7.30, 136-137.

8. Isto, 8.6, 164-165.

9. Isto, 8.10-11, 171-173.

10. Salmon, 40.

11. Livy, Rome and Italy, 8.14, 178.

12. Boatwright i dr., 82.

13. Isto, 84.

14. Diodorus Siculus, 9.9.

15. Soren i dr., 91.

16. Isto, 90-91, 128-130.

17. Diodorus Siculus, 20.6-7.

18. Soren i dr., 92.

19. Livy, Rome and Italy, 10.13, 304-305.

20. Ibid., 10.28, 327-328.

Sedamdeseto poglavlje: Aleksandar Veliki i ratovi za nasleđivanje prestola

1. Green, 114.

2. Plutarch, The Life of Alexander the Great, preveo John Dryden, (2004), 13

3. Green, 118; Plutarch, Alexander the Great, 13.

4. Diodorus, Siculus, 17.5-6.

5. Isto, 17.17.

6. Quintus Curtius Rufus, The History of Alexander, (nije sačuvano, sažeo John Yardley), preveo John Yardley, (2001), 23; Isto u: Arrian, The Campaigns of Alexander, 1.12, prevela Aubrey de Selincourt, (1971).

7. Arrian, 1.15, 73.

8. Didodorus Siculus, 17.20; Arrian, 1.16.

9. Arrian, 1.17.

10. Rufus, 3.15-18, 27.

11. Arrian, 2.8.

12. Rufus, 3.12, 42.

13. Arrian, 2.15, 128.

14. Alexander 29, in Plutarch, Greek Lives, 339.

15. G. M. Rogers, 124-145.

16. Arrian, 3.23.

17. G. M. Rogers, 135.

18. Arrian, 4.9.

19. Isto, 5.4, 259.

20. Isto, 5.9, 267.

21. Alexander 63, u: Plutarch, Greek Lives, 369.

22. Rufus, 9.19.

23. Plutarch, Alexander the Great, 64.

24. Isto, 67.

25. Rufus, 10.3.14.

26. Plutarch, Alexander the Great, 71.

27. Rufus, 10.6.13.

28. Plutarch, Alexander the Great, 72; Isto u: Diodorus Siculus, 18 i 19.

29. Rufus, 10.9.1.

30. Isto, 10.10.7-8.

31. Sarvepalli Radhakrishnan i Charles A. Moore, edicija: A Sourcebook in Indian Philosophy, (1957), 198.

32. Vohra, 25.

33. Plutarch, Pyrrhus, u: Plutarch's Lives, tom 1, The Dryden Translation, 520.

34. Plutarch, Demetrius, u: Plutarch's Lives, tom 2, The Dryden Translation, 480.

35. Plutarch, Pyrrhus, u: Plutarch's Lives, tom 1, The Dryden Translation, 537.

Sedamdeset prvo poglavlje: Maurjanske blagovesti

1. Keay, 88.

2. Thapar, Early India, 5.

3. Wolpert, 57.

4. Keay, 90.

5. Isto, 91.

6. Thapar, Early India, 180.

7. Prevela Romila Thapar u: Asoka and the Decline of the Mauryas, (1998), 255.

8. Isto, 255-256.

9. Isto, 256; Keay, 91-92.

10. Keay, 95.

11. Wolpert, 64. The story of Mahinda is found in the Dipavamsa 7, 28-31; videti: uvod Maxa Mullera u: Sacred Books of the East, tom 10: The Dhammapada, (1981).

12. Vohra, 25.

13. Isto.

Sedamdeset drugo poglavlje: Prvi car, druga dinastija

1. Charles O. Hucker, China's Imperial Past: An Introduction to Chinese History and Culture, (1975), 40.

2. Isto, 41.

3. Ch'ien, 83.

4. Isto, 123.

5. Isto, 130.

6. Isto, 123.

7. Fairbank i Goldman, 56.

8. Hucker, 43-44.

9. Ch'ien, 140.

10. Isto, 147.

11. Sima Qian, The Biography of the Chief Minister of Qin, u: Historical Records, preveo Raymond Dawson, (1994), 31.

12. Sima Qian, The Annals of Qin, u: Historical Records, 69.

13. Jorge Luis Borges, The Wall and the Books, u: Daniel Schwartz, The Great Wall of China, (2001), 10.

14. Ann Paludan, Chronicle of the Chinese Emperors: The Reign-by-Reign Record of the Rulers of Imperial China, (1998), 18-19.

15. Ch'ien, 155.

16. Arthur Cotterell, The First Emperor of China, (1981), 28.

17. Ch'ien, 156.

18. Isto, 161-162.

19. Denis Twitchett i Michael Loewe, ur., The Cambridge History of China, tom I: The Ch'in and Han Empires, 221 BC - AD 220, (1986), 113.

20. Isto, 117.

21. Sima Qian, Records of the Grand Historian: Han Dynasty I, preveo Burton Watson, (1993), 74-75.

Sedamdeset treće poglavlje: Ratovi sinova

1. Plutarch, Demetrius, u: Plutarch's Lives, tom 2, The Dryden Translation, 465.

2. Diodorus Siculus, 21.12.

3. Plutarch, Pyrrhus, u: Plutarchs Lives, tom 1, The Dryden Translation, 540-541; Polybius, Rise of the Roman Empire, 2.43.

4. Polybius, Rise of the Roman Empire, 1.5, 45.

5. Isto, 1.7-12.

6. Isto, 1.20, 62.

7. J. H. Thiel, A History of Roman Sea-power before the Second Punic War, (1954), 63.

8. Polybius, Rise of the Roman Empire, 1.21, 64.

9. Polybius, The Histories, 1.75, prevela Evelyn Shuckburgh, (1889), 83, 85.

10. Polybius, Rise of the Roman Empire, 1.58, 105.

11. Livy, The War With Hannibal: knj. XXI-XXX u: The History of Rome from Its Foundation, 21.41, prevela Aubrey de Selincourt, (1965), 66.

12. Polybius, Rise of the Roman Empire, 1. 63, 109.

13. Plutarch, Cleomenes, u: Plutarch's Lives, tom 2, The Dryden Translation, 351.

14. Polybius, Rise of the Roman Empire, 5.34, 291.

15. Clayton, 211.

16. Polybius, Rise of the Roman Empire, 5.34, 292.

17. Isto, 15.33, 491.

18. Josephus, Antiquities of the Jews, 12.3.3.

19. Polybius, Rise of the Roman Empire, 3.11, 189.

20. Polybius, Rise of the Roman Empire, 2.1, 11-12.

21. Soren i dr., 102.

22. Polybius, Rise of the Roman Empire, 3.20-21.

23. Livy, The War with Hannibal, 21.2, 23.

24. Polybius, Rise of the Roman Empire, 3.33, 209.

25. Isto, 3.49.

26. Livy, The War with Hannibal, 21.32, 56.

27. Isto, 21.47, 72.

28. Polybius, Rise of the Roman Empire, 3.68, 237.

29. Livy, The War with Hannibal, 11.57, 83.

30. Isto 22.7, 102.

31. Polybius, Rise of the Roman Empire, 3.90, 257.

32. Isto, 3.118, 275.

33. Livy, The War With Hannibal, 27.48, 493.

34. Isto, 27.51.

35. Isto 30.20, 644.

36. Isto, 30.36, 664.

37. Leonard Cottrell, Hannibal: Enemy of Rome, (1992), 242.

Sedamdeset četvrto poglavlje: Rimski oslobodioci i seleukidski osvajači

1. Livy, The Dawn of the Roman Empire: knj. 31-40, u: The History of Rome from Its Foundation, 33.19, preveo J. C. Yardley, (2000), 112-113.

2. Polybius, Rise of the Roman Empire, 18.45, 514.

3. Isto, 18.46, 516.

4. Isto, 3.11, 189.

5. Livy, Dawn of the Roman Empire, 36.17, 268.

6. Plutarch, Flamininus, u: Plutarch's Lives, tom 1, The Dryden Translation, 515.

7. Povest se, pored drugih izvora, nalazi i u: Maitreyopanishad of the Sama-Veda.

8. Polybius, Histories, 23.7.

9. Livy, Dawn of the Roman Empire, 40.5, 486.

10. Polybius, Histories, 27.1.

11. Livy, The History of Rome, tom 6, preveo E. Roberts, (1912), 42.36.

12. Isto, 42.26

13. Isto, 45.12.

14. Josephus, Wars of the Jews, 1.1, u: The Works of Josephus, 546.

15. John Bright, A History of Israel, (1974), 424-425.

16. Isto, 424.

17. Druga knjiga Makaveja. 6:10.

18. Druga knjiga Makaveja, 8:1, 7-9.

19. Josephus, Wars of the Jews, 1.4.

20. Isto.

21. A. N. Sherwin-White, The Roman Citizenship, (1973), 42.

Sedamdeset peto poglavlje: Između Istoka i Zapada

1. Sima Qian, Records of the Grand Historian, 77, 84.

2. Di Cosmo, Ancient China and Its Enemies, 157.

3. Isto, 165.

4. Burton Watson, prev., Records of the Grand Historian of China: Translated from the Shih chi of Ssu-ma Ch'ien, tom 2, (1968), 129.

5. Twitchett i Loewe, 384.

6. Isto, 386.

7. Sima Qian, Shih chi 9: The Basic Annals of the Empress Lu, u: Records of the Grand Historian, 267.

8. Sima Qian, Records of the Grand Historian, 269.

9. Isto, 270.

10. Isto, 273-274.

11. Isto, 284.

12. Sima Qian, Shih chi 123, u: Watson, Records, tom 2, 264.

13. Hucker, 123-125.

14. Hucker, 128.

15. Sima Qian, Shih chi 123, u: Watson, Records, tom 2, 264.

16. Isto, 269.

17. T. W. Rhys Davids, prev., The Questions of King Milinda, (1963), knj. I, 7.

18. Isto, knj. VII, 374.

19. Josephus, Antiquities of the Jews, 13.14.

20. Sima Qian, Shih chi 123, Watson, Records, tom 2, 268.

21. Plutarch, Sylla, u: Plutarch's Lives, tom 1, The Dryden Translation, 610.

22. Shih chi 123, u: Watson, Records, tom 2, 276.

Sedamdeset šesto poglavlje: Slom sistema

1. Soren i dr., 115.

2. Livy, The History of Rome, 6.42.23.

3. Plutarch, Marcus Cato, u: Plutarch's Lives, tom 1, The Dryden Translation, 478.

4. Isto, 478.

5. Philip Matyszak, Chronicle of the Roman Republic, (2003), 120.

6. Plutarch, Marcus Cato, u: Plutarch's Lives, tom 1, The Dryden Translation, 479.

7. Polybius, Histories, 38.3-11.

8. Isto, 39, 530.

9. M. I. Finley, Ancient Slavery and Modern Ideology, (1980), 97.

10. Diodorus Siculus, 34.1-4.

11. Isto, 34.16.

12. Isto, 34.48.

13. Finley Hooper, Roman Realities, (1979), 155.

14. Appian, The Civil Wars, 1.1, preveo Oliver J. Thatcher u: The Library of Original Sources, tom 3: The Roman World, (1901).

15. Plutarch, Tiberius Gracchus, u: Plutarch's Lives, tom 2, The Dryden Translation, 357-358.

16. Isto, 361.

17. Isto, 369.

18. Appian, Civil Wars, 1.2.

19. Diodorus Siculus, 34.21.

20. Isto, 34.23.

21. Plutarch, Caius Gracchus, u: Plutarch’s Lives, tom, The Dryden Translation, 381-383.

Sedamdeset sedmo poglavlje: Teškoće u napretku

1. The Jugurthine War 41, u: Sallust, The Jugurthine War / The Conspiracy of Cataline, preveo S. A. Handford, (1963), 77.

2. The Jugurthine War 8, u: Sallust, 41.

3. The Jugurthine War 14, u: Sallust, 47.

4. The Jugurthine War 28, u: Sallust, 64.

5. The Jugurthine War 37, u: Sallust, 73.

6. Marius 28, u: Plutarch, Greek Lives, 148.

7. Marius 32, u: Plutarch, Greek Lives, 152.

8. Cicero, On the Commonwealth, 3.41, u: On the Commonwealth and On the Laws, preveo i uredio James E. G. Zetzel, (1999), 74.

9. Justin 38.4.13, citirano u: Salmon, 128.

10. Salmon, 129.

11. Marius 33, u: Plutarch, Greek Lives, 153.

12. Sulla 6, u: Plutarch, Greek Lives, 179.

13. Marius 34, u: Plutarch, Greek Lives, 153-154.

14. Marius 35, u: Plutarch, Greek Lives, 154.

15. Sulla 9, u: Plutarch, Greek Lives, 185.

16. Twitchett i Loewe, 410.

17. Shi chi 109, u: Watson, Records, tom II, 142-143.

18. Shi chi 123, u: Watson, Records, tom 2, 282.

19. Isto, 123, 284.

20. Han shu 96, citirano u: Twitchett i Loewe, 410.

21. Marius 43, u: Plutarch, Greek Lives, 164.

22. Sulla 22, u: Plutarch, Greek Lives, 199.

23. Sulla 30, u: Plutarch, Greek Lives, 208.

24. Sulla 31, u: Plutarch, Greek Lives, 210.

25. Hooper, 215.

26. Isto, 223.

Sedamdeset osmo poglavlje: Novi ljudi

1. Carlin A. Barton, The Scandal of the Arena, u: Representations 27, (1989), 2.

2. Tertullian, De spectaculis 22, u: Barton, 1.

3. Crassus 8, u: Plutarch, Fall of the Roman Republic: Six Lives by Plutarch, preveo Rex Warner, (1972), 122.

4. Crassus 9, u: Plutarch, Fall of the Roman Republic, 123.

5. Appian, Civil Wars, 1.118.

6. Crassus 9, u: Plutarch, Fall of the Roman Republic, 124.

7. Appian, Civil Wars, 1.119.

8. Crassus 11, u: Plutarch, Fall of the Roman Republic, 127.

9. Appian, Civil Wars, 1.121.

10. Crassus 11, u: Plutarch, Fall of the Roman Republic, 127.

11. Crassus 12, u: Plutarch, Fall of the Roman Republic, 128.

12. Hooper, 226.

13. Isto, 121.

14. Isto, 120.

15. Pompey 48 i Caesar 14, u: Plutarch, Fall of the Roman Republic, 207, 257.

16. Caesar, The Conquest of Gaul, 2.35, preveo S. A. Handford, uredila Jane F. Gardner, (1982), 73.

17. Caesar 20, u: Plutarch, Fall of the Roman Republic, 263.

18. Caesar 21, u: Plutarch, Fall of the Roman Republic, 265.

19. Acton Griscom, The Historia Regum Britannia of Geoffrey of Monmouth, (1929), 221.

20. Caesar, Conquest of Gaul, 5.14, 111.

21. Isto, 4.36, 103.

22. Plutarch, citirano u: Hooper, 273.

23. Caesar 28, u: Plutarch, Fall of the Roman Republic, 271.

24. Caesar 32-33, u: Plutarch, Fall of the Roman Republic, 276.

25. Caesar 35, u: Plutarch, Fall of the Roman Republic, 279.

26. Plutarch, Antony, u: Plutarch's Lives, tom 2, The Dryden Translation, 487.

27. Clayton, 216.

28. Pompey 79-80, Plutarch, Fall of the Roman Republic, 240-241.

29. Harriet I. Flower, ur., The Cambridge Companion to the Roman Republic, (2004), 328.

30. Nicolaus of Damascus, Life of Augustus, preveo Clayton M. Hall (1923).

31. Suetonius, The Deified Julius Caesar 82, u: Lives of the Caesars, prevela Catharine Edwards, (2000), 39.

Sedamdeset deveto poglavlje: Carstvo

1. Suetonius, The Deified Julius Caesar 83, u: Lives of the Caesars, 39.

2. Plutarch, Marcus Brutus, u: Plutarch's Lives, tom 2, The Dryden Translation, 586.

3. Isto, 587.

4. Plutarch, Antony, u: Plutarch's Lives, tom 2, The Dryden Translation, 490-491.

5. Isto, 491.

6. Isto, 492.

7. Suetonius, The Deified Augustus 16, u: Lives of the Caesars, 49.

8. Plutarch, Antony, u: Plutarch's Lives, tom 2, The Dryden Translation, 496.

9. Suetonius, The Deified Augustus 16, u: Lives of the Caesars, 50.

10. Hooper, 305.

11. Chris Scarre, Chronicle of the Roman Emperors, (1995), 18.

12. Hooper, 331.

13. Mackay, 184.

14. Hooper, 332-333; Mackay, 185.

15. Res Gestae, n. 38-41, 58, u: The Monumentum Ancyranum, preveo E. G. Hardy, (1923).

16. Isto, ll. 74-80, 85-87.

17. Mackay, 185.

18. Suetonius, The Deified Augustus 79, u: Lives of the Caesars, 84.

19. Tacitus, Annals of Imperial Rome, 1.1.

20. Garthwaite, 80.

21. Suetonius, Augustus 31, u: The New Testament Background: Selected Documents, uredio C. K. Barrett, 5.

22. Hooper, 334.

23. Suetonius, Tiberius, u: Lives of the Caesars, 131.

24. Garthwaite, 80.

25. Suetonius, The Deified Augustus 98, u: Lives of the Caesars, 95.

Osamdeseto poglavlje: Opadanje i obnova

1. Twitchett i Loewe, 225.

2. Clyde Bailey Sargent, prev. Wang Mang: A Translation of the Official Account of His Rise to Power, (1977), 55.

3. Isto, 178.

4. Hucker, 129.

5. Ban Gu, Historian of the Former Han, citirano u: J. A. G. Roberts, 57.

6. J. A. G. Roberts, 57.

7. Paludan, 45.

8. J. A. G. Roberts, 59.

9. Michael, 82.

10. Fenton, 141.

Osamdeset prvo poglavlje: Teškoće prilikom nasleđivanja prestola

1. Suetonius, Tiberius 25, u: Lives of the Caesars, 111.

2. Isto.

3. Suetonius, Tiberius 43, u: Lives of the Caesars, 119.

4. Suetonius, Tiberius 75, u: Lives of the Caesars, 134.

5. Acts of Thomas, 2.4.

6. Isto, 1.16.

7. Rimljanima. 6:8-14, NIV.

8. Josephus, Wars of the Jews, 11.184-203.

9. Tacitus, Annals of Imperial Rome, 12.62, 280.

10. I. A. Richmond, Roman Britain, (1978), 30.

11. Isto, 33.

12. Dio Cassius, Roman History, (1916), 62.16-1.

13. Tacitus, Annals of Imperial Rome, 15.44.

14. Sulpicius Severus, The Sacred History of Sulpicius Severus, u: Nicene and Post-Nicene Fathers, Second Series, tom 11, uredili Philip Schaff i Henry Wace, (1974), knj. 2, odeljak 29.

15. Suetonius, Nero 57, u: Lives of the Caesars, 227.

16. Suetonius, Galba, u: Lives of the Caesars, 236-237.

17. Hooper, 393.

Osamdeset drugo poglavlje: Obodi rimskog sveta

1. Hooper, 403.

2. Pliny, Letter 6.20, u: The Letters of the Younger Pliny, (1963).

3. De Vita Caesarum: Domitianus, u: Suetonius, uredio J. C. Rolfe, (1914), tom 2, 339-385.

4. Domitian 13, u: Suetonius, Lives of the Caesars, odeljak 13, 289.

5. Tacitus, Life of Cnaeus Julius Agricola, u: Complete Works of Tacitus, preveli Alfred John Church i William Jackson Brodribb, (1964), 707-708.

6. Scarre, 83.

7. Scarre, 88.

8. Trajan, u: Anthony Birley, Lives of the Later Caesars, (1976), 44.

9. Epictetus, Discourses 4, u: Discourses, knj. 3 i 4, preveo P. E. Matheson, (2004), 1. 128-131.

10. Dio Cassius, Roman History, l.XIX.

11. Eusebius, Ecclesiastical History, preveo A. C. McGiffert, 1890.

12. Isto.

Osamdeset treće poglavlje: Naslednici prestola

1. J. A. G. Roberts, 60.

2. Hucker, 131.

3. J. A. G. Roberts, 60.

4. Fairbank i Goldman, 60.

5. Hucker, 131.

6. Michael, 84.

7. Isto.

Osamdeset četvrto poglavlje: Greške nasleđene moći

1. Scarre, 110.

2. Marcus Antoninus 2, u: Birley, 110.

3. Birley, Marcus Antoninus 7, u: Birley, 115.

4. Birley, Marcus Antoninus 12, u: Birley, 122.

5. Birley, Marcus Antoninus 17, u: Birley, 125.

6. Marcus Aurelius, The Meditations of Marcus Aurelius, preveo George Long, (1909), 6.2.

7. Isto, 30.

8. Marcus Antoninus 28, u: Birley, 136.

9. Scarre, 122.

10. Commodus 9, u: Birley, 170.

11. Commodus 16, u: Birley, 175.

12. Rafe de Crespigny, prev., To Establish Peace, tom 1, (1996), XI.

13. Isto, 17.

14. Michael, 133; Paludan, 55.

15. De Crespigny, tom 1, xxxviii.

16. Isto, tom 2, 396.

17. Hucker, 133.

18. Caracallus 2, u: Birley, 251.

19. Caracallus 4, u: Birley, 253.

20. Darab Dastur Peshotan Sanjana, The Karname i Artakhshir i Papakan. Being the Oldest Surviving Records of the Zoroastrian Emperor Ardashir Babakan, the Founder of the Sasanian Dynasty in Iran, (1896), 1.6.

21. Scarre, 147.

22. Birley, Heliogabalus 5, u: Birley, 293.

Osamdeset peto poglavlje: Spasilac Carstva

1. al-Mas'udi, El MasudiS Historical Encyclopedia, naslov: Meadows of Gold and Mines of Gems, knj. 2, (1841).

2. Curtis, 61.

3. Yasna 12: The Zoroastrian Creed, preveo Joseph H. Peterson (elektronski tekst na: www.avesta.org, 1997), odeljci 1, 3, 9.

4. Jordanes, The Origin and Deeds of the Goths, preveo Charles C. Mierow, (1908), 1.9.

5. Jordanes, 2.20.

6. Lactantius, Of the Manner in Which the Persecutors Died, u: The Anti-Nicene Fathers, tom 7: Fathers of the Third and Fourth Centuries, uredili Alexander Roberts i James Donaldson, (1974).

7. Isto.

8. Eutropius, Abridgement of Roman History, preveo John Selby Watson, (Bohn, 1853), 9.13.

9. Isto, 9.14.

10. Scarre, 193.

11. Eusebius, The Oration of the Emperor Constantine 24, u: Nicene and Post-Nicene Fathers, Second Series, tom I, uredili Philip Schaff i Henry Wace, (1974).

12. Eutropius, 9.18.

13. Isto, 9.18.

14. Isto, 9.20.

15. Lactantius, On the Manner in Which the Persecutors Died

16. Isto.

17. Eutropius, 9.23.

18. Isto, 9.27.

19. Eusebius, Life of Constantine, u: Nicene and Post Nicene Fathers, Second Series, tom 1, uredili Philip Schaff i Henry Wace, (1974), 26.

20. Isto, 28, 29.

21. Isto, 38.

Saglasnosti

American Oriental Society: trinaest redova iz dela: J. A. Brinkman, Through a Glass Darkly: Esarhaddon's Retrospects on the Downfall of Babylon, u: Journal of the American Oriental Society 103, No. 1; Korišćeno uz dozvolu American Oriental Society, University of Michigan.

American Oriental Society: deset redova iz dela: The Death of Sennacherib, preveo R. C. Thompson, citirano od strane Emil Kraeling u: Journal of the American Oriental Society; Korišćeno uz dozvolu University of Michigan.

Bar-Ilan University Press: pet redova iz dela: Three Sulgi Hymns: Sumerian Royal Hymns Glorifying King Sulgi of Ur, preveo Jacob Klein, Copyright © 1981, Bar-Ilan University Press. Korišćeno uz dozvolu Bar-Ilan University Press, Ramat-Gan, Israel.

Cambridge University Press: deset redova iz dela: The Cyrus Cylinder - from The Cultures Within Ancient Greek Culture: Contact, Conflict, Collaboration, autori: Carol Dougherty i Leslie Kurke, Copyright © 2003. Korišćeno uz dozvolu Cambridge University Press.

CDL Press: šest redova iz dela: Before the Muses: Anthology of Akkadian Literature, tom I; osam redova iz dela: Before the Muses: Anthology of Akkadian Literature, tom II, preveo Benjamin R. Foster. Korišćeno uz dozvolu CDL Press.

Electronic Text Corpus of Sumerian Literature: dvanaest redova iz dela: Gilgames and Aga; devetnaest redova iz dela: The Cursing of Agade; deset redova iz dela: A Praise Poem of Ur-Namma (Ur-Namma C); dvanaest redova iz dela: The Lament for Urim; sedam redova iz dela: Isbi-Erra and Kindattu (Isbi-Erra B), odeljci A, B, D, i E, preveli J. A. Black, G. Cunningham, J. Ebeling, E. Fluckiger- Hawker, E. Robson, J. Taylor, i G. Zolyomi; Korišćeno uz dozvolu the Electronic Text Corpus of Sumerian Literature, The Oriental Institute, University of Oxford.

George Allen and Unwin, Ltd: četiri reda iz dela: The Rigveda, prevod objavljen u: The Beginnings of Indian Philosophy, autor: Franklin Edgerton, Copyright © 1965, Harvard University Press; George Allen and Unwin, Ltd; Korišćeno uz dozvolu George Allen and Unwin, Ltd.

Indiana University Press: odlomci iz dela: The Grand Scribe' Records by Ch'ien, Ssu-ma, uredio William H. Nienhauser, Jr., Copyright © 1994; Korišćeno uz dozvolu Indiana University Press.

Johns Hopkins University Press: deset redova iz Hesiodovih dela Works and Days, Theogony, Works and Days, Shield, preveo Apostolos N. Athanassakis, Copyright © 2004, Johns Hopkins University Press; Korišćeno uz dozvolu Johns Hopkins University Press.

Oxford University Press: sedam redova iz dela: The Middle Kingdom Renaissance, autor: Gae Callender; kao i iz dela: Oxford History of Ancient Egypt, Copyright © 2000, uredio I. Shaw; Korišćeno uz dozvolu Oxford University Press.

Oxford University Press: jedanaest redova iz dela: Myths from Mesopotamia, drugo izdanje, Copyright © 1989, uredila Stephanie Dalley; Korišćeno uz dozvolu Oxford University Press.

Oxford University Press: izvodi iz dela: Greek Lives, uredio Robin Waterfield, copyright © 1999, Oxford University Press; izvodi iz dela: Histories, uredio Robin Waterfield, Copyright © 1998, Oxford University Press; Korišćeno uz dozvolu Oxford University Press, UK.

Oxford University Press: dva reda iz dela: New History of India, autor: Stanley Wolpert, Copyright © 2004, Oxford University Press; Korišćeno uz dozvolu Oxford University Press, US.

Penguin Group: dvadeset pet redova iz dela: The Epic of Gilgamesh, prevod i uvodni tekst: N. K. Sandars, Copyright © 1972, N. K. Sandars; Korišćeno uz dozvolu Penguin Group, UK.

Penguin Group: izvodi iz dela: The Early History of Rome: knj. 1-V u okviru: History of Rome from Its Foundation, autor: Tit Livije, prevela Aubrey de Selincourt; Copyright © 1960; autorska prava u vlasništvu Aubrey de Selincourt; Korišćeno uz dozvolu Penguin Group, UK.

Smith and Kraus Publishers: trideset osam redova iz dela: The Persians (Aeschylus: Complete Plays), tom 11, preveo Carl Mueller, Copyright ©

2002, Smith and Kraus Publishers; Korišćeno uz dozvolu Smith and Kraus Publishers.

Sterling Lord Literistic Inc: osamnaest redova iz Vergilijevog dela: The Aeneid, preveo C. Day Lewis, Copyright © 1953 C. Day Lewis; Korišćeno uz dozvolu Sterling Lord Literistic, Inc.

University of California Press: tri reda iz dela: Babylonians, autor: H. W. F. Saggs, Copyright © 2000, University of California Press; Korišćeno uz dozvolu University of California Press.

University of Chicago Press: izvodi iz dela: I. M. Diakonoff, Early Antiquity, preveo A. Kirjanov, Copyright © 1999; Korišćeno uz dozvolu Chicago Distribution Services - organizaciona jedinica u okviru The University of Chicago Press.

University of Chicago Press: izvodi iz dela: Ancient Records of Assyria and Babylonia, tom 1: Historical Records of Assyria from the Earliest Times to Sargon, autor: Daniel D. Luckenbill, Copyright © 1926, University of Chicago Press; izvodi iz dela: Ancient Records of Assyria and Babylonia, tom 11: Historical Records of Assyria from Sargon to the End, autor: Daniel D. Luckenbill, Copyright © 1927, University of Chicago Press. izvodi iz dela: The Annals of Sennacherib, autor: Daniel D. Luckenbill, Copyright © 1924, University of Chicago Press; Korišćeno uz dozvolu University of Chicago Press.

University of Chicago Press: pet redova iz dela: A Babylonian Genesis, preveo Alexander Heidel, Copyright © 1951, University of Chicago Press; Korišćeno uz dozvolu University of Chicago Press.

University of Toronto Press: sedam redova iz dela: Rulers of Babylonia from the Second Dynasty of Isin to the End of Assyrian Domination (1157—612 BC), autor: Grant Frame, Copyright © 1995, University of Toronto Press; Korišćeno uz dozvolu University of Toronto Press.

University of Toronto Press: četiri reda iz dela: Assyrian Royal Inscriptions, autor: Albert Kirk Grayson, Copyright © 1972, University of Toronto Press; Korišćeno uz dozvolu University of Toronto Press.

Wolkstein, Diane: četiri reda iz dela: Wooing of Inanna, Inanna, Queen of Heaven and Earth, Copyright © 1983; Objavljeno uz dozvolu Diane Wolkstein.

O autorki

Suzan Vajs Bauer je rođena u Virdžiniji gde živi i danas. Knjigom *Istorija starog sveta* započela je niz knjiga koje se bave svetskom istorijom, a nastavila ga je naslovima *Istorija srednjeg veka* i *Istorija renesansnog sveta.* Intenzivno se bavi pisanjem i poznata je po kratkim istorijskim knjigama za mlađe čitaoce i knjigama o klasičnom obrazovanju.

Suzan Vajs Bauer
ISTORIJA STAROG SVETA
III TOM
Prvi preobražaji

Za izdavača
Dejan Papić

Lektura i korektura
Vladimir Stokić
Saša Novaković
Dragoslav Basta

E-pub prelom
Nenad Ristić

Beograd, 2018.

Izdavač
Laguna, Beograd
Resavska 33

www.laguna.rs
e-mail: info@laguna.rs

[1] „Atinsko carstvo“ nikad nije bilo uspostavljeno, ali pojedini istoričari ukazuju na 454. godinu p. n. e. tokom koje je Delski savez prestao da postoji (savez nezavisnih gradova) već je počeo da pokazuje odlike države kojom je dominirala atinska oružana sila.

[2] Peloponeski rat trajao je od 431. do 405. godine p. n. e. Neki istoričari razdoblje neprijateljstava između Sparte i Atine, koje je nastupilo pre Tridesetogodišnjeg mira, nazivaju i Prvi peloponeski rat, dok oružane sukobe do kojih je došlo u razdoblju između 431. i 405. godine imenuju pojmom Drugi peloponeski rat. Budući da su se najozbiljniji vojni okršaji odigrali upravo tokom tog drugog razdoblja, opredelila sam se da taj period nazovem Peloponeski rat.

[3] Među naučnicima se i dalje vodi rasprava o vrsti kuge koja je pogodila Atinu. Tukidid uopšte ne pominje plikove koji su karakteristični za tzv. bubonsku kugu. Moguće je da je u pitanju bila tifusna groznica, ali Tukidid nigde nije zabeležio kako su, osim ljudi, stradale i životinje. To bi moglo da ukaže na to da je epidemija predstavljala neku vrstu oboljenja kod životinja koje se, tokom izuzetno toplog atinskog leta 430. godine p. n. e., proširilo i na ljude. Džon Vili i Hju Stabs prilično ubedljivo tvrde kako je u pitanju bila tularemija, bakterijska infekcija koja se obično ne prenosi s jedne na drugu osobu, ali koja je ipak mogla da mutira u odnosu na svoje prvo pojavljivanje do koga je došlo tokom 430. godine p. n. e. Ta zagonetka i dalje ostaje nerešena. O mogućim vrstama epidemije videti: J. A. H. Wulie i H. W. Stubbs, „The Plague of Athens 430–428 BC: Epidemic and Epizoötic“, u: *The Classical Quarterly* 33:1, 1988, 6–11.

Među stručnjacima i dalje postoje neslaganja u vezi s tačnim datumom kad je došlo do galskog napada na Rim, koji je Livije opisao u svom delu.

[5] Detalji iz života Šang Janga poznati su nam zahvaljujući njegovoj sažetoj biografiji koju je Suma Kijen uvrstio u okviru Šezdeset osmog poglavlja svog dela *Ši či*.

Precizna lokacije Kunakse nije poznata. Plutarh je zapisao kako se ona nalazila na oko „pet stotina furlongi od Vavilona“, a opis bitke ukazuje na to da je vođena u blizini obala Eufrata.

Ktesija, Plutarh i Ksenofon na drugačiji način opisuju taj događaj i svi njihovi opisi se završavaju konstatacijom da je Kir bio mrtav, a car Artakserks II ranjen, ali i te kako živ.

To nije označilo i kraj oružanih sukoba. Godine 366. p. n. e. maloazijski satrapi udružili su se s Atinom, Spartom i Egiptom da bi savladali cara Artakserksa II, ali kako saveznici nisu mogli da se saglase koju strategiju da primene u borbi, pobuna je doživela neuspeh i pre nego što je car Artakserks II bilo šta preduzeo. Grčki istoričar Diodor sa Sicilije nazvao je taj događaj „velikom pobunom satrapa“ i mada je ona obuhvatila zaista veliko prostranstvo, njene posledice bile su takve kao da se nikada nije ni dogodila (Diodor sa Sicilije, XV, 90).

Naziv *panegirik* (*zajedničko okupljanje*) bio je samo drugo ime za panhelensku svetkovinu.

[10] Taj sporazum bio je poznat pod nazivom *Foedus Cassianum*, odnosno Kasijev dogovor.

[11] O kartaginskom običaju da se žrtvuju deca mlađa od deset godina svedoče mnogi istorijski izvori, poput onih čiji su autori bili Plutarh, Kvint Kurcije Ruf (istoričar iz prvog veka koji je koristio istorijske izvore koji su za nas izgubljeni) i Ciceron. Hananski (feničanski) tragovi te prakse prisutni su i u biblijskim tekstovima poput *Ponovljenih zakona 12:31*, kojima je Izrailjcima savetovano da ne žrtvuju svoje kćeri i sinove u plamenu kao što su to činili „susedni narodi“ budući da to ne odobrava bog Avramov. Arheološka iskopavanja u lukama u blizini Kartagine ukazala su na postojanje posmrtnih ostataka žrtava, mada sama statua, koju je spomenuo Diodor sa Sicilije, nikada nije bila pronađena. Za detaljnije informacije u vezi s pisanim i arheološkim izvorima videti u delu David Soren et al. *Carthage*.

Pojam *dren* poticao je od *Cornus sanguinea*, odnosno evropske svibe, koja se zbog svoje izuzetne elastičnosti i danas koristi za izradu lukova za strele.

[13] Svaka faza bitke detaljno je opisana i u delima Arijana iz Nikomedije (*Anabaza*, druga knjiga) i Kvinta Kurcija Rufa (*Istorija Aleksandra Velikog*, treća knjiga). Ovde neću davati prikaze svih Aleksandrovih bitaka, ali zato zainteresovani čitalac detaljnije opise može naći u prevodima ovih antičkih dela Obri de Selinkur i Džona Jadlija u izdanju „Pingvina“.

[14] Sve što sam mogla, ja sam pojednostavila. Osim već pomenutih, postojalo je još nekoliko manje značajnih političkih ličnosti na tom području: Laomedon u Siriji, Filota u Kilikiji, Peiton u Mediji, Menander u

Lidiji, Eumen u Kapadokiji, Poliperkon u južnoj Grčkoj i još nekoliko njih. Čak i tako pojednostavljena verzija izaziva glavobolju, dok bi detaljna i sveobuhvatna povest o Ratovima dijadoha zahtevala geografsku kartu u obliku ogromnog svitka. Ovde pokušavam da nađem sredinu između detaljnog predstavljanja ratnih sukoba (koje je veoma komplikovano, osim za stručnjake, ali i suvišno iz našeg ugla budući da su svi manji politički „igrači“ u međuvremenu nestali s javne scene) i uobičajene udžbeničke prakse da se naglasi kako se Aleksandrova država raspala na tri dela što jeste istina, ali mnogo toga ostaje nedorečeno.

[15] To bi zaista moglo da bude tačno ukoliko bi se pod terminom „dva mora“, kako Romila Tapar tvrdi, podrazumevalo Arabijsko more i Bengalski zaliv (detaljnije videti u: Romila Thapar, *Asoka and the Decline od the Mauriyas*).

[16] Pitanje povezanosti jezika koji su bili u upotrebi u južnim oblastima, koje su sve lingvisti iz XIX veka nazvali dravidskim, kao i onih kojima su se služili žitelji severnih regija (tzv. indo-arijevski jezici) umnogome je bilo zamagljeno političkim dešavanjima jer su potonje borbe za osvajanje vlasti na području Indije opisivane kao sukobi između „domaćih“ i „osvajača“. Stoga odnos između te dve jezičke grupe i dalje ostaje nejasan i nepoznat.

[17] Mnogi drevni pisani izvori ne prepoznaju tzv. *Trećeg cara* kao izvorno kineskog vladara.

[18] To je označilo konačni kraj razdoblja vladavine careva iz dinastije Č’in (221–202. godine p. n. e.), kao i početak perioda vladavine careva iz dinastije Han (202. godine p. n. e. – oko 220. godine n. e.). Istorijski izvori koji kao kineskog vladara ne prepoznaju *Trećeg cara* ta razdoblja hronološki omeđavaju na periode između 221. i 206. godine p. n. e., odnosno 206. godine p. n. e. i oko 220. godine n. e.

Ptolomeidi se međusobno razlikuju po prezimenima i numeraciji. Zbog jasnoće sam koristila isključivo numeraciju. Prezimena Ptolomeida koji se spominju u ovog poglavlju su: Ptolemej I Soter, Ptolemej II Filadelf, Ptolemej III Euerget, Ptolemej IV Filopator i Ptolemej V Epifan. Stariji sin Ptolemeja I, koji se zvao Ptolemej Keraun, nikada nije dobio svoj redni broj jer nikad nije ni vladao Egiptom. Stoga sam se odlučila da zadržim praksu navođenja i njegovog prezimena.

Ta povest bila je izgubljena, ali jedan od istorijskih izvora koje sam koristila (Arijanova *Anabaza*) zasnovan je na njoj. Na taj način se Ptolemejev glas može čuti i u ovoj knjizi.

[21] Tačan datum pogibije Ptolemeja Keranusa nije poznat.

[22] Rimska istorija obično se deli na razdoblje kraljevstva (od 753. do 509. g. p. n. e.), Republike (od 509. do 31. g. p. n. e.) i Carstva (od 31. g. p. n. e. do 476. g. n. e.). Razdoblje Republike se deli na period rane Republike (od 509. do 264. g. p. n. e.), srednje Republike (od 264. do 133. g. p. n. e.) i pozne Republike (od 133. do 31. g. p. n. e.). Mnogi istoričari, međutim, zagovaraju druge datume kao međe koje bi trebalo da označavaju početak ili kraj tih etapa.

[23] Postojalo je čak trinaest seleukidskih vladara koji su nosili ime Antioh. Nadimci prve petorice glasili su: Antioh I Spasilac (po svemu sudeći, taj nadimak dobio je zato što je savladao Gale), Antioh II Teo, Antioh III Veliki, Antioh IV Epifan i Antioh V Eupater.

[24] U vreme napada Antioha III, Partijom je vladao Arsakas II, sin parćanskog monarha, koji je podigao ustanak. S druge strane, Baktrijom je umesto Diodotovih naslednika vladao uzurpator po imenu Eutidemus.

[25] Dugotrajni pogranični problemi u više navrata spominju se i u biblijskoj *Knjizi proroka Danila* u kojoj je, pored ostalog, naglašeno i to kako su „car sa Severa“ i „car s Juga“ međusobno ratovali angažujući sve brojnije vojne snage (*Knjiga proroka Danila*, II 2–29).

[26] U pitanju je samo pretpostavka. Istorijski izvori se u značajnoj meri razlikuju kad je reč o brojnosti Hanibalove vojske s kojom je stupio na Apeninsko poluostrvo.

[27] Knjige XXI–XXX Livijevog dela *Istorija Rima od osnivanja grada* (prevod Obri de Selinkur štampan je kao posebna publikacija izdavačke kuće „Penguin Books“ pod naslovom ‚*The War with Hannibal*). Taj istorijski izvor pruža nam detaljna svedočanstva o svim velikim bitkama koje su se dogodile tokom Drugog punskog rata.

[28] Bila je to potreba da se pohara Rim, ali ne i mržnja prema određenim Rimljanima. U godinama koje su nastupile nakon njegovog bega iz Kartagine, Hanibal se zatekao u istom gradu u kome je bio i Scipion Afrikanac koji je zatražio susret s njim. Njih dvojica proveli su izvesno

vreme raspravljajući, u prijateljskom tonu, vojna pitanja. Istovremeno, Hanibal je Scipiona pohvalio zbog njegovih zapovedničkih veština (mada je, istina, ipak naglasio kako je on sam bio veštiji vojni zapovednik).

[29] *Prva* i *Druga knjiga Makaveja* predstavljaju apokrifne istorijske izvore koji se mogu smestiti između tekstova *Starog* i *Novog zaveta*. Te spise nisu prihvatili rani sveti oci hrišćanske crkve kao božanski nadahnute. Stoga je rasprava u vezi s njihovim eventualnim uvrštavanjem u kanonske svete spise hrišćanstva trajala sve do XVI veka. Konačno, 1546. godine, Trentski sabor Rimokatoličke crkve pribrojao je te spise opisujući ih kao „svete i kanonske“, dok su ih različite protestantske denominacije najvećim delom i dalje odbacivale.

[30] Juda je uspeo 165. godine p. n. e. da vrati Hram pod kontrolu Jevreja, pa je najpre pristupio njegovom ritualnom očišćenju (oltar je bio oskrnavljen tako što je, prilikom prinošenja žrtve bogu Zevsu, na njemu ranije ubijena jedna svinja). Na osnovu svedočenja koje je zapisano u *Prvoj knjizi Makaveja*, ritualno očišćenje bilo je okončano te je Hram bio iznova osveštan u decembru 164. godine p. n. e. Taj događaj prerastao je kasnije u jevrejsku versku svetkovinu pod nazivom *Hanuka*. Prema Talmudu (zbirci tekstova kojim se tumače jevrejski sveti spisi), Makavejci nisu raspolagali dovoljnim količinama čistog maslinovog ulja koje je trebalo da bude iskorišćeno u procesu očišćenja Hrama, ali je jedina bočica koju su imali čudesno gorela neprestano osam dana.

[31] Razdoblje između 206. godine p. n. e. i 9. godine n. e. istoričari označavaju kao period zapadne dinastije Han ili rano razdoblje Han. Kratak vremenski interval do koga je došlo između 9. i 25. godine n. e. deli to razdoblje od doba koje se naziva period istočne dinastije Han ili pozno razdoblje Han (od 25. do 220. godine n. e.).

[32] Pojam „Hsiongnu“ pripada izgovoru Pinjin. U mnogim knjigama, umesto tog pojma, i danas se koristi Vejd-Džajlsova verzija koja glasi „Hsiung-nu“.

[33] „Vendi“ je, po transkripciji Pinjin, „car Ven“. Poslednji samoglasnik predstavljao je jezičku oznaku da je u pitanju bio vladar. Odlučila sam se da transkripciju Pinjin zadržim u vezi sa skoro svim vladarima iz dinastije Han pošto njihova imena mogu veoma lako da pomešaju s nazivima različitih kineskih oblasti.

Finli je ukazao kako se ta praksa suštinski razlikovala od one koja je bila prisutna u antičkoj Grčkoj u kojoj su oslobođeni robovi postajali „slobodni žitelji koji su ostajali van svih političkih dešavanja“ (detaljnije videti u: M. I. Finley, *Ancient Slavery and Modern Ideology*, str. 97).

[35] Marijevo učešće u borbama na tlu severne Afrike značilo je pružanje podrške konzulu Metelu. Marije je smatrao da konzul Metel nije dovoljno brzo išao ka željenom cilju te je proveo godinu dana u borbama kako bi izdejstvovao postavljenje na mesto glavnog zapovednika.

[36] „Tiberije Grah“ u korist saveznika bio je narodni tribun koji se zvao Druz. On je predložio da Rim da pravo punog građanstva svim žiteljima Apeninskog poluostrva, a sugerisao je da bi bilo dobro da se zemljišni posedi raspodele siromasima. Njegove predloge reformi blokirao je konzul Filip koji je potom organizovao Druzovo ubistvo.

[37] Eupator Dionisije Pontski (od 132. do 63. godine p. n. e.) mnogo je poznatiji kao Mitridat IV, dok je u većini rimskih istorijskih izvora nazivan Mitridat Veliki. Odlučila sam se da koristim njegovo ne toliko poznato ime kako bih izbegla da bude poistovećen s parćanskim vladarom Mitridatom II (od 123. do 88. godine p. n. e.), koji je takođe bio poznat kao Veliki, a čije se razdoblje vladavine vremenski preklopilo s vladavinom Mitridata VI Pontskog.

[38] Smatra se da je prva gladijatorska borba održana 264. godine p. n. e., kad su dva roba bila naterana da se javno bore u okviru privatne pogrebne svečanosti.

[39] Takođe, taj sukob poznat je i kao Treća pobuna robova. Druga pobuna robova odnosila se na ustanak robova koji je izbio 104. godine p. n. e. na Siciliji. On je bio ugušen za manje od godinu dana.

[40] Dužnostima konzula i narodnog tribuna vremenom su bile pridodate brojne druge državne funkcije. *Pretori* su bili zaduženi za sprovođenje odluka koje bi donosili konzuli, a istovremeno su im pomagali u obavljanju njihovih državničkih obaveza. *Kvestori* su se starali o državnim finansijama. *Edili* su bili zaduženi za održavanje javnih zgrada i organizaciju državnih svetkovina. *Zapovednici* su se nalazili na čelu rimskih provincija. *Cenzori* su nadgledali javni red i mir, a kažnjavali su sve one koji bi se neprimereno ponašali. Budući da je rimska religija imala status državne, to su i verski dužnosnici takođe imali državne odgovornosti.

Pontifex Maximus bio je prvosveštenik koji je, pored ostalog, nadzirao i rad nižih sveštenika (poput *flamina* koji su bili zaduženi da se staraju o odavanju poštovanja odgovarajućim božanstvima ili *Vestalki* koje su živele poštujući zavet celibata). Takođe, bili su odgovorni za vođenje rimskih državnih anala.

Te tri ličnosti bile su međusobno povezane na različite načine među kojima su posebno zanimljivi bili brakovi. Cezarova tetka bila je udata za Gaja Marija. Cezarova prva supruga bila je Kinina sestra, dok je druga bila Sulina unuka (Pompeja Sula, čija je majka bila Sulina kćerka, a otac Pompejev rođak). Pompejeva druga supruga bila je Sulina poćerka, dok je njegova četvrta supruga bila Cezarova kćerka Julija. Kad je Cezar raskinuo Julijinu veridbu, Pompej je odbijenom vereniku ponudio svoju kćerku iako je ona već bila verena za Sulinog sina. Kras je oženio udovicu svog brata i zaustavio se na tome mada se uveliko govorilo kako se viđao i sa jednom od Vestalki.

Uvodna rečenica u spisu pod naslovom *De Bello Gallico* (*Galski rat*) glasila je: *Omnis gallia est divisa in tres partes* („Čitava Galija bila je podeljena na tri dela.“). Vremenom je to postala jedna od najpoznatijih rečenica u delovima sveta u kojima je u upotrebi engleski jezik jer su učenici i studenti koji su pohađali časove latinskog jezika, kao svoj prvi zadatak, morali da prevode delove iz Cezarovog dela.

Džefri od Monmauta kazuje kako je jedan od prvih britanskih vladara bila ličnost koja je nosila velško ime Lur i koja je imala tri kćerke – Koronilu, Ragavu i Kordeliju. Kako bi odredio koja od njegove tri kćeri zaslužuje najveći deo kraljevine, upitao ih je koja ga od njih najviše voli. Kordelija je odgovorila: „Ja te volim na način na koji kćer ljubi svoga oca“, što je Lura strašno naljutilo. To je, naravno, bila Šekspirova osnovna potka za tragediju *Kralj Lir*.

Tokom Cezarovog osvajanja Aleksandrije njegove jedinice podmetnule su nekoliko požara u različitim delovima grada. Drevni istorijski izvori kazuju nam kako je velika Aleksandrijska biblioteka, najveća tadašnja zbirka spisa na svetu, tada bila spaljena do temelja.

Ono što je potpuno sigurno jeste da on svakako nije izgovorio onu čuvenu rečenicu na latinskom jeziku (*Et tu, Brute?)* budući da ju je petnaest vekova kasnije izmislio niko drugi do Šekspir.

[46] Naša znanja o unutrašnjopolitičkim dešavanjima u Partiji su veoma skromna, a sve rekonstrukcije nepouzdane. Najverovatnije da je ovakav bio tok događaja.

[47] Sveštenci u Jerusalimu bili su podeljeni u dve grupe – fariseje i sadukeje. Razlike između njih mahom su bile teološkog karaktera (na primer, da li je vaskrsenje mrtvih i telesno), ali su oni istovremeno stvorili dve potpuno suprotstavljene strane u političkom životu Judeje i Galileje. Fariseji su bili glavni Isusovi protivnici.

[48] U testamentu je Tiberije, naime, kao svoje naslednike naveo Kaligulu i Tiberija Gemela, jednog od Druzovih sinova, ali je Kaligula najpre uredio da sam testament bude proglašen nevažećim da bi odmah potom naredio da Gemel bude ubijen.

[49] Karatak je bio primoran da se povuče, ali nije bio poražen. Rim ga se sve do 49. godine n. e. nije oslobodio. To se dogodilo tek onda kad je Kartimandua, gospodarica brigantinskog plemena, pristala da ga na prevaru zarobi i, da ga preda Rimljanima kako bi zauzvrat dobila rimsku pomoć, .

[50] Rimska vojska pripremala se za početak opsade Jerusalima tako što se okupila na strateškoj lokaciji, gradu Megidu (Armagedon u *Knjizi Otkrovenja*). Konačno, opsada je bila okončana uništenjem Jerusalima što je Megidu dalo apokaliptičan značaj u svesti Jevreja.

U latinskom jeziku nema reči koja bi značila „car“. U engleskom jeziku taj pojam je izvedenica reči „imperator“. Tacit i Svetonije u svojim delima koriste pojam „princeps“ koji je često bio prevođen sa „car“ čak i onda kada se radilo o Avgustu ili nekom drugom ranom vladaru Carstva. Na primer, Tacit u svom delu *Anali* 1.7 kaže kako je posle Avgustove smrti stanovništvo Rima bilo obazrivo *ne laeti excessu* ***principis*** *neutristiores primordio, lacrimas gaudium, questus adulationem miscebant*. Čerč i Brodrib su tu rečenicu ovako preveli: „da ne pokaže radost zbog smrti jednog **cara**, niti tugu zbog stupanja drugog“. Takav pristup ima za cilj da donekle iskrivi objektivnu sliku o razdoblju tokom koga su republikanske ideje postepeno bile eliminisane dok su se rimski upravljači transformisali iz *Prvog građanina* u Cara i Boga. Odlučila sam se da za razdoblje pre Domicijana koristim pojam „princeps“, a za nastupajući period reč „car“ jer smatram da je upravo doba njegove vladavine predstavljalo taj odlučujući period tokom koga je došlo do potpune transformacije jednog u drugo.

Carske povesti predstavljaju zbirku životopisa rimskih careva koji su vladali posle 117. godine. I mada su svi ti životopisi pripisivani šestorici različitih autora, verovatno je da su najveći deo zbirke napisale druge osobe. Takođe, nismo u mogućnosti da saznamo koje su izvore koristili prilikom pisanja. Zbirka životopisa nije pouzdan istorijski izvor, ali je za pojedine careve jedini izvor iz koga možemo saznati neke biografske podatke.

Rimski carevi imali su dva imena: lično, i ono koje su odabrali kad su bili usvojeni kao naslednici prestola. Druga imena dodavali su nakon preuzimanja carskog dostojanstva. Pravo ime Antonina Pija bilo je Tit Aurelije Fulv Boion Arije Antonin. Kad je usvojen, postao je imperator Tit Elije Cezar Antonin. Pije je bilo dodato tek po njegovom stupanju na presto.

Marko Aurelije bio je Marko Anije Ver. Kad je usvojen, postao je Marko Elije Aurelije Ver, a potom i imperator Cezar Marko Aurelije Antonin Avgust posle preuzimanja carskog dostojanstva.

Lucije Ver bio je rođen kao Lucije Cejon Komod. Nakon usvajanja postao je Lucije Elije Aurelije Komod. Potom je postao imperator Cezar Lucije Aurelije Ver Avgust nakon što je stupio na carski presto.

Da bih njihova imena učinila čitljivim, ne težeći potpunoj tačnosti, odlučila sam se da koristim samo popularne skraćene oblike imena careva.

[54] Ovo je najjednostavnija definicija. Temeljno istoriografsko delo u vezi s razvojem zoroastrizma napisala je Meri Bojs (Mary Boyce, *Zoroastrians: Their Religious Beliefs and Practices*, drugo izdanje, Routledge 2001). Naučno-popularan pregled uticaja te religije na susedne kulture predstavlja delo Pola Krivačeka (Paul Kriwaczek, *In Search of Zarathustra: Across Iran and Central Asia to Find the Worldş First Prophet*, Vintage 2004). Zoroastrizam se smatra prvom svetskom religijom koja je bila zasnovana na nečemu što je predstavljalo njen *credo*, religijom čija su osnovna učenja bila definisana u okviru jednog teksta koji je sadržavao njena osnovna učenja.

[55] Istorijski izvori rimske provenijencije, kao i natpisi nastali u periodu vladavine cara Šapura I, veoma su kontradiktorni tako da je naš pokušaj rekonstrukcije događaja prilično nepouzdan.

[56] Posle Elegabalove smrti, 222. godine, Rim je imao čak osam careva od kojih su četvorica vladala svega nekoliko meseci: Aleksandar Sever (222–235. g. n. e.), Maksimin Tračanin (235–238. g. n. e.), Gordijan I (238. g. n. e.), Gordijan II (238. g. n. e.), Pupijen Maksimus (238. g. n. e.), Balbin (238. g. n. e.), Gordijan III (238–244. g.n. e.) i Filip (244–249. g. n. e.)

S druge strane, na pravi rat nije bilo potrebno dugo čekati. Brojni apeninski gradovi koji su bili saveznici Rima godinama su već zahtevali da njihovi žitelji dobiju puno rimsko građansko pravo, kao i mogućnost da učestvuju na izborima, što je Senat istrajno odbijao da im omogući. Preovlađujući stav po kome su obični rimski građani bili obespravljeni proširio se i na druga apeninska područja, ali na to je malo ko obraćao posebnu pažnju: „Tiberije Grah bio je uporan u tome da podrži građane“, kasnije je zabeležio Ciceron, „ali je zato zapostavljao prava i sporazume Latina i njihovih saveznika.“[8] Ovog puta Latini i njihovi saveznici želeli su pravo da se i njihov glas čuje u Rimu. Po rečima istoričara Justina, oni nisu želeli da budu samo građani, već i partneri u podeli rimske moći.[9]

Kancelar se nakon toga ponovo pojavio u javnosti kako bi sproveo krunisanje carevog nećaka Cu Jinga. No, novi car nije imao poverenja u onoga ko ga je učinio vladarom. Nakon što je bio krunisan za cara pozvao je kancelara u svoje privatne odaje u kojima ga je usmrtio sopstvenim rukama.

Javna nadmetanja robova koja su imala za cilj da zabave posmatrače postojala su još od vremena Etruraca. S druge strane, od trećeg veka p. n. e. učešće gladijatorskih borbi u rimskim javnim svetkovinama postalo je sve prisutnije. Brojni rimski ratovi, pored ostalog, rezultirali su dolaskom velikog broja robova koji su bili pogodni za učešće u javnim svetkovinama koje su se održavale u Rimu i susednim gradovima. Naime, bili su to ratni zarobljenici koji su poticali s područja Galije, Iberijskog poluostrva, Trakije, Sirije i Grčke.[1] Uspešan gladijator tako je mogao da dobije svoj deo slave („Muškarci su im darovali svoje duše, a žene svoja tela“, kasnije je zabeležio rimski teolog Tertulijan), ali je i dalje ostajao prezreni član rimskog društva. „Rimljani ih slave i ponižavaju“, zaključio je Tertulijan, „i zaista, oni su ih osuđivali na javno sramoćenje i gubitak građanskih prava. … Oni omalovažavaju one koje cene; uzdižu umetnost, ali odbacuju umetnike.“[2]

Ni Avgust ni Tiberije nikada nisu posedovali titulu vladara iako je prenos vlasti vremenom u sve većoj meri postajao monarhistički. Tiberije je za svog naslednika odabrao Kaligulu, jednog od Germanikovih sinova. No, nije se mnogo trudio da i zvanično sprovede proceduru imenovanja Kaligule za jednog od prokonzula. Kaliguli je četiri godine pre toga bila poverena dužnost kvestora (državnog službenika u oblasti finansija), ali nije imao nikakva zvanja. Senat mu je podario titulu principsa, ovlašćenja Pontifeks Maksimusa i vojne ingerencije u smislu *imperiuma*, ali ga nije priznao za jedinog živog prokonzula, kao što nije bilo ni ceremonijalnog procesa vraćanja njegovih dotadašnjih ovlašćenja.

Šapur I otpočeo je svoju carsku vladavinu molbom velikom bogu Ahuramazdi da podrži njegovo uspinjanje na presto. Obojica vladara, Ardašir I i Šapur I, bili su sledbenici mističnog verskog učenja koje je utemeljio propovednik Zoroaster (ili Zaratustra) još u vreme cara Darija I. To učenje karakterisala je veoma složena teologija i još složeniji obredi, ali je u vreme Šapura I osnovno učenje bilo utemeljeno na uverenju da je čitav univerzum bio podeljen na dve podjednako snažne sile dobra i zla. Sam Tvorac se otelotvorio kroz velikog boga Ahuramazdu, dok se zlo nalazilo u suprotstavljenom božanstvu po imenu Ahriman.[2] Taj dualizam je podrazumevao da su se dobro i zlo stalno nalazili u sukobu te da su sledbenici te religije bili dužni da se bez predaha posvete borbi protivu sila zla koje su bile predstavljene kao demonski duh poznat pod nazivom *deva*. „Proklinjem Devu“, počinjao je drevno *Vjeruju* za koje se verovalo da ga je napisao upravo Zaratustra, „ja sam sledbenik Mazde. Sve dobro pripisujem Ahuramazdi. Želim slobodu kretanja i slobodu rada stočarima ili zemljoradnicima. … Od svih onih religija koje postoje ili će tek nastati, ova je najveća, najbolja i najlepša.“[3]

Po svemu sudeći, izgleda da je Bindusara svoju vladavinu posvetio daljem jačanju već moćnog carstva. Jedini istorijski izvori u vezi s njegovim osvajačkim pohodima, kojima raspolažemo, jesu budistički tekstovi koji su nastali nekoliko vekova kasnije. Ipak, u jednom od njih bilo je navedeno kako je Bindusara „pokorio zemlju koja se nalazila između dvaju mora“ što bi moglo da ukaže na to da se Maurjansko carstvo protezalo daleko na jug, čak do Dekana, odnosno do Karnatake. Osim toga, veoma malo se zna o Bindusarinih dvadeset pet godina vladavine. Ono što nam je poznato odnosi se na podatak da su ga Grci nazivali „Amitrokates“,

što je značilo „istrebljivač protivnika“. Bio je to naziv kojim je bivao imenovan veliki osvajač.[1]

Kartaginjani su se toliko uznemirili zbog tog neočekivanog napada da je u čitavom gradu zavladala potpuna panika. Kartaginski sveštenici, koji su i dalje praktikovali viševekovno versko učenje, koje je poticalo iz prapostojbine (grada Tira), žrtvovali su čak pet stotina dece kako bi umilostivili kartaginska božanstva da gradu podare pobedu.[16] „Smatrali su kako su zapostavili počasti koje je trebalo odavati božanstvima koja su uspostavili još njihovi očevi“, govori nam Diodor sa Sicilije, te su ubrzano pokušavali da ublaže štetu koju su načinili, a koja im je donela Agatokleov napad: „U njihovom gradu nalazila se velika bronzana statua boga Krona (grčki naziv za Baala, feničansko božanstvo), raširenih ruku, s uzdignutim dlanovima, blago povijenog ka zemlji tako da bi se svako dete, koje bi bilo tu postavljeno, otkotrljalo u rupu ispunjenu vatrom.“[17]

Kao da su Atina i Sparta zamenile mesta. Atinjani su počeli da maltretiraju gradove duž egejskog priobalja. Delski savez i dalje je nosio taj naziv, ali je uveliko počeo da poprima obrise svojevrsnog atinskog carstva. Prelepi grad sve više je ličio na moćno utvrđenje. Ksantipov sin Perikle bio je izabran za vojnog zapovednika te je u tom svojstvu predložio da Atinjani sagrade bedeme od grada pa sve do luke Pirej koja se nalazila na udaljenosti od dvanaest kilometara. Na taj način roba i ratnici mogli bi da stignu do morske obale bez straha od napada.[19] Tokom 457. godine p. n. e. počela je izgradnja tih „dugih zidina“.

Jevrejski otpor, kao i teškoće s kojima se car Antioh IV Epifan suočavao u drugim područjima (morao je na sever da pošalje svoje vojne jedinice kako bi zaustavio nadiruće Parćane) uticalo je na produženje samog ustanka. Tom je dodatno doprineo i još jedan razlog: Juda je sklopio „prijateljski savez s Rimljanima“, kako je to Josif okarakterisao. Rim je i te kako bio zainteresovan da testira moć Seleukida.[19] Jevrejsko-rimski savez nije dugo potrajao, ali je doprineo tome da se Jerusalim zadrži van Antiohovog dometa čitave četiri godine.

Šang Jang bio je rođen u novoj oblasti Vei. Bio je sin gospodareve konkubine te je stoga bio lišen mogućnosti da učestvuje u vršenju vlasti. Smatrao je kako mu sleduje više vlasti nego što mu je njegovo poreklo to omogućavalo, pa je, kad su vesti stigle na istok i to od Hsijaoa (gospodara oblasti Č’in) koji je uputio poziv svim sposobnim pojedincima da mu se

priključe kako bi svoju oblast učinio snažnijom, otišao iz svoje postojbine i uputio se u smeru zapada, prema oblasti Čin.

I u istočnim oblastima vodile su se brojne bitke. Ptolemej II Egipatski (koji je tada već bio u braku sa svojom sestrom Arsinoje) i Antioh I (Seleukov sin) sukobljavali su se duž sirijske granice koja je delila njihove zemlje. Taj dugotrajni sukob ostavili su u nasledstvo svojim sinovima mada je sam čin prenosa vladarske vlasti s oca na sina prošao bez značajnijih poteškoća. Ptolemej II preminuo je 246. godine p. n. e. te ga je na prestolu nasledio njegov sin Ptolemej III. Sledeći drevnu persijsku tradiciju, Antioh I pogubio je svog najstarijeg sina pod optužbom za izdaju i presto je prepustio svom mlađem detetu Antiohu II. S druge strane, u Makedoniji je nakon pedeset godina provedenih na prestolu preminuo Antigon II, unuk Antigona I Jednookog, koga je potom na vladarskom tronu nasledio njegov sin.

Nakon toga politička karta sadržavala je pet država na čijem su se čelu nalazili Kasandar u Makedoniji, Lizimah u Trakiji, Antigon (poznat pod nadimkom Jednooki jer je u jednoj borbi ostao bez oka) u Maloj Aziji, Seleuk, sa sedištem u Vavilonu, koji je vladao središnjim oblastima nekadašnjeg Persijskog carstva i Ptolemej u Egiptu.

Vespazijan nije bio ni blizu Rima. Nalazio se u svojoj provinciji, potpuno zaokupljen smirivanjem situacije na tlu Palestine. Još od vremena kad je Kaligula naložio da se njegova statua postavi u Hramu, jevrejski otpor prema rimskoj vlasti sve je više jačao. Taj zahtev nije bio ispunjen, ali su Jevreji bili svesni toga da bi uskoro mogli biti suočeni s još nepovoljnijim zahtevima. Godine 66. n. e., grupa boraca za slobodu koji su bili nazvani zilotima, objavila je rat Rimljanima koji su se nalazili u Jerusalimu. Lokalni rimski starešina naredio je da u grad dođe i pojačanje, ali su Rimljani doživeli potpuni poraz. Situacija je postajala toliko složena da je i sam Vespazijan, kao neko ko je imao bogato iskustvo ratovanja, morao da se umeša. Uz pomoć svog sina i vojskovođe Tita, Vespazijan je uspeo da pobunjenike natera da se vrate u Jerusalim koji je od tada bio pod opsadom.

I tako se Hanibal 218. godine p. n. e., praćen svojim vojnim jedinicama, zaputio u pravcu Alpa. Svog brata Hanoa postavio je za starešinu kartaginske kolonije na Iberijskom poluostrvu i poveo je vojsku koja je

brojala više od stotinu hiljada pešadinaca, oko dvadeset hiljada konjanika i trideset sedam slonova.

Čim su svi sporazumi bili potpisani, u severnim područjima se pojavio car Antioh III. Do 196. godine p. n. e. munjevito je savladao neorganizovani otpor na koji je nailazio krećući se azijskim prostranstvima, prešao Helespont kako bi zagospodario Trakijom i obrušio se na nove saveznike Rima. Tada je bio još odlučniji da otpočne rat protiv Rima budući da je imao novog savetnika za vojna pitanja, Hanibala, koji se pojavio na seleukidskom dvoru nakon što je pobegao iz Kartagine. Hanibal je svoj rodni grad napustio užurbano i s ogorčenjem. Njegova ljubav prema rodnoj Kartagini potpuno je izbledela, ali je zato Hanibalova mržnja u odnosu na Rim ostala nenarušena. Njegov dolazak na carski dvor Antioha III, jedine ličnosti koja je bila dovoljno snažna da izazove i sam Rim, predstavljala je samo nastavak njegove životne opsesije: „Antiohu je stavio do znanja", saopštava nam Polibije, „da sve dok je vladareva politika bila neprijateljska u odnosu na Rim, on potpuno može računati na Hanibala kao na svog najodanijeg pomagača … jer nije postojalo ništa što ne bi bio spreman da učini kako bi naštetio Rimljanima."[4]

I ovog puta makedonske snage probile su persijski borbeni poredak. Videvši da se bitka odvija nepovoljno po njega, car Darije III dao se u beg: „zaustavio se jedared kako bi, čak, bacio i svoje vladarske regalije da ne bi odale njegov beg", zabeležio je Ruf.[12] Bagoas nije mnogo pogrešio kad je Darija procenio kao veoma slabu ličnost. Toliko je bio zastrašen da je ostavio svoje žene, ostarelu majku, kao i svu svoju decu. Kad je kralj Aleksandar stigao u persijski vojni logor, sve ih je tu i zatekao, i to kao makedonske zarobljenike u carskom šatoru koji su čekali na njegovo pojavljivanje. „Stalno su se raspitivali na kom je borbenom krilu bio Darije", kazivao je Rufus. Bili su potpuno uvereni u to da je car mrtav pošto ih nije zaštitio. Kod njih je potpuni šok izazvalo saznanje da je persijski car pobegao.

Na jugu, u Egiptu, Ptolemej III veoma uspešno je vladao dvadeset dve godine. Antioh II nije bio te sreće. Svega šest godina nakon što je došao na čelo Seleukidskog carstva izgubio je satrapiju Baktriju koja se, pod vođstvom satrapa grčkog porekla Diodota, digla na ustanak. Uskoro je na njenoj teritoriji bila proglašena nezavisna država s Diodotom kao njenim vladarom. Baktrija se nalazila na velikoj udaljenosti od glavnih gradova

Antioha II. Između vladara i te satrapije isprečila su se veoma nepristupačna i velika prostranstva zbog čega car nije mogao da njome ponovo ovlada. Nedugo zatim i parćanski plemić po imenu Arsakas proglasio je svoju domovinu nezavisnom. Antioh II bio je zaokupljen dešavanjima na svojoj zapadnoj granici. U to vreme uveliko je bio u ratu s Egiptom koji je izbio zbog uspostavljanja kontrole nad drevnim zapadnosemitskim oblastima, uključujući tu i stare feničanske, izrailjske i judejske teritorije. Car nije mogao istovremeno da očuva dve suprotne granice svog ogromnog carstva.

Kad su se Rimljani iskrcali na području Kenta, Karatakovi ljudi – koji nikada do tada nisu videli tako brojne rimske jedinice – bili su i te kako iznenađeni. Legije su uspešno napredovale te su uskoro na jugoistoku Britanije uspostavile novu rimsku granicu. Kad je dolina reke Temze bila obezbeđena stigao je i Klaudije. Tokom šesnaest dana on se lično angažovao u daljem napredovanju njegovih legija što je predstavljalo veoma neuobičajen postupak za nekoga ko se tokom svoje vladavine tako retko borio. U međuvremenu, Druga legija, pod zapovedništvom Klaudijevog vernog vojskovođe Vespazijana, napredovala je u pravcu zapada. Uspostavljanje rimskog prisustva u Britaniji predstavlja izuzetno dostignuće do koga je došlo tokom Klaudijeve vladavine.

Osećanje očaja bilo je dodatno pojačano veoma lošim stanjem u kome se nalazio čitav grad. Žitelji Atike i dalje su pronalazili svoje utočište unutar atinskih gradskih bedema. Međutim, kad su konačno pristigli pokazalo se kako su prostori koji su im bili namenjeni postajali masovne grobnice: „Bile su to zbijene prostorije u kojima je procenat smrtnosti dostizao apsolutni vrhunac. Leševi su se nalazili jedan povrh drugog … sveta mesta, u okviru kojih su oni takođe pokušali da nađu zaštitu, bila su prekrivena leševima ljudi koji su tamo umirali.“[28] Tela pokojnika spaljivana su tokom čitavog dana i noći u velikim gomilama. Sitni kradljivci pljačkali su po napuštenim domovima. Niko se više nije ni trudio da obavi ritualno žrtvovanje ili neki obred. Razlika između sakralnog i profanog bila je svedena na nagon za puko preživljavanje. Među žrtvama se nalazio i veliki atinski vojskovođa Perikle na čijoj je ličnosti počivala sudbina grada.

Usled toga, jerusalimski Jevreji počeli su da se skrivaju i bili su naterani na poslušnost. Razljućeni usled njihove tvrdoglavosti, car Antioh IV Epifan zabranio je judaizam. Ko je odbijao da jede svinjetinu kad je to bilo

propisano (što je bilo u suprotnosti s jevrejskim verskim pravilima), ili onaj kod koga bi bili pronađeni jevrejski spisi, bio bi pogubljen. „Dve žene bile su lišene slobode zbog toga što su obrezale svoje sinove“, bilo je zapisano u *Drugoj knjizi Makaveja*. „Te dve žene javno su sproveli kroz grad dok su im bebe bile privijene na grudi nakon čega su ih gurnuli s gradskih zidina.“[17]

Gaozu, prvi vladar dinastije Han, rođen je u seoskoj porodici. Vladao je Kinom u kojoj su stare plemićke porodice, koje su se prethodno nalazile na čelu brojnih oblasti, postepeno počele da jačaju što je predstavljalo posledicu surovosti kojoj su bile sklone. Stare teškoće koje su bile u vezi s postizanjem državnog jedinstva i dalje su bile veoma prisutne.

Baš kao i tokom Prvog punskog rata, borbe u Drugom punskom ratu trajale su unedogled. Tokom 211. godine p. n. e., Rimljani su uspeli da povrate delove Sicilije tako što su pobedili Sirakuzu nakon dvogodišnje opsade. Veliki grčki matematičar Arhimed, koji je boravio u gradu, preminuo je tokom njegove pljačke. Rimljani su imali znatno manje uspeha na Iberijskom poluostrvu. Njihove snage, koje su predvodila dva člana porodice Scipion, braća Publije i Gnej, napali su to područje i sukobili se s Hanibalovim bratom Hazdrubalom, koji je bio zadužen za bezbednost grada iz koga je Hanibal krenuo u pohod. Oba brata poginula su u borbama koje su usledile, dok Hazdrubal nije uspeo da protera Rimljane s tog područja.

Deset godina kasnije rimski vojnici otisnuli su se s obala Apeninskog poluostrva kako bi zaplovili u pravcu Sicilije. Polibije nam saopštava kako je to bio važan istorijski trenutak. Bio je to prvi put da su „Rimljani prešli more otisnuvši se sa apeninskih obala“, a Sicilija je bila „prva oblast koja se nalazila izvan Apeninskog poluostrva na koju su oni nogom kročili“.[4] Tako je Rim ušao u novo razdoblje sopstvene istorije. Rimljani su bili spremni da se upuste u svoje prvo prekomorsko osvajanje.

O njihovoj prošlosti pre oko 500. godine p. n. e. ne znamo skoro ništa. Ipak, ono što znamo odnosi se na to da je jezik koji je korišćen na području Kalinge povezivao njeno stanovništvo sa žiteljima severnijih oblasti (u *Mahabharati* je navedeno kako je kalinganski vladar Srutaja ratovao na strani Kauravasa). S druge strane, stanovnici južnih država služili su se jezicima koji su imali različite korene. Niko ne zna odakle je poteklo to stanovništvo koje je živelo na jugu mada se njihovo poreklo, po svemu

sudeći, u značajnoj meri razlikovalo od porekla vladara severnoindijskih oblasti. Sasvim je moguće da su oni potekli od moreplovaca koji su, oko hiljadu godina pre toga, iz pravca Afrike preplovili Arabijsko more.

A u Rimu su Cezar i Ciceron jačali svoje političke pozicije. Ciceron je 63. godine p. n. e. bio izabran na položaj konzula što je predstavljalo prilično odstupanje od dotadašnje tradicije. Prošlo je tridesetak godina otkako je *novi čovek* (*homo novus*, osoba iz porodice iz koje nikada do tada nije bio izabran konzul) dospeo na taj položaj. I Gaj Julije Cezar bio je izabran na dve veoma važne funkcije: 65. godine p. n. e. postao je državni funkcioner zadužen za finansije, *edil*, a dve godine kasnije i *Pontifex Maximus* (prvosveštenik državne religije). Nažalost, kako bi sproveo svoju predizbornu kampanju, on se u toj meri zadužio da mu je pretila stvarna opasnost da bude lišen slobode zbog neizmirenih dugovanja. Bilo je neophodno da napusti Rim, kao i da zaradi novac.

Kad je 223. godine p. n. e. postao seleukidski vladar, Antiohu III bilo je svega petnaest godina. Nakon što je na carski presto stupio dečak, pobunjeničkim satrapijama Partiji i Baktriji priključile su se Medija i središnje oblasti nekadašnjeg Persijskog carstva. Međutim, Antioh III bio je mnogo tvrđi i odlučniji nego svi njegovi prethodnici na carskom prestolu. Otpočeo je čitav niz vojnih pohoda koje je pobedonosno okončavao. Učvrstio je svoju vlast u obodnim delovima carstva koji su se nalazili na maloazijskom tlu. Kad mu je bilo osamnaest godina, prinudio je Mediju i Persiju da se bezuslovno predaju nakon što je u njihovom pravcu krenuo s veoma brojnom vojskom. Slično se desilo i sa Baktrijom i Partijom. Poslednje dve oblasti nije ni pokušao da osvoji. S njihovim vladarima sklopio je mirovne sporazume čime je osigurao svoje istočne granice što mu je omogućilo da znatno veću pažnju posveti dešavanjima na zapadu.

Godine 358. p. n. e. Rim je ubedio članice Latinskog saveza da se obnovi stari mirovni dogovor. Kao što je to i ranije bio slučaj, obe strane obavezale su se da podrže jedna drugu u slučaju napada na bilo koju od njih. Međutim, dogovoreno je i da bi svaki eventualni plen, do koga bi se došlo u nekim narednim vojnim pohodima, trebalo da bude ravnomerno raspoređen između obe strane. Po odredbama tog sporazuma, Rimu bi nakon svakog vojnog uspeha pripalo onoliko koliko i svim članovima Latinskog saveza zajedno. Rim više nije bio samo običan grad na

Apeninskom poluostrvu.[3] On je već tada predstavljao silu koja je po svojoj snazi bila potpuno izjednačena s Latinskim savezom.

Šapurovi vojni pohodi najpre su bili usmereni protiv susednog i džinovskog Rimskog carstva. Uspelo mu je da savlada rimske vojne postaje na području Mesopotamije nakon čega se uputio u pravcu Sirije kako bi se tamo sukobio s rimskim snagama. Prvi utisak koji su Persijanci imali o Rimljanima bio je potpuno pogrešan. Šapurovu vojsku porazile su rimske legije koje su bile stacionirane u Siriji, pa su Persijanci bili prinuđeni da se povuku. Međutim, uprkos tom uspešnom odbijanju persijskog napada, sposobnost Rimljana da se u dužem vremenskom periodu odupiru njihovim atacima bila je ozbiljno umanjena. Naime, Rim se u to isto vreme suočavao s novom opasnošću koja je dolazila iz pravca severa.

Taj mladi čovek po imenu Vendi nasledio je državu koja još nije imala karakteristike carstva. Nije postojalo ništa što bi zaštitilo njegovu državu osim sećanja na prethodne neomiljene i represivne vladare, pa je to navelo stanovništvo da stane na stranu svog novog cara, koga su doživljavali kao suprotnost monarsima iz dinastije Č’in. Car Vendi se na prestolu održao više od dvadeset godina sve do njegove smrti koja je nastupila prirodnim putem (vladao je Kinom od 179. do 156. godine p. n. e.). Tokom svoje vladavine car je pokazivao veoma mnogo taktičnosti. Poput svog oca, on je učvrstio položaj insistirajući na toj razlici u odnosu na prethodno loše stanje, kao i tim što se nimalo nije mešao u dešavanja koja su se odigravala u lokalnim zajednicama.

Liu Pang proglasio se carem pod imenom Gao Cu. Naredbom je odredio da će naziv njegove dinastije biti Han, po oblasti koju mu je ranije dao Hsijang Ju, dok je za svoju prestonicu odredio grad Čang’an.[21] Dinastija Han tako je postala prva carska porodica ujedinjene Kine koja je duže vladala. Na carskom prestolu održala se tokom četiri veka i to na osnovama koje su tokom svoje kratkotrajne i spektakularne vladavine uspostavili carevi iz dinastije Č’in.

Taj pomorski sukob, bitka kod Sibote, predstavljao je samo jedan u nizu okršaja do kojih je došlo u narednih godinu i po dana. To razdoblje okončano je 431. godine p. n. e. kad je grad Teba, spartanski saveznik, napao Plateju, grad u Beotiji, u čijoj je blizini ranije došlo do čuvene bitke protiv Persijanaca, a koji se tada nalazio pod zaštitom Atine. Bio je to prvi napad koji je mogao da predstavlja pretnju bezbednosti gradskih zidina

Atine, pa je Tukidid zapisao kako je taj „otvoreni čin“ učinio da mir u potpunosti i trajno bude narušen. „Atina je odmah počela da se priprema za rat“, zabeležio je, „baš kao što su to učinile Sparta i njeni saveznici.“[24]

Do 88. godine p. n. e. taj oružani sukob bio je okončan. Rim je ponovo postao gospodar čitavog Apeninskog poluostrva, a tamošnji gradovi ostvarili su puno rimsko građansko pravo. Sula se na izborima kandidovao za konzula te je na tu dužnost bio izabran bez ikakvih poteškoća i to pre svega zbog velikog ugleda veštog vojskovođe koji je uživao u javnosti. S punim pravom je očekivao da mu bude poveren najveći vojni izazov te godine, a to je podrazumevalo predvođenje rimskih legija u pravcu Male Azije kako bi se umirio tamošnji vladar – Eupator Dionisije Pontski. Sam Pont bio je maloazijska država koja se nalazila u severozapadnim oblastima te regije i koja je imala aspiracije da se proširi na celu Malu Aziju.

Bio je to početak oružanog sukoba koji je potrajao naredne dve godine, a koji je kasnije postao poznat kao Gladijatorski rat. Gladijatori su za svog predvodnika izabrali Spartaka. Plutarh je zabeležio kako je on bio tračkog porekla, osoba iz „nomadskog plemena“, ali zato „veoma inteligentna i kulturna do te mere da je ostavljao utisak da je Grk, a ne Tračanin.“ (Bila je to neka vrsta komplimenta.) Pokazalo se da je u pitanju bio izuzetan strateg. Tri hiljade rimskih vojnika poslato je protiv gladijatora koje su naterali da se povuku na planinu s koje su postojala samo dva puta da se pobegne – kroz prevoj koji su kontrolisali Rimljani i preko jedne strme litice. Zemljište je bilo prekriveno divljom vinovom lozom. Predvođeni Spartakom, gladijatori su posekli lozu i od nje načinili merdevine koje su potom spustili niz liticu kako bi se izvukli iz obruča u kome su se našli. Potom su se uputili ka mestu gde se nalazio rimski vojni logor koji su napali koristeći se time što su Rimljani bili potpuno nepripremljeni za neočekivanu borbu.[4]

I vladavina Vonona I trajala je svega četiri godine pre nego što ga je parćanski rodoljub po imenu Artaban zbacio s prestola i ubio kako bi sam postao novi car. Partija je održala stanje mira s Rimom, ali je to bio samo privid budući da se Partija, ostajući s druge strane reke Eufrat, uporno opirala svakom rimskom uticaju.

Tolika potkupljivanja razljutila su rimsku javnost koja je u tome videla upravo sve ono što je mrzela kod svoje korumpirane vlasti. Sve do 109. godine p. n. e. nije bilo nijednog rimskog dužnosnika koji je imao

reputaciju ličnosti koja se na pošten način odnosila prema Jugurti. Prvi koji je tako postupio bio je Gaj Marije – „novi čovek“, što je značilo da je poticao iz porodice koja nije raspolagala političkom moći, niti materijalnim bogatstvom. Imajući u vidu raspoloženje građana Rima, to mu je išlo u prilog. Dve godine proveo je časno se boreći na severnoafričkim prostranstvima. Godine 107. p. n. e. bio je izabran za konzula.

I dok je Tiberije zadavao teškoće žiteljima Rima, dotle je u Galileji prorok po imenu Isus razgnevio veliki broj moćnih sveštenika u Jerusalimu javno dovodeći u pitanje njihovo pravo da nadziru verski život Jevreja. Nakon ukidanja funkcije prvosveštenika i etnarha, sveštenici više nisu imali političku moć, a bili su veoma osetljivi u vezi sa zaštitom verskih ingerencija koje su im ostavljene.

Ti nomadski narodi nisu bili toliko varvarizovani koliko su Kinezi mislili. Istini za volju, najbliža nomadska plemena vremenom su počela da se samoorganizuju u relativno labav plemenski savez koji je u određenoj meri ličio na naciju: Hsiongnu.[2] Taj savez plemena od kojih je svako imalo svog vođu nalazio se pod vrhovnom vlašću osobe izabrane da bude vladar, ili *čaniu*, svima njima. Naime, plemenski savez Hsiongnu bio je uspostavljen na način sličan kineskom obliku državne uprave koji je tada bio prisutan u južnim oblastima.

Godine 249. pretnja najezdom varvara sa severa postala je tolika da je vojska odlučila da stvar uzme u svoje ruke. Tadašnji rimski car Filip pokušao je da Gote zaustavi time što im je ponudio novac, ali u tome nije uspeo te su Vizigoti prešli Dunav i poharali priobalne oblasti. Užasnute prizorima koje su zatekle, rimske jedinice stacionirane duž obala reke Dunav proglasile su za cara svog vojskovođu Decija. Jordanes je posvedočio kako su neki od njih dezertirali i prebegli na stranu Gota.

Ptolemej Keranus je svoj krvavo osvojeni presto zadržao svega dve godine. Godine 279. p. n. e., galska najezda koja je nanela mnogo zla žiteljima Apeninskog poluostrva doprla je i do područja Male Azije. Gali su preplavili čitavu Makedoniju. Ptolemej Keranus pošao im je u susret kako bi im se suprotstavio, ali je smrtno stradao na bojnom polju čime je okončala život jedna od najmonstruoznijih ličnosti čitavog Starog sveta. Njegov presto našao se potom u rukama Antigona II, unuka Antigona Jednookog.[3]